

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2022»
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2022»

III ТОМ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2022»

атты халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической
конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2022»

III ТОМ

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТИ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2022»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2022»

III ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2022

УДК 37:001
ББК 74.58
Ж68

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б. Мырзалиев, Е.Ю. Ан, И.Ю.Хан, З.А. Есеркепова, А.В.Роговой, Ж. Манатқызы, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А. Жуматаева, Д. С. Абдуллина, М.А.Усербаева, Т.С. Митрошенко.

«Наука высших школ 2022»: - Материалы международной научно-практической конференции. - Шымкент: типография «Әлем», 2022. – Т. 3. – 298с.

«Жоғары мектептердің ғылымы 2022» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. - Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2022. - Т.3. - 298б.

ISBN 978-9965-20-902-4

«Жоғары мектептердің ғылымы 2022» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, қоғамдық (әлеуметтік) ғылымдары, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Наука высших школ 2022» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, общественные (социальные) науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт; химия и биология.

УДК 37:001
ББК 74.58

ISBN 978-9965-20-902-4

© Университет «Мирас», 2022

UDC: 373.1.

PERSONAL FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE STUDENT

Абдуллина Д.С.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру жолдарын белгілеу үшін өз іс-әрекетін талдауға, дұрыс бағалауға және түзетуге, күшті және әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік беретін интроспекцияның болуы студенттердің білім сапасының көрсеткіштерінің бірі болып саналады.

Резюме: Наличие самоанализа, позволяющего анализировать, адекватно оценивать и корректировать собственную деятельность, выявлять свои сильные и слабые стороны, чтобы наметить пути саморазвития и самосовершенствования, можно считать одним из показателей качества знаний учащихся.

The disclosure of the essential characteristics of introspection, presented as a student's rethinking of the content of his educational activity, allows us to determine the methodological aspects of psychological, technological and personal processes.

Quite typical for the psychological component of introspection are the properties of thinking that are highlighted during the analysis of one's own activity. This process allows the student to see the complex dynamics of his development, moreover, to influence the final results.

The development of a student's ability to introspect is based on the formation of skills to analyze their own activities and develop the need for it. Therefore, introspection has a deep psychological basis, which is associated with the emergence of individual reflexive consciousness. The substantive aspect of the problem is based on an internal self-regulating mechanism, which, according to G.K. Selevko, is a need, a focus, a Self-concept. Based on this, the student is considered as a subject experiencing the need for cognition and self-knowledge. And this, in turn, leads to the formation of such personal characteristics as self-affirmation, self-determination, self-expression, self-realization. This approach contributes to the formation of the student as a subject of his activity.

At the same time, introspection is a means of successful interaction and mutual understanding of the teacher with students, parents, colleagues. In this regard, the emphasis is shifted to the methods and techniques of analysis, in which a special place is given to awareness of the means and methods of measuring the final results. Therefore, the analysis of one's own activity can be considered as a purposeful process of establishing relations between actions, motives and means, or entering into an external position of one subject of activity in relation to the activities of another [1].

From the proposed positions, introspection can be considered as a rethinking of the student's activity. This process reflects problem-conflict situations and generates an effective attitude of the teacher as an integral "I" to his own behavior and communication, to the activities carried out, socio-cultural reflection. Consequently, the analysis of one's own activity is focused on the assimilation of social experience and is carried out through the development of the inner world of the teacher, which expresses the attitude to what he does and what is happening around him.

Considering the process of introspection, we proceeded from the fact that in the course of his activity, a student who knows the world, according to A.S. Rubinstein, faces contradiction and internal discomfort.

The student's identification of the discrepancy between what is and what is required takes him to a further stage - the definition of the problem and the establishment of the causes. The designation of clear positions of professional difficulties allows you to move on to finding ways to eliminate them. Knowledge of the mechanism of introspection and the ability to use it adequately in the analysis of one's own activities serves as a basis for understanding contradictions, identifying problems and causes.

The process of self-awareness by a student as a professional is based on self-knowledge and is carried out through self-control, self-diagnosis, comprehension of difficulties and self-assessment. It is these components that we identify as components that contribute to the development of the teacher's ability to introspect.

Self-control is considered from the point of view of the initial stage of analysis. This is due to the fact that the control helps to establish a discrepancy between the normatively set parameters and the actual state. In this regard, self-control is carried out by comparing the ideal model of activity and one's own actions, which allows the student to identify contradictions. Introspection helps the student to identify the causes of difficulties by obtaining systematic operational information and establishing a diagnosis. This process is provided by self-diagnosis, with the help of which the student, on the one hand, builds information flows himself, determines the range of problems and highlights the main ones, on the other hand, focuses on internal development, vision of his strengths and weaknesses, awareness of existing contradictions and problems, forecasting further self-improvement. In other words, introspection is considered as a tool for identifying and establishing causal relationships. In this case, the student at least needs to have a certain degree of representativeness in the activities of other people and thereby see and compare himself with others.

From the above positions, the development of the ability to self-analyze one's activities can be considered as a complex multifactorial analytical process of studying one's life experience by a student based on self-control, self-diagnosis, awareness of difficulties and assessment of further prospects for self-improvement.

The success of developing a student's ability to introspect requires organizational and pedagogical support. This becomes possible thanks to the construction of such a system of methodological work that is able to create motivational, informational, diagnostic, coordination, psychological support [2].

The student's ability to analyze his own activity is formed in two forms: objective consciousness and self-consciousness. Therefore, the methodological work is aimed at obtaining knowledge by teachers of the analysis of professional activity and ensuring the process of self-knowledge.

The formation of a student's readiness for introspection requires an appropriate organization, which is characterized by the following: it responds flexibly to changes in the conditions of educational society; students' interaction is based on cooperation; there are favorable opportunities for introspection and self-actualization.

The content of the analytical work, focused on the development of the ability to introspect, includes a certain sequence of stages of its implementation. Namely: diagnostics, which ensures that the student determines the range of difficulties, planning of educational and extracurricular activities taking into account the choice of content and variable forms, methodological support, creating comfortable conditions for professional development, receiving feedback.

The degree of mastering the basics of analyzing one's own activity depends on the active position of the student. For its development in methodological work, it is necessary to use innovative forms that provide emancipation, professional self-affirmation and self-expression of the student. The importance of this statement lies in the fact that during the active work of the student, such qualities as independence, reasoning logic, analytical and associative thinking are formed, which are necessary for the development of the ability to introspect [3].

The comprehensive development of the student, the formation of his attitude to the improvement of his activities occurs during communication, which ensure the appearance of reflexive consciousness. This is due to the fact that the nature of introspection is based on the reflection of educational activity, so that a student can be considered as a subject who is aware of his actions and as an object carrying out his activities.

The gradual development of the student's ability to introspect is provided by a single methodological space, which is characterized by a well-thought-out mechanism of interaction, a well-established system of information flows, variability of forms and content of work with teachers.

The critical position of the student in relation to his own activities depends on his self-education in combination with the content of the work of the school methodological service. The development of a stable orientation of the student to introspection is accompanied by appropriate trainings, which include the work of interdisciplinary groups to solve problems. An important aspect is the holding of consultations by experienced teachers and methodologists, as well as the activities of creative groups, scientific and practical conferences, round tables discussing specific tasks. This approach allows you to see the specific problems of the student and on their basis create a flexible system for the development of his ability to introspect.

At the same time, the proposed model requires the organizers to develop a criteria base. To do this, it is necessary to determine the main directions of student activity. We have identified the following as the mainstays in the development of the ability to introspect: design, methodological, communicative, informational, evaluative, organizational, managerial activities.

Further, the study is built from the position of dependence of the development of the student's ability to introspect on the levels of formation of its components. The completeness of the study makes it possible to assess the development of the student's ability to analyze his own activities, to characterize the levels according to the degree of application of the components of self-analysis: self-control, self-diagnosis, awareness of difficulties and self-esteem [4].

According to the characteristics and evaluation criteria, the following levels of self-analysis of the student are identified: low (sensory-emotional), medium (conscious), high (system-conscious) - indicators of their development are developed (see Appendix 1)

According to the integral indicator of the formation of the components of introspection, it is possible to determine the levels of development of the student's ability to analyze his own activities, which have the following characteristics:

-spontaneous analytical action, when everything is determined from the position of emotions and feelings;

-awareness of highlighting existing and significant situations, turning thoughts to the result;

-identification of contradictions, awareness, consistency, turning thoughts to the result and the process of obtaining it from the position of critical analysis.

Summing up the above, we can conclude that the proposed model of the development of the ability to introspect in the process of educational activity ensures the appearance of neoplasms in the student, focused on fixing what he as a person acquires. Moreover, this process makes it possible to form the need and aspiration of students to consciously increase their growth.

References:

1. Гамезо М.В. Словарь-справочник по возрастной и педагогической психологии. - М.: "Педагогическое общество России", 2012
2. Горлова Н.А. Научно-методический журнал. Иностранные языки в школе. - 2015. - №3. - С. 19-27
3. Гришанова Н.А. Тестовый контроль знаний и умений студентов: методические рекомендации. - М.: "Просвещение", 2012
4. Зинченко В.П., Мещерякова Б.Г. Большой энциклопедический словарь. М.: "Ома-Пресс", 2013

УДК 811.111

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕДИАФРАГМЕНТОВ В ПРЕДСТАВЛЕНИИ ТЕКСТА НА УРОКАХ ФРАНЦУЗСКОГО

Абдуллина Ж., Мирзахмедова Ж.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада студенттердің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру қазіргі әлемдегі білім берудің ең өзекті міндеті ретінде қарастырылады. Ақпараттық технология аудио, видео, компьютер және Интернетті пайдаланатын технологияларды білдіреді. Қазіргі уақытта мультимедиялық технологиялар кеңінен қолданылады.

Summary: This article discusses the formation of a communicative culture among students as the most urgent task of education in the modern world. Information technology refers to technologies that use audio, video, computers and the Internet. Currently, multimedia technologies are widely used.

Многие страны мира пытаются модернизировать свои системы образования за счет внедрения информационных и коммуникационных технологий, открывающие в настоящее время новые перспективы и невероятные возможности обучения, подтверждая, что человечество стоит на пороге образовательной революции [1].

На данное время широко применяются мультимедийные технологии. Слово «мультимедиа» относится к различным средствам массовой информации. Текст, звук и видео являются примерами информационных носителей. Мультимедиа относится к программному обеспечению, которое включает в себя все эти методы представления информации. Мультимедийные средства обучения являются естественным развитием педагогических технологий.

Использование мультимедийных средств обучения на уроках иностранного языка и внеурочной деятельности повышает познавательную активность и мотивацию учащихся, позволяет реализовать личностно-ориентированный подход к обучению, обеспечивает углубление учебного хода и вовлечение учащихся в самостоятельную деятельность [2].

Государственный образовательный стандарт по иностранному языку (ИЯ) ставит целью овладение иноязычным общением на начальном уровне в устной, аудированной и письменной речи, а также углубленную коммуникативную компетенцию в чтении. Становление и развитие иноязычных умений и способностей происходит во всех видах речевой деятельности в процессе обучения. Студенты должны приобрести продуктивные навыки и умения, такие как способность изменять, смешивать изучаемые языковые структуры в речи в выполнении заданных коммуникационных целей в обычных коммуникативных сценариях.

Качество овладения его лексико-грамматическими аспектами, а точнее, различными действиями с языковым материалом, приводящее к формированию навыков и умений в пределах от простейших до развития сильных автоматизмов и сложных творческих навыков, определяет степень развитости коммуникативных умений в разговоре [2].

Мультимедиа и медиа фрагменты предназначены для облегчения создания и улучшения разговорных и языковых умений учащихся. Они способствуют учащимся перейти от репродуктивного формата образовательной деятельности к самостоятельной, творческой работе, ориентируясь на формирование у учащихся культуры общения и совершенствование навыков работы с различными видами знаний и ее источниками. Применение медиа фрагментов на занятиях по иностранному языку и внеурочной деятельности повышает познавательную активность и увлеченность учащихся, обеспечивает интенсификацию учебного процесса и самостоятельной деятельности.

Интерактивные игры и программы помогают создать реалистичные условия общения, устранить психологические препятствия и стимулировать интерес к предмету.

Существует множество возможностей для работы с мультимедиа на современном уроке иностранного языка, например:

- просмотр фильмов и работа с раздаточным материалом - прослушивание аудиозаписей (песен, текстов, стихов) (фильмы, реклама, мультфильмы)
- использовать мультимедийные презентации в своем бизнесе
- рассматривание картинок (аутентичных брошюр, плакатов, фотографий).

Работа с мультипликацией — пример мультимедиа на уроке французского.

Целями данной формы деятельности являются ознакомление учащихся с культурной реальностью места, в котором изучают язык, активизация разговорной речи, активизация творческих способностей учащихся, повышение энтузиазма в изучении иностранного языка.

Традиционный мультипликационный труд включает в себя наблюдение и ответы на сюжетные вопросы, а также пересказ мультфильма. Можно повторить соответствующий материал по теме перед просмотром и при надобности ознакомить обучающихся с новой терминологией и культурными реалиями народа французского языка.

Подводя итоги исследования, хотелось бы подчеркнуть необходимость дополнительных образовательных ресурсов в информационно-образовательной среде. Использование мультимедиа повышает эффективность и удовольствие от учебного процесса, а также способствует развитию личных качеств учащихся. Использование новых технологий в образовательном процессе — насущная потребность, закономерный этап эволюции педагогических технологий, неотъемлемая составляющая современной школы. Мультимедиа может существенно помочь в работе учителя. В проектной деятельности часто используются мультимедийные средства. Студенты делают компьютерные презентации преподавателю на иностранном, либо на родном языке. В виде дополнительных инструментов студенты используют смартфоны, а также цифровую технику (фотоаппараты, видеокамеры). Помимо того, что всё это вызывает ещё большую мотивацию учащихся к этюду французского языка, но также это доставляет им удовольствие.

Кроме того, использование мультимедиа в обучении французскому языку позволяет ученикам общаться на языке с ровесниками, живущими в стране данного языка, а также обмениваться информацией о культуре и традициях своей страны, тем самым способствуя углублению базовых знаний и экспансии кругозора учащихся [3].

Преимуществом использования медиа фрагментов является то, что учащиеся могут преодолевать свои психологические барьеры. Студенты могут участвовать в заочных олимпиадах или онлайн-турнирах, даже не покидая класс и не сидя перед своим домашним компьютером. В сравнении с

обстановкой пребывания в неведомой аудитории с чужими, у студента исчезает боязнь и волнение чего-то нового и неожиданного, и он выполняет конкурсные задачи в знакомой, спокойной среде.

Самостоятельное изучение языка вне школы также является преимуществом использования современных технологий; например, студенты могут смотреть фильмы на языке, читать книги, слушать новости, пользоваться электронными словарями, проходить онлайн-викторины у себя дома посредством Интернета. Интернет обладает огромными возможностями: существует ошеломляющее количество сайтов, посвященных изучению иностранных языков.

Известно, что по сравнению с традиционными словесными описаниями и объяснениями использование мультимедийных технологий повышает запоминаемость материала на 40-50%.

В результате использование мультимедиа служит не только источником развлечения, но и средством достижения цели учителя.

Список использованной литературы:

1. Морская Л.И. Информационные технологии в изучении иностранных языков.- Тернополь.:Астон,2008.-251с.
2. Карамышева Т. В. Изучение иностранных языков с помощью компьютера в вопросах и ответах. – СПб.: Союз, 2001. – 191 с.
3. Нехорошева А.В. Из опыта работы по проектной методике.//Иностр. языки в школе - 2002.-№1, с.18-20

UDC 811.111.

MODERN APPROACHES TO PERSONAL-ORIENTED LEARNING TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FLT

Абдураимова И. З.

Университет «Мирас», Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада шет тілін оқытудағы тұлғаға бағытталған тәсілдің мәселелері және жаңа білім беру технологиялары: ынтымақтастықта оқыту технологиясы, модульдік оқыту, оқу және жазу арқылы сыни ойлауды дамыту, жобалар мен мастер-кластар қарастырылады.

Резюме: В статье рассматриваются проблемы лично-ориентированного подхода в обучении иностранному языку и новые образовательные технологии: Технология обучения в сотрудничестве, модульное обучение, развитие критического мышления через чтение и письмо, проекты и мастер-классы.

In the modern period, the formation of a positive strategy of education and upbringing is becoming relevant. The change in the role functions of the teacher and students is associated with a change in the content of the educational subject and its construction.

The solution of these problems is connected with the real embodiment of the ideas of humanization and humanitarization of education, i.e. with the use of these ideas to overcome the alienation of the content of education from the living human

personality, its needs and interests. The modern education system in the field of foreign languages is built within the framework of a personality-oriented paradigm. Like any complex system [1], it demonstrates a multiplicity of ways of its development, implementing personality-oriented, activity-based, communicative-cognitive, intercultural and competence-based approaches [2]. It is characterized by such categories as intellectual, creative and moral development of students.

The priority of the personality-oriented paradigm of the language education system places at the center of learning not the activity of teaching, but teaching, i.e. the cognitive activity of the student, taking into account and developing his individual abilities, creative and reflective abilities. The main task of the teacher is to organize productive educational activities of students as a certain type of independent creative educational and cognitive activity of students.

This activity provides him with the realization of his personal cognitive and creative potential, gives him the opportunity to master the strategies of educational activity, as well as to acquire effective independent experience in learning and using a foreign language in different situations and conditions of self-realization and self-development [3]. This requires the inclusion of the process of learning a foreign language in an authentic productive (project, research) activity in a foreign language related to the development of a real socio-cultural space by the student. The main thing is the process of cognition / learning (and not the process of presentation), interpreted as an individualized and autonomous process that requires a high degree of independence and activity from the student, as well as the ability to work competently with information. A special role should be played by new learning technologies that are increasingly being introduced into the language education system [4]. New non-traditional educational technologies are those

technologies that:

- 1) involve each student in an active cognitive and information and communication process, including and primarily with the help of modern information technologies;
- 2) allow creating conditions for each student to apply the acquired knowledge;
- 3) help students to realize where, how and for what purposes the acquired knowledge can be applied [5].

The need to put the student at the center of the educational process, to make him the subject of the teaching activity, to organize his interaction with other students, to give the educational process a real practical orientation makes it necessary to give preference to such learning technologies as "learning in collaboration" and "project method". With a personality-oriented approach and the use of adequate teaching technologies, special relationships are created between students and the teacher, between students themselves, diverse learning and nurturing environments are formed, often with going beyond the lesson [6]. Personality-oriented technologies, provided they are specially organized, are able to ensure the formation of foreign-language communicative competence and the development of such qualities of students' personality as "communication culture, the ability to work in cooperation, the ability and readiness for independent learning of a foreign

language, for further self-education with its help in various fields of knowledge [7]. Technologies of collaborative learning (E. S. Polat, F. Yu. Uvarov, etc.), modular learning (P. A. Yutsevichene, M. A. Choshanov, etc.), the development of critical thinking through reading and writing (I. O. Za---gashev, S. I. Zair-Bek, etc.), projects (I. A. Zimnaya, E. S. Polat, T. E. Sakharova, etc.) and workshops (I. A. Mukhina, A. A. Okunev, etc.) on their conceptual basis, substantive and procedural parts [8] are adequate to the personal- oriented paradigm. The conceptual basis of these technologies is characterized by the fact that their central figure is the personality of the student as an active subject of educational activities and interactions with other participants in the educational process, whose versatile, free and creative development is the goal of these technologies. The subject content to be assimilated with the help of personality-oriented technologies acquires a personal meaning for students, therefore it acts as the content and environment for the formation of their individual experience and personal development. The teacher and the student are considered as psychologically equal and equally active participants in the educational process, whose interaction has the character of cooperation.

The "educational dialogue" of teachers and students, as well as students among themselves, becomes the main organizational form of the educational process. In this dialogue, a special place is given to the educational cooperation of students, their collective educational activities, the participants of which are united by the goals, content and value orientations of this activity for the appropriation of social experience and their individual, subjective and personal development [9].

In world practice, there are various ways to solve the problem of personality-oriented learning. The main ideology of the technology of learning in cooperation (Co-operative Learning) was developed by American teachers (D. Johnson, R. Johnson, R. Slavin, etc.) and is aimed at creating conditions for educational interaction of a certain number of students (3-6 people) in order to jointly assimilate educational material. Participants perceive the task as a single one, feel personal responsibility and the need for high-quality performance of their part, help each other, possess the necessary skills and constantly improve the effectiveness of interaction.

The first group of "Mastery Learning" techniques was developed by S. Kagan for the primary assimilation of new material. The second group of techniques is aimed at full mastery of new material by students. This technology increases the communicative contacts of students, includes them not only in active educational and cognitive activity, but also in value-orientation and transformative. Modular technology is the leading one for the development of the student as an active subject of educational activity. Its task is to use modular programs developed by the teacher to organize students' independent work on the assimilation of educational material, which requires awareness of its purpose, acceptance of the educational task and giving it personal meaning, self-organization in the distribution of educational actions over time, their qualitative performance, implementation of current and final self-control. The technology of developing critical thinking through reading and writing makes a great contribution to the development of such personal qualities of students

that are in demand in modern society. These are the skills to work with information, the ability to think critically, to see difficulties and look for ways to overcome them, to use acquired knowledge and generate new ideas [10].

The development of these skills occurs in the course of working with texts of a problematic nature, where students are involved in an active thought process in its three phases. The challenge phase encourages students to recall what they already know about this problem, systematize this information and formulate questions that need to be answered in its further study. At the comprehension phase, students begin to work with texts in order to obtain new information on the problem.

The reflection phase is designed to correlate the information received with the previously known, with one's own experience. Here students take part in the discussion of the results obtained, in the development of a common solution, check the accuracy of their understanding of the problem. To ensure such an active mental activity of students in foreign language lessons, a high level of proficiency in foreign language speech activity is necessary, therefore, this technology is most appropriate at the stages of developing skills and learning to communicate. The project technology creates optimal conditions for the functioning of foreign language communication. The use of project methodology contributes particularly to the implementation of a personality-oriented approach. The project methodology has a great practical focus on creating a real speech and non-speech/material product; allows you to combine independent individual work with group and collective work; provides an outlet for speech activity in other activities. The project method activates all aspects of the student's personality: his intellectual sphere, his typological features and character traits: purposefulness, perseverance, curiosity, diligence, tolerance, his communicative skills, feelings and emotions. The participants of the technology workshops are the master teacher and students as independent, creative, socially responsible and constructively armed individuals. They interact in a problematic situation that stimulates the mental activity of students. This process presupposes a special state of co-creation of the workshop participants, when everyone believes in the possibility of discovery, hopes for success and thereby ensures the obligatory receipt of the desired result.

The technology of workshops is fundamentally adequate for communication and therefore creates optimal conditions for mastering it. At the same time, it requires high-quality skills and abilities so that a foreign language can serve as a means of serving the creative activity of students.

References:

1. Knyazeva, E. N. Bases of synergetics. A man who constructs himself and his future [Text] / E. N. Knyazeva. - M. : Com. book, 2007.
2. Bim, I. L. Foreign language in the system of school philological education [Text] / I. L. Bim // Foreign languages at school. - 2009. - No. 1. - pp. 4-8.
3. Koryakovtseva, N. F. Modern methods of organizing independent work of foreign language learners: a manual for teachers [Text] / N. F. Koryakovtseva. - M., 2002. - p. 12.
4. Galskova, N. D. New learning technologies in the context of the modern concept of education in the field of foreign languages [Text] / N. D. Galskova // Foreign languages at school. - 2009. - No. 7. - p. 9.

5. Polat, E. S. Modern pedagogical and information technologies in the education system: studies. handbook for students of higher educational institutions [Text] / E. S. Polat. - M. : Publishing Center "Academy", 2008.
6. Bim, I. L. Personality-oriented approach - the main strategy of school renewal [Text] / I. L. Bim // Foreign languages at school. – 2002. – № 2.
7. Collection of regulatory documents. Foreign language [Text]. – M. : Drofa, 2006.
8. Selevko, G. K. Modern educational technologies [Text] / G. K. Selevko. – Moscow : education, 1998.
9. Kuklin, S. S. Collective training activities as an organizational form of mastery of foreign language communication [Text] / S. S. Kuklin. - Kirov : Vyatggu Publishing House, 2007.
10. New pedagogical and information technologies in the education system [Text] / Edited by E.S. Polat. - M., 2003.

ӘӨЖ 821.512.122-1

Ә.Х.МАРҒҰЛАНЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫ

¹Абилхайыров Н.З., ²Мехмед Рузибаки
¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан
²Alparslan университеті, Мус қ., Туркия

Резюме: В данной статье рассказывается о научном и творческом наследии А.Х. Маргулана.

Summary: This article tells about the scientific and creative heritage of A. Margulan.

Еліміздің тәуелсіздік алуы ұлттық сана–сезімнің оянуына түрткі болумен бірге, рухани жаңаруымызға мейлінше серпіліс алып келді. Халқымыздың мейлінше бай тарихқа ие екендігі белгілі. Оның мыңжылдықтар шеңберіндегі тарихи–шежірелік жылнамасы Орталық Азия халықтарымен қатар, бүкіл бір түркі әлемімен толық біте қайнасады. Алайда, Кеңестік кезеңнің тоталитарлық тарихи санасы тар шеңберде қарастырылды. Тәуелсіздігімізді алған жылдары еліміздің бірегей тарихшы– зерттеушілерінің табанды еңбектерінің арқасында тарих тағдырластырған талайлы ұрпақ пен ұлттық тарихымыздың бір кездері қалтарыста қалған, яки бұрмалауға түскен «ақтандақ» беттері бүгінгі күн тұрғысынан қайта қарастырылды. Әйтсе де, тарихымызды қанша тереңдей бойлап, зерттеп– зерделей болдық десек те, оның әлі де «ақтандағы» мен «қаратандығы» аз еместігін жасырмаймыз. Тап осындай өзекті мәселелердің қатарына белгілі бір бірегей ұлт тұлғаларының ғажайып өмірі мен шығармашылық жолын зерттеу жатады. Бұл, түптеп келгенде, белгілі бір тұлғаларды жан–жақты зерттеуіміз арқылы сол өзі өмір сүрген уақыттың тарихи шындығын тануға мүмкіндік туғызады.

Қазақ халқының көрнекті ұлдарының бірі, ірі зерттеуші, Бүкіл дүниежүзілік географиялық қоғамның құрметті мүшесі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Республикасы ғылым академиясының академигі, Қазақстан ғылымына еңбегі сіңген қайраткер, Қазақстанның археология мен этнография ғылымдарының бірден–бір негізін салушы Әлкей Хақанұлы Марғұлан өзінің өзгеге ұқсамас ғажайып тағдырымен ерекшеленеді. Осы тұрғыдан келгенде Әлкей Хақанұлының саналы ғұмырында

ойып орын алатын мейлінше қызықты әрі маңызы бөлек сәттері мен мол ғылыми мұрасының айрықша құндылығымен қатар, туған елі үшін туған бірегей тұлғалық бітімінің жан-жақтылығымен назарымызды өзіне аударып, терең ғылыми зерделеу жасауымызға түрткі болды.

1930 жылдардың белортасындағы саяси қуғын-сүргін ұлтымыздың жарық жұлдызындай болған көптеген тұлғаларымызды абақтыға тығып, қырып – жойып, тағдырын тәлкекке салды. Тіпті қаншамасы өмірін қиды. Осы тұста академик-тарихшы Манаш Қабашұлы Қозыбаев өзінің 1992 жылы шыққан «Қазақстанның тарих ғылымы» еңбегінде дәл осы 1936-1937 жылдың өзінде республикада партия мүшелерінің жартысына жуығы, партиядан шығарылып, яғни, олар «халық жауы» деп танылып, 8,5 мыңға тарта адам қудаланғандығын жазады [1].

Түрлі айыптаулар мен жазықсыз қудалау сол Мәскеудің жоғары билігінің тарапынан бастау алып, бұл саясаттың өзі сонау 1920 жылдың өзінде-ақ науқаншылықпен бой алдырған болатын. Осы бір саяси қудаланғандардың ұзын-сонар тізімінің басында Ә.Х.Марғұланның болғандығын көпшілік біле бермейтін еді. Ә.Х.Марғұланның өз ұлтының бай ұлттық мәдениетіне деген аса қызығушылығы басына қара бұлт болып үйіріліп, іле тұтқынға алынып, Петропавл бекінісінің түрмесіне тоғытылды. Ал, кейінірек, кеңес үкіметінің билігі жүріп жатқан тұста Ә.Марғұланды психиатриялық емханаға тығу жиі қайталанды. Көп ұзамай ол бостандыққа шығып, сол 1950 жылдардағы саяси қуғын-сүргіннің жаңа толқыны кезінде академиядан жұмыстан босатты [2].

Мәселен, көрнекті тарихшы және этнолог Ә.Х.Марғұланның тарапына төмендегі ойдан шығарылған айыптаулар тағылған болатын: ол өзінің «Ежелгі жыр – аңыздардағы Едіге» кітабында «Орыс халқының қас жауы» атты мақаласының бірінде) қазақ халқының өзіндік ерекшеліктеріне тоқталады; ал басқа бір «Қазақ эпосының тарихи негізді себептері мен сипаты туралы» кітабында автор «бұл кітапта шешілуі тиіс базбір мәселелерді партиялық жалаң керенаулықтан сақтандырды»; қазақ эпосы тарихын кезеңдеудің негізі тәуелсіздік үшін болған күреспен байланысты, онда «отаршылдарға қарсы халықтың жаппай күресінің алдындағы өршіл рухы мен азаттықты аңсаған аяулы арманы, өндірістің дамуы, таптық күрес – мұның бәрі жай қалтарыста қалып қойған» [3].

1930 жылдар тарих ғылымының бір-біріне қайшы екі тенденциясының дамуымен сипатталады. Бұл, бір жағынан, ғылымның институтты потенциялының дамуымен, яғни, жаңа пайда болған теориялық-методологиялық мәселелермен айналысқан этнографиялық зерттеулердің көкжиегі ретінде танылған мекемелер мен ұйымдардың санының өсуі болды. Ал екінші бір жағы– ғылыми құнды кадрлар– этнограф, тарихшы, археолог, өлкетанушыларға байланысты тікелей геноцидтік қарым– қатынастың орын алуы. Ә.Х.Марғұланның өмірбаянында көрсетілгендей онда: «Халықтың бұл дағдарыстан шығуы үшін Қ.Сәтбаев, М.Әуезов, Ә.Х.Марғұлан сияқтылар белсенді болып тартылды». Ә.Х.Марғұланның өзінің алдында мейлінше күрделі міндеттер тұрды; ол, тарих, археология, этнография сияқты

ғылымдарды жүйеге келтіру; тарихи ескерткіштерді зерттеу бойынша ірі экспедициялар ұйымдастыру, тарих пен әдебиет салалары бойынша монографиялар шығару, ғылымға икемі бар жастарды тәрбиелеу» [4].

Тәуелсіздігін алған бүгінгі Қазақстанда Ә.Х.Марғұлан туралы еңбектер, нақтырақ айтқанда, оның өмір жолы мен ғылыми шығармашылық мұрасы, әрі қайраткерлігіне байланысты зерттеулер көптеп пайда болды.

«Қазақ тарихы» журналының 1994 жылғы №2 санында белгілі археологтар Кемал Ақышев пен Карл Байпақовтың «Қазақ археологиясы ғылымының атасы» атты мақаласы жарияланып, онда авторлар өздерінің Ә.Х.Марғұланға байланысты, әсіресе, оның археология саласындағы ғылыми қызметіне орай құнды пікірлер білдірді [5]. Бұл мақала бұрын жарияланған азды-көпті көптеген мақалалардан Ә.Марғұланның мұрасын мейлінше ғылыми әрі терең зерттеле отырып, қарастырылғандығымен ерекше құнды болып табылады.

Ал, белгілі тарихшы, академик Манаш Қозыбаевтың «Дала перзенті» мақаласында Ә.Х.Марғұланның өмірі мен жалпы қызметі зерттеле отырып, онда ғалымның қазақ халқының тарихи, этнографиялық, археологиялық мейлінше өзекті мәселелерін игеруге орай қосқан сүбелі үлесі көрсетілген [6]. Тарих ғылымдарының кандидаты, доцент Самат Өтениязов өзінің «Арманда өткен Әлкей ата» мақаласында осы Ә.Марғұланның өмірі мен қызметіне тоқталады. Автор сондай-ақ, әсіресе, Ә.Марғұланның ғылыми қызметіне шынайы баға беруге тырысады [7].

Бүгінгі белгілі этнографтардың бірі, профессор Ж.О.Артықбаев «Қазақтың дара туған ғұламасы» мақаласында Ә.Х.Марғұланның өмір жолының негізгі кезеңдерін зерттеумен бірге, ғалымның Қазақстандағы археология және этнография ғылымдарының қалыптасуына қосқан өзіндік үлесі көрсетіледі [8].

2004 жылы шыққан «Мысль» журналында тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҰҒА-ның академигі Оразақ Смағұловтың мақаласында Ә.Марғұланды «тарихи – мәдени мұралардың көрнекті ірі зерттеушісі» ретінде танып, оның ғылыми – зерттеушілік қызметіне өз бағасын берді [9].

Белгілі тарихшы, әрі археолог С.Ғаниева өзінің авторефератында Ә.Марғұланға орай тарихи – деректі пікірін былайша келтіреді: «Дәл осы Ә.Марғұланның тарапынан орталық Қазақстандағы Беғазы – Дәндібай мәдениеті табылған болатын, осы күнгі археология ғылымында Ә.Марғұлан тапқан жаңалықтар мейлінше өзекті мәселелердің қатарына жатқызумен бірге, оны бұрынғыша оқып – зерделеу немесе түсіндіріп – талдау маңызды болып қала береді [10].

Өкініштісі сол, осы күнге дейін Ә.Марғұланның талайлы тағдыры мен көпқырлы ғылыми қызметі жөнінде қомақты бір монографиялық еңбектің болмағандығы.

Қазақ халқының төл перзенті, өз туған ұлтының ортасында тәрбиеленген ол, өзінің бүкіл саналы ғұмырын халқының тарихын терең парасатпен игеруге арнады. Тарихымыздың, әсіресе күрделі кезеңін зерттеп – зерделеуге ден

қойды. Тарихты танудың негізгі дереккөзін ол өмірдің өзінен үйренуге тырысты. Оның зерттеулерін аңғарып караған адамның өз халқының ауыр бір кезеңін зерттеуге бағыштаған тағдырды көруге болады. Ә.Марғұлан еңбектерінің тарихи маңызы, ең алдымен, онда Қазақстанның ертедегі тарихын зерттеуге жұмсалған нәтижені көреміз.

Г.Шымырбаева «Казахстанская правда» газетінде жариялаған «Ғалымдардың жалпы тақырыбы» мақаласында Ә.Хақанұлының алған білімі туралы мынадай дерек келтіреді: «... Қазақстанның көрнекті ғалымы Ә.Марғұлан Ленинградтағы Ленинград Мемлекеттік университетінің шығыстану факультетінде жоғары білім алды, сонан соң материалдық мәдениеттің тарихы бойынша аспирантураға түсті. Тап осы Нева жағасындағы қалада алған терең жан – жақты білім алды, ол білім кейіннен Алматы қаласына оралған кезінде, әсіресе, гуманитарлық ғылымдардың қатарында, соның ішінде, археология мен шығыстануда ұзақ жылдар бойы көшбасшылық орыннан көрінді. Сондай-ақ, ол өзінің жақын досы ленинградтық ғалым М.П.Грязнов қолға алған қола дәуірі мәдениетін зерттеу саласындағы жұмыстарды әрі қарай жалғастырды» [11].

Академик Ә.Х.Марғұлан 40 жыл бойына Орталық Қазақстанның бар аймақтарына экспедициялар ұйымдастырды. Сонымен бірге, Ә.Марғұланның бастамашылдығымен құрылған ғылыми орталық Қазақстанның кең – байтақ далаларынан табылған көне мәдениеттер туралы мәліметтерді тұңғыш рет жарыққа шығарды. Оның осы зерттеулерінің нәтижесінде, Орталық Қазақстан ежелгі мәдениет пен өркениеттің ірі ошағы ретінде, бұдан бөлек кен өндірген күрделі шаруашылық алаңдары мен мал шаруашылығының орталығы болып ұзақ уақыт бойына, Ә.Марғұланның өз сөзімен айтқанда, Алтай мен Қара теңіз жағасындағы далада болған екі көне өркениеттің аралығында қыспақта тұншыққан, тіршіліксіз Орталық теңіз сияқтанған Орталық Қазақстан ғылым үшін маңызды көне мәдениет және өркениет ошағы ретінде қайта ашылды [12].

ҚР ҰҒА-ның академигі О.Смағұловтың айтып өткеніндей «Орталық Қазақстанның кейінгі қола дәуіріне жататын Беғазы – Дәндібай мәдениеті өзінің маңыздылығы жағынан дәйекті айғақтары мен ғылыми тұрғыдан алғанда андрон мәдениетінің заңды жалғасы екендігін толық дәлелдеп, бұл екі мәдениеттің арасында дәнекерлік роль атқаратындығын академик Ә.Марғұлан айтқан болатын. Беғазы – Дәндібай керамикасында шындығында да үлкен өзгерістер барын көруге болады. Оны біз көркемдік базібір бөліктерінің үлкен жасампаздыққа бет алып, дәстүрлі геометриялық кескіндердің түбірлі түрде өзгеріп, сәулет өнерінің сәндік элементтерінің ғажайып жиынтығының өзгеше өң бергендігін немесе өзінше бір жаңа типті түс қалыптастырғанын байқауға болады. Кейбір ғалымдардың пікіріне қарамастан Беғазы – Дәндібай мәдениеті Оңтүстік Сібірдегі Қарасұқ мәдениетінен тәуелсіз, өзінше бой түзеп, дамыды. Беғазы – Дәндібай мәдениетіне тән барлық материалдық мол ғылыми дәйектердің қоры бізді Оңтүстік Сібірден іздегеннен гөрі, металлургияның көне орталықтарына бойлаған дұрыс сияқты; бұл жерде Орталық Қазақстанға Қарасұқ мәдениетінің ықпалы болмағанын айтқан дұрыс.

Ә.Марғұланның тікелей басшылығымен ертедегі адамдар жерленген Беғазы зираттар кешенін ғана тауып қоймастан, ол басқа да, дәлірек айтқанда, Бұғылы II көне мавзолейін, өзінің ертедегі металлургия қалдықтары қалған Атасу I және Атасу II қоныстарын, сонымен қатар, Сангру I құлыптастар кешенін, Дәндібай мен жарастарда бейнеленген суретті бейнелердің көптеген үлгілерін тапты. Әлкей Марғұлан өз зерттеулерінің объектісі ретінде қазақ ұлтының этномәдени дамуының тұрмыстық әрі жан-жақтылығын қарастырған, басқаша айтқанда, эпостан сәулет өнеріне дейін немесе археологиялық ескерткіштерден көне заманаларға терең бойлаған бірден – бір ғалым болып табылады. Бұл, шындығында да тым күрделі жол болатын, бірақ та мәдени мұраны зерттеп – танудың тиімді тәсілі еді. Әлкей Марғұланның ғылыми шығармашылығындағы тап осы тиімді тәсіл анағұрлым жемісті болумен қатар, туған халқына адал қызмет етудің үлгісі іспетті болды [13].

Бүгінгі күнде Әлкей Марғұланның зерттеулерінің арқасында талай тарихи айғақты дәйектерге қол жеткізген сәттердің куәсі болып отырғанымызды жасыра алмаймыз. Қола дәуірінің көшпенді тайпалары туралы және олардың бай мәдениеті жан – жақты зерттелді десек, біз Әлкей Марғұланның мол ғылыми еңбектерінің ішінен сақтар мәдениетінің андрон мәдениетінің шынайы заңды жалғасы болғандығына көз жеткіземіз. Әлкей Марғұланның еліміздің қазіргі аумағындағы көне қоныстанушылардың этномәдени ерекшеліктері мен орны жөніндегі құнды ойлары мен идеялары маңыздылығын әлі де жоятын емес. Ол сақтарды Қазақстанның ертедегі байырғы тұрғындары қатарына қосса, ал лингвистикалық тұрғыдан келгенде оны алтай тілдер тобына жатқызады.

Әлкей Хақанұлы Марғұлан Сарыарқаның сайын даласын бойлай зерттеп, Отырар, Тараз, Сайрам, Сығанақ және басқа да қалаларға қазба жұмыстарын жүргізу арқылы осы күнгі Қазақстанның аумағында әлгі қалалардың шын мәнісінде де болғандығын дәлелдеді. Бұдан бөлек академик Әлкей Хақанұлы Марғұлан Қазақстанның солтүстігі мен шығысында да көне қалалардың қалдықтары болуы тиіс екендігін айтып кетті. Жүргізілген археологиялық зерттеулердің нәтижесі Ә.Марғұланның жоғарыдағы сөзін растай түсті.

Осынау зерттеулердің нәтижесі ретінде 1950 жылы шыққан «Көне қазақ жерінің қалалары мен құрылыс өнерінің тарихы» монографиялық кітабын ерекше бөліп айтуға болады. Онда қалалық өркениеттің ірі орталығы болған бірнеше қалаларға ғылыми – дәйекті сараптаулар жасалып, ғылыми тұрғыда алғашқы тұжырымдар жазылды [14].

1946 мен 1974 жылдардың аралығында Әлкей Хақанұлы Марғұлан Орталық Қазақстандағы археологиялық экспедицияны басқарып, ірі өркениеттің ошағы саналған кейінгі қола дәуіріне тән Беғазы – Дәндібай мәдениетін тауып, оны ғылыми тұрғыда негіздеді. Ә.Марғұланның археологиялық зерттеулеріне қарай отырып, Орталық Қазақстандағы бұл Беғазы – Дәндібай мәдениеті б.з.б II ғасыр мен б.з I ғасырының басындағы мыс кенін өндіретін ірі бір орталығы болғандығын байқаймыз. Тап осы жерден бүкіл Еуразия континентіне мыс өндірісінің тарағандығын көруге болады. Ә.Марғұланның Беғазы – Дәндібай мәдениетін ашуы үлкен бір ғаламат

жаңалықтың өзі болды; ол қолындағы бар айғақты құжаттардың негізінде Сарыарқаны жер бетіндегі көп емес жерлердің бірінен емес, оны ескі заманалардың өзінде-ақ алғашқы металды игерген, яғни, тау-кен ісі мен металлургияның пайда болған құтты мекені болғандығын анықтады. Беғазы–Дәндібай мәдениетінен бөлек, ол балбал тастар мен жартастардағы суретті бейнелердің сырына қанығуға тырысты. Ол әлгі тарихи жәдігерлерді тау-кен ісі мен металлургияға тікелей қатысты барлығына назарын аударды [14].

Осы тұстағы біздің пікіріміз – академик Әлкей Марғұланның жоғарыдағы пікірімен тікелей астасып жатады; яғни Сарыарқаның сайын даласын жер бетіндегі өзгеге ұқсас бірегей жерлердің санатына қоссақ, мұнда металл өндірудің алғашқы балқыту ошақтары пайда болып, тау – кен ісінің дамығандығын көруге болады.

Өзбекстан Республикасының Орталық Мемлекеттік мұрағатында біздің тарапымыздан Әлкей Марғұланның өз қолымен жазылған, әрі Орта Азия мен Қазақстанның археологиялық ескерткіштерінің ірі зерттеушісі М. Е. Массонға қарата жазылған бірқатар хаттары табылды. Бұл екі тарих және археология ғылымдарының даңқы асқан білгірлерінің өзара хат алмасулары М. Е. Массонның өлімінен соң-ақ тоқтап қалған болатын.

1960 жылғы 28 желтоқандағы хатында Ә. Марғұланы былай деп жазды:

«Галина Анатольевна, Сіздің «Алау мешіті» мен «Көне Мерв» аталатын кітаптарыңызды әлдеқашан-ақ алғанмын. Бірақ, осы мен үшін құнды болған сыйлықтарыңызға қалайша ризашылығымды білдірерімді білмей отырмын. Бізде пәлендей жаңалық жоқ. Жуырда Қазақстанның археологиялық картасы бейнеленген жинақ жарық көрмекші; ол бір үлкен ұжымдық жинақ болмақшы, онда Қазақстанның аумағындағы ашылған археологиялық ескерткіштерінің есебі мен қорытындылары туралы мәліметтер жинақталған. Біздің институт көктемге жақын Отырарға археологиялық экспедиция ұйымдастырмақшы. Экспедицияны меніңше, жас ғалым К.Ақышев басқаратын шығар. Экспедицияның алдында тұрған елеулі міндеттердің бірі – тек археологиялық ескерткіштерге қазба жұмыстарын жүргізу ғана емес, архитектуралық кешендерге, өнердің ғажайып туындыларына нумизматика мен көне жазбаларға зерттеу жасау [14].

Марғұланның осы бір хаттарына қарап, мынандай қорытынды жасауға болатын сияқты: ол бүкіл саналы ғұмырын Орта Азия халықтарының археологиялық ескерткіштерін зерттеуге арнады.

Басқа бір 1969 жылы 2 қарашада жазылған хатында Ә. Марғұланы Орта Азияға жасаған сапары туралы былай деп жазады:

«Қазан айының алғашқы жартысында мен Қарақалпақ пен Хорезм облыстарын және Түркменстанның солтүстігін бойлап, Орта Азияның үлке өзені саналған Амударияның екі жағалауымен жүріп отырып, Нүкістен Жаңа Үргенішке дейін барып қайттым. Гяур – Қала мен Куня Үргеніште сағаттар бойы қалып, ғажайып эсерлерге бөленгендігімді жасыра алмаймын. Ұзақ сапарымның жалғасы Ташауздан Хиуаға, сосын Жаңа Үргенішке, қайтар жолда Нүкіске, Амударияның оң жағалары арқылы аяқталды. Хорезм экспедицияның

профессоры С. П. Толстовтың жүрген жолымен жүре отырып, Қойқырқылған, Аяз –қала, Топырақ – қала, Тоқ – қала және басқа да қалашықтарды кесіп өтуіме тура келді. Маған ерекше ұнағаны Топырақ қала болды, ол өзінің ғажайып көрінісімен, вавилондық тас қоршауымен көз тартады. Шамасы, бұл исламға дейінгі кезеңге жататын сынайлы. Топырақ қала туралы шешуші бір қорытынды жасау үшін біздіңше әлі ондаған жылдар жұмыс істеу керек сияқты.» [14].

Ә. Марғұланның осы хатынан бірталай жайлардың сырына қанықсақ та, Орта Азияның территориясында орналасқан, яғни, жоғарыда көрсетілген археологиялық ескерткіштер көптеген зерттеушілердің, оның ішінде, Әлкей Хақанұлының да қашанда назарында болды.

1972 жылы 27 сәуірде жазылған хатында Ә. Марғұланы былай дейді : «Қазіргі мен жүргізіп жатқан жұмыстардың негізгісі – бұл, Беғазы мәдениеті немесе кейінгі қола дәуіріндегі Орталық Қазақстанды мекен еткен қоныстанушылардың тарихы». Үлкен монографиялық еңбектің идеясы - түгел бір құрал – жабдықтарды, керамиканы, сүйектен, металдан, балшықтан жасалған бұйымдар мен тағы басқаларды зерттеуге арналған. Жақында ғана (негізгі жұмысыммен қатар) шамамен бес баспа табақтан тұратын, онша бір үлкен емес «Орталық Қазақстанның отырықшы қоныстары» дейтін еңбекті аяқтадым; онда мен біздің құрметті академик досымыз В.В. Бартольдтың Сырдарияның солтүстігіне қарай отырықшылық мәдениеттің ешқандай іздері байқалмайды дейтін қате пікірін аз-кем түзеттім. Менде Қазақстанның сәулет өнерінің ескерткіштеріне байланысты материалдардың қоры мол. Осы бір қолдағы материалдарымның ішінде мейлінше қымбат, яғни, кәдімгі киіз үй пішіндес күмбез және пирамида сияқты құрылыстардың о баста –ақ туғандығын куәландыратын материалдар жетерлік. Бұл б.з.б VII-V ғасырлардағы тастан қаланған күмбезді қорғандармен бір мезетте осы бір материалдарды қарастыруымен айналысудамын [15].

Біз Әлкей Марғұланның жоғарыда келтірілген осы хатынан оның сол кездері әлі көп зерттеле қоймаған Қазақстанның ежелгі тарихы бойынша жолбасшы боларлық маңыздылығымен бірге, Қазақстандық археологияның қалыптасуына белгілі бір жағдайда сүбелі үлес қосқандығына көз жеткіземіз.

Әлкей Марғұланның бай шығармашылық мұрасының Қазақстанның фольклортануы мен этнографиясынан ойып орын алатынына таласыңыз болмауға керек.

Әлкей Марғұланы қазақ халқының эпосының әлеуметтік сипатын талдай келіп, былай деген-ді: «Қазақ эпосы негізсіз қиял – ғажайып пен байламы жоқ аңыз-әпсаналық сән-салтанаттан ада. Далалық қазақ эпосындағы көбіне-көп жырланған келелі басты тақырыптар: тарихи жағдаяттар, отбасы –тұрмыстық суреттеулер, рулық – тайпалық қатынастар, әсіресе, өткен заманалардан тамыр тартатын тарихи тағдырластық. Осы тұрғыдан келгенде, қазақ эпосы ұзына бойына қордаланған тарихи жағдаяттарды поэтикалық түрде баяндаудан немесе тұрмыстық хал- ахуалды суреттеуінен халық жадында мәңгі жаңғырып, бәз баяғы поэтикалық сарынынан әсте айнымастан, ұрпақтан-ұрпаққа жалғасын

тапты. Тарихи нақтылы дәйектер мен тұрмыстық жан- жақтылық ерте замандарда әлі жазу - сызуы болмаған жұрттың, әсіресе, қазақ эпосында белгілі бір дәуірдің тарихи шындығын әйгілеуге келгенде жылнамалық жазбалардың рөлін атқарғандығына дау болмаса керек. Сол бір тарихи жағдаяттарды қазақ эпостары мейілінше дәлділікпен жеткізеді, оған біз тарихи әдебиеттердің өн бойынан лайықты айғақтар табамыз. Бұл дәлділікті біз эпостық шығармаларды мұралыққа ие ақындардың ауыздан – ауызға, басқаша айтқанда, ата – жыраудан бала – жырауға берілуінен байқаймыз [15].

Ә. Марғұлан бұл мақаласында қазақтың халық ауыз әдебиетінің әлеуметтік сипаты мен ролінің мейілінше маңыздылығын бағалаған болатын. Осы тұста Ә. Марғұланның отандық эпостануға қосқан сүбелі үлесі мен ролінің зор болғандығын айта кетумен бірге, тап осы күнге дейін толыққанды бағасын ала алмағандығын айтуымыз парыз. Ә. Марғұланның тағы бір ғылыми шығармашылығына байланысты айта кететін жайт, 1946 жылға жататын «Сырым батыр» атты шықпай қалған мақаласы. Бұл еңбек ҚР ҰҒА Орталық ғылыми кітапханасында қолжазба түрінде сақталған. Мақалада ол қазақ тарихшыларынан бірінші болып С.Датұлының қозғалысына ұлт-азаттық сипат берген. Одан бөлек Әлкей Марғұлан «Ер Тарғын» жырын қазақшадан толық түрінде алғаш орысшаға түсіріп, кейіннен өзінің атақты «Ежелгі жыр – аңыздары» дейтін еңбегін жазып шықты.

Ә. Марғұланның сан ғылымның басын шоғырландырған көпқырлы талантының қалыптасуында фольклор ғылымын мейілінше игеріп, зерттеудегі ролінің ұшан – теңіз болғандығына шәк-шүбәңіз болуы мүмкін емес.

Қорыта айтқанда, оның ғылыми қайраткерлігінің жан – жақтылығы аса бір қиын кезеңдердің өзінде халқымыздың археологиялық, фольклорлық, этнографиялық, тарихи мұраларын зерттеуімен көрінді. Ол өзі ұнатқан іспен ғана айналысып, қазақ халқының бай тарихын жинастырып, зерттеді. Ол зерттеген кез келген мәселе өзінің ғажайып құндылығымен, әрі терең ой тастауымен, сондай-ақ, құжаттылығы жағынан кең тыныстылығымен, салиқалы да сарабал сараптау жасауымен ерекшелене отырып, тарихилық принциптің өзіне тән шынайы бағасын беруге тырысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қозыбаев М.Қ. Қазақстанның тарих ғылымы. – Алматы, 2002. 7-бет.
2. Марғұлан Ә.Х. Қазақстан ғалымдарының биобиблиографиясына мәліметтер. – Павлодар, 2004. 42-43-беттер.
3. Марғұлан Ә.Х. Қазақстан ғалымдарының биобиблиографиясына мәліметтер. – Павлодар, 2004. 46-бет.
4. Ақышев К., Байпақов К. Қазақ археологиясы ғылымының атасы // Қазақ тарихы №2. 2004.
5. Қозыбаев М. Дала перзенті // Қазақ әдебиеті, 2008. 24 маусым
6. Өтениязұлы С. Арманда өткен Әлкей ата // Қазақ тарихы -№2, 2007
7. Артықбаев Ж.О. Қазақтың дара туған ғұламасы // Замандас -6 мамыр, 2010
8. Смағұлов О. Қазақ халқының тарихи – мәдени мұраларының ірі зерттеушісі // Мысль №10, 3-бет.
9. Ғаниева А.С. К.Ақышевтың Қазақстан мен Еуразия археологиясына қосқан үлесі. Тарих ғылымдары кандидатының авторефераты, Алматы 2010.

10. Шымырбаева Г. Ғалымдардың жалпы тақырыптары //Казахстанская правда №52-53. 21 ақпан. 2003.
11. Марғұлан Ә.Х. Қазақстан ғалымдарының биобиблиографиясына мәліметтер. Павлодар, 2004. 48-бет.
12. Смағұлов О. Қазақ халқының тарихи – мәдени мұраларының ірі зерттеушісі.// Мысль №12 2004. 13-14-беттер
13. Марғұлан Ә.Х. Ежелгі Қазақстандағы сәулет өнері мен қалалар тарихынан. Алматы, 2010.
14. Стукалкина М. Уақытпен тілдесе отырып //Мысль №10, 2004. 5-бет.
15. Марғұлан Ә.Х. Қазақ эпосының тарихи маңызы мен тілдік сипаты туралы // КСРО ҒА Қазақ бөлімшесі. –Тарихи серия. -2006. №2, 75-бет

ОӘЖ 24:17.6

М.ДУЛАТОВТЫҢ «БАҚЫТСЫЗ ЖАМАЛ» РОМАНЫНДАҒЫ ЖАМАЛ БЕЙНЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Абралиева Б.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности образа Жамал, структура и композиция романа «Бакытсыз Жамал».

Summary: The article discusses the features of the image of Zhamal, the structure and composition of the novel «Bakytсыz Zhamal».

Міржақып Дулатов-көркем сөз өнерінің өркендеуіне үлес қосқан қазақ зиялыларының бірі, әрі бірегейі, қаламгер және әдебиет саласына үлес қосқан қайраткер, қазақтың қайталанбас артына із қалдырған әдебиет өкілі. М.Дулатов «Бақытсыз Жамал» романын қазақ әдебиетінде сол кезде енді ғана пайда болған көркем проза стилінде 1910 жылы жазып шығарған болатын. Бұл-қазақ әдебиетіндегі тұңғыш роман. Осы романнан соң қазақ әдебиетінде Т.Жомартбаевтың «Қыз көрелік» романы, С.Көбеевтің «Қалың мал» романы, С.Торайғыровтың «Қамар сұлу» романы және т.б. шығармалар жарыққа шығып, қазақ әдебиетінің әрі қарай белең алып дамуына жол ашты [1, 366].

«Бақытсыз Жамал» романы қазақ ауылының ауыр тұрмысы, тіршілігі мен қазақ қоғамындағы әйел теңсіздігі туралы жазылған. Қазақ қоғамындағы әйелдер еркіндігі, жағдайығы мәселе өзекті еді. «Бақытсыз Жамал» романының мазмұнында көне салт дәстүр құрсауында қалған әйел ғұмыры жайлы сипат берілген. Сүйген жарымен бақытты болуды армандайтын қыздың қайғылы жолы туралы айтылады. Романда дәуірдегі алаш жұртшылығының айқын тұрмыс тіршілігін баяндайтын эпизодтан бастау алады.

Романның басты кейіпкері - Жамал. Ол кішкентайынан өте алғыр болып өседі, ауыл молдасынан хат танып, сауатын ашып, сол кездегі қолда бар хисса-дастандарды оқуға ынтық болады. Оқығаны соншалық тіпті оларды жатқа да айта алатындай дәрежеге жетеді. Өте сұлу, ақылды, намысшыл, ынабатты қыз болып өскендіктен оны айттырушылар саны да күннен-күнге көбейе түседі. Ол он бесте ғана болса да, өзі өскен ауылдың алды болады. Бойжеткенді Байжанның ұлы Жұманға айттырады. Шешесінің қаламауына бойынсұнбай,

Сәрсенбай болашақ жұртшылықтың қалтасына қызығушылық танытпаса да, құдалыққа өзінің келісімін беруге мәжбүр болады. Бірақ байдың ұлы топас, одан да жаман болады. Ал байғұс Жамал оны жек көреді. Сонымен, бір мерекеде ол данагөй, мәдениетті, оқымысты, сыпайы, әдепті, көзі ашық Ғалимен жолығып қалады. Біраз уақыттан кейін, қыз ойлана келе, Жамал онымен қашып кетті. Жастарды артынан құдалау басталады. Міне, Ғали аяқ астынан ауырсынудан өледі. Аза тұтатын Жамал көп ұзамай Ғалидің артынан кетпекші болады. Сүйгенін енді көре алмайтындығына налынған ол ақыр соңында, бір дауыл күні ол Ғалидің моласының басында жан тапсырады.

Романда сюжеттік желі-түрліше қоғамдық ұжымдардың біршама топтарының бір-біріне қарсылықтары мен қақтығыстары туралы мән жайды біліп меңгеру үшін және оларды түсіну мақсатынды автордың көзқарасын анықтап, кейіпкерлердің басына түскен ауыртпашылықтарды жеңу негізінде үміт пен мақсат сыйлау керек екендігі белгілі. Сол себепті екі кейіпкердің де ғашықтығын ерекше көңіл күймен сипаттау мақсатымен олардың шынайы өмір тіршілігін көрсету негізгі мақсат етілгені айқын көрініп тұрғаны авторлық пікірден айқындалатындығы даусыз [2, 131б].

Шығарманың авторы шығармадағы әрбір көріністерді суреттеп беру кезінде болған жағдайды кенеттен деп ойламайды. Ол екі кейіпкердің арасындағы таза сезімді көрсету кезіндегі қазақи санадағы қалыптасқан сананы жою мәселесі дәрежесіне көтереді. Осыған сәкестендіре, қазақ бойжеткендерінің ой-пікірін дара айқындай келе, әрбір адамның жеке талғамы негізінде тіршілік етуі қажет дейтін көзқарас қалыптасады.

Қаламгер үшін негізгі тақырыптардың бастысы - әйелдің бостандығы, еркіндігі мен сүйіктісімен бақытты ғұмыр кешуі. Көне салт сананың құрсауына іліккен әйел тағдырын шынай сипаттап береді. Міржақыпта романның жаңалығы Жамалдың өмірі мен басынан өткен оқиғасы.

Міржақып Дулатовтың «Бақытсыз Жамал» романы – қазақ әдебиетінің осы жанрдағы алғашқы тырнақ алды туындысы, алғашқы роман. Бұл қазақ әдеби ортасында өзінен кейінгі жүктеме, мақсат пен бағыт ретінде орасан романдардың алғашқы бастаушысы болды. Бір ғана көркемдік ерекшелігі емес, сонымен қатар тілдік жағынан да, формативті тұрғыдан да үлкен нәрсеге жол бар екені анық.

Роман алғаш шыққан сәттен бастап қазақ әйелдерінің еркіндігінің жаршысы іспеттес болды. 1910 жылдың қазан айында жарық көрген кітап қазақ арасына тез тарады. Егер сауатты оқыған болса, онда сауатсыз адамдар оқығандарды тыңдады. Олар романды оқи отырып, өз басынан көрді және сезіне алды. Негізгі өзекті мәселе әйелдер бостандығы болғаннан кейін әйелдер қауымдастығы пайда болды. Оқиға барысында қос ғашық арасындағы (Ғали мен Жамал) махаббат мәселесі арқылы жеткізе отырып, роман оқырман жанының кілті деп қате айтпаймыз.

Сол кездің өзінде роман екі рет басылып шығады деуге болады (1910, 1914). Сол кездегі саяси көзқарастардан ерекшелігінен, мұндай тақырыптағы

роман қатарынан екі рет жарық көрді. Содан бері басылып келеді. Әлі де басып шығарылуда. Оқырман дерлік жоғалған жоқ.

Енді романның көркемдік құрылысына қарай ауысайық. Кез-келген жұмыс өз уақытында, әлеуметтік ортада құнды болып саналады. Сонымен қатар, әлеуметтік ортада. Әрбір әдеби шығарма, көркем шығарма-өз заманының көркем бейнесі сияқты. Дәл қазір біз қазіргі заманғы талаптарды, талғамдарды ескере отырып, осы романның көркемдігін көрсете алмаймыз. Романдағы драмалық форма өлеңнен басталып, кейіпкер сөзімен өрілген. Мұнда автордың поэтикалық қасиеттерін атап өту керек. Роман жаңа сюжеттік желіге енген сайын, ол өлеңдермен алмастырылатынын көреміз. Ғали мен Жамалдың аузында автор өзінің ішкі сезімдерін өлеңге толы етіп қойды.

Жалпы, «Бақытсыз Жамал» романы алаш әдебиетінің проза әлемінің одан әрі шарықтауына дәстүрлі жолды көрсеткен, сол заманды тарихи-әлеуметтік болмысты баяндайтын шынайы және айқын бейнесімен, қаламгер пікірінің айқындығымен үлгі болды [3, 78б].

Романда Байжанның әкесі ессіз Сәрсенбайдың портреттері шебер жасалған, олар басты жауларға, екі жастың қайғы-қасіреті мен аянышты тағдырының жаршысы болған, сондай-ақ Ғали мен Жамалдың суреттері ерекше жасалған. Егер сіз бір нәрсеге тоқталатын болсаңыз, онда автор Ғалидің портретін жасауда бірнеше суреттемелерге барады. «Бұл жігіт орташа бойлы, жіңішке, беті төмен, жаңа мұрты жабысып тұрды, сөйлеуі сыпайы, әдепті, киім-кешегі жаңаша» деп сипаттап көрсетеді. Жанама жағынан қарағанда, бұл аянышты тағдыр көптеген қазақ отбасында кездесті деп айтуға болады. Романда Ғалидің даралықтың бейнесі уақыт өте келе өсіп, жетіліп, саналы азаматқа айналуы да баяндалған.

Ал Жамалдың жеке образы романның айнасы сияқты. Оның тапқырлығы, әсемдігі, сұлулығы, шешендігі, көрегендігі-мұның бәрі жеке, типтік бейнеге жетті. Бүкіл қазақ қыздарының жинақтық бейнесін жасауға негіз бола білді десек артық айтқанымыз емес [4, 92б].

М.Дулатов дәстүрлі қазақ әдебиетіне сүйене келе осы романын жазды. Мұндай үлгіде жазылған шығарманы шет елдің әдебиетінде кездестіре алмаймыз. Қазақтың фольклорлық және маржандық әдеби жауһарлары романның көркемдік тілімен, стилімен, формасымен және құрылымымен тығыз байланысты болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жолдасбеков М. Ахметті ардақтап, Міржақыпты үлгі етсек // Тәуелсіздік тағылымы. – Астана: Күлтегін, 2012. -308 б
2. Алаш. Алашорда: Энциклопедия / Құраст.: Ғ.Әнес, С.Смағұлова.- Алматы: Арыс баспасы, 2009. -392 б
3. Дулатов М. Шығармалары: өлең, жырлар, әңгімелер, пьеса, көсемсөздер мен сын-зерттеу мақалалары. – Алматы: Ана тілі, 2010. – 400 б.
4. Галиев В. З. Ұлтты оятқан кітап: Міржақып Дулатұлы және оның «Оян, қазақ!» кітабының ізімен. – Алматы: Мектеп, 2013. – 416 б.

THE CONCEPT OF AN ANTHROPONYM

Айдарбеков Д. Р.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Жеке есімдер лексика жүйесінде бөлек орын алады. Бұл фактор осы лингвистикалық Тұжырымдаманың грамматикалық, семантикалық, тарихи және мәдени-психологиялық тұрғыдан ерекшелігіне байланысты.

Резюме: Личные имена занимают отдельное место в системе лексики. Этот фактор обусловлен спецификой данного лингвистического понятия с грамматической, семантической, исторической и культурно-психологической точек зрения.

A person's personal name is not the result of word-making for naming another object of reality, it is a necessary attribute of human existence for thousands of years, which is viewed from the perspective of a spiritual issue rather than as a simple linguistic label. Therefore, at the moment the problem of the concept of a personal name and its status in the lexical system is extremely relevant and interesting.

"A person's name is the sweetest and most important sound for him in any language" (D. Carnegie). And indeed, a person receives his name in the first days of his existence and passes with him, as a rule, all his life. By calling a person by name, you can endear him to yourself or, on the contrary, offend. Constantly hearing our name, we rarely think about what it really means and why we were called that. We can love our name, enjoy its sound, or, on the contrary, wish for its change. The personal name of a person has long been considered something secret and sacred, connected with the world of spirits and gods, the subject of reflection of pundits and a riddle for ordinary people.

Undoubtedly, as linguists A.V. Suslova and A.V. Superanskaya note, "the role of a personal name in a person's life is very great. Each person can only be called by name, so all his good and all his bad deeds are made public thanks to his name" [Suslova, Superanskaya 1991: 4]. Therefore, some names are dearly loved by the people and are used extremely often, while others, on the contrary, cause complete disgust and negative emotions associated with its bearer.

Being an integral part of any person's life, personal names, as part of the language system, have long attracted the attention of researchers. As a result of this interest, a special section of onomastics has developed – anthroponymy, which studies people's names (personal name, surname, patronymic, nickname, pseudonym). By the term "onomastics" we mean "a branch of linguistics that studies any proper names." Anthroponymy studies anthroponyms; translated from Greek anthropos – "man" and onyma – "name, name". The term "anthroponym" in modern linguistics refers to any proper name that a person (or a group of people) can have, including a personal name, patronymic, surname, nickname, pseudonym, cryptonym, nickname. Thus, an anthroponym is a broad concept that implies any way of naming a person in an official and informal setting. The choice of one or another type of anthroponym depends on a number of diverse circumstances: the national and

cultural traditions of the people, age, place of residence, well-read, aesthetic education, social circle and just common sense.

Another feature of this onomastic category is that each type of anthroponyms is used only in a certain linguistic situation. In addition, different anthroponymic models are used in different countries.

The end of the XX and the beginning of the XXI century are marked by an increased interest in personal names. An increasing number of scientists are interested in the problems and issues of anthroponymy. At the moment, it can be argued that anthroponymy is interdisciplinary in nature, since it contains not only linguistic paradigms, but also incorporates a number of other branches of science: cultural studies, history, sociology, psychology, and so on.

Currently, the main task of anthroponymic research should be to identify the rules that guide society by giving individuals names; the principles by which naming classifies individuals into one or different categories (depending on gender, belonging to the same genus, clan, generation, locality); laws that govern the naming system (a person often receives not one, but several names during the first days or several months after birth or throughout life); syntagmatic features that distinguish names in utterance from other nominal classes; social norms prescribing or prohibiting their use in speech[1].

Considering the English anthroponym, it is necessary to establish its linguistic status. Many scientists of the XIX and XX centuries (Mill 1872, Gardiner 1954) considered personal names only as a deictic sign, that is, as a unit serving to indicate and identify an individual. Modern research approaches the anthroponym as a sign denoting reality and existing in it depending on linguistic, cultural and social factors. Thus, it is proposed to consider an anthroponym as a symbol and a sign that can have a dual status: it acts both as a classifying marker indicating a particular position of an individual in a social structure, and at the same time as a symbol reflecting a certain vision of the world, an organized system of beliefs and ideas [3]. The emphasis shifts, therefore, to the linguocultural and social component of the English anthroponym as an important element of any person's life.

Changes in the understanding of the essence of a personal name, in turn, affected the methods of scientific research of anthroponyms. For a long period of time, research in the field of anthroponymy was carried out only with the help of a diachronic approach; scientists paid close attention mainly to the etymology and meaning of personal names, sometimes coming to false conclusions. This is evidenced by works on anthroponymy from the beginning of the XVII century to the first half of the XX century (Gardiner 1954, Mill 1872, Yonge 1863). Since the 20th century, the study of anthroponymy has been conducted from a synchronic point of view, which allows us to consider linguistic, cultural and social aspects, as well as the pragmatic potential of the name.

Various trips to the study and understanding of a personal name have led to a large number of definitions of the concept of "anthroponym". In our work, we adhere to the definition given by A.V. Suslova and A.V. Superanskaya, who understand a personal name as "a special word that serves to designate an individual and is given

to him individually in order to be able to address him, as well as talk about him with others" [2]. This definition allows us to clearly delineate the boundaries of the object studied in our work.

It is impossible to determine the content features of anthroponyms without referring to the history of their origin. A personal name is a complex, ancient and contradictory phenomenon. The long history of its formation and development could not but affect the form of this linguistic unit. Therefore, considering the anthroponym, it is necessary to approach this issue not only from the standpoint of synchrony, but also from a diachronic point of view, since historical processes play in some cases the main role in the formation of the name. As V.A. notes Ivashko, "modern science has established that, already since the Stone Age, people had names. At least among indigenous Australians at the Mesolithic stage of development, the personal name was already the center of a complex system of rituals and taboos. And the Mesolithic is the Middle Stone Age, the second period of the Stone Age. This means that the name arose even earlier – in the Ancient Stone Age (Paleolithic), i.e. somewhere between 50 and 12 millennia BC. Scientists call the association of people during this period not a society, but a primitive human herd. Therefore, it is impossible to say anything specifically about the time of the appearance and evolution of the appearance of a personal name as a specific sound complex that serves to designate an individual, a specific person" [3].

Thus, a personal name is an ancient linguistic phenomenon that developed together with humanity and is characteristic of all languages of the world.

The personal name appeared in connection with the need to distinguish a person from a group of his own kind, i.e. his primary task was the identification function. The name was selected for each person individually and had not only a practical identification character, but also performed a mystical or religious function. For many peoples and tribes, a personal name served as a talisman and protection of a person throughout his life.

Considering the basics of personal names among different peoples, one can find typological similarity, which is probably the result of borrowing, mutual influence of names of different language systems and the consequence of a similar independent development. This similarity is found in two aspects: in the use of the same parts of speech in their formation and in the use of words of certain lexical fields for this purpose.

Regarding the composition of the anthroponymicon of the English language, we can say that a certain component of personal names is the main part of the anthroponymic system, which has remained unchanged for centuries, while the other part of personal names is subject to constant movement. For example, names such as: Alexander, Arthur, Barbara, Benedict, Brian, Helen, Katherine, Mary, Paul, Richard, Sarah, Wilfred, William – have been present in the English onomasticon for centuries and are used in the naming process in modern Britain and the USA. But names like: Apple, Ivy, Knight, Rainbow, Tabisha

- they began to be used relatively recently, and therefore it is impossible to predict how long their existence will last in the English anthroponymicon. As a

consequence, one of the priority problems in the field of onomastics is the study of the origin and patterns of the development of proper names, the role of intra-linguistic and external factors in relation to the language in their evolution [4].

One of the topical issues of modern anthroponymy is the structural and linguistic specificity of a personal name, which implies its difference from other onomastic categories, such as: toponymy, zoonymy, astronomy, ethnonymy and others, as well as the difference from a common name. Being a noun, the English anthroponym has the properties of this part of speech: it answers the question who?, refers to the male, female or both, is concrete, calculable and animate. At the same time, the anthroponym reveals a number of significant differences in form and usage from the common name. In English, such differences for a personal name are the spelling with a capital letter, the absence of a definite or indefinite article, the absence of a plural. In this regard, anthroponyms should be considered in a different perspective from common nouns, taking into account their inherent linguistic features.

References:

1. Бромберже, К.К. антропологическому анализу антропонимов [Текст] / К.К. Бромберже // Вопросы ономастики. - 2012. - № 1 (12). - С. 116-145.
2. Суперанская, А.В. Имя – через века и страны [Текст] / А.В. Суперанская. –М.: Книжный дом «ЛИБОРОКОМ», 2007. – 192 с.
3. Ивашко, В.А. Как выбирают имена [Текст] / В.А. Ивашко. - Минск, 1988.- 190 с.
4. Бондалетов, В.Д. Русская ономастика: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов пл спец. № 2101 «Рус. яз. и лит.» [Текст] / В.Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.

UDC 372.881.111.1.

DEVELOPMENT OF WRITING SKILLS AT THE MIDDLE STAGE OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Алибекова А.А.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада жазбаша сөйлеу шығармашылық қарым-қатынас қабілеті ретінде қарастырылады, ол өз ойларын жазбаша түрде жеткізе білу қабілеті ретінде түсініледі. Сондай-ақ оқушылардың жазбаша тілін дамыту және сыни ойлаумен байланысты анықтайды.

Резюме: В этой статье рассматривается письменная речь в качестве творческого коммуникативного умения, понимаемого как способность изложить в письменной форме свои мысли. Также развития письменной речи учащихся и выявление связи с критическим мышлением.

Writing functioned as a means of teaching other types of speech activity, as a means of allowing students to better assimilate programming language material, as well as a means of controlling the formation of conversational skills and abilities. In fact, it is difficult to overestimate the importance of writing in this regard. But today it seems necessary to restore writing and return it to its rightful place among speech

activities, such as speech, listening and reading. Currently, the attitude of students towards their ability to write and express their thoughts in writing has changed dramatically. Writing as a learning goal is present in programs for all types of educational institutions at all stages of education and upbringing.

Thus, written language is very different from spoken language both in origin and in psychological structure, and a conscious analysis of the means of its expression becomes the main psychological characteristic of written language.

The professional competence of a teacher is a system of knowledge, skills and abilities that underlies his professional activity as a teacher and scientist. With a competence-based approach to training specialists, in addition to professional competence, it is necessary to determine the main (core) competencies and personal qualities of a specialist. The term "core competencies" indicates that they are the basis of "core", other (professional) subject competencies. It is assumed that the core competencies are professional and necessary in any field of activity. There are the following types of core competencies [1, 8p.]:

- 1) cognitive (cognitive);
- 2) socio-psychological;
- 3) socio-organizational (managerial);
- 4) data and computer,
- 5) creative;
- 6) communicative and
- 7) wellness competencies.

A competent teacher is certainly a good methodologist. He has not only scientific knowledge and methods of the discipline taught, but also the methodology (technology) of teaching this discipline. Knowledge of the method allows the teacher to present the studied material in the form of a system of cognitive tasks, the solution of which should lead the student to assimilate the content of the discipline. The competence of a teacher is an important condition for the success of his work. The main source of the quality of education, development, and education of students is the teacher. The main focus of work with the teaching staff should be measures to improve the professional competence of teachers.

Creative writing assignments can provide clear instructions and examples of correct writing that will allow students to successfully master the material being studied and provide good guidance in this type of speech activity. In conversational psychology, writing as a form of written language is considered in all psychological classifications as a complex mental process, usually included in speech (speech actions) with various types and forms [2, 105p.]. Modern psychology considers writing as a complex conscious form of speech activity, which has common and distinctive features with other forms of external speech. Studies of psychologists, linguists and other scientists in the field of "speech" have shown that the processes of written and oral speech differ in many parameters: origin, method of formation, method of flow, psychological content, functions. The ways of implementing the writing process from the moment of their occurrence act as conscious actions, and writing gradually becomes a skill.

All methodologists will have similar opinions and will refer to the goals and skills that the student should have at the end of the main course [3, 5p.].

The most important problems that arise when learning a written language:

- the process of learning a written language is constantly complicated by the differences between sound and graphic plans for expressing ideas in a foreign language;

- If during oral communication the speaker leaves something behind and fills it with facial expressions, gestures, intonation, the message must be specific and complete to perform the function of written communication;

- the lack of the ability to express the intonation of one's own words requires a careful choice of syntactic means, and the inability to use facial expressions and gestures requires grammatical design of the written language;

- mastery of the written language assumes that the student has a certain level of socio-cultural competence.

Perception, memory, attention, thinking, which determine the success of educational activities, are of great importance when learning a foreign language.

Teaching written language at the middle stage of learning English. Exercise as a means of teaching a foreign language always has a purpose, it is characterized by a specialized organization and is always aimed at improving the way of doing business. Each exercise has certain qualities. Currently, the issue of developing written exercises and creating a unified system of written exercises that interact with certain types of oral exercises remains very important and relevant.

In general, writing training is based on a series of three exercises:

1. Exercises aimed at the formation of graphic and spelling skills oriented as a writing activity: writing off capital letters, combinations of letters, words and their printed equivalents; writing off or writing words based on grouping by highlighted graphic or spelling designations.

2. Exercises aimed at the formation of lexical and grammatical knowledge and skills - with the power of writing (where writing is a means of learning); alternation of lexical and grammatical exercises, completion of sentences, etc.; perform in writing; ask questions using some lexical and grammatical materials.

3. Written exercises that serve as a means of developing other types of speech works (writing quotations from the text in proposed or independently compiled abstracts; a summary of the content of the text, for example: in the form of a complete answer to this question. b.).

These exercises are aimed at developing creative abilities. Creativity is the ability to be surprised and learn, the ability to find solutions in unusual situations and deep learning from your own experience. In order for these skills to have a positive impact on the process of writing English, the teacher must find tasks that will help develop the mechanisms of creativity. The use of game methods by a teacher can positively affect the learning of children.

As you know, writing is closely related to reading. There is one graphical language system in their system. When writing, thoughts are encoded or encrypted using graphic symbols, and when reading, they are decoded or decoded.

If you correctly define the goals of writing and learning a written language, take into account the role of writing in the development of other skills, use exercises, exercises that fully correspond to the goals, then oral speech gradually becomes richer and more logical.

References:

1. Almerico, G. M. & Baker, R.K. (2014). Bloom's Taxonomy Illustrative Verbs: Developing a Comprehensive List for Educator Use. Florida Association of Teacher Educators Journal., 1-10.
2. Assaly, I. R., & Smadi, O. M. (2015). Using Bloom's Taxonomy to Evaluate the Cognitive Levels of Master Class Textbook's Questions. English Language Teaching. 8(5), 100-110.
3. Black, P., Harrison, C., & Lee, C. (2013). Assessment for learning: Putting it into practice. McGrawHill Education (UK).

UDC 378.14

TECHNIQUES FOR ACHIVING REPRESENTATIVENESS OF TRANSLATION IN THE ADVERTISING TEXT

Амандық А.Б.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала зерттеудің жаңалығы мен өзектілігін көрсететін аударманың өкілдігіне қол жеткізудің өлшемдері мен әдістерін қалыптастыру тұрғысынан туристік жарнаманың американдық және ресейлік мәтіндерін салыстырмалы талдауға арналған.

Резюме: Данная статья посвящена сопоставительному анализу американских и русских текстов туристической рекламы с позиций формирования критериев и приемов достижения репрезентативности перевода, что отражает новизну и актуальность исследования.

Currently, interaction between speakers of different cultures has acquired a global scale due to the development of social, cultural, economic and political ties between countries, as well as access to communication via the Internet and the presence of various international organizations. As a result, there is a growing interest in learning foreign languages, especially English as an international language. But learning a foreign language primarily involves getting to know a foreign culture. Many philologists have recently given priority attention to culture and pay special attention to the problem of cultural conflicts. In connection with this issue, it is necessary to exclude such a science as translation studies, since translation is a complex, multifaceted process that has a significant impact on the interaction and understanding of different cultures [1].

Advertising texts easily stand out against the background of the general flow of text. A distinctive feature of the advertising text is its special attention to influence. In other words, the main purpose of the advertising text is to influence the mass audience through the mass media in order to convince them to buy certain goods and services. If we consider advertising texts from a functional point of view, they combine two functions of influence: the function of influence as a function of language and the function of mass communication. The first is implemented with the help of an arsenal of linguistic means of expression, and the second -with the use of

the latest technologies available for a particular media. The print advertising we study combines linguistic methods of expressiveness with graphic, visual methods typical of print as a mass media in order to influence the audience.

A feature of advertising is the graphic segmentation of the advertising text, line length, spaces, font, color scheme, italics, highlighting, drawing, typographic symbols, graphic symbols, images, logos, etc. The image is a means of visual advertising communication, performs attractive, illustrative, informational, aesthetic, expressive functions, helps the advertiser to correctly interpret the product, increases the index of persuasiveness of the advertising text and the influence factor.

The advertising text is a single cultural text-graphic, semiotic formation with the integration of verbal and non-verbal channels of advertising information transmission in a certain typical situation with a certain intensification, with optimal pragmatic impact on the addressee, reflection and consolidation of linguistic and Para-linguistic methods of providing relevant advertising information [2].

It should be noted that in the modern world, the function of advertising translation is almost never put in the usual sense. In order for an advertising text to fulfill its communicative function, it is not enough to translate it, it must be included in the cultural sphere of the translation language. This integration, as a rule, is carried out on the basis of the completed translation - then the advertisement is recreated. But the task of the first stage-to translate the offer-is sometimes difficult, since there is an excess of functionally significant funds in the advertising text. In other words, the advertising text is filled with means designed for one thing: to encourage the consumer to buy a product, accept a sale offer or use the service offered. With such a concentration of information, the contrast of form and content is inevitable, the translator cannot convey much. The ad text is not intended only for an unprepared recipient, it is actively aimed at expanding the circle of its recipients. Therefore, the advertiser must attract the recipient's attention-this is one of the functions of his series of images. This prohibits the mass consumer from using special terms, profanity, dialects that are rarely found in the text of computational advertising.

All the listed means can be used only in a decorative function, B. A. for additional marking of the place of production of the product. With the organization of the text itself, the distribution of information and some designations of stylistic coloring of words, it is possible to determine the narrow purpose of advertising in order to determine its priority for a certain group of people. Thus, advertising is often age-oriented: advertising is intended for pensioners, children, businesswomen or housewives. Youth advertising is primarily denoted by youth jargon. The main attention was paid to the text of the advertisement and the level of well-being: from advertising for the poor to millionaires.

The narrower priority of advertising is content and composition (this is secondary to the translator), as well as special lexical and syntactic means in which the equivalence of translation depends entirely on the translator. Thus, advertising for the elderly has outdated words and phrases that can still be included in the national language fund, but have been used less frequently in the past, and their matching options should be chosen taking into account their shadow. Words borrowed from

youth slang in youth advertising, as well as using youth slang in the target language, are transmitted through variant matches. When we read the text of an ad, we do not know who its author is, the author's name is never indicated; although the names of the "copywriters", the masters who create the idea, the image of the ad and its text are known, the reader, in the mind of the recipient, these titles are not associated with certain texts. This is due to the fact that all the skills of the author consist in successfully solving the problem posed by the client company, and the actual source of the text is the firm. At the same time, the modern advertising text uses the resources developed by fiction so powerfully that it allows you to endlessly demonstrate your individuality, so many modern advertising texts leave a trace of individuality and have a great aesthetic impact on the reader. All the means of transmitting aesthetic information, which we will discuss below, of course, are not impersonal, they are created by a certain person, which is a product of creative individuality.

Based on the previous reasoning, it is clear that the advertising text brings aesthetic information. Providing aesthetic information, of course, is not the main purpose of advertising. Studying the informational component of advertising, we can formulate its communicative task as follows: to convey to the recipient new reliable information, to provide confidence that the recipient will assimilate this data, to influence his emotions and memory (emotional information), to reinforce the recipient's pleasure from the text (aesthetic information) and, thus, to enable him to perform certain actions. Then the advertising text performs its function, and the product comes with an advertisement and a purchase [3].

The translator is faced with the task of transmitting means designed in a complex weaving of various types of information. But in order to determine the dominants of translation, we are trying to identify certain language means that may contain one type of information or several - because, as mentioned above, advertising has too many means that perform their communicative function. This reduction cannot be reversed, it must be preserved, but the question of choosing what is dominant is particularly difficult. This information is formed using a neutral, unambiguous, non-contextual dictionary, similar in characteristics to terms, as well as using numbers. It is not difficult to translate these tools into the target language, they all have the same equivalent matches [4]. The difficulty arises immediately after the inclusion of a cognitive component - for example, the name of the company - in any style figure, for example, using rhyme. With such a translation of the text, both the company name and the fact of rhyme are often preserved, as well as the semantics of two words that rhyme with each other. However, the translator usually faces a choice: not to keep the rhyme, but to keep the meaning of each word; to keep the rhyme component; not to put the company name in the rhyme position. Then it is necessary to determine which losses will be minimal if we want the text to perform a communicative function. The absolute advantage of the advertising text comes from the components that carry cognitive information, which are invariant components of the content, while everything else is only an addition or reinforcement that allows cognitive information to stand out in relief and be remembered.

References:

1. Бетенькова Н.М., Фонин Д.С. Основы обучения грамоте по «Азбуке» и «Моим первым тетрадям»: Методическое пособие для учителя. Смоленск: Ассоциация «21век», 2011.
2. Биболетова М.З. и др. Книга для учителя к учебнику английского языка для 2 класса. М.: Титул, 2017.
3. Горещкий В.Г., Кирюшкин В.А., Федосова Н.А. Методическое пособие по обучению грамоте и письму. М.: Просвещение, 2011.
4. Кузовлев В.П. и др. Книга для учителя к учебнику английского языка для 2 класса. М.: Просвещение, 2017.

ӘОЖ 639.1:316.42 (574)

ҚОЛӨНЕР БҰЙЫМДАРЫ АТАУЛАРЫНЫҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТАБИҒАТЫ

Ануарбекова А.С.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ. Қазақстан

Резюме: В данной статье рассказывается о смысловых особенностях казахского орнамента, о том, что люди, которые вырезали и украшали орнаменты, назывались «резчиками», и каждый мастер имел племенной символ для своего изделия. Сюда же относится и то, что у него была своя школа, свои ученики, свои секреты, а мнения о мастерах орнамента в пословицах казахского народа имеют большое воспитательное значение.

Summary: This article tells about the semantic features of the Kazakh ornament, that the people who carved and decorated the ornaments were called "carvers", and each master had a tribal symbol for his product. This also includes the fact that he had his own school, his students, his secrets, and opinions about the masters of ornament in the proverbs of the Kazakh people are of great educational value.

Ел аузында ою-өрнек түрлерін жіктеуге арналған мынандай мақал да бар: «Күміс семдеп зер салмай, қошқармүйіз төңкермей ұласымды өрнек жараспас, көкөніс өрнек көмкермей». Ою мен өрнек қазақтың қосалқы екі ұғымынан пайда болған. Екі ұғым біріге келіп, латынның "орнамент" ұғымынан туған. "Әсемдеу, сәндеу" деген мағынаны білдіреді.

Ою-өрнекті оқу - халықтың өткендегі рухани өнерін, өмірін, мінез-құлқын оқу деген сөз. Мысалы, түкті кілемдерде кездесетін үлкен гүлдерді "күмбез" десе, кілем жиектерінде су сылдырап ағып жатса, оны "қорған түбіндегі су" деп түсінген.

1-кестеден байқағанымыздай, қазақ халқының ұлттық ою-өрнектерінің атаулары көп-ақ. Ғалымдардың айтуынша, олардың түрлері 250-дей екен [1, 112б.]. Енді, осы ою-өрнектердің бастауы, төркіні қайдан шыққанына, неден алынғанына көңіл бөлейік.

Өсімдік ою-өрнектерінің бәрі де дала табиғатынан бастау алғанын аңғарамыз. Бұл ою-өрнектердің дені гүлжазира бейбіт өмірді, шаттық күлкіні елестетіп, жастық пен көктем белгілерінен хабар береді.

Кесте 1 - Қазақтың ою-өрнектерінің жіктелімі

Түрлері	Атаулары
1. Аспан денелері - космогония	Күн. Ай. Жұлдыз. Кемпіркөсек. Айшық. Жарты ай. Шұғыла
2. Зооморфтық ою-өрнектер (жан-жануарларға арналған ою-өрнектер) Жабайы аңдардың, құстардың, малдардың пішіні, ізі, мүйізі және денесі кескінделген ою-өрнектер	Қошқармүйіз. Қодасмүйіз. Арқармүйіз. Бұланмүйіз. Бұғымүйіз. Сыңармүйіз. Сынықмүйіз. Айыртұяқ. Түйетабан. Түйеөркеш. Түйемойын. Ботакөз. Төрткұлақ. Итқұйрық. Иттабан. Иттіс. Итемшек. Қазмойын. Қазтабан. Құсмұрын. Құсқанаты. Қарғаның ізі. Атерін. Атбасы. Омыртқа. Қабырға. Жіліншік. Қолтықша. Бөрікөз. Бөрікұлақ. Барыс. Елік. Түлкібасы. Тышқанізі. Алақұрт. Жұлдызқұрт. Құмырсқа. Өрмекші. Көбелек. Жыланбасы
3. Магиялық ою-өрнектер	Тұйық ою. Кісе. Ат басына кигізілетін бетперде. Адам басына киілетін бетперде. Қалқандағы қияли бейнелер
4. Өсімдіктерді бейнелейтін ою-өрнектер Гүл-жапырақ, өсімдік ою-өрнектері	Бұршік. Қауыз. Сабақ. Жапырақ. Үзілмес. Бітпес. Райхангүл. Жауқазын. Үшжапырақ. Бесжапырақ. Сегізжапырақ. Төртгүл. Гүл.
5. Үй тұрмысынан алынған ою-өрнектер	Балта. Балдақ. Баспалдақ. Ілмек. Қармақ. Тарақ. Тұмар. Өкше
6. Геометриялық ою-өрнектер	Шеңбер. Дөңгелек. Үшбұрыш. Төртбұрыш. Бесбұрыш. Сегізбұрыш. Ромб. Шаршы
7. Жер-суға, тауға байланысты ою-өрнектер	Тау, өзен, көл, бұлақтар. Бұтақ, ағаш. Толқын, қайнар. Ирек су

Түйенің ізі - ұзақ жолдың, керуеншілердің белгісі болса, барыс - ержүректіліктің белгісі, ал бәйтерек - ел арысы, үй иесі ретінде қабылданған ұғымдар.

Ою-өрнектерде кездесетін "тарақ" оюы - тазалықтың белгісі болса, тұмар оюы тіл-көзден сақтасын деген ұғымнан туғанын байқаймыз.

Халық шеберлерінің өнер туындыларындағы сырмақ, алаша, тұскиіз, кілем сияқты үй бұйымдарындағы кездесетін қошқармүйіз, сыңармүйіз, сынықмүйіздер шет оюда қолданылғанда "қорған" деп аталады, ал ортасындағы "төрткұлақ", "төртгүл", "бітпес", "үзілмес" оюлары шалқыған бакытты, молшылықты білдіреді, қорғанның ішкі және сыртқы жағындағы "ирек" деген ою тіршіліктің белгісі, бүкіл жасыл әлемнің көзі ретінде қабылданған. Ол - судың белгісі.

Ежелден бұйымдарды белгілі бір тондармен бояу, ою-өрнектерде әртүрлі түстерді қолдану, симметрия ою-өрнек қағидаларының бірі ретінде символдық мағынаға ие болды, белгілі бір ұғымдардың көрінісі болды.

«Атбасы» оюы. Бұл ою зооморфтық ою-өрнекке жатады. Көшпелі халық үшін жылқы малы - төрт түліктің ішіндегі ең қасиеттісі. Оның киесі Қамбар ата саналған. Оның сүті - ем, еті - дәрі. Жылқы малы алысты жақындататын көлік, жауынгерлік заманда ер қанаты, серігі болған. Ұлы даланың шежіресі ат тұяғы арқылы жасалған, малды ертеде қанаты бар пыраққа балаған. Сол себепті халық шеберлері өздерінің ою-өрнектерінде жылқы малын бейнелеуді ұмытпаған.

Бұл ою -өрнек алаша, кілем мен төсек жапқышта, киіз үйдің дөдегесінде жиі пайдаланылған. Оюлардың түстері - қара, көк, қоңыр, қызыл.

«**Төртқұлак**» оюы - зооморфтық ою-өрнекке жатады. Бұл ою қошқармүйіз үлгісінде жасалған кілем, алаша, тұскиіз, сырмақтардың ортасында кездеседі. Сәулет өнерінде қабырғаларды қаптау үшін қолданылады. Оюдың мағынасы дүниенің төрт бұрышын көрсетсе, оның екінші мағынасы төрт жағы түгел, молшылық, береке деген ұғымды да береді. Бұл ою сахна түбіндегі декорацияда орта оюға салынады.

«**Төртгүл**» оюы. Бұл ою өсімдік тобына кіреді, бұл да дүниенің төрт жағынан хабар берсе, екінші мағынасы төрт жағы түгел шаттыққа толы деген ұғымды білдіреді. Бұл ою-өрнек қыз баланың төсек тұсына ілінген тұскиізде, төсек жапқышта, орамал ортасында кездеседі.

«**Толқын**» оюы - жер-судан алынған ою-өрнек. «Толқынды толқын итеріп, жағаға карай ұмтылар, алдыңғы толқын ағалар, кейінгі толқын інілер», кейде толқынды өзен - көлдердің тынысы, демі десе, ал теңіз үстіндегі дауылды оның ашуына теңеген екен халқымыз. «Толқын» оюы - тіршіліктің белгісі, «Су болса, ну болады», «Судыңда сұрауы бар» деп бекер айтылмаған. Бұл оюдың бояулары көк, көгілдір, сия түстес болып келеді.

«**Өрмекші**» оюы зооморфтық ою-өрнекке жатады. Бұл ою-өрнек басқұрлар мен тақыр кілемдерде, желбау мен алаша, қоржындарда жиі кездеседі. «Өрмекші» - байлық пен берекенің белгісі. Үй ішінде өрмекші көрсе оны өлтірмеген, "обал болады" деп үлкендер жастарға ескертіп отырған [2, 81б.]. Бояулары - қоңыр, сары, қара, көк, көгілдір болады.

«**Түйеөркеш**» оюы. Қазақ ою-өрнектерінде түйе тақырыбына арналған ою-өрнектер жиі кездеседі. Түйе малы көшпелі қазақ халқы үшін өте қасиетті төрт түліктің бірі саналған. Жайлауға көшкенде ол көлік қана емес, ұзақ жолда шөлге шыдайтын дала кемесі есепті болған. Бұл малды «Ойсылқара» деп таныса, ол көшпелі қазақ елі үшін ғасырлар жүгін бірге арқалаған халқымыздың серігі ретінде белгілі.

Сол себепті өнер шеберлері ою-өрнектерінде «түйеөркеш», «түйемойын», «түйе ізі», «ботакөз» деген өрнектерді ойлап шығарған. Ол көбіне шет және орта оюда кездеседі. Көшпелі өмірдің жүгін ғасырдан-ғасырға алып келе жатқан дала керуенінің бейнесін береді. Бояулары - қоңыр, қызыл, қан қызыл, қара.

«**Бүршік**» - өсімдік ою-өрнектеріне жатады. Бұл да көбінесе шет оюда қолданылады. Кілем мен тұскиізде, төсекжапқыш пен орамал ортасында, балалар киімдерінде жиі кездеседі. Ою өсіп, өркен жайған бал балалықты, асқақ арман мен шат өмірге құмарлықты, бойында қуаты бар, ағысы мол бұлақты елестетеді. Елі ертеңінен үміт күткен ұлы мен қызын шеберлер осы ою-өрнек арқылы берген.

«**Айша бибі**» оюы - өсімдік ою-өрнектерінің ішінде ғашықтарға арналған, аңыз-дастаннан пайда болған ою-өрнек. Бұл жапырақ оюына жатады. Ол әлі де қауызы ашылмаған, гүлінің бүршігі Ұлы Далаға жайылмаған, арманына жете

алмай, қапыда мерт болып, сүйгенін көре алмай қалған ғашықтар туралы сыр шертеді. Бояулары - көк, көгілдір, жасыл, қызыл, қан қызыл.

«Қарғатұяқ» оюы. Бұл өрмек геометриялық және зооморфтық үлгілердегі ою бедерлерін білдіреді. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «қар бетіне түскен қарғаның (құстардың) ізіне ұқсайтын өрнек түрі» деген анықтама берілген [3, 728б.]. Негізінен, бұл ою түрі тақыр кілемдерді, алашаларды өрнектеуге пайдаланады. Бұл өрнектің түстері көк, сары, қып-қызыл, қоңыр, қара түстерге боялады. Қазақтың сөздік қорында "қарға тамырлы қазақпыз" деген сөз тіркестері кездеседі. "Бағзы заманда қасқыр бір баланы сүтімен асыраса, ал қарға ет әкеліп тұрған, - дейді. - Міне, сол баладан түркі тұқымы дүниеге келген", - деген аңыз бар. Қарғатұяқ өсімдік атауы да боп табылады. Ғалым Т.Жанұзақтың «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі» еңбегінде “топырақ бетіндегі тамыры мен түсі қарға тұяғына ұқсап келетін өсімдік” деген анықтама берілген [4, 507б.].

Дегенмен, бұл ою түрі құс белгісінен алынған. Оның із таңбасы аңшыларды орманнан адасудан сақтаған. Аңшылар қарғаның бағыт беретін белгісін таңдап алып, жолға ағашқа кертіп салып отырған.

«Бұтақ» оюы өсімдік ою-өрнегіне жатады. Ол шет оюда - кілем, тұскиіз бен қыз-келіншектердің, жас балалардың киімдерінде кездеседі. Ою-өрнектің мағынасы өсіп, есейген жастықты білдірсе, екіншіден ұрпағы үзілмесін дегенді аңғартады. Демек, осы ою-өрнек бұтақ жайып, өсіп-өнген ұрпақты аңғартса, бұтағы жан-жаққа тарап еліне қамқор болған, ел есінде қалған азаматтардың ұрпақтары туралы ою-өрнекпен жазылған шежіре деп ұғамыз.

«Балдақ» оюы. Бұл өрнек бұйымдарын әшекейлеуде, кесте тігуде, зат бетіне оюлы бедер салғанда пайдаланылады. Ою қатарынан бірнеше жүргізілген кезде композицияның орта тұсын көмкеретін күрделі өрнек түзейді. «Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі» энциклопедиясында «жұмыр, кейде жалпақ, іші бос дөңгелек түрінде болатын қазақ колөнерінде қолданлатын өрнек» деген анықтама берілген [5, 65б.].

Бұл өрнек көбінесе ағаштан жасалатын бұйымдарға, айталық, алтыбақанға, сандыққа, кебежеге, піспек сабына салынады. Тұмарша өрнегімен аралас келген түрін балдақ тұмарша деп атайды.

Қоңыр, көк, жасыл, қызыл түстерге боялады. Кейде өзге түстегі қосымша сызықпен айналдыра жиектеме жүргізілгенде өрнек айшықты және жарасымды реңге ие болып, құлпыра түседі. Бұл оюдың бастауы "сүйеу", "сүйенішім" деген ұғымнан дүниеге келген. Қарт адам ағашқа сүйенген. Міне, осыдан барып "балдақ" атауы пайда болған.

Қазақтың жұмбағында да осы ой елес береді. Мысалы, "Таңертең төрт аяқпен, түсте екі аяқпен, кешке қарай үш аяқпен жүреді" деген ұғым да осы балдақты меңзейді.

Түйіндей келе, ұлтымыздың байырғы өмір-тіршілігінен бастап ат әбзелдері, ер-тұрман, ер-тұрман жабдықтары, ат жабдығы, әбзелдер, ат-тұрман, ат-сайман, ер-тоқым мазмұнын беретін ершілік өнер лексикасында да өте

көп тіл бірліктерінің қолданылғанын көрдік. Әлбетте, бұл сөздердің біразы қазіргі сөздік қорымызда архаизмдер (көнерген сөздер) тобында қарастырылса да халқымыздың материалдық лексикасын айқындайтын аса құнды этномәдени бірліктерге жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Талдахметов С.Ш. Қазақстан тарихы: ҰБТ-ға арналған оқулық-тесті. –Алматы: Шың-Кітап, 2012. –366 б.
2. Артықбаев Ж.О., Сабданбекова Ә.Ә., Елемесов Ә.Қ., Дауенов Е.П. Дәстүрлі қазақ этнографиясы: оқу-әдістемелік құрал. –Павлодар: Кереку, 2008. –Б.1. –345б.
3. Қазақ этнографиясы:/Зейнолла Сәнік, Жанат Зейноллақызы.–Алматы: «Ан Арыс» баспасы, 2016. –576б.
4. Марғұлан Ә. Саят құстары және олардың жаратылыстағы ерекшеліктері // Егемен Қазақстан. – 2006.
5. Оспанова Ф.А. Фразеологизмдер уәжемесінің лингвомәдени аспектісі: филол.ғыл.канд. ...дисс. – Алматы, 2006. – 136 б.

ӘОЖ 811.111

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МОТИВАЦИЯЛЫҚ БАЗА ҚҰРУ ШАРТЫ РЕТІНДЕ

¹Арысланова Б.К., ²Кадырова Ә.П.

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан,

²№28 жалпы орта мектебі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются игровые приемы как условие для создания мотивационной основы обучения иностранным языкам. Описаны некоторые виды учебных игр на занятиях иностранного языка.

Summary: The article deals with game techniques as a condition for creating a motivational basis for teaching foreign languages. Some types of educational games which can be used in the classroom at foreign language lessons are described as well.

Қазіргі қоғамда оқытудың жаңа формаларын, әдістері мен тәсілдерін іздеуге көп көңіл бөлінуде. Қазіргі оқу орындарына сапалы білім беріп қана қоймай, адамның жеке басын, оның шығармашылық мүмкіндіктерін аша алатындай оқыту әдістері қажет. Сондай-ақ, заманауи білім беру адамды қазіргі өмірге бейімделуге, оны тез және дұрыс шешім қабылдауға және әлеуметтік өзгерістер жағдайларын белсенді түрде меңгеруге үйретуі керек. Заманауи білім беруде мектеп оқушыларына үнемі шет тілін үйрету кіреді, осыған байланысты мұғалімдер мен әдіскерлер шет тілін оқытудың сапасы мен тиімділігін арттырудың резервтерін үнемі іздестіруде. Шетел тілін оқытуда қазіргі заманғы техникалық оқыту құралдарын және ойын әдісін пайдалана отырып, белсенді сөйлеу коммуникациясын дамытуға назар аудару керек, бұл белсенді сөйлеу коммуникациясын дамытуға көмектесетін әдістердің бірі [1, 64 б.].

Оқушылардың оқу әрекетіне ынтасын арттыру дидактиканың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Танымдық мотивтерді сақтаудың нақты

жолы «оқушылар үшін белгілі бір тұлғалық мәні бар іс-әрекеттерге (ойын, қарым-қатынас, еңбек, білім) шет тілін меңгеру іс-әрекетін қосу» [2, 33б.] болып табылады. Мотивация оқушылардың нені меңгергені мен игергенінің маңыздылығын, олардың оқу әрекетіне және оның нәтижелеріне қатынасын анықтайды. Шет тілінің оқу пәні ретіндегі ерекшелігі мынада: оқу әрекеті шет тіліндегі сөйлеу әрекетін, яғни коммуникациялық әрекетті білдіреді, оның барысында біліммен қатар шет тілінің сөйлеу дағдылары қалыптасады.

Оқу әрекетінің өзінде қамтылған оқушылардың танымдық мотивтері бұл әрекетке тұлғалық мән береді. Танымдық мотивтердің қайнар көзі – оқушылардың саналы танымдық қажеттілігі. Шетел тілін үйренушілердің нақты қажеттіліктері осы тілде қарым - қатынас жасауға, өз пікірін білдіруге, тілді ауызша және жазбаша қолдануға, оны меңгеруге ұмтылумен байланысты. Соңғысы мотивацияны сақтау үшін шет тілінің сөйлеу әрекетін оқытудың құралдары мен әдістерін мұқият таңдау қажеттілігіне әкеледі. Осыған байланысты, шет тілін қарым - қатынасқа үйретуде ойын әдістерін қолданудың маңызы ерекше. Дидактика бойынша оқу сабақтарын ұйымдастыруда ойын технологияларын қолдану мәселесі жеткілікті түрде қамтылмаған және көбінесе декларативті сипатқа ие. Сонымен қатар, ойынды оқыту әдісі ретінде тарту – шет тілдік қарым-қатынасты меңгеру, оқушылардың психикалық белсенділігін белсендіру, оқу процесін қызықты және қызықты ету үшін оқу қызметін басқарудың тиімді құралы. Психологиялық концепцияда ойын әрекет ретінде анықталады, оның объектісі мен мотиві оны жүзеге асыру процесінің өзінде жатыр [3, 55б.].

Біз үшін ең қолайлысы А.А.Деркач берген анықтама [4, 82б.]; ойын оқу деп аталады, оқу-тәрбие процесінде тапсырма ретінде қолданылатын, оқу мәселесін, проблемалық жағдаятты қамтитын, оның шешімі белгілі бір білім беру мақсатына жетуді қамтамасыз етеді. Айта кету керек, ойын әдісі жаңадан алыс. Кеңестік білім беру жүйесінде пайда болған тәрбиелік білім беру теориясы мектеп жүйесінің дидактикасында ойын түрлерін қолдануды күшейтті.

Ғылымдағы соңғы жылдардағы қоғамдық тәжірибеде ойын ұғымы жаңаша ұғынылады, ойын өмірдің көптеген салаларын қамтиды, ойын жалпы ғылыми, байыпты сурет ретінде түсініледі. Түрлі оқу орындарының педагогтарының, психологтарының ойын тұжырымдамасын ашуынан ойынның шет тілін меңгеруге күшті ынталандыру және шет тілі мұғалімінің арсеналындағы тиімді әдістеме екенін атап өтуге болады. Ойынды қолдану және сөйлеу жағдаяттарын құра білу оқушылардың дайын болуына, ойнауға, қарым-қатынас жасауға дайын болуына себепші болады. Ойын студенттерге өз ойын көрсетуге, әрекет етуге ғана емес, сонымен қатар тәжірибе мен эмпатияға мүмкіндік береді [5, 21б.]. Ол тыңдаушыларға эмоционалды әсер етеді, тұлғаның резервтік мүмкіндіктерін белсендіреді. Білім, білік, дағдыны меңгеруге жағдай жасайды, олардың өзекті болуына ықпал етеді.

Мысалы, оқу ойын-жаттығуы білімді, іскерлік пен дағдыны белсендіруге, бекітуге, бақылауға және түзетуге көмектеседі, нақты материалды меңгеруде

оқу-педагогикалық көрнекілік жасайды. Оған қатысушылардың белсенді психикалық әрекетіне жағдай жасайды. Оқу тапсырмасын қамтитын тапсырма ойыны оқушылардың интеллектуалдық белсенділігін ынталандырады, оларды шешімдердің немесе гипотезаның дұрыстығын болжауға, зерттеуге және тексеруге үйретеді. Ол студенттердің есеп беру, бақылау және өзін-өзі бақылау нысандары мен құралдарының бірін білдіретін, студенттердің оқу пәнін меңгерудегі табысының өзіндік көрсеткіші болып табылады. Оқыту ойыны өз кезегінде қарым - қатынас мәдениетіне тәрбиелеп, топпен, ұжыммен жұмыс істеу қабілетін қалыптастырады. Осының барлығы жеке тұлғаға психологиялық, әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық әсер ету құралы ретінде оқу ойынының функцияларын анықтайды.

Ойынның арқасында жинақталған білім, білік, дағдыны жаңартудың мүмкін жолдары мен құралдарын іздеуде шығармашылық белсенділікке деген қажеттілік артады. Ойын үлгілер мен стереотиптермен келіспеушілік тудырады. Ол есте сақтау мен қиялды дамытады, тұлғаның эмоционалды-еріктік жағының дамуына әсер етеді, эмоцияларды басқаруға, іс - әрекетті ұйымдастыруға үйретеді. Ойын оқушылардың белгілі бір құбылысқа, фактіге, мәселеге көзқарасын өзгертуге қабілетті [6, 156.].

Психологиялық тұрғыдан алғанда ойын арқылы тудыратын мотивация, яғни ойын мотивациясы оқу-тәрбие процесінде коммуникативті, танымдық және эстетикалық мотивтермен қатар берілуі керек. Ойын қазіргі әдіснама талаптарына толық жауап беретін топтық әрекетке бағытталғаны сөзсіз. Ол сондай-ақ әр оқушыға өзін сол немесе басқа рөлде сынап көруге және жеке қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік беретін жеке әрекеттің әртүрлі формаларына оңай ауысады. Белгілі табиғатына байланысты ойын ойдан шығарылған жағдайларды, проблемаларды, оқиғаларды, қақтығыстарды - вербалды және вербалды емес белсенділікті қажет ететін және мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту үшін өте қажет барлық нәрселерді құруға шексіз дерлік мүмкіндік береді.

Ойынның коммуникативті сипаты коммуникативті дағдыларды дамытуға да мүмкіндік береді. Өзінің және басқалардың әрекетіне түсініктеме беру, топ ішінде өзара әрекеттесу, қарсылық білдіру, келісу, өз пікірін айту қажеттілігі мәдениетаралық диалогты бастау және қолдау үшін қажетті сөйлеу дағдылары мен қарым-қатынас стратегияларын дамыту үшін негіз болады. Бірлескен әрекет процесінде шет тілін оқыту міндетін шет тіліндегі қарым-қатынас міндетіне айналдыра отырып, осы әрекетке әрбір қатысушы үшін жеке мәні бар, біз тілді меңгеру мотивациясының деңгейінде күшті секіруге жағдай жасаймыз, сөйлеу, қарым-қатынас. Жоғарыда біз айтып өткен ойын технологияларын қолдану мәселесінің жеткіліксіз дамуы және оларды жоғары оқу орындарында пайдаланудың дұрыс бағаланбауы, біздің ойымызша, лингводидактиктердің үлкен назарын талап етеді. Бұл жерде шет тілдерін оқыту дидактикасында, университет дидактикасында қолданылатын әдіс-тәсілдерді интеграциялау мүмкіндігі туралы айтып отырмыз. Біз сенімдіміз

және бұл іс жүзінде расталды, ойынды шет тіліндегі сөйлеу әрекетін оқыту әдісі ретінде қолдану балалар мен ересек аудиторияда тиімді.

Оқытуда қолданылатын дидактикалық ойын – оқыту мақсатында шындықты имитациялайтын жағдай. Ал оқу ойындары релаксопедиялық тәсілдер синтезі (кедергілер синтезі, психологиялық эмансипация) және проблемалық жағдайларды, соның ішінде конфликттік ситуацияларды симуляциялау тізбегі, онда қатысушылар өздерінің мақсаттарына сәйкес әлеуметтік рөлдерін орындайды [7, 40б.]. Оқу симуляциялық ойындар кеңінен қолданылады, сонымен қатар зерттеушілік ойындар да қолданылады, нәтижесінде нақты өзгерістер жобалары, зерттеулер мен қарама-қайшылықты тәсілдер бойынша қорытындылар жасалуы керек.

Оқыту ойыны қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеп, топпен және ұжыммен жұмыс істеу қабілетін қалыптастырады. Осының барлығы жеке тұлғаға психологиялық, әлеуметтік-психологиялық және педагогикалық әсер ету құралы ретінде оқу ойынының функцияларын анықтайды. Ойынның психологиялық әсері оқушылардың интеллектуалдық өсуінен көрінеді. Оны сабақта педагогикалық-психологиялық тұрғыдан ойластырылған пайдалану ақыл-ой әрекетіне қажеттіліктің дамуын қамтамасыз етеді. Ойынның басқа оқу құралдарынан артықшылығы оның сабақта жеке ғана емес, сонымен қатар жұптық, топтық және ұжымдық жұмыс түрлерін қамтамасыз ете алуында, бұл әр оқушының оқуды барынша тиімді пайдалануға мүмкіндік береді [8, 29 б.].

Осыған сүйене отырып, ойын арқылы оқыту әдістемесінің технологиясы оқушыларды оқытудың мотивтерін, дүниедегі және өмірдегі мінез-құлқын білуге, яғни өз бетінше мақсат пен бағдарламаларды қалыптастыруға бағытталған деп айта аламыз. белсенділік таныту және оның дереу нәтижелерін болжау. Ойынның әлеуметтік-психологиялық әсері сөйлеу қорқынышын жеңуде, шет тілінде қарым-қатынас жасауда және қарым-қатынас мәдениетін, атап айтқанда диалог мәдениетін қалыптастыруда көрінеді. Ойын өз бетінше шешім қабылдау, өз іс-әрекетін, басқалардың іс-әрекетін бағалау қабілетін қалыптастырады, алған білімдерін талдауға баулиды.

Ойын техникасы оқу іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарауды қалыптастыруға тиімді әсер етеді. Сонымен қатар, өзіне деген талап күшейеді. Болашақ маманның кәсіби қасиеттері дамиды, әдістемелік шеберлігі қалыптасады. Оқу ойыны өзекті болуы керек және қатысушылардың әрқайсысы үшін жеке мағына мен маңыздылыққа ие болуы керек. Кез келген іс-әрекет сияқты, сабақтағы ойын әрекеті де ынталы болуы керек, ал оқушылар оның қажеттілігін сезінуі керек.

Нақты жағдайларды талдау және шешу әдістері, танымдық-дидактикалық, рөлдік және іскерлік ойындарды алдымен бөлшектеу керек «көп деңгейлі» түрі ретінде ұсынуға болады. Бұл студенттер ойындарға біртіндеп дайындалу керек дегенді білдіреді. Нысан үлгілері мен қатынастары дайын пішінде орнатылған нақты жағдайларды талдаудан және шешуден бастау керек. Ойынның арқасында жинақталған білім, білік, дағдыны жаңартудың мүмкін жолдары мен құралдарын іздеуде шығармашылық белсенділікке деген

қажеттілік артады. Ойын үлгілер мен стереотиптермен келіспеушілік тудырады. Ол есте сақтау мен қиялды дамытады, тұлғаның эмоционалды-еріктік жағының дамуына әсер етеді, эмоцияларды басқаруға, іс - әрекетті ұйымдастыруға үйретеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Richards J. C., and Rodgers T. S. Approaches and methods in language teaching. Cambridge: Cambridge University Press, 2017 – P. 64 - 68.
2. Дешева И.В. Шет тілі сабақтарында позитивті мотивацияны қалыптастыру үшін ойынды қолдану - Ижевск, 2000. - 231 б., 33-34 б.
3. Конишева А.В. Шетел тілін оқытудағы ойын әдісі - [Мәтін] / Конишева А.В. - Санкт-Петербург: Каро, Мн.: «Төрт квартал» баспасы, 2008. - 55-59 б.
4. Деркач А.А., Щербак С.Ф. Педагогикалық эвристика. Шет тілін меңгеру өнері. – М: Педагогика, 1991, 224 б.
5. Пучкова Ю.Я. Ағылшын тілі сабақтарындағы ойындар. Мұғалімге арналған әдістемелік құрал. - М.: Астрель, 2005. - 80 б.
6. Candlin Ch. N. The communicative teaching of English. Harlow: Longman Group Limited, 2015. – P. 15-18.
7. Жукова И.В. Ағылшын тілі сабағындағы дидактикалық ойындар / И.В.Жукова // Бірінші қыркүйек. Ағылшын тілі, 2006. – № 7. – 40-43 б.
8. Борисов Е.А. Ағылшын тілін оқытуға рөлдік, коммуникативті ойындардың әсері / Е.А. Борисов // ИЯШ. - 2002. - № 3. - 29 – 31 б.

UDC 372

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TESTING IN COMPARISON WITH OTHER METHODS OF KNOWLEDGE CONTROL

Даулетова Н.Е.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада педагогикалық бақылау ретінде тестілеудің артықшылықтары мен кемшіліктері қарастырылады. Бақылау процесі студенттер үшін де, мұғалімдер үшін де өткір психологиялық жағдайларға байланысты оқудағы көп уақытты қажет ететін және жауапты операциялардың бірі болып табылады.

Резюме: В статье рассматриваются преимущества и недостатки тестирования как педагогический контроль. Процесс контроля - одна из наиболее трудоёмких и ответственных операций в обучении, связанная с острыми психологическими ситуациями, как для учащихся, так и для преподавателя.

Pedagogical control in the pedagogical process performs a number of tasks: assessment, stimulation, development, training, diagnostics, education, etc.

The control process is one of the most time-consuming and responsible operations in teaching for both students and teachers due to acute psychological situations. Its proper placement contributes to improving the quality of students' education [1].

Testing is used to quickly check the quality of students' knowledge, enter data into the machine (answers) and automatically process the results with pre-set quality parameters. With all the limitations and disadvantages, the testing technology can be

used to solve simple tasks, choose answer options or define words, formulas, terms, etc. B. Addition is a quick and reliable way to check the level and level of training of students. Evaluation technology, evaluation and evaluation of the organization, automatic control, pedagogical control, self-control.

A pedagogical test is a tool designed to measure a student's knowledge, consisting of a system of test tasks, a standardized procedure for transmitting, processing and analyzing results.

It should be noted that the problem is considered in many ways and by researchers in the analysis of the features of the state of the problem of checking and evaluating knowledge of any aspect. In our country, many works have been published covering the functions, methods, principles of knowledge verification and evaluation, as well as issues of general and individual assessment.

There are several main areas of study of this problem. The functions of checking and evaluating knowledge in the learning process, requirements for knowledge, skills, skills, methods of control of students in the traditional learning system (M. I. Zaretsky, I. I. Kulibaba, I. Ya. Lerner, E. I. Perovsky, S. I. Runovsky, M. N. Skatkin, V. P. Strezikozin J. B.) types of knowledge accounting make up a large group of the studied works. The published works set out the control, training and educational functions of checking and evaluating knowledge, revealed the methodology of written, oral, graphic and practical control of knowledge, individual, frontal, thematic and final survey, established requirements for the quality of students' knowledge, evaluation of their oral and written answers in various academic subjects [2].

The adaptation of the education system is reversed- it requires determining whether the activities of a particular pedagogical system correspond to the capabilities and educational needs of a particular student. Adaptive test control and adaptive learning are a modern computer version of the implementation of the well-known pedagogical principle of individualization of learning, which is the most important for the training of qualified specialists.

Pedagogical testing performs three main interrelated functions: diagnostic, educational and educational.

The diagnostic function is to determine the level of knowledge, skills, and abilities of the student. This is the main and most obvious function of the test. Testing the objectivity, breadth and speed of diagnosis surpasses all other forms of pedagogical control. The educational function of the test is to encourage the student to intensify the work on the assimilation of educational material [3].

The educational function is manifested in the periodicity and inevitability of control over tests. He disciplines, organizes and directs the activities of students, helps to identify and eliminate gaps in knowledge, motivates them to develop their skills.

When creating test tasks, it is necessary to observe a number of rules necessary to create a reliable, balanced tool for assessing the success of mastering certain academic disciplines or their sections.

Thus, in the test on various training topics, concepts, classes, it is necessary to analyze the content of tasks from the same representative position.

The test tasks should be clear, concise and concise so that all students understand the meaning of what they are being asked about. It is important to observe to make sure that none of the test tasks causes motivation to answer the other [4].

The answer options for each task should be chosen in such a way that the possibility of simply guessing or rejecting the wrong answer is excluded.

The tasks for the tests should be informative, indicating the formula, definition, etc. B. you should develop one or more concepts. This is not an oral counting function. There should be at least five possible answers to the task, if possible. It is advisable to use the most common errors as incorrect answers.

Testing has its advantages and disadvantages compared to other forms of knowledge control.

Advantages of testing. Testing is a more qualitative and objective method of evaluation, the objectivity of which is carried out by standardizing the procedures for conducting, checking the quality indicators of tasks and tests.

Testing is a fairer method that puts all students on an equal footing both in the control process and in the evaluation process, which eliminates the subjectivity of the teacher. According to the Association of English Teachers of the Final Certification of British students, testing reduces the number of applications by more than three times, making the assessment procedure the same for all students, regardless of where they live, their type and type of educational institution.

Tests are a fairly extensive tool, since testing can include assignments on all topics of the course, while an oral exam usually includes 2-4 topics, and a written exam usually includes 3-5 topics. This eliminates the element of randomness when receiving a ticket and allows you to determine the student's knowledge of the course. With the help of the test, you can set the student's level of knowledge on the subject and on its individual sections [5].

The test is an accurate tool. For example, the assessment scale of a 20-question test consists of 20 sections, while the assessment scale of ordinary knowledge consists of only four.

Testing is more economical. When testing, the main costs are associated with the development of high-quality tools, that is, they are of a one-time nature. The cost of testing is significantly lower than with written or oral control. In a group of 30 people, testing and monitoring of results take from one and a half to two hours, and an oral or written exam takes at least four hours.

Testing is a soft tool. All students are in the same conditions, the same procedure and the same evaluation criteria are applied, which leads to a decrease in nervous tension.

Disadvantages of testing. The development of high-quality test tools is a long, time-consuming and expensive process.

The data obtained by the teacher as a result of testing includes information about gaps in knowledge in certain sections, but does not allow us to assess the causes of these gaps. The test does not allow you to check and evaluate a high,

productive level of knowledge related to creativity, that is, probabilistic, abstract and methodological knowledge [6]. The breadth of topics in testing has a downside. When a Student takes a test, unlike an oral or written exam, he does not have enough time for an in-depth analysis of the subject. Ensuring the objectivity and fairness of the test requires taking special measures to ensure the confidentiality of test assignments. When reusing the test, it is advisable to make changes to the tasks.

There is an element of randomness in testing. For example, a student who does not answer a simple question can correctly answer a complex question. The reason may be a random error in the first question and guessing the answer in the second. This distorts the test results and leads to the need to take into account the probability component when analyzing them.

References:

1. Башмаков А. И., Башмаков И. А. Разработка компьютерных учебников и обучающих систем. М.: Филинь, 2013.
2. Информатизация образования: направления, средства, повышение квалификации / под ред. С. И. Маслова. М.: Изд-во МЭИ, 2014.
3. Информационные технологии в экономике и управлении: учебник для бакалавров / под ред. В. В. Трофимова. М.: Юрайт, 2011.
4. Киселев Г. М., Бочкова Р. В. Информационные технологии в педагогическом образовании: учеб. пособие. М.: Дашков и К, 2012.
5. Норенков И. П., Зимин А. М. Информационные технологии в образовании. М.: Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2014.
6. Тихонов А. Н. Информационные технологии и телекоммуникации в образовании и науке: материалы междунар. науч. конф. / ФГУ ГНИИ ИТТ «Информика». М.: ЭГРИ, 2017.

УДК 21:36.89

ФРАЗЕОЛОГИЗМ

Джаилганова Ф.К

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Фразеологизмдер сөзді көркемдеп жеткізудің тамаша үлгісі. Мұнда қазақ халқының көнеден келе жатқан мәдениет пен дәстүр белгілері көрініс тапқан. Мақалада сол тұрақты тіркестердің өзіндік ерекшеліктері мен құндылықтары туралы айтылған.

Summary: Phraseological units of reproduction of gaps in the lexical of taste not found in the extent of determining the aspects of truth found in people, but in many variants are found everywhere, qualities, actions, complete situations, realizations.

В наш период термином «фразеология» подразумевается несколько неоднородных комбинаций текстов, при этом «более неясное количество комбинаций данных текстов обладают все без исключения способности, сопряженные с исполнителем, отличаются с целью конкретной миссии. В самом процессе смысловое «перетекание» друг в друга в далёких сферах кроме того принадлежит к лексико-смысловой сфере языка»

1. Идиомы-полностью переосмысленные образные выражения (типа сыр в масле, сметане, пирог с пончиками);

2. Восстановленные фразеологические сочетания одного из слов-компонентов (скучно, как клюква, горькая редька);

3. Речевые бренды, созданные в определенном стиле и эпохе (есть из антониевской еды, картошки в мундире, пушек);

4. Прямые и образные паремии (половицы), вареная каша - много жира; не разбивает яйцо и не делает яйцо; соль с хлебом или, да режь правду;

5. Клише-«словоформы», связанные с употреблением общения в определенных ситуациях (нельзя есть хлеб-соль, есть фунт соли, печь как оладьи, испечь кашу);

6. Крылатые слова-афористичные метафорические словосочетания, относящиеся к тому или иному автору литературному источнику (хлеб наш насущный, манна небесная, запретный плод) [1, с 36].

Один с более сомнительных задач во фразеологии считается проблема об этом, имеют все шансы идиоматичные считанные единицы текстуру предписания также обладать коммуникативное значимость. Одни лингвисты относят к фразеологизмам только фразеологизмы и фразеологические сочетания, имеющие строго постоянную связь фразеологизма, а другие виды регулярных сочетаний к нефразеологическому строю. Максимальное разногласие порождает введение в идиоматическая структура поговорок также пословиц.

Поэтому Н.Н.Амосова не включает в состав фразеологизма регулярные выражения целостной предикативной структуры. Подобных ведь представлений следуют А.М.Бабкин, А.И.Молотков, В.П.Жуков. Эту точку зрения поддерживают С.Г.Гаврин (1974), А.В.Кунин (1970), Н.Глаголь). Л.Р.Сакаева (2008) полагают, то что неверно устранять структурно созданные постоянные сочетания фразеологизмов, в случае если они владеют абсолютно всеми элементами свойстии. Согласно суждению А.В Кунина, фразеологизмами в составе трудного предписания имеют все шансы являться только лишь поговорки. Текстуры, происходящие из-за границы трудного предписания, никак не имеют все шансы являться фразеологизмами, так как они никак не считаются единицам и стиля (тайны, приколы, считалки также полиадельфит) [2, с 78].

Мы кроме того обладаем обширное понимание об фразеологизмах также подразумеваем лишь идиоматичные системы, однако поговорки около фразеологизмов, таким образом равно как данный способ дает возможность осуществить абсолютное также продуктивное исследование фразеологизмов. В свой мнение, тайны, стихи также прочие небольшие жанры фольклора в это изучение никак не введены. Важной характерной чертой фразеологизмов считается их целиком либо отчасти пересмотренное значимость.

Пересмотренный вид значимости идиоматичных единиц обуславливается помещением их надо изменчивым сочетанием текстов, элементов его базу. Присутствие нехватке такого линейей сравнения значимости фразеологизма со дословным смыслом его частей. Переосмысливание практически обозначает некоторое отклонение. Абсолютное либо неполное переосмысливание

значимости характерно также изменчивым сочетаниям текстов, во частности авторским образованиям, однако вид подобного переосмысления сознательно выделяется с переосмысления значимости фразеологизмов. Идиоматичное значимость никак не находится в зависимости стиля. Оценка образований, характеризующихся идиоматичной стабильностью.

Устойчивость фразеологического значения тесно связана с устойчивостью лексического состава фразеологических единиц. Проблема классификации фразеологии любого языка является актуальной лингвистической проблемой. В русской фразеологии существует несколько видов классификации, основанных на тех или иных основных классификационных признаках фразеологии: семантическая (В. В. Виноградов), структурная (Н.М.Шанский, А.И.Смирницкий), историческая (Б.А.Ларин), стилистическая (Н.М.Шанский), В.Н.Телия, А.И.Федоров) и др. Лингвисты ссылаются на состав фразеологизмов, происхождение (Н.М.Шанский), видовую зависимость (В.Л.Архангельский), фразеологические применения (В.П.Жуков) и др., как известно, классификация фразеологизмов считается первой глубокой попыткой анализа и описания фразеологической системы русского языка В.В.Виноградова (1946) [3, с 96].

Фразеологизмы делятся на 3 вида во связи со степени аннотационного целостности частей также мотивационного степени значимости:

1. Идиоматичные сочетания-семантически единые, нераздельные также нераздельные считанные единицы (вол, малинка, сладкий медович), какие обозначают эквивалентом фразы;

2. Фразеологизмы-оптимальные также выводные считанные единицы, выступающие во свойстве возможного эквивалента текстов (1-ый, живой, двусмысленный равно как кусочек питание)

3. Идиоматичные сочетания-считанные единицы, единственный с частей каковых независим, иной обладает фразеологически подобное значимость, узкое ограниченным диапазоном словесного общения (припомни ученый город, черный хлеб-сульфат, наскучит тяжкая овощ) [4, с 85].

По этой причине М.Д.Городникова, отталкиваясь со смысловой текстуры идиоматичных единиц, подобных равно как идиоматичные сочетания, связывает их около единого наименованием фразеологизм, в различие с идиоматичных комбинаций, именуемых лексическими единицами. Присутствие в обзоре трудов согласно британской фразеологии следует принимать во внимание систематизацию, что обнаружила отображение в трудах строя языковедов также претерпела несколько перемен.

Подобным способом, исследование трудов согласно исследованию фразеологизмов раскрыл существенный заинтересованность к исследованию этого проблемы. Изучения демонстрируют, то что ко фразеологизмам возможно причислить разнообразные виды комбинаций-с фразеологизм вплоть до речевых стереотипов [5, с 113].

Обнаруженные в этой заметке систематизации дают возможность изыскателям подробно исследовать фразеологизмы в образце стилей различной текстуры в смысловом также структурно-грамматическом степенях.

Список использованной литературы:

1. Авербух К. Я. Основы английской фразеологии. Л., 1963.
2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. Л., 1963.
3. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка: Учеб. Для ин-тов и фак. иностр. яз. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Высш. шк., 1986.
4. Арнольд И. В. Для ин-тов и фак. иностр. яз. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Высш. шк., 1986.
5. Гаврин С. Г. Фразеология современного русского языка. Пермь, 1974

UDC 811.111.

IMPLEMENTATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN FORMING STRATEGIC COMPETENCE IN TEACHING ENGLISH

Зухриддинова Ф. Н.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Қазіргі білім беру үдерісінде шет тілінің құрамдас құрылымында оқушының стратегиялық құзыреттіліктерін қалыптастыру тіл үйренудің құрамдас бөлігі болып саналады, бұл оқушының оқу процесіне белсенді қатысуына, ынтасының өсуіне, демек, оқу кеңістігіндегі қатысушылардың тиімдірек өзара әрекеттестігіне кепілдік береді.

Резюме: Формирование стратегических компетенции у обучающихся в компонентной структуре иноязычной коммуникативной среде в современном образовательном процессе является неотъемлемой частью изучения языка, поскольку гарантирует активную вовлеченность учащихся в процесс обучения, рост мотивации, а значит, более эффективную интеракцию участников в учебном пространстве.

Formation of compensatory educational strategic competencies based on the analysis of the concept of "strategic competence" and the existing classifications of strategies, we chose compensatory educational strategic competence as the subject of our study.

Compensatory educational strategic competence is the ability to get out of the situation in the face of a shortage of language resources when receiving and transmitting foreign language information, the ability to express one's thoughts with a lack of language resources, in particular, the ability to use words that are close in meaning, paraphrase, etc. In other words, compensatory educational strategic competence is a complex of special abilities and skills that allow achieving mutual understanding, getting out of a difficult situation and characterizing the level of practical knowledge of a foreign language as a means of communication [1].

Compensatory educational strategic competence includes:

- knowledge of the structural elements of the language (grammatical, lexical, phonetic) necessary for communication in the studied foreign language, and the skills and abilities to use them in situations of oral and written communication;
- knowledge and possession of a set of speech organizing formulas required when communicating in a foreign language;

- the ability to realize the speech intention, which allows you to establish contact and mutual understanding between partners of different languages;
- knowledge of national and cultural peculiarities of language and speech phenomena;
- knowledge about verbal means of compensation in a situation of communicative difficulty in the process of foreign language communication;
- knowledge about the non-verbal elements of communicative behavior of representatives of the studied foreign-language culture, which are used to fill in the gaps of a linguistic, pragmatic and socio-cultural nature;
- skills and abilities to use verbal/non-verbal means of compensation in order to overcome communication difficulties.

Compensatory strategies are not an advantage of learning a foreign language, they are widely used also in the native language, so teachers can build on existing experience and further develop these skills [2]. In addition, the formation of compensatory educational strategic competence allows intensifying and facilitating the assimilation of a foreign language, especially in the context of learning two or more foreign languages.

For different types of speech activity, compensatory educational strategic competence can be represented by the following skills and abilities:

- oral speech:
 - dialogue, polylogue (turning to a partner for help, mastering communication techniques, thematic dialogues, using synonyms, etc.);
 - monologue (use of familiar, practiced vocabulary, terminology, etc.);
 - writing: drawing up a plan, diagrams, digital designation, the ability to work with reference books and dictionaries;
 - listening: the ability to ask clarifying questions, express a request to repeat, explain, etc.;
 - reading: the ability to recognize derivative words, guess the meaning of a word from the context, the ability to highlight special information in the text, etc.

The formation of compensatory educational strategic competence among students is associated with the need to put them in the classroom in a situation where their verbal and cogitative mechanisms can most effectively be activated, using verbal and non-verbal means of communication, namely:

- a situation of misunderstanding of the partner's remark;
- Update information;
- grammatically and lexically correct questions;
- intonation-correct phrases.

In this case, exercises related to real-life situations, authentic texts, sound recordings and videos can be considered relevant. It is these tasks that can motivate students for spontaneity of speech and work with a dictionary.

In the process of forming compensatory educational strategic competence, students learn compensatory moves (a move is a certain speech action aimed at achieving a specific single goal), for example, building a question, then compensatory speech tactics (speech tactics are specific speech actions in the process

of communication aimed at on the implementation of the strategy and the achievement of the communicative goal), which, in turn, add up to communicative strategies, which is the “highest level” of competence formation [3].

In the framework of this work, I made an attempt to analyze the repertoire of compensatory learning strategies used by students in mastering reading as a type of speech activity. These strategies include:

- semantic forecasting (predict the content of the text by title, first sentence, etc.);
- verbal forecasting (at the beginning of the sentence, guess the syntactic construction);
- “bypassing” language difficulties;
- hypotheses;
- development of a system of expectations, etc.

To develop these strategies, a system of exercises is used, aimed at:

- 1) associative forecasting;
- 2) structural and semantic forecasting;
- 3) deduction/induction;
- 4) associative semantization;

References:

1. Азимов, Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) [Текст] / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. - М.: Издательство ИКАР, 2009. – 503 с.
2. Бим, И.Л. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: Проблемы и перспективы : учеб. пособие для студентов пед. институтов по спец. № 2103 «Иностр. яз.» [Текст] / И.Л. Бим. - М.: Просвещение, 1988. – 256 с.
3. Гарфинкель, Г. [Концепция и экспериментальные исследования «доверия» как условия стабильных согласованных действий](#) [Текст] / Г. Гарфинкель ; пер. с англ. А.М. Корбута // Социологическое обозрение. - [2009](#). - Т. 8. - № 1. - 336 с.

УДК 811

КОГНИТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЯЗЫКОВОЙ МАНИПУЛЯЦИИ

Калдыбекова Н.Б.

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан

Түйін: Мақалада тиімді қарым-қатынастың шарты ретіндегі ынтымақтастық принципінің тұжырымдамасы және мәлімдемені түсіндірудің әмбебап (когнитивтік) принциптерін түсіндіретін Д.Спербер мен Д.Уилсонның өзектілік теориясы қарастырылады. Жасалған бақылаулар мақалада баяндалған постулаттардың маңыздылығын дәлелдеп, олардың нормативтік және коммуниканттар санасында терең орын алатынын анықтайды. Когнитивтік-прагматикалық модельдің негізінде жатқан теориялық ұстанымдар қарастырылып, лингвистикалық манипуляцияны талдауда оны қолданудың ұтымды сәттерін бөліп көрсетеді.

Summary: The article explores the concept of the principle of cooperation as a condition for effective communication, and the theory of relevance by D. Sperber and D. Wilson, which explains

the universal (cognitive) principles of interpreting a statement. The observations made confirm the significance of the postulates described in the article, testifying to their normativity and deep rootedness in the minds of communicants. The theoretical principles underlying the cognitive-pragmatic model are considered, highlighting those moments that determine the prospects of its use in the analysis of linguistic manipulation.

Введение.

Теоретической базой данного исследования служат концепция П. Грайса, в основе которой лежит понятие принципа кооперации, как условия эффективного общения, и теория релевантности Д. Шпербера и Д. Уилсон, объясняющая универсальные (когнитивные) принципы интерпретации высказывания. Базовыми понятиями в данной модели анализа являются *интенция, импликатура и контекст*; ключевой операцией вывода смысла является *инференция*; катализатором и залогом построения адекватного контекста интерпретации служит понятие *релевантности*. Рассмотрим подробнее теоретические принципы, положенные в основу когнитивно-прагматической модели, особо выделив те моменты, которые обуславливают перспективность ее использования при анализе языковой манипуляции.

Концепция эффективного общения П. Грайса

Философ Пол Грайс выдвинул две фундаментальные идеи, ставшие основополагающими для прагматики. Во-первых, согласно его теории, значение предложения является средством передачи значения говорящего, представляющего собой открыто выраженное *намерение (интенцию)*, которое осуществляется при распознавании его реципиентом. Таким образом, П. Грайс предложил альтернативу классической кодовой модели коммуникации, согласно которой высказывания представляют собой *сигналы*, кодирующие сообщения, и которые говорящий намеревается донести до адресата, а понимание достигается посредством декодирования этих сигналов. В теории Грайса высказывания рассматриваются не как сигналы, а как отдельные *свидетельства* значения говорящего, и понимание достигается путем вывода умозаключений (*инференций*) об этом значении на основе свидетельств, предоставленных не только непосредственно самим высказыванием, но и *контекстом*. Основная роль инференции в процессе понимания заключается в восстановлении того, что имплицировано высказыванием, в том числе путем конструирования релевантного контекста интерпретации (подробнее о конструировании контекста интерпретации см. работы Д. Шпербера и Д. Уилсон).

Понятие интенции является ключевым для понимания сущности языковой манипуляции. Как отмечают исследователи, основной критерий, определяющий манипулятивную природу дискурса, заключается в присутствии *намерения* со стороны говорящего, намерения, противоречащего принципу кооперации Грайса. Говорящий имеет целью манифестировать определенные предположения, с которыми адресат должен согласиться, и которые могли бы быть отвергнуты в обычных условиях [1]. Адресат становится жертвой манипуляции, если он не способен понять реальные намерения или увидеть

последствия убеждений или действий, проповедуемых манипулятором. Это происходит в том случае, когда реципиенты не имеют специального знания, которое может быть использовано для противостояния манипуляции [2]. Ярким примером тому может служить правительственный дискурс или медиа-дискурс, конструируемый в отношении иммигрантов таким образом, что именно их считают причиной безработицы и плохого состояния экономики, а не политику правительства [3].

Вышеупомянутый принцип кооперации является второй основополагающей идеей концепции Грайса: при выводе значения говорящего, осуществляемого посредством умозаключений, реципиент руководствуется ожиданием того, что высказывания должны соответствовать определенным нормам, основанным на допущении, что общение представляет собой рациональную, совместную деятельность. При формулировании высказываний ожидается, что говорящий будет следовать *принципу кооперации*: «Высказывайся в соответствии с принятой целью и направлением разговора, в который ты вовлечен». Соблюдение данного принципа предполагает следование четырем *постулатам: количества* («Сообщай столько информации, сколько необходимо (для непосредственных целей обмена высказываниями)»), *качества* («Не говори то, что считаешь ложным, или о чем не имеешь достаточно свидетельств»), *отношения* («Высказывайся по существу»), *способа* («Высказывайся ясно») [4].

В том случае, когда высказывание имеет несколько лингвистически возможных интерпретаций, реципиенту следует выбрать именно ту, которая более всего удовлетворяет принципу кооперации и постулатам. Иногда для того, чтобы объяснить, почему постулат был нарушен, реципиент должен допустить, что говорящий пытался сообщить больше, чем было выражено эксплицитно. Подобные пропозиции, сообщаемые имплицитно, носят название *конверсационных импликатур* и являются, наряду с *пресуппозицией* и *иллюзией*, предметом исследования прагматики. Источником имплицитной информации могут быть единицы всех уровней языка: фонетического (просодия), морфологического (прием морфемного повтора, окказиональное словообразование), лексического (главным образом неденотативные компоненты значения, например, культурные коннотации как «область имплицитных конвенциональных знаний», ассоциативные связи слова, факультативные компоненты значения) и актуализация слова в контексте [5].

Импликатуры, выводимые в результате отклонения постулатов эффективного общения, могут использоваться говорящим в манипулятивных целях. В данном случае речь идет о так называемой «прототипической манипуляции, когда говорящий представляет пропозицию как истинную, хотя в действительности она является ложной, или же когда пропозиция действительно истинна, но контекстуальные параметры «подталкивают» адресата к обогащению значения путем вывода импликатур или пресуппозиций, которые предполагаются быть истинными, но на самом деле ложные» [6]. В данном случае происходит нарушение постулата качества,

закрывающегося в том, что для успеха коммуникации необходимо сообщать только истинные сведения. Так, пресуппозиция о том, что демократ Альберт Гор является единственным политиком, который сможет решить актуальные проблемы Америки, является ложной и в контексте предвыборной борьбы используется с целью формирования положительного отношения к нему как возможному претенденту на президентский пост:

Many of those who are worried about global warming and America's imperial overstretch hope that Al Gore, who continues to maintain he will not run, will enter the race at the last minute (Doyle L. America's anti-Hillary Clinton alliance is growing by the day).

Нарушение постулата отношения наблюдается в том случае, когда говорящий «подталкивает» адресата к оценке предмета сообщения с точки зрения соответствия культурным нормам, стереотипам, господствующей идеологии. В этом случае актуализируются «культурные коды» [7], под которыми понимаются идеологические пропозиции данной культуры – констатации, с которыми, как ожидается, читатель согласится, или то, что в рамках данной культуры признается самоочевидным. Можно сказать, что критерий релевантности определяется «социокультурным знанием» [1] или «культурной информацией» [8], обладающей большей релевантностью для более широкой аудитории, чем то, что непосредственно сообщают участники общения, поскольку она способна автоматически активизировать существующие модели вывода смысла. Данное свойство культурной информации подтверждается исследованиями П. Гэрриса, которые показали, что дети и некоторые взрослые фокусируют внимание не на источнике информации – свидетельстве или наблюдении, а на том, соответствует ли получаемая информация ранее приобретенным убеждениям, представляющим важный фактор в достижении релевантности [9]. Так, стратегия дискредитации женщины-политика может быть основана на акцентировании несоответствия ее образа и поведения общепринятым гендерным представлениям. В частности, «неженственность» участника президентской кампании 2008 г. в США Хиллари Клинтон, выражающаяся в небезупречном стиле (внешности) и излишней жесткости (амбициозности), нередко использовалась для формирования негативного отношения к ней как политическому лидеру. Таким образом, следует согласиться с тезисом Л. де Соссюра, что «манипулировать – это, прежде всего, сообщать релевантность вещей, которые сами по себе не релевантны или удерживать действительно релевантную информацию» [10].

Отклонение постулата способа, характеризующееся использованием туманных формулировок и двусмысленных выражений, затрудняет адекватное восприятие и объективную оценку сообщения, способствуя осуществлению необходимого воздействия. Так, например, используемая автором метафора «выцарапает глаза когтями» акцентирует гендерные стереотипы и имплицитно скептическую оценку адекватности кандидата в президенты Х. Клинтон как политика:

“Gore has every chance of becoming president,” he told me, “but if he dares to enter the race, Hillary will pluck his eyes out with her talons” (Doyle L. America’s anti-Hillary Clinton alliance is growing by the day).

В описанных случаях языковые сигналы нарушения постулатов Грайса, создают условия «оптимальной релевантности» для выбора адекватного контекста интерпретации. Они активизируют определенные «культурные коды», обеспечивающие узнавание коммуникативного намерения отправителя речи и соответствующую интерпретацию.

Концептуальные основы теории релевантности Д. Шпербера и Д. Уилсон.

Теория релевантности (relevance theory) Дэна Шпербера и Дейдры Уилсон основана на одном из центральных принципов концепции Грайса: высказывания автоматически создают ожидания, которые направляют реципиента к пониманию значения говорящего. Однако если по Грайсу эти ожидания определяются принципом кооперации и постулатами, рассмотренными выше, то у Д. Шпербера и Д. Уилсон они определяются стремлением к *релевантности*, как основной характеристике человеческого познания, которая может эксплуатироваться участниками общения. Центральная идея теории релевантности заключается в том, что ожидания релевантности, вызываемые высказыванием, достаточно точны и предсказуемы, чтобы направить адресата к значению говорящего. Теория релевантности вносит существенный вклад в объяснение механизмов манипулятивного воздействия. Ее концептуальные основы составляют понятие *релевантности*, *процесс понимания*, *когнитивный и коммуникативный принципы релевантности*. Все они являются ключевыми для понимания языковой манипуляции и заслуживают более детального рассмотрения.

Понятие релевантности и процесс понимания.

По Д. Шперберу и Д. Уилсон *релевантность* определяется как свойство стимулов когнитивных процессов: внешних стимулов, которые могут быть восприняты и обработаны, либо внутренних представлений, которые могут храниться, восстанавливаться и использоваться как условия вывода умозаключений. Релевантность – градуирована, поэтому выбор одного стимула из ряда нескольких стимулов обусловлен тем, что он более релевантен, чем любой другой имеющийся в нашем распоряжении [8]. Необходимо отметить, что стимул релевантен для индивида только тогда, когда он связан с контекстом и способен вызвать *положительный когнитивный эффект (positive cognitive effect)*. Наиболее важный тип когнитивного эффекта, получаемый в процессе обработки стимула в контексте – *контекстуальная импликация (contextual implication)*, представляющая собой заключение, выводимое путем дедукции совместно из стимула и контекста, но не из каждого из них в отдельности.

Однако способность вызывать положительный когнитивный эффект не является единственным условием релевантности. Чем больше требуется *усилий (efforts)* для восприятия и вывода умозаключения, т. е. чем больше

прикладывается усилий для обработки стимула, тем он менее релевантен. Таким образом, релевантность может быть определена с помощью понятий когнитивного эффекта и затраченных усилий:

1. Чем сильнее положительный когнитивный эффект, тем больше релевантность стимула для индивида в данный момент.

2. Чем больше затрачено усилий по обработке стимула, тем меньше его релевантность для индивида в данный момент.

Понятие релевантности является основополагающим для *процесса понимания*:

1. Следуй путем наименьших усилий в вычислении когнитивных эффектов. Рассматривай интерпретативные гипотезы в порядке доступности.

2. Остановись, когда твои ожидания релевантности удовлетворены [11].

Таким образом, реципиент, следуя путем наименьших усилий, достигает интерпретации, удовлетворяющей его ожидания релевантности, которая в отсутствие обратного свидетельства представляет собой наиболее правдоподобную гипотезу о значении говорящего. Поскольку понимание – недемонстративный инференциональный процесс, данная гипотеза может быть ложной, но это лучше, что может сделать рациональный реципиент.

Данная особенность мыслительных процессов человека может использоваться говорящим в манипулятивных целях. В частности, речь идет о так называемом *контекстуально-необоснованном употреблении понятий*. Д. Шпербер и Д. Уилсон (1995), Н. Эллот (2005), и Р. Карстон (2002), проводившие исследования данной проблемы, отмечают, что лексические единицы часто декодируются не так как следует. В исследованиях М. Тейллард и Р. Бласс отмечается, что когнитивная обработка информации затрудняется, когда реципиент имеет дело со словами *с неясным, непонятным, пустым значением* или *чье значение не соответствует контексту* [12]. Примером контекстуально-необоснованного употребления понятий может служить использование слов *герой* и *героизм* в фашистской Германии. Героем являлся тот, кто следовал указаниям диктатора или партии и поступал так, как того требовала власть. Слово *Kampf* (борьба) также прочно вошло в повседневный лексикон: борьба за благородное дело стала неотъемлемой частью жизни гражданина Германии [13]. А. Шмелев, в свою очередь, отмечает, что в СССР *бандитом* называли члена антикоммунистической группировки (хотя изначально слово обозначало члена банды, грабителя или преступника), а слово *товарищ* служило для обращения к представителю мужского, а иногда и женского пола.

Данный тип стратегии является одним из основных в манипулятивном дискурсе, поскольку он вызывает согласие, основанное не на веских аргументах, а из-за некой неясной коннотации. Н. Хомский рассматривает данное явление в связи с понятием *«удобство интерпретации» (utility of interpretation)*, обуславливающим получение согласия адресата с мыслями или действиями, которые на самом деле несопоставимы с концептом, закодированным словом или лексическим выражением [14]. Например, слово

демократия, как правило, означающее политическую систему, где народ принимает участие в принятии решений, иногда может пониматься как политическая система со свободой инвестиций или что-то подобное, используется иногда лишь для того, чтобы вызвать *позитивные суждения*, и может быть «дополнено» каким угодно смыслом [15]. В свою очередь, Е.И. Шейгал рассматривает смысловую неопределенность как важнейший инструмент манипулирования сознанием реципиента, реализующий ряд стратегий, таких, как *стратегия вуалирования* нежелательной информации и *стратегия мистификации*, связанная с сокрытием истины и сознательным введением в заблуждение [16].

Заключение.

Возвращаясь к теории релевантности, отметим, что, согласно данной концепции, «человеческое мышление обладает стремлением к максимизации релевантности стимулов, подвергающихся обработке. Мышление человека стало работать именно так в результате постоянной необходимости в увеличении эффективности. Поэтому наши механизмы восприятия имеют тенденцию автоматически выбирать потенциально релевантные стимулы, механизмы памяти имеют тенденцию автоматически активизировать потенциально релевантные допущения, а механизмы вывода умозаключений имеют тенденцию спонтанно обрабатывать их наиболее эффективным способом [9]. Данная тенденция мышления описана в первом или когнитивном принципе релевантности.

Список использованной литературы:

1. Allott, N. The Role of Misused Concepts in Manufacturing Consent: A Cognitive Account / N. Allott // *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind* / L. de Saussure, P. Schulz. – Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2005.
2. Blass, R. Manipulation in the Speeches and Writings of Hitler and the NSDAP / R. Blass // Paper delivered at the International Conference on Manipulation in the Totalitarian Regimes of the XXth Century, Ascona, Switzerland, Sept. 29th – Oct. 3rd, 2002.
3. Chomsky, N. Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance/ N. Chomsky. – New York: Henry Holt, 2004.
4. de Saussure, L. Manipulation and Cognitive Pragmatics: Preliminary Hypotheses. / Louis de Saussure // *Manipulation and Ideologies in the Twentieth Century: Discourse, Language, Mind* / L. de Saussure, P. Schulz. – Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2005.
5. Grice, H. Paul. Logic and Conversation. William James Lectures / H. P. Grice. – 1967/1989. – P.3 – 143.
6. Harris, P.L. Checking our sources, the origins of trust in testimony / P.L. Harris // *Studies in History and Philosophy of Science*. – 2002. – № 33. – P. 315 – 333.
7. Klemperer, V. *Lingua Tertii Imperii* – Notizbuch Eines Philologen / V. Klemperer. – Leipzig: Reclam Verlag, 1946.
8. Sperber, D. An evolutionary perspective on testimony and argumentation / D. Sperber // *Philosophical Topics*. – 2001. – №29. – P.401 – 413.
9. Sperber, D., Wilson, D. Relevance. Communication and cognition / D. Sperber, D. Wilson. – Oxford: Blackwell, 1995.
10. Taillard, M. Persuasive communication: the case of marketing / M. Taillard // *UCL Working papers in linguistics* / Ad Neeleman and Mary Pearce. – 2000. – №12. – P. 145 – 174.

11. Van Dijk, T.A. Discourse and Manipulation / T.A. van Dijk // Discourse and Society. – 2006. №17 (2). – P. 359 – 383.
12. Van Dijk, T.A. Elite Discourse and Racism / T. A. van Dijk. – Newbury Park, CA: Sage, 1993.
13. Wodak, R., de Cillia, R. Politics and Language: Overview / R. Wodak, R. de Cillia // Encyclopedia of Language and Linguistics. Second Edition / K. Brown. – Oxford: Elsevier, 2006. – Vol. 9. – P. 707 – 719.
14. Барт, Р. Текстовый анализ / Р. Барт // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1980. – Вып 9: Лингвостилистика. – С. 307 – 312.
15. Борисова, Е.Г. Имплицитная информация в рекламе и пропаганде / Е.Г. Борисова, Ю.К. Пирогова, В.Э. Левит // Имплицитность в языке и речи / Отв. ред. Е.Г. Борисова, Ю.С. Мартемьянов. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 145 – 152.
16. Шейгал, Е.И. Культурные концепты политического дискурса / Е.И. Шейгал // Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах. Материалы Международной науч.-практ. конференции «Коммуникация-2002». – Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2002.

UDC: 373.1.

FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Камал С. Б.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Саясаттағы, экономикадағы, мәдениеттегі және басқа салалардағы халықаралық байланыстар мен байланыстардың үдемелі дамуы шет тілдерін оқытудың қазіргі заманғы әдістемесінің нақты қарым-қатынас жағдайларына дәйекті бағдарлануын анықтайды.

Резюме: Прогрессирующее развитие международных контактов и связей в политике, экономике, культуре и других областях обуславливает последовательную ориентацию современной методики обучения иностранным языкам на реальные условия коммуникации.

We understand the term competence (from Lat. *competentis* - capable) as a set of knowledge, skills, and abilities formed in the process of studying a foreign language. Thus, language and culture are equal, mutually dependent, mutually influencing objects of study. Let us consider the main linguistic and cultural categories, on which the students' competence is formed in the teaching process. Its division into linguistic and culturological proper seems to us somewhat artificial, although it is difficult to deny, for example, the fact that the teacher's explanation of grammatical topics, the subsequent performance of language exercises forms mainly the linguistic component of the teachers competence.

The text belongs to the class of those linguistic phenomena that has always been subjected to the close attention of linguists. A qualitatively new approach to the content of the text as a unit of language, which is found in the book by Yu.E. Prokhorov.

The author understands the text as a phenomenon of linguistic and extra linguistic reality, which is a complex phenomenon: it is a reflection of the psychological life of an individual, a product of a certain historical epoch and a form

of cultural existence, as well as a reflection of a certain national culture and traditions [1].

Such a broad understanding of the functionality and content capacity of the text gives us the opportunity to assert, that in the text, to one degree or another, all the significant components of the linguistic and cultural real country life of the studied language will be reflected.

The most important of them in terms of teaching foreign languages, we consider communicative behavior, socio-cultural stereotypes of speech communication, logoepestems and some others. In recent years, fundamental research in the field of communicative behavior has appeared. The authors consider communicative behavior as a set of norms and traditions of communication of a certain group of people. They believe that teaching communicative behavior should be carried out along with teaching proper language skills of foreign language proficiency, and in receptive and productive aspects. Comparative descriptions of Russian and other types of national communicative behavior, which have been undertaken recently, will help the teacher to focus the attention of students on the inconsistencies and differences manifested in the dialogue of cultures, which will ultimately contribute to the success of the communicative act in a foreign language.

In essence, a stereotype is a normative socio-cultural unit of speech communication of a certain ethnic group. Background knowledge, as noted by E.M. Vereshchagin and V.G. Kostomarov, is information that is certainly known to all members of the national community. National writers are also carriers of such knowledge and cannot help but focus on them in their work. The student, being acquainted with the text, acquires background knowledge in the field of foreign culture. In addition, the text, in its broad sense, we consider as a testing ground for the acquisition of such knowledge. In order for communication to take place, an adequate perception of all linguistic and cultural units of the text is necessary, i.e. an adequate discourse in its objective component must be formed.

We aim to bring the linguistic and cultural competence of the subject in the field of the language being studied to a level that allows it to adequately (ideally, freely) communicate with native speakers. However, we are aware that only the text and the discourse formed on its basis are clearly not enough to create a versatile linguistic and cultural competence.

In addition, the communicative behavior of the logoepesteme, socio-cultural stereotypes of speech communication are realized not only in the text. The material component of communication is reality. However, most often this reality is contemporary to the moment of the creation of the text and discourse. The objective reality in the methodological field of teaching foreign languages seems to us to be the language environment, which is defined by us as a natural historically specific linguistic and cultural society.

The language environment, in essence, is an objective reality for a specific historical period. Therefore, it has objective parameters and attributes [2]. As objective attributes of the language environment, we distinguish a natural authentic

audio sequence, a natural authentic video sequence, a natural situational series, a rich series of background knowledge and the teaching element of the language.

The methods of pedagogical organization of these objective attributes allow us to nominate two kinds of foreign language teaching: learning in a language environment and learning outside a language environment. It is clear, within the framework of school foreign language education, there is (with rare exceptions) only the second type of education.

But since a foreign language teacher today faces the task of forcing the versatile linguistic and cultural competence of students, the presence in one form or another of the components of the objective attributes of the language environment of the mother country of the foreign language being studied in the classroom is necessary.

These are, first, original journalistic and artistic texts, documentaries and feature films, Internet materials, etc. Libraries, cultural centers of foreign countries, such as the Goethe Institute, the Cervantes Institute, etc., provide great assistance in their acquisition and use. In modern conditions, it is possible to organize communication situations with native speakers of the foreign language being studied.

Universities where foreign students study, as a rule, are willing to contact schools. Undoubtedly, a lesson using teaching fragments of the language environment in the course of preparation will require much more effort from the teacher than the usual one. However, linguistic and cultural categories, as experience shows, learned in conditions close to natural, based on all types of perception and memory, are fixed in the consciousness of the learner more firmly and for a long time. Correctly placed accents in demonstrating the practical functioning of linguistic and cultural phenomena in the communicative field contribute to the versatile development of the student's linguistic personality, i.e. the formation of his linguistic and cultural competence [3].

Undoubtedly, the principles of accessibility, visibility, individualization, and educational training should also be taken into account. These are the most recognized and well-established general didactic principles that speak for themselves. This also includes the principle of creativity, the connection of learning with life. In our opinion, the main criteria for the selection of the linguistic and cultural component of the content of teaching a foreign language at the initial:

1. Compliance of materials with a certain established topic.
2. The presence of a national-cultural component.
3. The ability of available materials to help in solving general education and educational goals.
4. Compliance with the age and interests of students.
5. The significance of the material for students.
6. Language availability.
7. Emotionality.
8. Novelty and relevance.
9. Implementation of interdisciplinary connections.

These are, of course, only the most basic criteria, which vary and are supplemented depending on the specific situation, the goals of the teacher, the conditions of use, etc.

The content of the linguistic and cultural component consists of knowledge, skills and abilities. Let's try to determine the content of each of these elements. Knowledge includes language knowledge and knowledge of national culture.

Therefore, when selecting the content, a preliminary analysis of the entire lexical list is necessary in order to establish its country-specific potential, and, if necessary, to supplement semantic groups of words with country-specific valuable vocabulary. Lexical concepts of non-equivalent words should be described as it is done in explanatory dictionaries. Knowledge of national culture is knowledge known by all representatives of this linguistic community.

These are communicative gestures, facial expressions, postures, facial expressions, that is, the language of habitual behavior, since in this area there are also inconsistencies in the transition from one community of people to another [5].

Thus, background knowledge serves as an indicative basis for the formation of skills and abilities to use the national-cultural component of vocabulary for communication purposes; speech etiquette.

As part of the linguistic and cultural component, the following skills and abilities are distinguished:

- skills and abilities to operate with selected language material (background and non-equivalent vocabulary);
- the ability to use the formulas of speech etiquette in various situations;
- skills and abilities to play games of peers of the country of the language being studied;
- the ability to take part in cultural events related to national holidays and customs.

This is the way to implement a foreign-language dialogue of cultures, which has great opportunities for creating a socio-cultural context for the development of a student's personality, for introducing him to universal values and realizing their priority.

It is quite possible to agree with the statement of the Great Russian linguists E.M. Vereshchagin and V.G. Kostomarov that each human community possesses four main groups of background knowledge. To the first group they attributed such universal concepts as: sun, air, wind, mother, etc. The second group reflects specific concepts characteristic of all members of a certain ethnic and linguistic community. The third group consists of socio-group knowledge. This is knowledge characteristic of social and professional groups (doctors, engineers, sailors, teachers, etc.). The fourth group consists of knowledge related to the peculiarities of the region [4].

It is believed that in general terms, the teaching of the FL should imply familiarization with the linguistic consciousness of the native-speaking people. In relation to secondary school education, familiarization with the third and fourth groups of background knowledge is not included in the tasks of language acquisition,

since there are no objective opportunities to get acquainted with the peculiarities of professional speech and local dialects.

Otherwise, misunderstanding between interlocutors belonging to different cultures is not excluded. For example, for an English-speaking individual, such realities as: back woodsman - a member of the House of Lords who rarely attends meetings, or Band of Hope - an old maid looking for a groom are absolutely clear. For a representative of another culture, these expressions are incomprehensible, even if he knows the meanings of certain words from these phrases.

References:

1. Агапова С.Г. Основы межличностной и межкультурной коммуникации: Учебное пособие.- Ростов-на-Дону: Феникс, 2014.-224с.
2. Воркачев С.Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация: истоки и цели //Филологические науки.-2015.-№4.-с.76-83
3. Гальскова Н.Д. Межкультурное обучение : проблема целей и содержания обучения иностранным языкам //ИЯШ.-2014.-№1.-с.3-8.
4. Бергельсон М.Б. Межкультурная коммуникация: вопросы теории и практики : (проспект учебного пособия) //Вестник Московского университета, Сер.19, Лингвистика и межкультурная коммуникация.-2015.-№4.-с.54-68

УДК 378 (075 8):811.161.

О ГРУППОВОЙ ФОРМЕ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ РАБОТЫ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ

¹Кистаубаева Д.М., ²Ахметова Д.М.

¹Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

²Центрально-Азиатский Инновационный университет, г.Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада орыс тілі сабағында топтық оқыту формасының артықшылықтары қарастырылған, осыған орай сыныптағы топтық қарым-қатынас жасау тек ауызша сөйлеуге үйрету әдісі ғана емес, сонымен қатар оқу процесінің негізгі бөлігі болуы керек.

Summary. The article discusses the advantages of a group form of education in Russian language lessons, so group communication in the classroom should be not only a method of teaching speaking, but also a natural part of the educational process.

В настоящее время на уроках русского языка преобладает индивидуальная или парная работа, которая представлена учащимися в форме монолога или диалога. Общение в основном происходит через учителя к ученику, учителя-к классу, ученика-к ученику. Однако в естественном контексте отношений человек больше склонен к полилогам, чем к диалогу: мы находимся в семейной среде, на уроках, в школе, на тренировках, на соревнованиях, в кружках по интересам и т.д. Поэтому групповое общение на занятиях должно быть не только методом обучения говорению, но и естественной частью учебного процесса.

Преимущества групповой формы организации учебной работы заключаются в том, что благодаря ей повышается мотивация к обучению,

объективное оценивание себя и других, возрастает роль делового статуса ученика в команде и делает занятие более комплексным. В команде учащиеся демонстрируют самостоятельность речи. Даже если педагог не дает таких заданий, они могут помочь друг другу и успешно исправить то, что говорит собеседник. С целью эффективности группового сотрудничества детям необходимо формировать навыки пользования коммуникативными технологиями [1, с 5].

Формированием речевых групп начинается организация группового общения. Многочисленные исследования психологов доказали, что оптимальный состав группы состоит из четырех-пяти человек, временно объединяемых педагогом для выполнения учебных задач и имеющих общую цель и функциональную структуру. На состав речевой группы влияет характер задания. Для того, чтобы подобрать наиболее эффективную группу для решения речевых проблем, педагог должен иметь представление о заинтересованности учащихся в учебной и внеурочной деятельности, уровне их социализации, эмоциональном состоянии. Владение языком не всегда может быть ведущим критерием для организации речевой группы [2, с 113].

Опыт показал, что наиболее успешными членами группы являются комплементарные группы: один эффективен, но не эмоционален; последний имеет личный опыт, но мало времени; третий мало что знает, но интересуется работой. В группе каждый ученик может высказывать свои мысли, вносить свой вклад в общую работу, это делается для себя, в процессе групповой работы возникает чувство коллективизма. Участие в речевом общении означает наличие мотива деятельности, определяемого коммуникативной задачей, и выполнение речевого движения в соответствии с этим мотивом [3, с 11].

Наиболее эффективной и доступной формой группового общения на ранних этапах изучения языка является инсценировка и ролевая игра. Постановка – спектакли в виде инсценирования рассказов, сказок, анекдотов, а также сюжетных рисунков. Стоящая цель перед учащимися: перевести заданную тему и сюжет в речевую деятельность. В ролевых играх предусмотрены простые коммуникативные действия (приобретение товаров, приветствие, знакомство и т.д.) и сложные коммуникативные действия (выбор линии путешествия-в туристическом агентстве-в привокзальной кассе). В ролевых играх могут участвовать участники, не обладающие личностными особенностями и выполняющие в целом стандартизированные социальные роли (библиотекарь, продавец, пассажир и др.), работающие в стандартных условиях повседневной жизни. Можно разработать ролевую игру с постановкой проблемной ситуации с вымышленными персонажами, например: «На улице прохладно, снежно, и четвероклассница Аня хочет отправиться на прогулку без пушистого шарфика и варежек. Родственники (в лице бабушки, старшего брата и родителей) пытаются уговорить ее надеть теплые вещи».

К занимательным формам группового общения при обучении языкам относятся «Брейн-ринг» или «Риск». Группами учеников совместно готовятся ответы на поставленные вопросы, принимаются решения и отчитываются по

ним. Рассматриваются вопросы, которые проверяют знания по культуре, литературе, традициям русского народа и его страны, общей эрудиции, сообразительности. В соответствии с этим будет считаться положительным включение лексических тем, предусматривающих изучение материала об обычаях и традициях русского и казахского народов, национальных играх и праздниках, национальной кухни, одежды, о культуре и быте, символике РК, знаменательных датах, об исторических и архитектурных памятниках и т.п. Решая лингвистические задачи в работе с диалогами и текстами на эти темы, обучающиеся пополняют не только словарный запас, но и свои знания о культуре казахского и русского народов [4, с 8].

Еще один вид групповой беседы, близкий к реальной беседе, игра-дискуссия, в которой учащиеся обсуждают интересующие вопросы. Каждый ученик выбирает подходящую ему роль и говорит от имени выбранного персонажа. Таким образом, снимается психологически боязнь языковых ошибок, что позволяет выразить себя, свою позицию. Преподаватель берет на себя роль ведущего беседы, поддерживая дискуссию наводящими вопросами, уточняя комментарии, акцентируя внимание и устраняя спорные вопросы. Такой вид группового разговора в виде дискуссионной игры хорошо мотивирует. Эта форма работы сложна и требует проявления многих способностей участников.

С помощью специальных упражнений следует научить обучающихся производить следующие действия: запрос информации, ее уточнение, вступление в беседу и общение, вовлечение в нее других, адекватно эмоциональное реагирование на замечания партнеров, согласие или не согласие с мнением окружающих. Данный вид упражнений мотивирует условно-коммуникативную, неподготовленную и частично инициативную речь на неродном языке учащихся. Конечно, эти упражнения не развивают у обучающихся способности ведения дискуссии. Школьников нужно научить естественным образом сочетать эти реплики в речи вместе с развитием общения. Для этого можно использовать общение на разных этапах изучения неродного языка. Хотелось подчеркнуть необходимость использования всех типов группового общения в классе, так как они создают те ситуации, которые необходимы для общения в будущем.

Педагоги в работе часто пользуются способами обучения в группе: мозговым штурмом, кооперативным и конвейерным типами взаимодействия и др. Мозговой штурм: каждым участником высказываются идеи о решении задачи, следующий этап – обсуждение пригодности этих способов действия и подготовка ответов от имени «группы». При проведении этого способа обучения возможны следующие варианты организации работы: круглый стол, обсуждение по кругу. Во время мозгового штурма не обсуждают, плоха или хороша идея; пишут как можно больше идей; идеи оцениваются на более позднем этапе, после мозгового штурма [5, с 2].

При кооперативном типе взаимодействия используются задачи, при решении которых требуется много времени. В группе распределяются действия

каждого. Общий результат групповой работы складывается из выполнения каждым своего определенного труда. Для решения задачи в классе дети разбиваются по двое или по трое; разнополых детей целесообразно объединять в команду и позволять каждому ребенку чувствовать свой собственный вклад в общий результат группы; также надо поделить роли в соответствии с пожеланиями детей. Если дети распределяют роли и будут знать конкретное их действие, то они почувствуют ответственность, и групповая работа детей закончится с хорошими результатами, например: чтец читает вслух; секретарь пишет что-то от имени группы; спикер у доски рассказывает, как группа приняла решение; хронометрист следит за временем.

Конвейерный тип взаимодействия и последовательность операций распределены между учащимися. Навыки хорошо отрабатываются в этом типе групповой работы; Каждый участник малой группы отвечает за определенную операцию. Невозможно начать другую операцию, пока не будет выполнена предыдущая, например, при решении математической задачи в группе один учащийся читает задачу, другой анализирует условие, третий пишет конспект, четвертый пишет решение, и пятый участник проверяет задание.

При развитии орфографической грамотности его можно организовать следующим образом: на первом занятии группа детей (кому надо) работает по теме «Проверка безударных гласных в середине слова», вторая группа-над темой «Правописание парных согласных в конце слов». На самом деле учащиеся сталкиваются с трудностями по двум правилам. На следующем занятии каждая из этих двух групп будет разделена на две, и начнется работа по «взаимному обучению» и так далее. Преподаватель работает по должности: координатор группы (в виде консультации, помощи в выполнении заданий) или по должности: куратор одной из групп. Необходимым условием завершения групповой работы является обсуждение результатов деятельности групп, анализ участия каждого обучающегося (по возможности). Занятие превращается в творческую беседу и дискуссию по проблеме. Постепенно учитель отходит от фронтальной работы со всеми учащимися в классе и сочетает ее с малогрупповой и индивидуальной работой открыто, доступно, просто и интересно.

Список использованной литературы:

1. Костомаров В.Г., Верещагин Е.М., Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. - М., переизд., 2007.
2. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. - М., Просвещение, переизд. 2012, 223 с.
3. Островерхова Л.К. Работа в группах как способ развития навыков самообразования учащихся на уроках английского языка. КГУ «средняя общеобразовательная школа-лицей № 7» г. Семей, Казахстан. <https://infourok.ru> > Иностранные языки
4. Мишина О.В. «Ролевая игра как средство интенсификации группового общения на уроках иностранного языка». <https://infourok.ru/rolevaya-igra-kak-sredstvo-intensifikacii-grupпового-obscheniya-na-urokah-inostrannogo-yazika-1983296.html>
5. Жакиянова М.Р. Групповая форма организации работы учащихся на уроке. СОШ № 24 г. Уральск, <https://zkoipk.kz> > 1239-conf

К ВОПРОСУ О ВОЗМОЖНОСТИ ВЫЯВЛЕНИЯ ИМПЛИЦИТНОЙ СЕМАНТИКИ В ДОКУМЕНТАЛЬНОЙ ПРОЗЕ Р.СЕНЧИНА

Ковальская И.А.

Таганрогский институт им. А.П. Чехова (филиала) ФГБОУ ВО «РГЭУ (РИНХ)»,
г. Таганрог, Российская Федерация

Түйін: Мақалада Р.Сенчиннің деректі прозасын талдау арқылы имплицитті семантиканың сипаттамасын зерттеу жалғастырылады. Әрбір мәтінде байқалатын жасырын құбылыс оның тілдік құралдарды, сөз тіркестерінің ерекшеліктерін және жасырын мағыналы сөз тіркестерін зерттеп, талдайтынын дәлелдейді. Сондай-ақ жұмыста құралдар мен сәйкестендірудің қатысумен аудитроия мойындайтын пресуппозициялық элементтер қарастырылады –мысалы контекст, өзеннің жағдайды, қалпына келтіру мәселесінің пайда болуы, ақпараттық элементтердің ашылуы.

Summary: The article continues the study of the description of implicit semantics through the analysis of R. Senchin's documentary prose. The phenomenon of implicitness, which can be traced in almost every text, proves that the study and analysis of linguistic means serve as a source for revealing and interpreting hidden meanings. The work also considers presuppositional elements that are recognized by the listener with the help of side means and additional efforts - for example, context, speech situation, intuitive recovery, omitted information elements.

На современном этапе исследование проблем имплицитности отражено в разных областях – философии, информатике, лингвистике (прагматике, семасиологии). «Имплицитность представляет собой одно из междисциплинарных понятий, выступающих связующим звеном между филологией и психологией» [1]. «Имплицитный (франц. *implicite* – подразумеваемый, скрыто содержащийся, от лат. *implicitum*), невыраженный, подразумеваемый; неразвернутый» [1]. «Имплицитная конструкция (например, причастный или деепричастный оборот по сравнению с соответствующим придаточным предложением)» [1]. «Имплицитность – неявность, подразумеваемость; противоположность–эксплицитность» [2].

«При отсутствии единообразия в терминологии, отражающей существование имплицитной информации, весьма важным является ее уточнение и конкретизация» [3]. «Под имплицитностью понимается наличие неявного, скрытого смысла высказывания, который выводится участниками коммуникативного акта из выраженного смысла с привлечением фоновых знаний» [3].

Цель исследования в данной статье – рассмотреть понятие «имплицитность» на семантическом ярусе (на пласте слова, словосочетания и предложения). «Имплицитность пронизывает практически все сферы и уровни языка, а также жанры, являясь закономерностью, относящейся к языку формой его функционирования» [4]. Из многообразия ступеней языка имплицитные смыслы не проявляются в фонетике.

«По классификации Б.Д. Хоумера и Дж.Т.Рэмзи, существуют три формы имплицитности: структурная, функциональная и процедурная. Как видно, приведенная классификация Б.Д. Хоумера и Дж.Т.Рэмзи соотносится с

предложенным делением имплицитности на системно-языковую и речевую, потому что, когда Б.Д. Хоумер и Дж.Т.Рэмзи говорят о структурной имплицитности, они имеют в виду именно системно-языковую имплицитность» [4,12]. Когда исследователи обращаются к функциям имплицитности, то соответственно, они имеют ввиду речевую имплицитность и логически заложенный, иными словами, мотивированный смысл слова.

«Особое место занимает выявление имплицитной семантики в творчестве Р. Сенчина. Современный писатель-прозаик Роман Сенчин, родившийся в 1971 году, является представителем ключевых направлений жанра нон-фикшн: документальный роман, биографии и мемуары» [5]. «Нон-фикшн (от англ. non – «не» + fiction – «беллетристика», «фикция») литературное прозаическое произведение, не являющееся ни романом, ни повестью, ни рассказом; деловая или критическая проза» [5].

«В русском языке имплицитность проявляется в лексике, в частности лексемы – минимальной семантической единицы, где внутри каждой наблюдается асимметрия (дисбаланс) между денотативным и сигнификативным значением слов, входящих в предложение» [4]. В частности, данное наблюдение проявляется в документальной прозе Р. Сенчина в местоимениях и местоименных словах, тропах, словах-заменителях, словах со специфической ограничительной или добавочной семантикой, собственных именах, жаргонизмах, а так же молодежных сленгах.

Признаком проявления имплицитности на уровне слова в документальной прозе Р. Сенчина выступают местоимения. Благодаря им, «которые структурно и функционально выступает в качестве «замещения» лиц, предметов или каких-либо явлений и фактов указываются их полнзначные имена, из текста извлекаются повторы, чтобы текст не был избыточен и пресыщен данными словами» [4]. Например: *«Река. Она дала название всей этой дороге, тракту; даже в энциклопедиях так и пишут — Усинский тракт. По названию реки. Река Ус. Петляет Ус среди горных хребтов, скачет по камням в узких ущельях, и вдоль него-то в давние времена двигались первопроходцы — казаки и староверы — в южные, тувинские степи, а потом по этим тропам прокладывали дорогу»* [6].

Поэтому местоимения и местоименные слова воспринимаются нами как элементы особого значения отображения имплицитности. Так, местоимение «я» (а так же падежные формы данного местоимения – мне, меня, у меня), выполняет функции личного местоимения 1 лица и указывает на деятеля-производителя, но не называет его. Например: *«Еще утром, еще в обед я был маленьким, глупым, я сидел и радовался - мучался своей глупой смешной любовью. На занятиях вместо изучения искусства кладки кафельной плитки и замешивания раствора я пытался сочинять стихи, я был бесконечно счастлив оттого, что секунду видел ее, а теперь я почти убийца, меня заставили, нет – пригласили убить мою любовь, мое солнце, ту, которую я боготворил»* [7].

Представителями имплицитной информации в русском языке могут выступать слова-заменители. Это могут быть существительные с обширной семантикой, которые выступают в качестве заменителей уже названных предметов или объектов, избавляют текст или фразы от тавтологий. «Слова-заменители согласуются в связке с тем, о чем уже было сказано в тексте. Главная функция слов-заменителей – это сдержанность языковых средств, устранение от избыточности в речи повторов» [7].

Чаще всего происходит замена собственных имен нарицательными.

Например: *«Старший сын, Артем, закончил школу, и не восьмилетку, как когда-то Николай Михайлович (вынужден был идти работать — матери четверых детей было не прокормить), готовился поступать в пединститут, на истфак; младший учился в школе неплохо, боксом занимался. Жена работала в центральной библиотеке города...»* [8].

Отражать имплицитную семантику так же могут и изобразительно-выразительные средства. Кроме демонстрации эмоционально-окрашенной передачи информации, тропы указывают на импликацию (кодирование) информации через ее передачу: *«Старик тот, молчаливый друг отца, исчез задолго до этого, куда-то уехал с семьей — то ли еще дальше забрался в глушь, то ли, наоборот, к цивилизации повез детей...»*; *«Приехал из-под Мурманска, все рисовал тундру и суровое море»*; *«Поступил, вскоре женился, родилась дочка, устроился работать в издательство»*; *«В журналах стали выходить рассказы, потом повести, более объемистые тексты, которым редакторы давали подзаголовки “Роман”...»* [9]. В предложениях эпитеты «молчаливый друг», «суровое море», «объемистые тексты», с одной стороны, имплицитно в себе характеризуют «молчаливости, недосказанности», «грозности», «обширности», с другой стороны, в анализируемых эпитетах может быть закодирована иная информация, а именно, причинно-следственные закономерности, выступающие в качестве одной из форм контекстной имплицитности.

Имплицитное значение может выступать в именах собственных. Так, например, в речи одного из героев наблюдается:

«— У нас, к твоему сведению, доходят ветры теплых течений, и всегда выше температура».

«— Я и говорю — Африка».

«— Тихо, всё, дай песню послушать!»;

«Некоторое время слушают знаменитую песню на французском. То и дело повторяется имя “Эммануэль”. Красивый мужской голос, нежная, грустноватая мелодия бередят душу. И хочется тихонечко заскулить, прижаться к чему-то родному, теплему; глаза чешутся, в них коятся слезы. Марина нахмурилась, сердясь неизвестно на кого и на что. А тут еще Тайка:

— Это ведь Джо Дассен? Да?» [10].

В данном контексте имплицитно огромная информация относительно конкретного периода из жизни Р.Сенчина. По сути, проза автора автобиографична, что определяет ее к разряду документальной. Как говорит

сам автор, что он родом из детства. Еще маленьким он любил слушать сказку «Айболит», действия которых происходили в Африке. В юности Р. Сенчин был проникнут песнями Джо Дассена, французским шансоном «Эммануэль», в котором интегрированы чувства юной любви, непорочности отношений, нежных разговоров.

Имплицитность в документальной прозе Р. Сенчина чаще всего проявляется через жаргонизмы и молодежные сленги, что свойственно творчеству Р. Сенчина. Например: «*Старлей достал бутылку, покрутил оценивающе*».

«— Да, вроде **нормал**. И мужик приличный, с портфелем. Какой-то юбилей, говорит, отмечали, **переборщи**»; «— А не боишься, что **штрафанут**? Или у тебя, как всегда, все **подсхвачено**?»;

«— Что? — Харин посмотрел неожиданно ненавидяще, презрительно, и в Елтышеве тут же **хлестанулась** злоба» [10].

В данных предложениях в выделенных словах имплицировано пренебрежительное, грубое, некультурное отношение к происходящему.

Данные слова представляет собой поле для исследования явлений имплицитности.

На данном семантическом подуровне имплицитность выражается в семантических стяжениях, контекстуальных эллипсисах. О чем пойдет речь в дальнейшем исследовании.

В заключение важно отметить, что конструкции с имплицитным, четко выраженным значением в выбранном нами контексте передает разнообразные подтексты, эмоционально-окрашенные оттенки в поступках и действиях героев.

Явления образования имплицитных структур проявляется на лексико-грамматическом, синтаксическом ярусах языка. Важно подчеркнуть, что многообразие предложений с имплицитным смыслом, но и их разновидностей, приводят к сбережению речевых и когнитивных усилий.

Список использованной литературы:

1. Куликова И.С., Салмина Д.В. Обучающий словарь лингвистических терминов. СПб. – М., 2009. – С.96.
2. Яценко Н.Е. Толковый словарь обществоведческих терминов. СПб.: Лань, 2009. – 528 с.
3. Невинная А.Д. Имплицитность и ее виды. Екатеринбург: ИДОПП УрФУ, 2005. – С. 12.
4. Ермакова О.П., Земская Е.А. К построению типологии коммуникативных неудач// Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. М.: Наука, 2013. – С. 8-52.
5. [Н. Г. Комлев](#). Словарь иностранных слов. – М. : ЭКСМО, 2006. – 669 с.
6. Сенчин Р.В. Сборник рассказов «Иджим». – М.: Изд.-во «Литагент «ЭКСМО», 2011. – 295 с.
7. Сенчин Р.В. Сборник рассказов «Изобилие». – М.: Изд.-во «Литагент «Аттикус», 2010. – 133 с.
8. Сенчин Р.В. Роман «Елтышевы». – М.: Изд.-во «ЭКСМО», 2009. – 191 с.
9. Сенчин Р.В. Срыв. – М.: Изд.-во «Литагент АСТ», 2017. – 500 с.
10. Сенчин Р.В. Рок умер - а мы живем. – М.: Изд.-во [«ЭКСМО»](#), 2017. – 352 с.

YOUNG SLANG IN MODERN ENGLISH

Құдайбергел А.Ж.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Қазақстан

Түйін: Қазіргі уақытта сленгтің нақты және бір анықтамасы жоқ. Сленг жастар өмірінде өте маңызды рөл атқарады; бүгінде ол адамдарға бір-бірімен сөйлесуге көмектеседі және жаңа шетелдік лексиканы игеру процесін жеңілдетеді. Сіз нақты шеше алмайсыз: бізге жаргон керек пе, жоқ па. Сленг әр тілдің лексикасында болды, болады және болады.

Резюме: В настоящее время нет четкого и одного определения сленга. Сленг играет очень важную роль в жизни молодежи; сегодня он помогает людям общаться между собой и облегчает процесс усвоения новой иностранной лексики. Нельзя решить определенно: нужен нам сленг или нет. Сленг был, есть и будет в лексике каждого языка.

Slang penetrates into all spheres of society, from the vocabulary, which, for example, is used by doctors in polyclinics, to computer players. Each stratum of society uses at least a couple of expressions that are attributes of this particular contingent of people. Slang is firmly entrenched in the language and seems absolutely natural for every group using it.

One of the modern trends in linguistic science has become the study of the problems of speech communication. Slang vocabulary is of interest to the research of many domestic and foreign linguists, since it is actively used by native speakers, continuously supplemented with new vocabulary, and, therefore, can act as a reliable source of information about language factors. One of the most promising aspects of modern linguistics is the work in the field of class stratification of language, the study of problems of non-standard speech, the focus of which is on the issues of students' speech behavior, determining the features, properties and unique features of the speech of young people studying at universities, in the context of communication, linguistic and cultural traditions.

Language is a continuous process, which is a changeable system that is in the process of change, which ensures its viability and harmony. Meanwhile, slang is an ephemeral phenomenon that confirms the continuous development of the language.

Slang – "these are words that are often considered a violation the norms of the standard language. These are very expressive, ironic words that serve to denote objects that are spoken about in everyday life" [1].

In a more general sense, slang implies both colloquial vocabulary and jargon, but the social and psychological components of the use of slang make it difficult to define this term. For linguistic purposes, slang must be distinguished from such layers of vocabulary as vulgarisms, jargonizes, profanities, profanity, dialects. It is quite difficult to do this, since slang has many similar characteristics with each of the layers highlighted in the vocabulary. In most cases, slang has limitations not so much geographically, but locally, and often occurs within a group of people united by one occupation. For example, students at universities, students at schools. One of the pragmatic functions of slang is the formation or strengthening of social identity within a certain social group. Slang acts as an identity identifier.

The composition of slang includes various words and phrases with which people identify themselves with individual social and professional groups. Slang is a bright, expressive layer non-literary vocabulary, a peculiar style of language that occupies a place directly opposite to highly standardized literary speech.

Slang is mostly used in oral speech, as it refers to the informal layer of vocabulary. This includes emotionally colored vocabulary. Most words and expressions in slang have a rather pronounced familiar coloring, which narrows the stylistic boundaries of their use [2]. Thus, without knowing certain slang expressions, it is possible to read fiction with great difficulty literature, as well as making mistakes in communicating with native speakers.

For example, the guide's phrase "Anybody wants to take a leak?", which means "Does anyone y want to go to the restroom?", tourists who have no idea about the meaning of this phrase may, at least, cause confusion.

Slang words and phrases are available for understanding only to representatives of this social group. Slang is the main and important attribute of social groups, which affects the orientation and design of this group acts as an object of identification of oneself and belonging to a specific social group with a specific form of behavior, style, manner.

As a rule, the main functions of slang vocabulary include: communicative, cognitive, nominative, expressive, ideological, esoteric (cryptographic, or conspiratorial), identification (signaling), time-saving function (language economy). The communicative function of slang is manifested and is related to the fact that slang is a means of communication. Slang is created for people's communication and this is its main task. He helps one for an individual to express his thoughts, and for another individual to perceive them.

Cognitive function is closely related to the communicative function of slang. Lexical units and constructions of slang act as carriers of additional information, a semantic connotation that is difficult to convey using standard lexical units.

The nominative function manifests itself as an additional mechanism for creating more suitable words to adapt to new trends, fashion, and technological progress. Modern phenomena acquire new names thanks to the lexical system of slang.

The concepts of slang can not only correlate with the standard vocabulary of the language, but also name completely new concepts that do not have a name in the standard vocabulary of the language.

The expressive function of slang is associated with the emotional and stylistic coloring of slangs. Due to the presence of coloring, slangs they differ from the standard vocabulary of the language. It should be noted that slang vocabulary not only performs a nominative function, but also shows the individual's attitude to the named concepts. The attitude can be neutral, negative and positive as a result of various kinds of connotations, and the emotional component adds an evaluative value.

Thus, we can conclude about slang vocabulary as a phenomenon with a pronounced evaluative value, as a more expressive form for the names of objects and phenomena [3].

The ideological function of slang is related to the ability to slangs reflect and influence the characteristics of its bearers, their social status, professional affiliation and age characteristics.

Slang identifies an individual, differentiates people with different levels of education and culture. Slang is not an exact proof of an individual's culture, since an individual can have different vocabulary and use it depending on the social environment, on the people with whom he communicates. But in modern society there is a tendency to use the vocabulary not of a standard literary language, but slang, especially among young people, various social groups, subcultures.

The esoteric function of slang is realized in its ability to reflect the social identity of an individual. Slang forms in individuals a sense of unity and cohesion, belonging to a separate social class, limited by its own way of communication.

Individuals who do not possess such speech behavior cause hostility and dislike [4]. We can justify this phenomenon through the closed nature of slang, which is not typical of the standard vocabulary of the language.

The identification function of slang is closely correlated with the esoteric one. Slang acts as a specific type of password for identifying people belonging to a certain social group.

Thus, it simplifies the process of finding people belonging to a particular social class. In the process of communication, an individual identifies himself through slang. Slang acts as a business card with information that can be determined on a mental level.

Through speech, another individual gets an idea of age, social status, origin, that is, the process of acquaintance and recognition is faster.

The analysis allows us to conclude that slang is a specific, peculiar and inevitable phenomenon, as it is a convenient tool for identifying people belonging to a certain class of society. Slang performs various functions not only from the point of view of linguistics, but also social psychology, is a tool for the evolution of language.

References:

1. Арутюнова Н.Д. Аномалии и язык // Вопросы языкознания. — 2017. — № 3
2. Береговская Э.М. Молодёжный сленг: формирование и функционирование // Вопросы языкознания. — 2016
3. Борисова - Лукашанец Е.Г. Современный молодёжный жаргон //Русская речь. 2014. № 5.
4. Грачев М.А., Гуров А.И. Словарь молодёжных сленгов. — Горький, 2011

UDC 802.0(075.3)

ORGANIZATION OF GROUP WORK WHEN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Маханова А.Б.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада шет тілін оқытуда топтық жұмысты ұйымдастырудың тиімділігі қарастырылады. Жұмыстың топтық формасы шет тілін үйренуге ынталандыру ретінде әрекет етеді, пәнге деген қызығушылықты арттырады, шет тілі қарым-қатынастың нақты түрі екенін көрсетеді, сабақтың әдеттегі бағытына әртүрлілік қосады.

Резюме: В статье рассматриваются эффективность организации групповой работы при изучении иностранного языка. Групповая форма работы выступает в качестве мотивации к изучению иностранного языка, повышает интерес к предмету, показывает, что иностранный язык является реальной формой общения, вносит разнообразие в обычный ход урока.

The effectiveness of the educational process depends on the forms of education chosen by the teacher. The forms of education must at some point meet the specific requirements of society, as well as meet the real goals and objectives of the educational process.

Students should learn to assimilate new knowledge, skills and competencies independently [1]. In this regard, universal educational activities related to communication act as an important component in the development of the ability to establish the necessary contacts, because the main purpose of teaching a foreign language is to teach communication in a foreign language, which is an important goal at all stages of learning a foreign language.

Modern foreign language teaching is teaching communication, learning in the process of communication and, above all, communication of students with each other [2]. The effectiveness of a modern English lesson now largely depends on the teacher's approach to its organization and on the forms of social interaction that he chooses for his lesson. It is customary to distinguish four main forms of social interaction in the classroom - frontal, individual, pair and group. It is worth noting that each of these forms has its advantages and disadvantages, however, with the reasonable use of all these forms, it is possible to achieve high efficiency in the classroom.

In the lesson, group work brings a certain novelty to the organization of the lesson and contributes to the development and improvement of students' relationships with each other, and in the English lesson contributes to obtaining the necessary communication skills.

Group training is based on four basic principles:

- social interaction
- positive dependence
- personal responsibility
- equal proportions of each [3].

The principle of positive interdependence is that the successful completion of a task by a group depends on the results of the work of each member of this group. This situation can be more or less achieved in the following cases:

- the task is structured in such a way that each of the team members receives only a part of the material for work;
- a predetermined role is assigned to each of the group members;
- the whole group should present a single product of its work;
- the success of the group depends on the achievement of a certain goal by all members of the group;
- the group members feel part of the group as a whole, for which each group receives an emblem or other unifying sign of recognition (slogan, flag, etc.) before starting work.

- the members of the group are sitting at the same table [4].

The technological process of group work consists of the following components:

1. Preparation for a group task:

- statement of a problem situation;
- instructions on the sequence of work;
- distribution of didactic material into groups.

2. Group work:

- familiarization with the material, planning teamwork;
- distribution of tasks within the group;
- personal execution of the order;
- discussion of individual results of work in a group;
- discussion of the group's general assignment (Notes),
- additions, clarifications, generalizations);
- summing up the results of the group task.

3. The final part:

- messages about the results of work in groups;
- analysis, reflection of the problem situation;
- a general conclusion about group work and the achievement of the task [5].

The following requirements are imposed on educational materials for group work [6]:

1. The task should be divided into separate sub-items and sub-items depending on the structure.

2. Be difficult enough, it may be problematic, to allow different views, not corresponding positions. The more complex it is, the more information is needed for proper execution, the stronger the interaction between team members.

To form groups, you need to focus on quantity. Research shows that a group of four people is more likely to discuss a problem than a group of eight people, and is more productive than marital work.

The group form of work encourages the study of a foreign language, increases interest in the subject, shows that a foreign language is a real form of communication, and brings variety to the usual course of the lesson. Group forms of work attract younger and older students. The use of group forms of work can help make the learning process more efficient, fun and engaging for students.

References:

1. Борисова Р. Г. О некоторых приемах обучения диалогической речи // Иностранные языки в школе. 2014, № 3. – С. 13 – 17.
2. Волков Б. С. Психология юности и молодости: учеб. пособие. – М.: Трикта, 2016. – 256 с.
3. Воронина Г. И., Карелина И. В. Deutsch Kontakte 10 – 11. – М.: Просвещение, 2012. – 224 с.
4. Воронина Г. И., Карелина И. В. Deutsch Kontakte 10 – 11. Книга для учителя. – М.: Просвещение, 2012. – 46 с.
5. Выготский Л. С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 6. Научное наследство / Под ред. М.Г. Ярошевского. – М.: Педагогика, 2014. – 400 с.
6. Гальскова Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: АРКТИ, 2013. – 192 с.

ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРМЕН КОММУНИКАТИВТІК ОҚЫТУ БАҒЫТТАРЫ

¹Молдасламова А.К., ²Базаралиева Г.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан
Қырғызстан ғылым академиясы, Бишкек қ., Қырғызстан

Резюме: В статье рассматриваются методы и приёмы в преподавании английского языка.

Summary: Methods and acceptance is considered In article in teaching of english.

Орта сатыда грамматиканы оқытудың коммуникативтік-бағытын ескере отырып, ағылшын тілін оқытудағы әдіс-тәсілдер әлеуметтік - экономикалық және рухани прогрестің перспективаларын қарастыруымыз керек. Қазіргі білім беру жүйесі мен сапасын атап айтқанда, қазіргі қоғам өмірінің маңызды мәселелерін шешудегі әр пәннің рөлі қаншалықты дұрыс анықталуымен байланысты.

Объективті түрде әлеуметтік құндылық болып табылатын шет тілі де ерекше емес. Орта мектептің бағдарламасына енгізу-бұл қоғамның өзіндік әлеуметтік тәртібі, қазіргі уақытта біздің қоғамымыз адамдардың шет тілдерін білуі бұрынғыдан да қажет. Тілді меңгерудің практикалық мақсаты оны ғылымның, техниканың, қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында білімін тереңдету үшін пайдалану, сауатты жүзеге асырылуы тиіс еркін қарым-қатынас деңгейінде оқытылатын тілде диалогқа қатысуға қабілетті және дайын тұлғаны дамыту болып табылады.

Соңғы жылдықтарда грамматиканың рөлін шамадан тыс төмендетуге деген ұмтылыс бар, бұл шет тілдерін оқытуға коммуникативті тәсілді қолдану нәтижесінде студенттердің сөйлеуіндегі қателіктер санының едәуір артуына әкеледі бұл осы тақырыптың өзектілігін анықтайды [1].

Осы жұмыстың проблемасы оқытудың коммуникативтік - бағытталған бағыты шеңберінде шет тілінің (атап айтқанда ағылшын тілінің) грамматикалық материалын меңгерудің тиімділігін арттыру жолдарын, тәсілдерін іздестіру болып табылады.

Зерттеу нысаны ретінде біз ағылшын грамматикасын орта деңгейде оқыту процесін анықтадық.

Зерттеу пәні-шет тілінің грамматикасын (атап айтқанда ағылшын тілін) оқытудағы ең тиімді әдістер мен әдістерді зерттеу, таңдау және қолдану.

Бұл жұмыстың мақсаты проблема бойынша әдістемелік әдебиеттердің жеткілікті көлемін зерттеу болып табылады, бұл грамматикалық материалды ұсынудың оңтайлы әдістері мен әдістерін таңдауға мүмкіндік береді, олардың тиімділігі осы жұмыстың тәжірибелік бөлігінде тексеріледі.

Мақсатқа сүйене отырып, біз келесі міндеттерді анықтадық :

1. Мәселенің тарихи негізін зерттеу (өткеннің әдістемелік жүйелері, шет тілдерін оқытуға коммуникативті-бағытталған тәсілдің пайда болуы,

грамматиканы оқытудың тарихи проблемалары);

2. "Әдіс", "қабылдау" сияқты негізгі әдістемелік категорияларды қарастырыңыз;

3. Е. и. Пассовты коммуникативті оқыту технологиясын сипаттаңыз (егжей-тегжейлерге енбестен, өйткені бұл мәселе тереңірек зерттелуге жатады);

4. Грамматиканы оқытудың негізгі тәсілдерін қарастырыңыз;

5. Шетелдік әдіскерлердің коммуникативті көзқарасымен танысу-грамматикаға бағытталған оқыту;

6. Грамматиканы коммуникативтік-бағдарлы оқыту мәселесі бойынша әдістемелік ұсыныстарды зерделеу;

7. Біздің ойымызша, грамматиканы оқытудың оңтайлы әдістері мен әдістерін бөліп көрсету;

8. Тәжірибеде тандалған әдістердің тиімділігін анықтаңыз.

Гипотеза-егер грамматикалық дағдыларды дамыту барысында оңтайлы әдістер мен әдістер қолданылса, онда грамматикалық материалды игерудің тиімділігі артады деп болжадық [2].

Шет тілдерін оқыту әдістерінің тарихынан. Грамматикалық-аударма әдісі. Өткен ғасырдың 60-жылдарының басында шет тілдерін оқыту әдістемесінде әдісті оқыту әдістерінің жиынтығы ретінде анықтауға талпыныс жасалды. Сонымен, тілдік материалмен танысу әдістері, жаттығу әдістері және т.б. пайда болды. Осыған байланысты осы терминді түсінуде екіжүзділік пайда болды. Әдістемелік бағыттарды қарастыру үшін "әдіс" терминіне қатысты кейбір түсіндірулерді алдын-ала жіберу керек.

Отандық әдістемелік әдебиеттерде бұл терминнің екі мағынасы бар: әдіс әдістемелік бағыт ретінде және әдіс әдіс ретінде оқыту әдістерінің жиынтығы. Терминнің мағынасының қосарлануы келесі жағдайлармен байланысты. Бастапқыда әдістемелік әдебиеттерден терминнің алғашқы мағынасы пайда болды: табиғи әдіс, Тікелей әдіс және т.б. Бұл термин оқытудың нақты принциптерінің жиынтығымен сипатталатын белгілі бір оқыту жүйесін, яғни негізгі нұсқаулықтарды білдіреді. Айта кету керек, бұл мағынада әдіс принциптер жиынтығымен сипатталады, өйткені әртүрлі әдістемелік жүйелердегі жеке принциптер сәйкес келуі мүмкін [2].

Әдістемелік бағыттарды қарастыру ең ескі әдіспен басталады – екі ғасырға созылған және XX ғасырдың басынан бері қолданылмаған грамматикалық-аударма. Бұл бағыттың өкілдері орта мектептерде шет тілін үйренудің тек жалпы маңызы бар деп санайды, ол ақыл-ой гимнастикасына және грамматиканы жүйелі зерттеу нәтижесінде қол жеткізілген логикалық ойлауды дамытуға дейін азаяды. Грамматиканы үйренуге негізделген ойлауды қалыптастыру латын тілінен шыққан, оның грамматикасын зерттеу логикалық ойлауды дамытудың ең жақсы құралы болып саналды [3].

Бұл әдісті оқытудың негізгі принциптері келесідей болды.

1. Курстың негізі материалды таңдауды, соның ішінде лексиканы таңдауды, жалпы курстың құрылысын анықтайтын грамматикалық жүйеге негізделген. Бұл ұстаным грамматиканы зерттеу жалпы білім беру мәселесін —

ойлауды дамытуды шешуді қамтамасыз ететіндігімен негізделген.

2. Оқытудың негізгі материалы мәтіндер болды, өйткені сол кездегі оқытушылардың пікірінше, жазбаша тіл шынайы тілді көрсетті.

3. Лексика тек грамматиканы оқуға арналған иллюстрациялық материал ретінде қарастырылды. Әр түрлі тілдердің сөздері бір-бірінен тек дыбыстық және графикалық түрде ғана емес, мағынасымен, үйлесімділігімен ерекшеленеді деп есептелгендіктен, оларды оқшауланған бірліктер ретінде контекстен тыс есте сақтау ұсынылды.

4. Талдау мен синтез логикалық ойлаудың жетекші процестері ретінде танылды. Осыған байланысты оқыту барысында мәтінді грамматика тұрғысынан талдауға, ережелерді жаттауға және осы негізде шет тіліндегі сөйлемдерді құруға көп көңіл бөлінді. Кейде бұл әдіс аналитикалық-синтетикалық деп аталды.

5. Тілдік материалды семантизациялаудың негізгі құралы аударма болды (шет тілінен ана тіліне және ана тілінен шет тіліне).

Біз осы әдіс бойынша оқу процесін қарастыруға жүгінеміз. Жоғарыда айтылғандай, оқытудың негізі зерттелетін грамматикалық материалды суреттеу үшін таңдалған мәтіндер болды.

Оқу процесінде мәтінді талдау және аударма маңызды орын алды. Кейбір әдіскерлер, мысалы Г. Оллендорф, аудармалардың мазмұндық жағы күлкілі болуы керек және оқушыларды сөйлемдердің грамматикалық жағына аудару үшін итермелеуі керек деп санайды. Мұндай "әдіспен" тілді қарапайым меңгеруді қамтамасыз ету мүмкін емес екенін байқауға болады [4].

8 ғасырдың соңында аударма әдісінің тағы бір түрі пайда болады - мәтіндік аударма әдісі. Бұл бағыттың өкілдері оқытудың негізгі мақсаты жалпы білім беру деп санайды. Алайда олар оны шынайы өнер туындыларын зерттеу негізінде студенттердің жалпы ақыл-ой дамуы деп түсінді. Бұл әдістің негізгі ережелері келесі принциптерге дейін азайтылды:

1. Оқыту кез-келген мәтінді түсіну үшін қажетті барлық тілдік құбылыстарды қамтитын түпнұсқа шетелдік мәтінге негізделген.

2. Тілдік материалды ассимиляциялау мәтінді талдау, механикалық жаттау және аударма, әдетте, сөзбе-сөз аударма нәтижесінде қол жеткізіледі.

3. Оқытудың негізгі процесі талдаумен байланысты-логикалық ойлаудың негізгі әдісі. Осы ережелерден мәтін - бұл тіл бойынша барлық жұмыстың орталығы, содан кейін Әдістемеде ұзақ уақыт болған ереже.

Айта кету керек, белгілі бір кемшіліктерге қарамастан, мәтіндік-аударма әдісімен жасалған бірқатар әдістер келесі әдістемелік бағыттардың арсеналына кірді. Сонымен, мәтінмен жұмыс статикалық (немесе түсіндірме) оқу сияқты оқыту түрлерін қалыптастыруға негіз болды. Әдістемеге кері аударымдар практикасы кірді [5].

Жоғарыда қарастырылған екі әдіс те көп ортақ және аударма болып табылады, өйткені тілдік материалды семантизациялау мен ассимиляциялаудың негізгі құралы аударма болып табылады. Екі әдіс де форманың мазмұннан бөлінуімен сипатталады. Сонымен, грамматикалық-аударма әдісінде барлық

назар грамматикаға аударылады, мәтіндер мен лексиканың мазмұндық жағы еленбейді. Мәтіндік-аударма әдісінде мәтіндердің мазмұны мен ерекшеліктеріне барлық назар аударылады, грамматика жүйесіз зерттелді және ережелер жағдайдан жағдайға дейін берілді.

XIX ғасырдың соңында бұл әдістер қоғамның әлеуметтік тәртібіне қайшы келе бастады және біртіндеп шет тілдерін оқытуда өз орнын жоғалтты.

Табиғи әдіс. XIX ғасырдың 70-ші жылдары Батыс Еуропа елдерінде елеулі экономикалық өзгерістер орын алуда. Нарықтық және шикізат үшін күреспен қатар жүретін капиталистік қатынастардың дамуы қоғамның кең топтарынан шет тілдерінде ауызша сөйлеуді талап етті. Осыған байланысты шет тілдерін оқытуға қатысты қоғамның мектепке деген әлеуметтік тәртібі өзгеруде. Бытовавшие сонда әдістері жауап осы. Педагогикалық ғылым да дайындалған жоқ. Осыған байланысты, тәжірибе және кейбір әдіскерлер алдымен шет тілдерін оқыту әдістемесіндегі жаңа бағытты жеткілікті ғылыми негіздемесіз дамыта бастады. Бұл жаңа әдіс табиғи деп аталды. Осы бағытты жақтаушылардың пікірінше, М.Берлиц, М. Вальтер, Ф. Гуэн, ауызша сөйлеуді оқыту, және бұл, олардың пікірінше, басты міндет болды, баланың өмірінде ана тілін қалай үйренетінін (табиғатта болғандай) жүзеге асыру керек [6].

М. Берлиц әдісі бойынша оқытудың негізіне алынған негізгі қағидаттар мынадай болды:

1. Оқытудың мақсаты-ауызша сөйлеуді дамыту.
2. Тілдік материалды қабылдау тікелей жүзеге асырылуы керек. Шет тіліндегі сөздер тақырыпқа немесе әрекетке байланысты болуы керек, ал грамматиканы интуитивті түрде игеру керек, өйткені мұндай процесс баланың ана тілін меңгеруіне тән.
3. Материалды игеру еліктеу мен ұқсастық негізінде жүргізілуі керек. Сондықтан ана тілімен салыстыру және ережелер артық.
4. Сөздердің, грамматиканың мағынасын ашу көрнекілік (заттар, әрекеттер, суреттер) арқылы жүзеге асырылуы керек.
5. Жұмыстың негізгі түрі-диалог.
6. Тілдің барлық материалдары алдын-ала есту арқылы қабылданады (айтылымды игеру), содан кейін ауызша өңделеді (әр түрлі авторлар үшін ұзақтығы жағынан әр түрлі) және едәуір уақыттан кейін оқу практикалық сөздерден басталады.

Табиғи әдістің негіздерін қысқаша қарастыруды аяқтай отырып, оның жеткілікті ғылыми негізі болмаса да, оның авторлары қарапайым мұғалімдер болса да, ол осы күнге дейін қалған Әдістемеге көп үлес қосқанын атап өткен жөн.

Ең алдымен, табиғи әдіс өкілдері лексиканың аудармасыз семантизациясы жүйесін ұсынғанын атап өткен жөн:

- 1) затты көрсету, оның бейнесі, мимиканы пайдалана отырып іс-әрекетті көрсету;
- 2) синонимдер, антонимдер немесе анықтамалар арқылы сөздердің мағынасын ашу;

3) мәнмәтін арқылы мәнін ашу.

Барлық осы семантизация әдістері көптеген әдістемелік бағыттардан өтіп, біздің әдістемемізге кірді. Әрине, қазіргі заманғы Әдістемеді М.Уолтер ұсынған әр түрлі топтар лексиканы, ең алдымен тақырыптық принцип бойынша жүйелеудің мүмкін жолдарының бірі ретінде қолданылады. Қазіргі заманғы Әдістемеді және іс-әрекеттерге түсініктеме беруді, әсіресе бастапқы кезеңде, сондай-ақ сахналарды ойнатуда өз орнын тапты.

Мұның бәрі табиғи әдіс мұрасы жоғалмады деп айтуға мүмкіндік береді [7, 256.].

Тікелей әдіс. Бұл әдіс табиғи әдіс негізінде пайда болды. Оның соңғысынан айырмашылығы оның принциптері сол кездегі лингвистика мен психологияның деректерімен негізделді. Оның жасаушыларының арасында Фиестер в., Пасси П., Суит г., Есперсен О. және басқалар сияқты ірі лингвистер болғандығы таңқаларлық емес. Бұл әдістің атауы оның жақтастары ана тілінің сөзін айналып өтіп, шет тілінің сөзін тұжырымдамамен тікелей және тікелей байланыстыруды талап еткенімен байланысты.

Шет тілдерін оқытудың негізгі мақсаты осы бағыттың өкілдері оқытылатын тілді практикалық меңгеруді оқытуды қарастырды. Бастапқыда мұндай "практикалық" иелік ауызша сөйлеу қабілетімен анықталды, ол қазір жиі кездеседі. Алайда, Тікелей әдіс өкілдері оны оқуды да түсінді (мысалы, Дж. Тікелей әдіс бойынша оқытудың әдістемелік принциптері келесідей болды:

1. Оқыту ауызша сөйлеуге негізделген, өйткені кез-келген тіл өзінің табиғаты бойынша дыбыстық және кинестетикалық сезімдермен (сөйлеу аппараттарының сезімдері) жетекші орын алады, оны психология дәлелдеді.

2. Ана тілі мен аудармасын алып тастау. Бұл ұстаным ана тілінің сөздері зерттелген мағынаның сөздерімен сәйкес келмейтіндігін, әртүрлі ұғымдарды және т.б. білдіретіндігін зерттеуге негізделген, өйткені әр халықтың өзіндік дүниетанымы, тілде көрініс табатын ұғымдар жүйесі бар.

3. Айрықша мән берілді фонетика және қою айтылу, өйткені меңгеру дыбыстық жағы сөйлеу - тұрмысымызға ауызша қарым-қатынас. Бұл қорытынды тілдің дыбыстық жағын зерттеу негізінде жасалды. Нәтижесінде айтылымды қою әдістері жасалды.

4. Гестальт психологиясының тұтасымен оның құрамдас бөліктерінің қосындысы емес екендігі туралы ұстанымына және сөздердің полисемиясы туралы лингвистикалық ережеге сүйене отырып, Тікелей әдіс өкілдері сөздерді тек контексте зерттеуді ұсынды.

5. Бұл әдіс грамматиканы индукция негізінде зерттеуді ұсынды. Жақсы зерттелген мәтін негізінде студенттер мәтінді бақылап, ережелерді шығарды. Есперсен О.оны "байқау грамматикасы"деп атады. Болашақта бұл ережелер жүйеге енгізілді [7].

Батыста таралған тікелей православиелік әдіске қарағанда, біздің елде ол сәл өзгеше түрге ие болды. Егер революцияға дейінгі Ресейде тікелей православиелік әдісті жақтаушылар болса, ХХ ғасырдың 20-жылдарында тікелей әдісті қолданатын барлық әдіскерлер басым болды. Ресейде тікелей

әдісті қолдану ерекшеліктерін анықтады.

Біріншіден, осы кезеңнің әдіскерлері ана тілін семантизация және түсінуді бақылау құралы ретінде едәуір көп қолданумен сипатталады.

Екіншіден, орыс жағдайында ана тілімен салыстыруға рұқсат етілді.

Үшіншіден, әдіскерлер шет тілін үйрену кезінде ана тілін қолдану бастапқы кезеңде көбірек қолданылатынын, содан кейін ол азайып бара жатқанын атап өтті.

Шет тілдерін оқыту дәстүріндегі бұл ерекшеліктер әдістеменің одан әрі дамуына әсер етті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Беседы об уроке иностранного языка: пособие для студентов педагогических институтов / Пассов Е.И., Колова Т.И., Волкова Т.А., Добронравова Т.Н., Воронова О.М., Крайнова Е.А. – Л., «Просвещение», - 2013г
2. Бим И.Л. К вопросу о методах обучения иностранным языкам. // ИЯШ.-2014.- № 2.-С.19-32.
3. Воловин А.В. Коммуникативный подход к изучению иностранным языкам в методических системах Великобритании и США // Коммуникативный подход к изучению иностранным языкам: сб. науч. трудов, вып. 275 – М., 2010.
4. Введение в коммуникативную методику обучения английскому языку: пособие для учителей России – OxfordUniversityPress, 2007.
5. Дюфо Бернард. Взаимодействие и воображение обучающихся в практике преподавания языков // Коммуникативное обучение иностранным языкам: межвуз. сб. научн. трудов ПГТУ – Пермь, 2008.
6. Методические рекомендации по организации исследовательской работы студентов в педагогическом колледже./ Под ред. Ощепкова Л.С., Шистерова Е.А.- Пермь, 2008.- 43с.
7. Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам.// ИЯШ.- 2010.- №4 – С.9-15, №5 – С.17-2

UDC: 373.1.

INTENSIVE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Нұрланқызы А.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Оқытудың қарқынды әдістері дәстүрлі оқытудан сабақтарды ұйымдастыру және өткізу тәсілдерімен ерекшеленеді: педагогикалық қарым-қатынастың әртүрлі формаларына, топтағы әлеуметтік-психологиялық климатқа, тиісті оқу мотивациясын құруға, тілдік материалды игеру мен сөйлеу қарым-қатынасындағы психологиялық кедергілерді жоюға көп көңіл бөлінеді

Резюме: От традиционного обучения интенсивные методы обучения отличаются способами организации и проведения занятий: уделяется повышенное внимание различным формам педагогического общения, социально-психологическому климату в группе, созданию адекватной учебной мотивации, снятию психологических барьеров при усвоении языкового материала и речевом общении.

Intensive methods are mostly directed at improving oral speech in foreign language speech in a short time and with an important daily concentration of study hours. They arose at the junction of psychology and methodology in ser. XX century.

The intensive teaching method is based on the suggestopedic method advanced in the late 60s by the Bulgarian psychotherapist Georgy Lozanov. He used suggestive influence on students as a tool of intensifying the reserve mental abilities of the person when teaching foreign languages[1]. Suggestion is a tool of mostly indirect communicative influence on a person in a waking position, making facility, for intensifying the reserve opportunities of the person

Lozanov was based on the physiological mechanism of the dominant in the cerebral cortex.

The central provisions of the suggestopedia are as follows:

1.learning should be cheerful and relaxed (the mechanism of active recreation);

2.it should be conducted both on the conscious and subconscious stages (two-dimensional);

3.in training, usually unused reserves of consciousness should be used in order to increase effectiveness. These reserves can be identified by suggestion.

The main means at the same time: authority and infantilization (+ intonation, rhythm, concert pseudo-positivity)

Authoritative information is better remembered, authority creates an atmosphere of increased expectation, creates additional motivation.

Infantilization — the release of plastic personality traits inherent in a child (flexibility, adaptability) with the help of infantilization, you can overcome the trail barriers:

*logical (exceptions to the rules)

*intuitive - affective (emotional)

*ethical

Intonation updates the transmitted information. The material must be repeated three times with different intonations (intonation swing):

1.declarative, smooth, promising;

2.quiet, meaningful;

3.domineering, confident, firm.

Rhythm - rhythmization sets you up for work.

Concert pseudo-passivity – despite physical passivity, there is mental activity.

Lozanov's ideas became the starting point for the construction of a number of methodological systems for intensive teaching of foreign languages, each of which reveals further reserves for improving the effectiveness of teaching.

General provisions for all intensive methods:

*improving the speed and quality of training (the principle of intensification of training)

*emphasis on teaching oral speech; the goal is the formation of speech skills

*selection of situations

*daily concentration of study hours

*special training of teachers

The method of activation the reserve abilities of a person and a team (G.A.Kitaygorodskaya)

The peculiarity of the method under review is to use the abilities to open up when considering a study group as a temporal team of students involved, in joint activities. The job of the authors of the method and tutors is to suggest the teaching staff such a modern teaching activity that would be individually specific for every student, would unite people and promote to the active formation of individuality through a system of reciprocal interpersonal relations [2].

The method is founded on the such principles as:

The principle of collective cooperation. In the situation of collective active cooperation, a simple fund of information about the topic under study is formed, to which every student contributes, and everyone uses it together. The main "tools" of improving the subject becomes, thus, communication with group partners.

The principle of individual - oriented communication. Communication becomes a creative, individually reasonable action. In this case, the student does not imitate the activity, but "has" the interest in the activity, i.e. commits motivated speech actions.

The principle of role-based organization of the learning process. From the position of the student, role-playing interaction is a game, and from the position of the tutor it is the central form of organizing the educational process. In accordance with the idea, the significant educational text for students is a polylogue, and the participants of the actions presented in it are the students themselves.

The principle of concentration in the organization of learning material and educational process. In conditions of a huge volume of learning material, valid are:

- a) story building of the course and individual micro - cycles;
- b) story structure of lessons and their parts;
- c) arrangement of study texts as a model of speech action in some situations, etc.

The principle of multifunctional exercises. A language skill built in non-verbal situations is weak and unable to transfer. That's why, a method to learning is effective, in which collaborative and parallel improvement of language material and speech activity is carried out.

The bottom line is that in the classroom, students find themselves as if inside a play written for them and about them. First, they repeat its text after the "prompter" - the teacher, then they are allowed to construct of their own phrases on the basis of closed structures. But what seems like a fun improvisation is actually a carefully orchestrated and methodically verified language training, where every word and action has a learning function.

Emotional and semantic method.

The emotional-semantic method developed by I.Y. Shechter suggests perceiving a foreign language primarily as a means of communication, which cannot be reduced only to a set of formulas and rules [3].

The Schechter method is based on the position that any description of a language, its structure and patterns of construction is secondary, since it studies an already established and functioning system.

According to this method, learning English should begin with understanding the meaning, not the form. In fact, it is proposed to master a foreign language in the most natural way, just as children learn to speak their native language without having the slightest idea about the very existence of grammar.

Hypnopedia (teaching a foreign language during sleep, at its certain stages (through repeated repetition of the same language material unchanged during the first period of sleep and immediately after falling asleep and before waking up); the result is involuntary memorization of information; has not been disseminated due to low efficiency and complexity of the organization).

Relaxation therapy (teaching a foreign language in a state of muscular and mental relaxation and rest under the influence of autogenic training (mental self-regulation); contributing to the processes of involuntary attention, memorization of language material and new information in a large volume).

Stages of work:

- 1) preliminary acquaintance with the material, introduction to the situation, analysis of difficulties,
- 2) introduction to the state of relaxation,
- 3) educational information is provided,
- 4) withdrawal from the state of relaxation,
- 5) actualizing application of the material (upr-I for 5- 10 min.). For 1 relax. the lesson needs 4 regular ones to consolidate the material.

Rhythmopedia is based on the creation of a special state of the human nervous system, in which the memorization of a large amount of language material and information is achieved. This state is created when monotonous low-frequency pulses of sound, color and light are exposed to the human biorhythmics through auditory and visual analyzers [4]. Input of information — during the period of rhythmic stimulation accompanied by calm, melodic music new to the listener, contributing to the unification of the logical and emotional components of the psyche, i.e. during relaxation. Activation and consolidation of language material is carried out during the period of independent work of the student according to the program of the session, after which various exercises of a communicative nature are performed in the classroom.

4 phases:

- 1) the mood for listening (native phrase, phrase in a foreign language, time for repetition based on printed material);
- 2) 3 min - tuning to a certain rhythm;
- 3) repetition of the material (in 2 p. quieter);
- 4) repeat without relying on visual material.

Pros: allows you to manage memorization, provides concentration, increases interest in classes, increases the volume of memorization. material, provides a positive transition to reading.

The method of "immersion" (systematic, intensive oral-speech, situational conditioned, personality-oriented educational collective activity, often within a given scenario in an environment as close as possible to real communication)

References:

1. Лозанов Г. Л. Место интенсивной методики в системе обучения иностранным языкам в средней школе / Г. Л. Лозанов // Иностранные языки в школе. - 2012 № 4. - С. 6-12.
2. Китайгородская, Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам / Г.А. Китайгородская // Иностранные языки в школе. - 2011 № 2. - С. 67-73.
3. Шечтер И.Я. Интенсивные методы обучения иностранным языкам и средняя школа / И.Я. Шечтер // Иностранные языки в школе. - 2011 № 1. - С. 9-17.
4. Денисова Л.Г. Место интенсивной методики в системе обучения иностранным языкам в средней школе. Иностранные языки в школе. 2012. № 4 - С. 8-15.

УДК 37.018.43

ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Пирназарова Т., Налибаев А.З.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан.

Түйін: Бұл мақалада мұғалімдердің қашықтықтан оқыту форматына көшуі кезінде туындайтын мәселелерді алға қоя отырып, жаңа білім беру стандарттарының бірі қашықтықтан білім беру бойынша күндізгі және сырттай оқудың барлық артықшылықтарын біріктіріп, осы екі форманың көптеген кемшіліктерін қарастырады.

Summary: In this article, putting forward the problems that arise during the transition of teachers to the distance learning format, one of the new educational standards combines all the advantages of full-time and part-time education in distance education and examines many of the disadvantages of these two forms.

В настоящее время существует видение изменения образовательной модели в системе образования многих стран, обусловленное глобальными изменениями в мировой политике и экономике во время перехода к информационному обществу. В то же время на первый план выходит задача гуманизации образования, создания условий для творческой и активной познавательной деятельности учащихся.

Дистанционное образование- это большой шаг в будущее. Как раз данный элемент системы нескончаемого образования отдала миру освеженную форму заочного образования, которая в интернациональной практике возымела заглавие раскрытого, а позднее дистанционного образования. Сейчас дистанционное воспитание во многом ассоциируется с заочным, высочайшим или же последипломным обучением, которое обширно практикуется в различных государствах. Вправду, дистанционное изучение считается, в знакомой мере, прогрессивной формой заочного изучения. Так, информатизация образования привела к появлению инноваторских форм заочного изучения, значимо расширивших его образовательные способности, в частности, сквозь диалоговое изучение при помощи применения компов, проведения телеконференций и т. Впрочем мысль дистанционного изучения значительно поглубже, ибо оно выходит за рамки классической педагогики с ее ориентацией на получение суммы познаний и составление умений в средней и высочайшей школе в заочной форме изучения. В случае если классическое заочное изучение конструктивно формировалось в рамках технократической

парадигмы, то прогрессивное дистанционное воспитание действительно развивается спасибо ее взаимодействию с гуманистической парадигмой. [1].

В дистанционном образовании основой образовательного процесса становится самостоятельность учащегося, его умение работать в диалоге с тьютором, партнерами по учебе, а также со средствами ИТ и телекоммуникационными сетями, выбирая оптимальный режим взаимодействия с ними. Такая форма обучения имеет много своих положительных сторон, такие как: обучение из дома, никуда не нужно выходить, гибкий график. Но и не стоит забывать, что учащиеся так же нуждаются в коммуникации, они должны находиться в постоянном обмене информации друг с другом, иметь такие условия в образовательном процессе крайне необходимо.

Информатика пронизывает все формы образования. Одним из новых образовательных стандартов является дистанционное образование, которое сочетает в себе почти все преимущества очной и заочной формы обучения и избавило участников от большинства недостатков этих двух форм.

Наблюдается заметный рост числа учащихся, желающих углубленно изучать тот или иной предмет школьной программы или нуждающихся в дополнительном образовании на подготовительных курсах университета, в системе внешнего образования; существует явная потребность в дистанционном обучении для детей-инвалидов; дистанционное обучение под руководством опытного преподавателя является эффективным решением кадрового вопроса во многих регионах страны; дистанционная модель может быть очень полезной для специализированной системы обучения. Расширяется образовательная деятельность в сети: виртуальные олимпиады для школьников, методические объединения для учителей, региональные и международные проекты для студентов [2].

Уже упомянутые Мердок М. и Мюллер Т. предлагают прочную 10-шаговую схему (простой дизайн онлайн-обучения - базовый дизайн программы онлайн-обучения) для настройки дистанционного обучения (автор немного изменил ее с учетом особенностей местного школьного образования).

Шаг 1. Выберите тему "лицом к лицу", которую вы хотите превратить в тему по умолчанию.

Шаг 2. Отметьте материалы исходной темы, которые у вас уже есть (например, диаграммы, слайды PowerPoint, учебное пособие, видео и т.д.).

Шаг 3. Выберите подход, который ближе к обработке вашего контента: краткое изложение или разбивка.

Шаг 4. Составьте список инструментов виртуального обучения, доступных на выбранной вами платформе (что вы планируете использовать? Увеличить масштаб? Разница в MS? Webinar.ru? И Т.д.). Например: чаты, опросы, доска объявлений, групповое обсуждение, рейтинги, смайлики, общий доступ к экрану и т.д.

Шаг 5. Свяжите задуманный план вашего виртуального урока с возможностями, доступными платформе, вашим способом изменения контента и лучшими примерами разработки учебной программы.

Шаг 6. Адаптируйте существующие (очные) традиционные учебные материалы к вашим потребностям виртуального урока.

Шаг 7. Проанализируйте полученный прототип урока и внесите необходимые изменения.

Шаг 8. Протестируйте урок на экспериментальной аудитории (например, на членах вашей семьи).

Шаг 9. Получите и проанализируйте обратную связь.

Шаг 10. Продолжайте тестирование и получайте обратную связь до тех пор, пока не почувствуете, что урок готов к использованию.

Современная реформа образования связана с быстрым развитием информационных, виртуальных и коммуникационных технологий. Она направлена на сокращение продолжительности обучения студентов и изменения.

В содержании программ, которые углубляют знания студентов, расширяют их кругозор, а также об уникальности и дифференциации обучения.

Современное образование развивается в условиях возросшего потока информации, потребности в индивидуальном.

Работа с огромным объемом знаний в различных сферах человеческой деятельности. Сегодня компьютерные технологии трансформируют восприятие мира в направлении многомерного, разнообразного и реалистичного реализма. Широкое внедрение информационных технологий может привести к принципиально новому подходу к самой образовательной технологии, которая вместе с другими будет опираться на образовательные возможности сверхсознательных функций человека.

В то же время, по мнению многих ученых, методы меняются, методы обучения, взаимодействие участников образовательного процесса, содержание образования, все это поддается глобальным изменениям.

В рамках модернизации образования неизбежно появление новой формы образования, которая должна отвечать всем требованиям образования в инновационной форме: основано на использовании интернета, видеотехнологий, современного интерактивного мультимедийного оборудования, эффективно обеспечивающего реализацию основных образовательных программ. Этим требованиям отвечает дистанционное обучение, целью которого является сочетание преимуществ виртуальной и традиционной форм обучения [3].

В дистанционном обучении, по текстам научных работников, материалы разбиты в месте, во времени, предоставление и восприятие информации исполняются в виртуальной среде, а организация учебного процесса гарантируется особой системой, особой методологией разработки учебников и стратегий изучения, а еще внедрением электрических или же иных коммуникационных технологий с середины марта и в одночасье средние

учебные заведения и институты по всему миру столкнулись с задачей применения ИКТ для информирования собственных педагогов о процессе изучения. Учителя, которые не так давно воспользовались модальную платформу для сбережения слайдов и слова, ныне разговаривают со собственными учащимися сквозь эти приложения, как Zoom и WhatsApp.

Процесс во множества институтах, охватывая Федеральный высочайший технический ВУЗ в Цюрихе, идет отлично и впечатляюще. Основная масса учителей, будь то в институтах или же школах, понимают, собственно, что кое-какие из данных цифровых инструментов станут внедрены в длительной возможности. Естественно, впоследствии моих лекций - я предполагаю, собственно, что это случится до фактических визитов учащихся в ближнем будущем - я буду проводить занятия в маленьких группах в нерабочее время и по выходным, дабы ответить на всевозможные нерешенные вопросы. Одной из этих областей считается передача добросовестных и заслуживающих доверия исследований.

Учащиеся, сдавшие исследования, которые имеют все шансы владеть решающее смысл в их карьере и академической карьере, показали благородство, от такого собственно, что каждая беда стала бы предметом юридического спора в текущих исключительных основаниях и не вынесла бы практически никаких возражений

К примеру, Министерство образования в Цюрихе отказалось от устного вступительного теста для подготовительных институтов (до регистрации в университет) или так называемых "грамматических университетов" в англосаксонских странах, тесты на приобретение диплома в этих институтах также были отменены, и институты не могут исключить кого-либо из курса из-за их неспособности к тестированию. В тех случаях, когда удаленные тесты (на дому) привели к дальнейшему ярусу, остается волнующийся вопрос: как мы можем быть уверены в отсутствии мошенничества? Учителям доводилось делать это без особых форм тестов, предуготовленных для огромных групп, таких как тесты на выбор верного результата из нескольких вариантов. В прочем для обеспечения качества наших образовательных учреждений нужны верные тесты [2, 576 с].

Студенты и учащиеся получают сертификаты о том, собственно, что они добились желанной образовательной цели, не все на самом деле, но они не приобрели подходящих способностей и умений. Мы должны быть ознакомлены об ведущих загвоздках, которые встанут по причине сего. Думаю, собственно, что в возможности компьютерные исследования станут чаще проводиться в школах и институтах. А как по поводу результатов дистанционного обучения? Опыт в данной области довольно всевозможный: ВУЗы в целом изготавливают положительное чувство. В первичных отчетах указывается, собственно что способности, предоставляемые дистанционным обучением, были приняты во забота, к примеру, способности, предоставляемые моделью онлайн-обучения. В общем, мы должны подождать, прежде чем протекать сквозь это, жабы устроить выводы. В первую очередь, то, собственно что видоизменилось для

учащихся это не лишь только переход от популярности к дистанционному обучению: закрытость общественной жизни ликвидировала ряд альтернатив из образования, следовательно, содержит прок, собственно, что большое количество молоденьких людей посвящают учебе более времени, чем обычно.

Мы еще ждем значимых различий в итогах как для предварительных ВУЗов, например и для всех моделей средних учебных заведений. Учащиеся, которые не сталкивались с какими-либо задачами во время собственной обыкновенной академической жизни, станут продолжать создавать это во время дистанционного изучения. На тех, кто нуждается в больше кропотливом надзоре, на данном рубеже станет оказано плохое воздействие, в зависимости от такого, какую поддержка окажут им опекуны и учителя [4].

Подводя итоги, можно сказать, что дистанционное образование — это, абсолютно, не магическая палка, и обучение в классе никогда не утратит своей актуальности и необходимости. В то же время удаленное обучение все равно владеет большим неиспользованным потенциалом в плане охвата студентов, включение их в образовательный процесс, свободно от их местоположения, и нового взаимодействия учеников со своими преподавателями. От больше эластичных условий до новых способов обучения - схоже, что предстоящее учебного процесса будет столь же многообразным в плане времени и места, сколь и в плане новых идей.

Список использованной литературы:

1. Сластенин, В.А. Педагогика [Текст] / учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. М.: Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с. – ISBN 5-88527-171-2.
2. Щуркова, Н.Е. Педагогическая технология [Текст] / Н.Е. Щуркова. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 224 с. – ISBN 5-93134-175-7.
3. Андреев А.А. Введение в дистанционное обучение [Электронный ресурс] // Дистанционное образование: материалы IV Международной конференции по дистанционному образованию. 8-13 2004 г. - URL: <https://pro-sensys.com/info/articles/electude/distantsionnoe-obuchenie-plyusy-i-minusy/>
4. Тихомиров В.П., Солдаткин В.И. Дистанционное обучение: к виртуальным средам знаний [Электронный ресурс] // Научно-практический журнал «Открытое образование». Режим доступа: <https://skysmart.ru/distant/info/plyusy-i-minusy-distancionnogo-obucheniya-v-shkole> (дата обращения: 18.09.2020).

ОЭЖ 56:45.96

ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ГРЕК ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ МИФОЛОГИЯЛЫҚ КЕЙШКЕРЛЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ТАРИХИ БАЙЛАНЫС

Раймбекова Х.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются мифологические образы казахских и греческих народов, их историческая взаимосвязь и преемственность.

Summary: The article discusses the mythological images of the Kazakh and Greek peoples, their historical relationship and continuity.

Әлем мәдениетінің қалыптасуы үшін бір халықтың мифологиясы жеткіліксіз екендігі айқын. Сондықтан, әлем әдебиеті мен мәдениетінің дамуы үшін әрбір ұлт өзіндік қайталанбас үлес қосары сөзсіз. Демек, қазақ халық мифологиясының әлем мәдениетінің қалыптасуындағы рөлі мен мәні ерекше. Қазақ мифологиялық кейіпкерлеріне талдау жасай отырып, біз қазақ мифологиясының әлем халықтары мифологиясының ажырамас бір бөлігі екендігін дәлелдедік. Әлем халықтары арасынан грек және қазақ халықтарының мифологиялық кейіпкерлерін өзара салыстырып көрелік. Себебі, әлемдік мифологияның бастауы-грек мифологиясында. Біркездері грек мифологиясына ғана тән деп келген көпшілік кейіпкерлер қазақ халық мифологиялық кейіпкерлерімен өте ұқсас. Оған төмендегі бірнеше кейіпкерді өзара салыстырып көз жеткізуге болады [1, 98б].

Қазақ мифологиясындағы басты кейіпкерлердің бірі-Ұмай ана. *Ұмай-ана*-көне түркілердің дүниетанымында үйдің, шаңырақтың, ошақтың қамқоршысы, балалардың сүйеушісі, содан кейін өнердің қолдаушысы ретінде қалыптасқан. Көне түркілерде, әсіресе сақ тайпаларында билік басында негізінен еркектер тұрды. Көне түркілік ер кісілер әйелдерді жоғары бағалап, оларды отбасын қорғаушы әрі ұрпақты жалғастырушы деп түсінген. Кейбір зерттеушілер Ұмай-ананы құдайға теңеген. Алайда, біздің ойымызша, Ұмай-ананы теологиямен немесе космогониямен байланыстыра қараудың мәні жоқ.

Мифолог-зерттеушілер Ұмай-ананы көне грек мифологиясындағы Амазонкалармен салыстыра қарастырады. Антикалық мифологиядағы тағы бір айрықша кейіпкерлердің бірі-**Нимфа** деп аталады. Грек тілінен аударғанда, *нимфа-бикеш* деген ұғымды білдіреді. Нимфалар-грек мифологиясындағы табиғаттың ерте құдайлары. Олар мекен еткен ортасына байланысты әртүрлі аталады: өзен, көл, теңіздерде-*океанидтер, нерейдтер, наядтар*; балшық, шашық жерлерде-*лимнадтар*; тауларда-*орестиадтар*; тал-ағаштарда-*дриадтар, гамадриад*; шетен ағашында-*мелиадтар*. Қазақ мифологиясында **Су перісі** деген кейіпкер кездеседі. Қазақ түн ауасында өзен-көлдерге, жалпы суы бар аймаққа бармауды бұйырады. Себебі, бұл жерлерде Су перісі өмір сүреді. Суға келген адамды өзіне еріксіз елітіп, су түбіне батырып әкетеді деп ескертеді. Қазақ халқының Су перісі-алтын шашты, көздері су секілді тұнық әрі көк түстес, өте сұлу қыздар. Назар аударсақ, орыс мифологиясында **Русалка** деп аталатын кейіпкерлер де қазақ және грек мифологиясындағы осы тектес кейіпкерлермен ұқсас сипатталады. Русалкалар да су маңына келген адамдарды, әсіресе еркектерді өздерінің сұлу кейпі мен әсем даусымен елітіп, су түбіне тартып әкетеді.

Келесі мифологиялық кейіпкер-гректерде **Циклоп**, қазақтарда **Дәу** деп аталатын жаратылыс. Дәулер-адам кейпінде болғанмен, түрлері-ұсқынсыз, тырнақтары-сояудай, кейбіреулері екі не үш басты болып келген, алып денелі, өте ақымақ, бірақ кейде адамдарға көмек көрсетіп отыратын құбыжықтар. Қазақтар оларды Нанбатыр, Субатыр, Темірбатыр, Шашырқай, Қақтырқай, Шарқай деп атайды. Дәулер-жердің ең көне тұрғындары. Егер алғашқы адамдар өте алып денелі болған деген тарихшылардың тұжырымдарына ескерсек, Дәулер мен Циклоптардың шығу тегінде бір ақиқат бар сияқты. Дәу-парсы тіліндегі Дэв сөзінен келіп шыққан. Диюлар немесе Дэвтер-сыр келбеті

жағынан, адамдарға ұқсас, тек жердің астында өмір сүретін жаратылыстар. Олардың өз билеушісі, өз падишасы болады. қарапайым көзге көріне бермейтін Дэвтер адам көзіне кез келген кейіпте көріне алады екен.

Қазақ мифологиясындағы ерекше кейіпкерлердің бірі-Жалмауыз. Жалмауыз-адам баласының көзінен тасада өмір сүретін, бірақ кей кездері ауылдарға жасырын келіп, жас балалар мен сәбилердің жүрегін жеу үшін, жас қыздарды қанын ішіп, жасару үшін ұрлап әкететін ұсқынсыз кемпір. Кейбір тарихи деректерде, Жалмауыз сұлу кейіпте, бірақ жеті басты құбыжық деп сипатталады. Грек мифологиясында Жалмауыз Горгона Медуза бейнесімен сәйкес келеді [2, 446].

Көне түркілерде Дэв Төбекөз деп аталған. Жалғыз көзді Төбекөз көне гректердің Циклопына ұқсас. Осы арада айта кететін жайт-Гомердің әлемге танымал «Одиссея» дастанында басты кейіпкер Одиссей жалғыз көзді Полифеймен күресіп жеңеді. Бір қарағанда, «одиссейлік сюжет». Бірақ, назар аударып қарасақ, көне алтай халықтарында Жайық батырдың бір көзді Эрикликпен күресі туралы сюжет кездеседі. Ал көне оғыздарда Бисат-батыр Төбекөзбен күресіп, жалғыз көзін ағызып жібереді. Сөйтіп, тек «одиссейлік сюжет» деп келген осы эпизод басқа халықтардың мифологиясында да кездесуі-қызықты әрі «нақты» деп түсінген мәселенің талас тудырарлық жайт екендігінен дәлел емес пе?!

Мифологиялық кейіпкерлердің ішіндегі қызықты жаратылыстың бірі-түркі халықтарындағы-Самұрық, көне гректердегі-Феникс бейнесі. Гректерде Феникс-қызыл түсті алып құс, ол өлгенде күлге айналады. Бірақ осы күлден қайта туылып, өмірге келе алатын қасиеті бар ғажап құс. Феникстің қанаттары қызыл не алтын түсті болып келеді. Феникс туралы алғаш рет египеттік жазба ескерткіштерінде кездескен.

Египеттіктерде пайда болған миф одан әрі гректерге, одан әрі римдіктерге, одан әрі бүкіл әлемге танылған. Фенискті әр халықта әртүрлі атаған: арабтар-анка, парсылар-семиург, үнділер-гаруда, скандинавия халықтары-йель, қытайлар-фен-хунь, орыстар-Жар-птица [3, 112 б].

Сонымен, қазақ мифологиясының арғытүріктік генезисін талдап, оның көне дәуірдегі әлем мифологиясының ортақ үлгілерінен бастау алатындығын дәлелдеу мақсатымызға қол жеткізе білдік деп ойлаймыз. Жоғарыдағы сөз етілгендерді талдай келе, мынадай қорытынды жасауға болады деп ойлаймыз: мифологияның сөз өнері туралы, адам баласының дамуы туралы мәселедегі рөлі айрықша әрі талас тудырмайды. Әрбір халықтың әлемнің пайда болуы туралы өз дүниетанымы қалыптасқанмен, әрбір ұлт түсі, түрі, тілі әрқилы болғанмен, бәрімізді байланыстырып тұрған бір құндылық бар. Оны–мифология деп атаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Великие мифы и легенды. 100 историй о подвигах, мире богов, тайнах рождения и смерти. – М.: Центрполиграф, 2011. – 490 стр.
2. Қондыбай С. Қазақ мифологиясына кіріспе. – Алматы.: Арыс., 2008. – 207 б.
3. Тахо-Годи А.А. Греческая мифология. – М.: Искусство, 1989. – 304 стр.

THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE INDEPENDENT STUDY OF A FOREIGN LANGUAGE BY STUDENTS

Серікбай А. Б.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада студенттердің өз бетінше оқу тәртібімен шет тілдерін оқу процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың жетістіктері ашылған. Интернетті білім беруде пайдалану жолдары. Ақпараттық технологиялар ның негізгі түрлері сипатталады. Ұсынылған пішіндер қолданылды.

Резюме: В статье раскрываются достижения студентов в использовании информационно-коммуникационных технологий в процессе самостоятельного изучения иностранных языков. Способы использования Интернета в образовании. Описаны основные виды информационно технологий. Используются предложенные формы.

The organization of educational work in accordance with the new economic conditions plays an important role in the process of transformation and improvement of the education system. The result of the educational process should be the formation of skills of a specialist who can engage in self-education throughout the career. Encouraging students to acquire new knowledge, including when learning a foreign language. Students need to develop an understanding of the need to actively master the language, not the teacher [1].

It is necessary to use information technology in the teaching process of the humanities to help personalize the learning process, to provide new opportunities for the organization of pair and group work, as well as to optimize the self-training of students.

Popular tools for learning foreign languages are teachers' blogs, student individual blogs and group blogs. The teacher's blog is highly effective in organizing students' independent work [2], as it provides additional opportunities to report updates to the teaching material. Links to useful resources on the Internet and reading and listening to additional lessons, writing essays to develop creative abilities, reviewing the work read or feature film, for extracurricular discussion of the study material, posting links to tests on topics studied on the Internet, commenting and listening to individual questions [3].

The use of information technology opens up the great potential of the Internet as a learning tool. The interest of students will increase if each teacher teaches students using new technologies for quality education, as well as using a computer, interactive whiteboard.

The use of the Internet in education is carried out through the following means of communication.

- sites;
- video conferencing;
- distance learning;
- educational and telecommunication projects. Telecommunication facilities include:

- e-mail;
- Chat - talk at a specific time;
- Web service; Web conference;
- mobile Internet;
- Online store.

In our view, first of all, the ability of students to target their own work, to strengthen control over its implementation and to strengthen control over its implementation, in particular, the capabilities of general information technology and Internet technology, taking into account the individual capabilities and needs of students. The use of information technology also meets one of the requirements for the organization of independent work of students[4], at the same time, the role of the teacher, who organizes and directs the cognitive activity of students and is the manager of the educational process, will change.

The most commonly used Internet tool is email. With its help, the teacher can communicate with students outside the educational institution. By e-mail, the student sends the completed task for review and returns the checked work. Using this tool, the teacher can quickly inform students about specific issues.

Many teachers use e-mail as an organizational moment in teaching - work with a student becomes more individually directed: the student receives a work plan, handouts prepared by the teacher at his own address; the teacher receives his work from the student, corrects it and immediately sends it with a review [5].

One of the ways to organize independent work of students is the Internet, the use of which in the educational process has a number of advantages: the ability to choose an individual mode of work for each student, get up-to-date information on a specific problem, use dictionaries and encyclopedias, organize a dialogue with the whole world, participate in chats and forums [6]. The use of Internet technologies in the process of independent work of students in the study of foreign languages supports the principle of communicative orientation, which is implemented in two directions. Firstly, as a free communication of students in real time through the use of e-mail and the information network, i.e. [7]. as an authentic dialogue in writing between communication partners, in which the computer acts as a means of communication. Secondly, as an interactive dialogue interaction between a student and a computer, in which the real goals of communication are pursued (requesting and receiving information), that is, as a dialogue in which the computer acts as a communication partner.

Internet forums and chats are used by students to communicate with each other in a foreign language. They will also be able to correspond with 20 people who speak the language. Such communication not only improves writing and reading techniques, but also helps to think in a foreign language, understand the interlocutor faster and formulate the correct answer [8].

Web quest projects are very popular among teachers, they provide the organization of the use of projects.

A large amount of information obtained from the Internet. The study of a significant number of Internet resources, research and qualitative analysis of the

required information complicate this type of work. The finished project will be presented as a presentation on the group block.

Here all students can participate in the discussion of the results.

In the process of independent work with audio and video resources, students improve their speaking and listening skills. In the learning process, students are actively used to listen and watch videos on their own [9], as well as to create their own recordings in a foreign language. Thus, all types of information processing in a foreign language are involved:

a) when watching movies - listening, receiving excerpts from the screen, simultaneous translation into the native language to assimilate what is happening;

b) when composing their own stories pre-compiling and translating the text of the script, saying phrases, participating in dialogues in the frame. In this case, podcast services that allow you to work with audio and video recordings are useful: listening, watching, as well as downloading [10].

Social networks, which are popular all over the world, are also very useful in learning a foreign language. Students will be able to create new thematic pages in the target language, communicate with native speakers abroad, improve writing skills, find useful information in a foreign language and disseminate it, become a member of thematic groups. Broad integration of social networks in all spheres of life.

Contributes to the deep informational and emotional "immersion" of the current generation in the foreign language environment, which allows students to quickly overcome language barriers, accelerate the process of learning a foreign language.

The more often a student uses it, the more successful he will be in learning a new language. A wide range of different tasks for independent work allows you to keep a high level of active use of a foreign language on a daily basis.

In addition, the effectiveness of the educational process increases when the student enters a foreign language environment, has the opportunity to learn the cultural features of other countries and people not only in class, but also at other times. At the same time, the use of information technology is important.

References:

1. Ахунходжаева Г.И., Сидикназарова З.М. Совершенствование изучения иностранного языка в техническом вузе // В сборнике: Университетский комплекс как региональный центр образования, науки и культуры Материалы Всероссийской научно-методической конференции, 2019. С. 2321-2327.
2. Сысоев П.В. Информационные и коммуникационные технологии в лингвистическом образовании: Учебное пособие. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013.
3. Раджабова Р.В. Психолингвистический подход в повышении эффективности обучения иностранным языкам // Научный журнал, 2019. № 11 (45). С. 71-72.
4. Осетрин К.Е., Пьяных Е.Г. Информационные технологии в организации самостоятельной работы студентов// Вестник Томского государственного педагогического университета. 2011. №13. С.
5. Азимов Э.Г., Вильшинецкая Е.Н Материалы Интернета на уроке английского языка // Иностранные языки в школе. -2001. - №1.
6. Бондаренко С.В., Коваленко Н.Д. Английский язык и общение с ЭВМ // Компьютеризация обучения языкам: Между- нар. семинар CALL. — Казань, 1993.

7. Ермаков А. Л., Галатенко Н. А. Основы самостоятельной работы студента. М., 1996. 150 с.
8. Использование современных информационных и коммуникационных технологий в учебном процессе: учеб.-метод. пособие / Авторы-сост.: Д.П. Тевс, В.Н. Подковырова, Е.И. Апольских, М.В. Афонина. — Барнаул: Изд-во БГПУ, 2006.
9. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М., 2003.
10. Shlyakhtova G.G. Elements of health-saving technologies in English language lessons. - p.44-47.

UDC 802.0(075.3)

THE IMPORTANCE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE PRONUNCIATION

Тунгышова Г.О.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тіліндегі айтылымды оқытудың маңыздылығына және айтылымды оқытудың мазмұнын құрайтын кейбір мәселелерге назар аударылады.

Резюме: В этой статье основное внимание уделяется важности обучения английскому произношению и некоторым моментам, которые должны составлять содержание обучения произношению.

We all know that pronunciation is important for an understandable organization of conversation in English. It's no secret that English is becoming more and more popular among students. Pronunciation plays an important role both in the learning process and in the learning process. If you can pronounce words and phrases correctly with the correct intonation, your speech level will also increase [1]. Therefore, pronunciation is an important part of learning any foreign language, including English.

Unclear pronunciation creates an additional barrier to understanding between communicators. Pronunciation consists of three parts: auditory (acoustic), speech (motor) and semantic expression (semantic). They have features of execution in each language. Mastering the phonetic aspect of language, that is, mastering spoken speech, is one of the important conditions for speech communication [2]. If someone wants to speak a foreign language, they must be able to pronounce words and phrases clearly and correctly during a conversation. On the other hand, unclear pronunciation leads to confusion in the communication process. This complicates the communication process. Even if you have enough vocabulary and use phrases widely in everyday speech, you will not be able to communicate well if you speak incorrectly [3]. Conversely, if you don't have enough vocabulary, but you pronounce words well, you will be able to communicate better.

The ability to speak a foreign language can be improved with phonetic exercises. Exercise is a mental activity organized in a certain way and aimed at repeated performance of an action, its assimilation and improvement of its performance [4].

Usually, after learning a language, the easiest way to improve your pronunciation is to listen to a foreign language if possible. To improve your pronunciation, you have to watch a movie in a foreign language, listen to songs and

listen to various radio broadcasts. Pronunciation skills are understood as a unified language practice that ensures speech cohesion through appropriate sounds.

In the initial period, much attention is paid to the development of foreign language skills. The importance of accounting for sound differences has been confirmed by a methodology with convincing evidence. The idea of approximation is that, on the one hand, it is allowed to limit the amount of phonetic material, and on the other hand, the speech quality of some sounds is lower than that of the speaker. It is known that a certain sound of a foreign language causes a change in meaning, that is, it plays a phonetic role, and in this case it is recommended to achieve a higher degree of approximation to its pronunciation. For example, in English it is necessary to strive for a shorter vowel, a higher convergence of the consonant at the end of the word, otherwise the meaning will be distorted.

When teaching students to speak a foreign language, the teacher faces the following tasks:

1. The problem of discrimination: identifying differences between phonemes that are not distinguishable or not used in the Russian language, with tones down, up and degrees.

2. The problem of articulation, that is, the study of whether motor movements correspond to the correct reproduction of English sounds.

3. In other words, the task of intonation is to learn how to focus attention correctly, make pauses and use appropriate forms.

4. The problem of integration, that is, the study of speech related to phonemes and related allophonic changes.

It is known that English and Russian belong to different language families. This can cause phonetic, lexical and grammatical difficulties for language learners. In high school, students face many difficulties in learning pronunciation. For example, almost all students have difficulty learning the sounds [a] and [b]. This is due to the absence of interdental sounds in the native language. The language of our children cannot pronounce these sounds. Since the English pronunciation of the sound is different from Russian, it is also difficult for students to pronounce this sound. The pronunciation of the sounds [t, d] is not the same in both languages. Therefore, their pronunciation is difficult even for some students. The voice is also absent in this language. It is difficult for students to pronounce this sound correctly. In order to teach the correct pronunciation of the above sounds, the teacher should explain the location of the tongue as clearly as possible, regularly check it with repetitive exercises and pay special attention to the pronunciation of students in each lesson. The sounds will also be deleted. To classify vowel sounds in English, different positions of the tongue in relation to the hard palate are taken into account, as well as which part of the tongue participates in articulation, and how much the back of the tongue rises up [5].

The inclusion of sound imitation in various activities of the child not only helps children to identify and consolidate the correct pronunciation of sounds of various forms, but also helps them to pronounce sounds and words clearly and accurately. Repeating the same sound patterns over and over again can help in the development

of speech breathing. An experimental study based on material in English prompted students to act in the following order when playing sounds:

Mastering pronunciation in a foreign language is relatively accurate, free and fast. To do this, direct speakers must understand each other, as well as have an average level of conversational skills.

Studying the transcription of words in dictionaries may be enough to learn how to pronounce individual words. Today we can learn the correct pronunciation of English words online. For example, if you go www.dictionary.com and find any word in English, and you will see a small sound icon that will allow you to hear the correct pronunciation of the word, as well as its meaning. This allows you to learn the correct pronunciation of all English words.

At the initial level, English language learners should focus on the basics of pronunciation [6]. In general, reading level studies correspond to this level. Another activity you can do to improve your spoken English skills is listening to spoken English. It doesn't matter what the Dialogue, monologue, song, poem, story, audio recording in the movie is about.

When reading for the first time, read slowly and pay attention to the correct pronunciation of words. From this process, highlight the words that are difficult to pronounce, you can also show. The second time, read the text as if you speak naturally, and try to pronounce the words correctly. For example, using grammar can help students improve their conversational skills through repetition. Improving pronunciation with an emphasis on accent and intonation is one of the best ways to learn English better in high school.

At this level, students better understand the basics of each phoneme using accents, such as the minimum number of pairs and individual syllables [7]. However, English learners at this level usually pay great attention to the correct pronunciation of each word, rather than the music of each sentence.

To illustrate the concept of stress and intonation and their role in understanding, students must first understand the role of content and functional words. Use this lesson to put stress and intonation into practice. Then students should learn to mark the text using voice commands to prepare for reading aloud [8]. Finally, students at a higher level should be able to change the meaning of words in sentences using contrasts.

In a word, special attention is paid to pronunciation, which is one of the components of language materials. To improve our conversational English skills, we must first focus on pronunciation. This is due to the fact that in order to express an opinion in a foreign language, it is necessary to pronounce and conjugate the sounds of spoken sentences and know the appropriate tone (intonation) of speech.

References:

1. Абдуазизов А.А. Фонетика английского языка. - Ташкент. - 2017, 56 с.
2. Гимсон А. Г. Практический курс английского произношения. Лондон. - 2015, 4 с. 32
3. Хаттер Г. Э. Оценка детьми собственной артикуляции избранных звуков. Государственный университет Огайо. - 2016, 321 с.
4. Джалолов Ю. Методика обучения иностранным языкам. Ташкент. - 2016. -171-178 с.

5. Словарь английского произношения Джонса Д. Everyman. М., - 2014. - 35 с.
6. Льюис Дж. У. Краткий словарь произношения британского и американского английского. Лондон, Oxford University Press - 2012. - 9 стр.
7. Мухаммаджанов Ф.М. Трудности, с которыми сталкиваются старшеклассники при изучении английского языка, 2016. - С. 48-50.
8. Мамадалиева, Х. А. Самостоятельная работа студентов при изучении английского языка. Достижения науки и образования, 2018.

УДК 23:46.2

ДИФФЕРЕНЦИРВАНЫЙ ПОДХОД В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Усманова Х.Д.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Сараланған тәсіл оқушылардың үлгерімін үнемі сезінуге мүмкіндік береді, себебі азгантай гана жетістіктің өзі шабыттандырады, жақсы жұмыс істеуге ынталандырады, білімге деген қызығушылықтарын арттырады.

Summary: A differentiated approach allows students to constantly feel their progress, because even a slight success inspires, encourages them to work better, and increases their interest in knowledge.

Я невольно соглашусь с утверждением Джона Дьюи: «Если мы будем сегодня учить так же, как вчера, завтра мы будем воровать у детей». Необходим современный педагогический подход к подготовке и проведению современных занятий, чтобы оно достигало поставленной цели, гарантировало качественную подготовку обучающихся, насыщали студентов знаниями и умениями, но и интерес и энтузиазм создают и формируют их творческое сознание. Практически невозможно обучить всех учащихся на одинаково высоком уровне, что невозможно для большинства школьников. Это означает, что большинство из них имеют негативную направленность на процесс обучения в целом [1, с 44].

Многоуровневое образование-это технология организации обучения, предполагающая различный уровень усвоения информации, позволяет освоить (А,Б,С), но не ниже обязательного уровня, в зависимости от дарований и специфики личности каждого студента. Эта технология, полученная как критерий оценки активности обучающегося в стремлении освоить этот материал, его творческое использование. Темы, охватываемые образовательными стандартами, остаются одинаковыми для всех уровней образования. Целью технологии обучения является обеспечение усвоения каждым учащимся учебного материала в непосредственной области освоения, исходя из специфики субъективного начинания.

Гузик Николай Петрович-автор системы «Внутренняя дифференциация» в группах есть студенты с различной степенью образования, разными возможностями обучения и разной мотивацией к предмету. В связи с этим обучение должно быть построено так, чтобы сильные учащиеся не отставали в развитии, а слабые учащиеся не торопились портить усвоение

фундаментального материала. Этого можно добиться, если выполняются следующие условия:

1. Дайте каждому учащемуся четкую программу деятельности на уроке, инструкции к этой деятельности. Тогда хорошо образованные студенты смогут двигаться вперед самостоятельно.
2. Все содержание материала, даваемого учителем устно, должно быть повторено письменно. Человек, потерявший логическую нить устного изложения, может легко повторить его, читая соответствующий текст.
3. Если учителю нужен новый материал, объясните его много раз, чтобы более слабый ученик смог усвоить основы. Технология многоуровневого образования основана на методике индивидуализации обучения.

Шадриков Владимир Дмитриевич-член Российской академии образования, доктор психологических наук, профессор, руководитель массового эксперимента по использованию индивидуализированного процесса обучения. Концепции индивидуализации образования Гипотеза Инге Унтта: Основной формой индивидуализации обучения в современных условиях является самостоятельная работа учащегося в школе и дома. Гипотеза В.Д.Шадрикова: если дать ребенку картину усложняющихся задач и мотивировать сам процесс обучения, но оставить учащегося возможность работать на возможном для него сегодня уровне, то развитие умений будет эффективным. Вячеслав Валерьянович Гузеев изучает проблемы дифференциации заданий для школ в отечественной педагогике. Он выделяет 3 уровня вида заданий для обучающихся:

1. Репродуктивный-на основе памяти. Эти задачи включают в себя повторение, поиск изученных определений, а также задачи, которые необходимо решить с помощью шаблонов, алгоритмов и задач, которые неоднократно повторялись в классе. За правильное исполнение задания уровня выставляется отметка «3».
2. Плодотворный-упражнения больше не следуют данному образцу. Такие задачи можно разделить на вспомогательные задачи, решение которых можно обнаружить и получает отметку «4».
3. Продвинутый уровень-учащиеся концентрируют внимание на глобальных и дисциплинарных особенностях предметов и явлений, используя новые методы решения задач на ранее не рассмотренном на уроках уровне и теневого связях между условиями задачи [2, с 146].

Многоуровневые методы обучения могут использоваться как индивидуально и в команде. Они могут быть похожими или разными по учебному составу. Как правило, такая группа состоит из студента-консультанта, хорошо знающего предмет, обладающего логичной речью, помогающего преподавателю в работе с членами группы. В этом случае необходимо принимать к сведению: во-первых, это время, используемое студентом для ознакомления с материалом. Обучать всех детей в быстром темпе и с высокой сложностью не представляется реальным, поскольку фактически некоторые дети не способны работать в высоком темпе, что является проявлением генетически обусловленных психических особенностей. Если каждому

учащемуся уделять время в соответствии с его индивидуальными способностями и возможностями, можно добиться того, чтобы он усвоил основной материал школьной программы. Во-вторых, многоуровневый подход заключается в том, что обучающимся дается одинаковое количество материала и предъявляются разные требования к обучению. Третий факт касается уровня подготовки. В целом она должна быть значительно выше, иначе уровень обязательного образования будет недостаточным, и учащиеся, потенциально способные получить больше знаний, не продвинулись вперед. Четвертый факт заключается в том, что успехи в учебе зависят от познавательной активности учащихся. Четкое знание конкретных целей, способность выполнять требования учителя в зависимости от их реализации активизирует познавательные способности учащихся и на разных уровнях. Если цели ясны и достижимы для учащегося, а их достижение поощряется, для подростка нет ничего более естественного, чем стремление к их достижению. Критерии отбора студентов по уровням: результаты испытаний, чтобы знать основной материал; пожелания студентов; совет психолога.

Многоуровневая (дифференцированная) технология обучения позволяет подготовить каждого на уровне его способностей. Никто из учащихся не упускает из виду учителя, каждый выполняет возможное задание и усваивает материал на доступном уровне. Особенностью федерального государственного образовательного стандарта нового поколения является характер деятельности, которая является основной задачей развития личности обучающегося. Задача требует изменения деятельности педагогов, реализующих новый стандарт, а также перехода к новой системно-активной образовательной парадигме, связанной с изменением технологий обучения, внедрением ИКТ. Возможны расширение образовательной базы и изменились требования к деятельности преподавателя [3, с 234].

Цель беседы: узнать основные критерии современных уроков, методы организации и проведения уроков в соответствии с требованиями ФГОС, повысить интерес учителей к современным технологиям. Задачи: выявить системно-деятельностный подход, найти особенности организации современных уроков, указать основные требования к современным урокам, проектной технологии обучения, найти особенности многоуровневых технологий обучения. В своей работе я использую следующие методы повышения учебной мотивации: более сложные индивидуальные задания для учащихся, способных быстро решать простые задачи; ссылка на жизненный опыт студентов; установление междисциплинарных связей; использование творческих заданий; использование ИКТ; проектно-исследовательская работа. Подбор учебных материалов, выбор методов обучения, развитие коммуникативных навыков учащихся с учетом разного уровня развития навыков. Во время урока каждый ученик может выбрать задание по своим способностям и принять активное участие в процессе обучения.

Список использованной литературы:

1. Перевозный А.В. Дифференциация школьного образования: сущностные характеристики и структура.- 2007.- №2.- С. 48-53
2. Харламов И.Ф. Педагогика: учеб. / И.Ф. Харламов.-7-е изд.- Минск: Университетское, 2002.-560с.
3. Лихачев Б.Т. Педагогика: курс лекций / Учеб. пособие для студентов педагог. учеб. заведений и слушателей ИПК и ФПК.- 4-е изд., перераб. И доп.- М.: Юрайт, 2001 - 607с.

ӘОЖ 81-13

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ТІЛДІК КАТЕГОРИЯЛАРДЫ САЛЫСТЫРУ

Худайбергенов А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается грамматическая категория иностранного языка на примере «аль-масдар», его семантические и функциональные особенности.

Summary: The article considers the grammatical category of a foreign language on the example of "al-Masdar", its semantic and functional features.

Шет тілін оқытуда тілдерінің грамматикалық ерекшеліктері неғұрлым қиын мәселелерін зерделеу кезінде тілдік параллельдерді қолданудың қажеттілігі мен орындылығы күмән тудырмайды. Салыстыру элементтері ана тілінің интерференциалды әсерін түзетуге және ана тілін зерттеуді ынталандыруға мүмкіндік береді, сондықтан салыстырмалы талдауды ана тілін меңгерудің барлық кезеңдерінде "тақырып" ретінде қолдану билингва қалыптасуына тиімді әсер ететін сөзсіз лингвометриялық принцип болып табылады [1].

Comparativus латын тілінен аударғанда салыстырмалы деген мағына береді to compare ағылшын етістігі - салыстыру мағынасында. Әдіс (method) термині бір нәрсені теориялық зерттеу немесе практикалық іске асыру әдісін білдіреді. Өзге тілді меңгеру-бұл белгілі бір зияткерлік күш пен жүйелі еңбекті қажет ететін күрделі процесс. Сол үшін шет тілін оқытуда компаративтік әдіс барынша сұранысқа ие болып саналады.

Шет тілдерінің салыстырмалы грамматикасының мазмұны ана және оқытылатын тілдер саласындағы білімді тереңдетуге, лингвистикалық құзыреттілік деңгейін арттыруға, ғылыми ой-өрісін кеңейтуге және тілдік фактілерді жалпылау мен талдау қабілетін дамытуға арналған. Қазіргі уақытта белгілі тілдік фактілер мен оларды зерттеу әдістерін басқаша түсінуді талап ететін лингвистикалық білімнің жаңа ғылыми парадигмаларының қарқынды дамуы жүріп жатыр[2].

Қазақ немесе орыс аудиториясында араб тілін оқытуда, бір тілден екінші тілге аудару дағдыларын дамытуда, масдар – осы тілдегі қимыл есімдер туралы сөз болғанда, олардың өзіндік ерекшеліктерін, оның ішінде инфинитивті ортақ тұстарын ескеру қажет. Араб тіліндегі қимыл есім Масдар іс-әрекет семантикалық жағынан орыс тіліндегі инфинитивіне жақын болады, ол барлық

жағдайларда оған балама бола алмайды, оның маңызды белгілері бар, әсіресе функционалды, синтаксистік тұрғыдан [3].

Қимыл есімдік-инфинитивтер (лат. *infinitivus*-белгісіз) - етістіктің атаулы формасы, ол баяндауды және предикаттың мағынасы бар сөздерді оқшауланған түрде, жақ, шақ, көптік, жекешелік және рай категориясына байланыссыз етістіктің атау формасы, ол етістікті субъектімен байланыссыз көрсетеді. Қимыл есімдерге тән мұндай қасиеттер – жоғарыда келтірілген сипаттама семит тілдеріндегі қимыл есімдерге де (инфинитивтерге) ортақ. Қимыл есімдер көп жағдайда өзгермейтін сөздер, олар етістік жүйесінде қарастырылады. Араб тілінде қимыл есім масдар (араб тілінде *المصدر* – «бастау», «көз») дегенді білдіреді.

Қазақ тілінде «қимыл есім» орыс тілінде «отглагольное имя существительное» Мысалы:

قَرَأَ (a) оқыды	→	قِرَاءَةٌ	оқу
مَشَى (и) жүрді	→	مَشْيٌ	жүру
اسْتَمَعَ естіді	→	اسْتِمَاعٌ	есіту

Масдардың функционалдық орнында есімдерге жатқызады. Морфологиялық аспектісіндегі есімге тән белгілері синтаксистік қызметінде шешім масдар семантикалық қасиеттерінен туындайтын қарма қарсылыққа әкеледі. Масдар инфинитив семантикасына іс-қимылдың жағдайын білдіреді. Сөз таптарының классификациясын функционалдық қарастыру қара қарсы келеді, жағдайды білдіру тек етістік емес есімдердің де семантикасы болады [4].

Арабтар категорияны барлық етістік формаларының семантикалық қайнар көзі деп санайтындықтан, ең көп кездесетін мағынасы. Масдар (*المحدر* - "дереккөз") деп атайды. Іс әрекеттің атауы іс әрекеттің немесе мемлекеттің абстрактілі атауын етістіктің бет әлпетіне, уақытына, кепіліне және басқа да нақты сипаттамаларына сілтеме жасамай береді және етістік жүйесіне қосылады онымен бірге барлық етістіктер мен етістік негіздерінен үнемі қалыптасатын категория ретінде қарастырылады-қарапайым және туынды және оның басқаруындағы етістікпен байланыс нүктелері бар. Ол әр етістік үшін сөздіктерде берілген. Етістіктің әр тұқымының белгілі бір модельдерге сәйкес пайда болатын өзіндік масдары бар. Масдар етістікпен көрсетілген әрекеттің немесе күйдің атауын білдіреді.

كَانَ етістігі сөз байлам ретінде табыс септігінде бастауыш қызметін атқарады. Бағыныңқы сөйлемде бұл етістіктің конъюгативті формасы іс-әрекеттің атауымен алмастырылуы мүмкін. كَانَ етістігінің қимыл есімі كَوْنٌ «болу» болып ол уақытты білдірмейді. Сондықтан ол тек өткен шақты ғана емес, осы шақтағы мағынада да қолданылады.

Абсолютті масдар-бұл табыс септігіндегі белгісіз түрдегі қимыл есім, ол етістіктен кейін келеді және келесі функциялардың бірін орындайды:

1) етістіктің мағынасын күшейтеді. Мысалы: ضَرَبَ ضَرْبًا ол қатты ұрды (соққыға ұшыратты).

Етістіктің мағынасын күшейтетін абсолютті масдар араб тілінде кең қолданысқа ие. Ол қазақ тіліндегі пысықтауыш қызметін атқарады. **Пысықтауыш:** етістіктен болған мүшенің қасиетін жан-жақты анықтайтын, яғни оның жай-күйін, сын-сипатын, мөлшерін көрсетеді.

2) іс-әрекеттің қалай жасалғанын түсіндіреді:

نَامَ نَوْمًا عَمِيْقًا Ол тәтті ұйықыда жатар.

3) әрекеттің қанша рет жасалғанын анықтайды.

ضَرَبَهُ ضَرْبَيْنِ Ол оны екі рет ұрды.

ضَرَبَهُ ضَرْبَاتٍ Ол оны бірнеше рет ұрды [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кацнельсон С.Д. Общее и типологическое языкознание. – М., 2006.
2. Абишева К.М. Социально-языковая контактология. – Алматы, 2010.
3. Мельянцева А.Н. «Масдар в теории и структуре арабского языка». Москва, 2010г.
4. Гранде Б.М. введение в сравнительное изучение семитских языков. Москва, 2008г.
5. Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно-историческом освещении. Москва, 2011г.

ОӘЖ 97:12

АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Худайбергенов Е.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы о творчестве и педагогических мнениях А. Байтұрсынова.

Summary: The article discusses the issues of creativity and pedagogical opinions of A. Baitursynov.

Ахмет Байтұрсынұлының өмірі мен шығармашылығы туралы сөз болғанда, оған бір ауыз сөзбен әділ баға беру қиын. Өйткені, аз ғана уақытта ғылым мен мәдениеттің барлық саласында дерлік көл-көсір еңбек сіңіріп, өшпес із қалдырған тау тұлғаның бүтін бітімін тану да оңай болмасы анық. «Он үшінде жүрегіне жара салған» отарлық жүйенің әділетсіздігі бала Ахметті ұлт ұстазына дейінгі деңгейге көтерді. Ахмет Байтұрсынұлының бар ғұмыры, саналы өмірі ұлт мүддесін қорғау мен туған халқының санасына сәуле түсіріп, жүрегіне жылу сыйлаумен өтті. Содан да болар, ол қай қызметпен айналысса да, ең әуелі осы бір қастерлі миссия жолында еңбек етті. «Маған ақ па, қызыл ма, бәрібір, қазаққа қызмет істесе болды» деген әйгілі сөзі осының айғағы болса керек [1, 78б].

Ер есімі ақталып, шығармашылық мұрасы халқына жеткен соңғы 30 жылдан астам уақытта Ахмет Байтұрсынұлының әдеби шығармалары, тілдік мұрасы, қоғамдық-саяси көзқарастары жан-жақты талданып келеді. 2013 жылы 6 томдық шығармалар жинағы жарық көрді. Биыл, ұлт ұстазының туғанына 150 жыл толуына орай, 12 томдық шығармалар жинағын шығару ісі қолға алынды. Ондаған диссертация қорғалып, фильмдер түсіріліп жатыр. Бұның барлығы

ұлттың өзінің рухани көсеміне деген ыстық ықыласы мен тау тұлғасын тануға деген құштарлығының қаншалықты күшті екендігін көрсетсе керек. «Әр дәуірдің өз Абайы бар» дегендей, әр дәуірдің өз Ахметі де болатыны заңды. Әр дәуір тарихи тұлғаларына түрліше баға беріп, сол дәуір туғызған талаптар аясында танып біледі. Ендігі ретте Ахметтану саласындағы зерттеулердің бағыт-бағдары да жаңа арнаға бұрылатыны сөзсіз. Дегенмен, Ахмет Байтұрсынұлының өмірі мен шығармашылығын комплексті түрде қарауымыз керек. Мысалы, ұлт ұстазының еңбектерінің ішінде жан-жақты талданып, бүгінгі күн биігінен баға берілуге тиіс саласының бірі-оның педагогикалық көзқарастары мен ой-пікірлері дер едік. Өйткені, жаңа Қазақстан болуға ұмтылып, рухани-мәдени тұрғыдан жаңғырып, ұлттық кодымызды бекітеміз десек, тарихтан тәлім алып, тағылымын түйіп, болашаққа нық қадам басуымыз керек. Ал ол жолда ұлтына шамшырақ болған ірі қайраткерлердің мұрасы Темірқазық бола алады [2, 346].

Ахмет Байтұрсынұлының бар ғұмыры ағарту ісімен тікелей байланысты. Абай дәстүрінен нәр алған Ахметтің ұлт мақтанышына айналған ондаған тұлғаны тәрбиелеп шығаруы өз алдына, әртүрлі салаларға тиесілі оқулықтар мен оқу құралдарын жазып шығаруының өзі үлкен құбылыс деуге тұрарлық дүние. «Әліпби», «Тіл – құрал», «Әдебиет танытқыш», «Оқу құралы», «Қырық мысал», «Маса», «23 жоқтау» т.б. сынды еңбектер жазып, «халықтың көзі, құлағы һәм тілі» болған газет шығарып, гуманитарлық ғылым салаларының терминдер жүйесін қалыптастырып кеткен қайраткердің ұлттық педагогика ғылымына қосқан үлесі де өлшеусіз. ХХ ғасырдың жиырмамыншы жылдарында жазылған оқулықтар мен оқу құралдарының шығуына түрткі болып, бас-аяғы 2 миллионнан астам кітаптың қазақ даласына таралуына сеп болған, сол кітаптарды жазған авторларға бағдар беріп, жөн сілтеген Ахмет Байтұрсынұлының орны алабөтен. Мысалы, солардың қатарында Мағжан Жұмабаевтың «Педагогикасының», Нәзипа Құлжанованың «Мектептен бұрынғы тәрбие», «Ана мен бала тәрбиесі» сынды кітаптарының жазылуына мұрындық болғанын тарих ұмытпайды. Енді аталмыш еңбектердің бәрін Алаш педагогикасы аясында жан-жақты зерттеп-зерделеу қажеттігі туындап отыр. Бұған дейін Ахмет Байтұрсынұлының педагогикалық ой-пікірлері аз-кем зерттеп-зерттелінсе де, бұл бағытта әлі де болса көп шаруа жасалына қоймағаны көрініп отыр. Оның үстіне, олардың бәрін заманауи үрдістер аясында талдауға тиіспіз. Мұның бәрі басқа ешбір елде кездеспейтін қазақ ағартушылығы феноменін тереңірек танып білуге сеп болатыны анық. Басқа халықтарда кездеспейді дейтініміз, осындай тұжырымды белгілі алаштанушы-ғалым М.Қойгелді айтқан болатын. Ғалым қазақ ағартушылығын Еуропа ағартушылығымен салыстыра отырып баға береді. Еуропа ағартушылығы ешбір кедергіге ұшырамай, тіпті табиғи түрде өз жолымен жүріп қалыптасқанын, ал қазақ ағартушылығы бас-аяғы 20 жылдай уақытқа созылса да, осы тарихи уақыт тұрғысынан алғанда болмашы ғана мерзімде петициядан бастап, мемлекеттік құрылымды жасауға дейінгі аса үлкен міндеттерді атқара алғанын және мұндай құбылыс бірде-бір елдің ағартушылық тарихында

болмағанын баса айтады. Аталмыш мәдени құбылыстың басында тағы да Ахмет Байтұрсынұлы тұрған еді.

Ахмет Байтұрсынұлы білім беру жүйесіне мемлекеттік құрылымның көп саласының бірі ретінде емес, тұтас елдің іргесін бекітіп, бағдарын түзейтін бірден-бір жүйе деп қарастырады. «Біз әуелі елді түзетуді бала оқыту ісінен бастауымыз керек. Неге десек, болыстық та, билік те, халықтық та оқумен түзеледі» деген пікірі осының айғағы болса керек. Сондай-ақ, алаш арысы мемлекет алдында ең алдымен жастардың тәрбиесі мен біліміне көңіл бөлу міндеті тұруға тиіс дегенді баса айтады [3, 96б].

Ахмет Байтұрсынұлы көп мақалаларында халықты ғылым мен білімге шақырады. Тіпті бұл ұлт ұстазының шығармашылығы мен өмір жолының негізгі мотиві десек те болады. Себебі, тек білім ғана елдің еңсесін көтеріп, өзге елдермен теңестіреді деген ұстанымды бәрінен де биік қойды. Мысалы, «Оқу жайы» атты мақаласында «Осы заманғы жан таңғаларлық нәрсенің бәрі ғылыммен табылған» деп, Батыс елдерінің ғылымға бет бұрып, адамзат көшінің алдына шыққанын айтады. Сонымен қатар, Батыстың озық моделін өз мәдениетіне қарай қолдана білген Жапонияны тілге тиек етеді. Жалпы, Ахмет Байтұрсынұлының осы бағыттағы ой-пікірлерін оның «Оқу жайынан», «Баяншы», «Қай әдіс жақсы», «Мектеп керектері», «Қазақ арасында оқу жұмысын қалай жүргізу керек», «Жалқылау (индукция) және жалпылау (дедукция) әдістері», «Білім жарысы» сынды мақалаларынан жиі кездестіреміз. Мысалы, «Мектеп керектері» деген мақаласында «Ең әуелі мектепке керегі-білімді, педагогика, методикадан хабардар, оқыта білетін мұғалім. Екінші-оқыту ісіне керек құралдар қолайлы һәм сайлы болуы. Құралсыз іс істелмейді һәм құралдар қандай болса, істеген іс те солай болмақшы. Үшінші-мектепке керегі белгіленген программа. Әр іс көңілдегідей болып шығуы үшін оның үлгісі я мерзімі өлшеуі боларға керек. Үлгісіз я өлшеусіз істелген іс солпы я артық, я кем шықпақшы», - дейді. Педагогика негізгі бес бөлімнен тұрады десек, соның бірі-мектеп басқару ісі. Осы орайда, ұлт ұстазы білім саласындағы менеджмент ғылымының (education management) өзегін екі ауыз сөзге сыйғыза білгенін таңданыспен ғана айта аламыз.

Қазір функционалды сауаттылық жаңартылған білім мазмұнының өзегі болып отыр. Бала заманға сай білімді алып қана қоймай, оны өмірде қолдана білу дағдысын қоса меңгеру керек. PISA, PIRLS сынды халықаралық зерттеулерде жоғары көрсеткішке жету үшін де аталған мәселе үлкен рөл ойнайтыны белгілі. Ал Ахмет Байтұрсынұлы XX ғасыр басындағы қазақ баласына аса қажетті делінетін пәндерді ғана оқытып, оны өмірде қолдану жайынан сөз етеді. Ұлт ұстазы бастауыш сыныптарда оқу, жазу, дін, ұлт тілі, ұлт тарихы, есеп, шаруа-кәсіп, қол өнері, жағрапия, жарытылыс деген пәндер оқытылуы керек деп есептеген. Бұл дәстүрлі оқыту жүйесін де, заманауи талаптарды да ескере отырып жасалған жүйе болатын. Еуропа елдерінде үлкен үштік-тривиум жүйесі ғасырлар бойы өзінің тиімділігін көрсеткен. Оған ойлау, жазу, сөйлеу (логика, грамматика, риторика) кіреді. Сол сияқты, ғасырлар бойы Шығыстың білім беру жүйесінде де өзінің өзектілігін жоймай келген пәндер

болатын. Ал Ахмет Байтұрсынұлы Шығыс пен Батыстың жүйелерін қатар зерттеп, ең маңызды деген пәндерді ғана мектепте оқытуды мақсат еткенін байқаймыз. Өйткені, бастауыш сыныпта баланың тұлғасы қалыптасып, ойлау жүйесі орнығады, жазу дағдысын меңгеріп, есептің басты принциптерін түседі. Қысқаша айтқанда, өмірге керекті дағдылардың көбін бастауыш сыныпта алып үлгереді. Бұл бір үйдің іргетасы іспетті. Егер біз бұл мәселені сөз етсек, еріксіз қазақ жәдитшілдігі туралы айтуымыз керек болады. Оның басында Ахаң бастаған ұлттың ұлы ағартушылары тұрды. Ахмет Байтұрсынұлы жәдитшілік пен қадымшылдық туралы өзінің көзқарастарын ашық айтқан. Қадымшылдарға қарсы уәж айтып, дін мен дүниені қатар ұстап, орыстың тілі мен өнерін меңгергенде ғана Россия қол астындағы елдер тығырықтан шығып, ел болудың жолына түседі деген ұстанымын білдіреді.

Ахмет Байтұрсынұлы мұғалімді мектептің басты тұлғасы деп санайды. Бұл пікірі Ыбырай Алтынсариннің «Мұғалім-мектептің жүрегі» деген пікірімен ұштасып жатыр. «Оқыту жайынан» деген мақаласында: «Оқу жұмысының үш жағы үш нәрсеге тіреледі: бірі ақшаға, бірі құралға, бірі мұғалімге. Осы үш тіреуі бірдей тең болса, оқу қисандамайды, ауытқымайды, түзу жүреді», - дейді. Ахмет Байтұрсынұлының мұғалімді алға шығаруы, әсіресе, ауыл мұғалімін бәрінен биік қоюы көп жайтты аңғартса керек. Себебі, ол кезде қазақ урбанизацияға ұшырамаған, халықтың бәрі дерлік ауылдық жерде өмір сүреді. Ал ұлттың көзін ашып, еңсесін көтеру үшін ауыл мектептеріндегі мұғалімдерге ерекше қолдау білдіру керек деген ұстанымын ашық айтады. Ауыл балаларының мейлінше тез сауат ашуы үшін оған дейін қолданылып келген әліпбиге бір емес, үш рет реформа жасайды. Араб қарпінің сөз басында бір бөлек, ортасында бір бөлек, сөз аяғында бір бөлек жазылуы оқушылардың сауат ашуына кедергі келтіреді деген пікірді алға тартып, жас өскіннің аз уақытта сауат ашып кетуіне жол ашатын жүйе жасап шығады. Қазақтың байбағландарын балаларды оқытуға қолғабыс болып, қаржы болуға үгіттейді. «Қазақтың өкпесі» деген мақаласында қазақтың оқу-білімге деген салғырттығын аямай сынап, елді білім алуға, өнер-білім үйренуге шақыратыны содан болса керек.

Педагогика ғылымының бір тармағы методика десек, Ахмет Байтұрсынұлы бұл бағытта да аз еңбек етпегенін көреміз. Толстойдың әдіс туралы айтқан толғамдарын мысалға келтіре отырып, өзі де салмақты пікірлерін ортаға салады. Ахмет Байтұрсынұлы бұл тұрғыда былай дейді: «Әдіс керектіктен шығатын нәрсе. Әдістің жақсы-жаман болмағы жұмсалатын орынның керек қылуына қарай. Мысалы, бір жұрттық сауаттану ісіне қолайлы әдіс басқа жұртқа да қолайлы болуға тиіс деп қарауға болмайды». Бұл пікірі қазіргі күнде де өзектілігін жойған жоқ. Себебі, кейде әдіс-тәсілдердің қолданылу орнына мән бермей, әдістердің өзіне көбірек көңіл бөліп кететін кездер аз болмайды [4, 58б].

Біз Ахмет Байтұрсынұлының тұлғасын әлі танып болғанымыз жоқ. Бұл-үздіксіз жалғасатын процесс. Ендігі ретте ұлт ұстазының тұлғасын тек ұлттық мәдениет пен тарихтың контексінде ғана емес, берісі түркілік-шығыстық, әрісі

әлемдік мәдени-тарихи контексте қайта зерделеуіміз керек деп ойлаймыз. Өйткені, Ахмет Байтұрсынұлының шын бағасы сонда ғана берілмек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қамзабекұлы Д. Алаштың рухани тұғыры : Ғылыми зерттеу / Қамзабекұлы, Дихан. - Алматы : Ел-шежіре, 2008. - 360б.
2. Ахмет Байтұрсынұлы. : Энциклопедия / Бас ред.: Тойбаева Жадыра. - Алматы : Қазақ энциклопедиясы, 2017. - 744 б.
3. Байтұрсынұлы Ахмет. Шығармалары : Алты томдық шығармалар жинағы. Т.6 : Мақалалар, хаттар, А. Байтұрсынұлы туралы құжаттар мен материалдар / Байтұрсынұлы, Ахмет ; Құраст. баспаға дайынд.: Р.С. Имаханбет. - Алматы : Ел-шежіре, 2013. - 384б.
4. Қойгелдиев М. Ұлттық саяси элита қызметі мен тағдыры (18-20 ғғ.) / Қойгелдиев, Мәмбет. - Алматы : Жалын, 2004. - 400 б.

ӘОЖ 81-13

ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ

Шайхслам Ә.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются самые известные приемы обучения английскому языку, которые существуют в наше время, традиционные и современные, дадим краткий обзор каждой методике, проведем их сравнение.

Summary: This article discusses the most famous teaching techniques, which exist in our time, traditional and modern, we will give a brief overview of each methodology, will make them a comparison.

Ағылшын тілі - әлемдегі ең кең таралған және танымал тіл. Бұл тіл мектептерде, колледждерде, гимназияларда және университеттерде оқытылады. Ағылшын тілін оқытудың бірнеше әдістері бар, олардың әрқайсысы әртүрлі материалдарды немесе әртүрлі ретпен игерілген арнайы бағдарламаларды пайдалана отырып оқытуға белгілі бір тәсілді қамтиды. Бастапқыда ағылшын тілі латын және грек тілдерін тиімді меңгеруге арналған классикалық әдіс бойынша оқытылды. Осы жылдар ішінде негізгі бағдарламаға жаңа әдістемелер енгізіліп, оқудағы ескі, тиімділігі төмен тәсілдер жойылды [1]. Бүгінгі таңда мектептерде және жоғары оқу орындарында ағылшын тілі шет тілін меңгеруде жоғары нәтиже көрсетіп, ең танымал әдістер бойынша оқытылады. Әрқайсысын толығырақ қарастырып, оқытудың ерекшеліктерін анықтайық.

Қазіргі уақытта жоғары оқу орындарында шет тілін оқытуда классикалық әдістер жиі қолданылады. Атап айтқанда:

тікелей әдіс;

оқытудың грамматика-аударма әдісі;

аудиовизуалды және аудиолингвальды әдістер;

коммуникативті әдіс.

Грамматикалық-аударма әдісі қазіргі білім беру жүйесінде негізгі болып табылады. Бұл ондаған жылдар бойы қолданылған классикалық әдіс. Оның кең тарауы да мұғалімдердің көпшілігінің осы әдісті қолданып оқығандығынан. Грамматикалық-аударма әдісінің мақсаты грамматикалық ережелерді қолдана отырып оқу және аудару мүмкіндігін қамтиды. Бұл әдістің кемшіліктеріне лексикалық бөлікке жеткіліксіз көңіл бөлінуін жатқызуға болады. Сөздік қорды зерттеу сөздерді механикалық есте сақтауға дейін қысқарады. Оқу мен аударма қатаң тәртіппен орындалады. Сонымен қатар, оқуға ұсынылатын мәтіндер әдетте күрделі көркем әдебиетке жатады, сондықтан студент тек әдеби тілді оқиды. Тілдік ортаға енген соң, әдеби тілді жақсы меңгергеннің өзінде өзгелерді түсіну өте қиын болады.

Екі әдістің де мәні – тілді анық құрылымдар арқылы беру, есте сақтау аудио және бейне жазбалар көмегімен жүзеге асады. Аудиовизуалды оқыту әдісі сөйлеуді сәйкес суреттермен иллюстрациялауды қамтиды, яғни студенттерге ағылшын тілінде бейнефильмдер, көркем фильмдер және деректі фильмдер көрсетіледі. Бұл жағдайда тыңдаушыларда бір мезгілде жұмыс істейтін қабылдаудың екі арнасы бар: көру және есту, соның нәтижесінде студенттердің басында ассоциациялар пайда болады, бұл оларға тілді жақсы есте сақтауға мүмкіндік береді. Әдістердің мақсаты – жанды, ауызекі тілді меңгеру. Оқыту ережеден мысалға көшкен кезде екі әдіс индукцияға негізделген. Жоғарыда айтылғандардың барлығын ескере отырып, тіл үйренуге маманданбаған университет студенттері үшін аудиолингвальды және аудиовизуалды әдістер басқа оқу бағдарламаларымен біріктірілген жағдайда ғана қолайлы екенін атап өтуге болады [2]. Әдістердің танымалдылығы рейтингіндегі бірінші қатарды, аты айтып тұрғандай, қарым-қатынас тәжірибесіне бағытталған коммуникативті тәсіл белсенді түрде алады. Бұл әдіс Еуропа мен АҚШ-та жақсы жұмыс істейді.

Коммуникативті әдіс оқушылардың үлкен белсенділігін білдіреді. Бұл жағдайда мұғалімнің міндеті - аудиториядағы барлық адамдарды әңгімеге тарту. Тілді жақсы есте сақтау және қолдану үшін қабылдаудың барлық арналарын тарту қажет. Коммуникативті әдістің мәні қарым-қатынастың нақты жағдайларын жасау болып табылады. Диалогты қайта құру кезінде оқушы барлық алған білімін іс жүзінде қолдануға мүмкіндік алады. Коммуникативті әдістің өте маңызды артықшылығы оның жаттығулардың алуан түрлілігі болып табылады: ол рөлдік ойындарды, диалогтарды, шынайы қарым-қатынасты модельдеуді пайдаланады.

Алғашында коммуникативті әдіс қабылданбады, бірақ қазір дәстүрлі грамматика-аударма әдісімен бірге қайтадан жетекші орын алады. Қазіргі жоғары оқу орындарының оқытушыларының көпшілігі осы екі әдісті ұнатады және олар жиі аралас қолданылады. Тікелей әдіс жоғары оқу орындарында сирек қолданылады, бұл бір жағынан мұғалімдер арасында ана тілінде сөйлейтіндердің жоқтығынан, бір жағынан оқушылардың мектептен кейінгі дайындық деңгейінің тым төмендігінен. Аудиовизуалды және аудиолингвальды әдістер таза күйінде мүлде қолданылмайды, дегенмен университеттер мен

институттардың көптеген оқытушылары мезгіл-мезгіл осындай әдістер негізінде сабақтар өткізеді. Бұл жалпы білім беру бағдарламасын әртараптандыруға және студенттерді қызықтыруға мүмкіндік береді [3].

Дегенмен, коммуникативті әдісті тек жеңіл шағын әңгімеге арналған деп ойлау қателік болар еді. Белгілі бір саланың кәсіби маманы болғысы келетіндер шетелдік басылымдарда өз тақырыбы бойынша жарияланымдарды үнемі оқиды. Үлкен сөздік қорына ие болғандықтан, олар мәтінде оңай бағдарланады, бірақ сол тақырыпта шетелдік әріптесімен сөйлесу үшін үлкен күш жұмсайды. Коммуникативті әдіс, ең алдымен, қарым-қатынас қорқынышын жоюға арналған. Грамматикалық құрылымдардың стандартты жиынтығымен және 600-1000 сөздік қорымен қаруланған адам бейтаныс елде оңай ортақ тіл табады. Дегенмен, тиынның бір жағы бар: клишеленген тіркестер мен нашар сөздік.

Бұл тіркеске көптеген грамматикалық қателерді қосыңыз, сонда сіз ақымақ әңгімелесушінің серіктестеріне назар аударудың жоғарылауы, этикетті білу және үнемі жақсартуға деген ұмтылыс екенін түсінетін боласыз. Коммуникативті әдіс бойынша оқытындар – «жеңіл атты әскер». Олар бекініс қабырғаларының астына жүгіріп, шапшаң шабуылдар жасап, қоршаудағы цитадельдің қаншалықты әдемі екенін байқамай, туды жұлып алғысы келеді.

Ағылшын тілін оқыту әдістемесінің тағы бір айқын градациясы «біздің-шетелдік» жолымен жүретінін естен шығармау керек. Шетелдіктер онша көп емес. Егер біз американдық ағылшын тілі мен TOEFL тестін тіл үйрену нәтижелерінің бір түрі ретінде алып тастасақ, онда британдық ағылшын тілін оқыту саласында екі монополист бар - Оксфорд пен Кембридж. Бұл университет орталықтары да, басқа оқу орындары да белгілі бір баспалармен жұмыс істейді, сондықтан бір немесе басқа брендпен, мысалы, Бирмингемде немесе Лидсте жасалған оқулықты ұсынуға болады. Екі баспа да өз беделін сақтауға ұмтылады, сондықтан Ресей нарығына әлемдік деңгейдегі өнімдердің келетіні сөзсіз. Олардың өзара бәсекелестігі – сапаның кепілі.

Тілге қатысты Оксфорд пен Кембридж тәсілдерін курстардың көпшілігінің кейбір дәстүрлі оқыту элементтерімен біріктірілген коммуникативті әдістемеге негізделгендігі біріктіреді. Ол оқушының ана тіліне деген тартымдылығын минимумға дейін төмендету арқылы жүзеге асырылатын тілдік үдеріске максималды түрде енуді көздейді [4]. Бұл әдістеменің негізгі мақсаты – оқушыны алдымен тілде еркін сөйлеуге, содан кейін сол тілде ойлауға үйрету. Механикалық жаңғырту жаттығуларының да болмауы маңызды: олардың орнын ойын жағдаяттары, серіктеспен жұмыс, қателерді табу тапсырмалары, салыстыру және салыстыру, есте сақтауды ғана емес, логиканы, аналитикалық және бейнелі ойлау қабілетін де қамтиды. Оқулықтарда көбінесе ағылшын-ағылшын сөздігінен үзінділер бар. Бұл ағылшын-орыс, француз, итальян және т.б. емес, ағылшын-ағылшын тілі. Әдістердің барлық жиынтығы студенттердің «қызмет етуіне» болатын ағылшын тілді ортаны құруға көмектеседі: оқу, қарым-қатынас жасау, рөлдік ойындарға қатысу, өз ойларын айтады, қорытынды жасайды. Оксфорд және

Кембридж курстары тек тіл білімін ғана емес, сонымен қатар студенттің шығармашылығы мен жалпы дүниетанымын дамытуға бағытталған. Тіл елдің мәдени ерекшеліктерімен өте тығыз байланысты, сондықтан курстар аймақтық аспектіні қамтиды. Британдықтар адамға көпмәдениетті әлемде оңай шарлау мүмкіндігін беру қажет деп санайды және бұл ағылшын тілі сияқты күшті біріктіруші фактордың көмегімен оңай жасалады [5]. Біз бұл аспектінің маңыздылығын және сөзсіз қажеттілігін түсіну үшін оқшаулануды әлі еңсерген жоқпыз.

Ұлыбритания үшін, оның барлық аңызға айналған дәстүршілдігіне қарамастан, жаһандану бос сөз емес, шешуі қазірдің өзінде іздестіріліп жатқан күрделі мәселе.

Мұны орыс курстарының рейтингінде жетекші орындардың бірін алатын Headway оқулығының мысалы арқылы оңай жасауға болады. Бұл Лондонда тұратын Джон және Лиз Соарс педагогтары жастар мен ересектерге арналған арнайы әзірлеген курс (немесе ағылшын тілін оқыту жүйесі). 5 деңгейдің (Бастауыш, Pre-Intermediate, Intermediate, Upper-Intermediate) әрқайсысында оқулық, студенттер мен оқытушыға арналған кітап, аудио кассеталар бар және 120 академиялық деңгейде меңгеруге болатын өзіндік «әдістемелік жинағы» бар. сағат. Лиз Соарстың The Cambridge RSA Dip TEFL емтихан алушысы ретінде үлкен тәжірибесі бар болғандықтан, курстың кез келген деңгейінің соңында студент сертификаттау емтиханын тапсырып, сертификат алуға тырысады.

Әрбір сабақ бірнеше бөлімнен тұрады. Біріншісі әдетте сөйлеу дағдыларын дамытуға (мысалы, белгілі адамның фактілері талқыланады) және кейбір грамматикалық құрылымдарды талдауға, қарым-қатынас тәжірибесі бойынша жазбаша тапсырманы орындауға, жұпта талқылауға арналған. белгілі бір тақырыптарды, ұсынылған нұсқау бойынша диалог құрастыру, аудиокассетаны тыңдау, сондай-ақ өткен сабақтарда өткен материалдарды бекіту және қайталау тәжірибесі.

Сонымен, егер біз қорытындылайтын болсақ, немесе ағылшын тілінде қорытынды жасасақ, британдық әдістердің бірқатар ерекше белгілері бар. Олардың көпшілігі дәстүрлі және заманауи оқыту әдістерін біріктіру негізінде әзірленген. Жас топтары бойынша саралау және көп деңгейлі тәсіл адамның жеке тұлғасын дамытуға мүмкіндік береді, оның дүниетанымына, құндылықтар жүйесіне, өзін-өзі тануға, ойлау қабілетіне әсер етеді [6]. Қарапайым тілмен айтқанда, қазір танымал жеке тәсіл алдыңғы қатарда. Британдық әдістердің барлығы төрт тілдік дағдыларды дамытуға бағытталған: оқу, жазу, сөйлеу және тыңдау. Бұл ретте аудио, бейне және интерактивті ресурстарды пайдалануға үлкен мән беріледі. Тілдік технологиялар жетекші орындардың бірін алатын әртүрлі оқыту әдістерінің арқасында британдық курстар заманауи іскерлік өмірде адамға қажетті дағдыларды (есеп шығару, презентация жасау, хат алмасу) қалыптастыруға ықпал етеді. , т.б.). Британдық әзірлеушілердің даусыз «плюсы» - шынайы материалға негізделген курсты дайындау, стильге үлкен көңіл бөлу, жартылай шынайы кейіпкерлердің «өмірлік» мысалдары арқылы

«ситуациялық» және «жанды» ағылшын тілін үйретуге деген ұмтылыс [7]. Кейбір (бірақ барлығы емес) әдістер материалды жақсы жүйелеумен ерекшеленеді. Британдық әдістер «шынайы ағылшын тілін» үйренгісі келетін немесе лингвистикалық дайындықтың тар белгілі бір мақсаты бар адамдар үшін ең жақсы нұсқа болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Вронская И.В. Университеттердегі ағылшын тілі. SPb. : Каро, 2006. 400 б. https://www.academia.edu/42772980/Vronskaaya_I_Metodika_rannego_obucheniya_anglijskomu_yazyku20200418_32537_1w8u7ht?auto=download
2. Губина И.П. Шетел тілін оқытудың тиімді құралы (ағылшын тілі) орта кәсіптік білім беру кезеңінде // Жоғары педагогика мектептер. 2017. No 4. 11–15-беттер. <https://cyberleninka.ru/article/n/uchebnik-inostrannogo-yazyka-dlya-mezhdistsiplinarnyh-nauchno-issledovatel'skih-proektov-dlya-obucheniya-v-ochnoy-i-distantionnoy>
3. Загвязинский В.И. Оқыту теориясы: Қазіргі заманғы интерпретация: Прок. студенттерге арналған жәрдемақы. жоғарырақ пед. оқулық мекемелер. М.: Академия, 2001. 192 б. <https://www.labyrinth.ru/books/326272/>
4. Борисова Л.Н. Шет тілінде сөйлеуді ән материалы негізінде оқыту // Шет тілдерін оқытудың лингвистикалық-дидактикалық мәселелері: ЖОО аралық Сенбі. ғылыми Өнер. ред. Борисова Л.Н. Іс. 2. Белгород, 2003. 86 б. https://fileskachat.com/view/45282_27832ccd16fdef68087d8eec42375a6f.html
5. Халеева И.И. Шет тіліндегі сөйлеуді түсінуді үйрену теориясының негіздері (аудармашыны дайындау). - М.: Орта мектеп, 1989. - 238 б. <https://gavrilenko-nn.ru/upload/pdf/7371d0a496d905b2c5d92ce813b19fd6.pdf>
6. Галскова Н.Д., Гез Н.И. Шетел тілдерін оқыту теориясы: лингводидактика және әдістемесі. – М.: Академия, 2005. – 336 б. <http://learnteachweb.ru/articles/galskova.pdf>
7. Соловова Е.Н. Шет тілдерін оқыту әдістемесі: тереңдетілген курс: студенттерге арналған оқу құралы – 2 басылым. – М.: АКТ: Астрель, 2010. – 272 б. <http://learnteachweb.ru/articles/solovova1.pdf>

ОӘЖ 811.111

ШЕТ ТІЛІН ЕРТЕ ОҚЫТУ

Шойманова М.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой работе приводятся анализы актуальности вопросов раннего обучения иностранному языку. Рассматриваются педагогические условия обучения иностранному языку, которые способствуют наиболее эффективному и поэтапному развитию.

Summary: This paper analyzes the relevance of the issues of early learning of a foreign language. The pedagogical conditions of teaching a foreign language, which contribute to the most effective and gradual development, are considered.

Екі немесе одан да көп тілдерді білудің артықшылығы-үлкен адамдармен қарым-қатынас жасаудың, шетелге саяхаттаудың және білім алудың, қызықты жұмыс табудың және тағы басқалардың керемет мүмкіндігі. Егер сіз бала

кезінен шет тілін үйренсеңіз, онда сіз оны ана тіліңізден кем емес меңгере аласыз. Мәселенің ғылыми-теориялық деңгейде өзектілігі қазіргі жағдайлар аясында шет тілдерін ерте оқытуды анықтауға байланысты теориялық мәселелерді зерттеу тұрғысынан проблеманың жеткіліксіз дамуынан көрінеді. Заманауи өмірдің ақылсыз ырғағы өз ережелерін белгілейді, бізден жиі үйлесімсіз нәрселерді біріктіру талап етіледі. Екінші тілді білу екі тілді балаларға оқуды үйретуде артықшылық береді. Бір тілді екінші тілге қолдану білімі мен дағдыларын қолдана білу және жалпы сөйлеу тәжірибесі оларға үлкен артықшылық береді. Жасы ұлғайған сайын бұл артықшылық жоғалмайды, тек өседі. Екі тілде сөйлеу және оқу қабілеті қазірдің өзінде әсерлі. Туылғаннан бастап балалар үнемі жаңа нәрсені үйренеді, бірақ жаңа тіл үйрену — бұл кез-келген жаста үлкен қанағат әкелетін үлкен тәжірибе. Шет тілін білу жолындағы алғашқы жетістіктерден қуаныш балаларда оқуға деген құштарлықты оята алады. Тіл интуитивті және табиғи түрде игерілген кезде, олардың алдында мүмкіндіктер терезесі ашық болғандықтан, осы процеспен бірге жүретін жеңілдік пен ләззат балаларға сенімділік пен жаңа ашылуларға деген ұмтылысты арттыра алады [1]. Билингвизмнің балаларға әсерін зерттеу көрсеткендей, екі немесе одан да көп тілдердің әсері ақыл — ой үшін керемет жаттығу болып табылады, бұл оны созуға және нығайтуға көмектеседі. Nature журналында жарияланған зерттеу нәтижелері бойынша екі тілді балалардың миындағы "сұр заттың" тығыздығы едәуір жоғары, ал ерте жастан бастап екінші тілге ұшыраған адамдарда сұр заттың ең көп мөлшері бар. Сұр зат ақпаратты, соның ішінде жадты, сөйлеуді және сенсорлық қабылдауды өңдеуге жауап береді. Балалар әрқашан естігендеріне еліктейді және ол оларда таңқаларлықтай жақсы! Олар дыбыстар мен интонациялардың ең кішкентай айырмашылықтарын қабылдай алады. Олардың сезімтал құлақтары ересектер мен тіпті жасөспірімдерге жиі қиын болатын күрделі дыбыстарды ұстап, қайталауға көмектеседі. Оқуды ерте бастағаннан кейін балалар басынан бастап тегіс және сенімді сөйлей алады. Сөйлеудің қалыптасуы мектепке дейінгі балалық шақта белсенді жүреді. Бүкіл әлемде балалардың ана тілін меңгеруі еркін және қарапайым, табиғи түрде жүреді, балалар ересектер арнайы үйретсе де, үйретпесе де, сөйлеуді үйренеді. Бұл мектеп жасына дейінгі (0-ден 6 жасқа дейін) сөйлеу дамуының сезімтал кезеңі және ол баланың ішілік дамуы кезінде басталады. Сондықтан, егер екі тілді отбасындағы бала бір уақытта және үнемі екі тілде сөйлесе, онда ол табиғи түрде екі тілді меңгереді [2]. Баланың ана тілін әлі толық меңгермеген кезеңде шет тілін оқыту оның ана тілін меңгеру механизмі бойынша жүреді және екінші тілді меңгеру деңгейі бірінші тілдің деңгейінен кем түспейді. Сезімтал кезең - баланың белгілі бір әрекет түріне ең жоғары сезімталдық, бейімділік кезеңі, сондықтан мектепке дейінгі балалық шақ шет тілдерін үйренуге ең қолайлы кезеңдердің бірі болып табылады. Кеңес психологтары сезімтал кезеңдерді "оқытудың оңтайлы мерзімдері" деп атады. Дәл осы кезеңде баланың тілді меңгеруі тез және толық, оңай және қуанышпен жүреді.

Дегенмен, балаға шет тілін қашан бастағаны дұрыс деген сұрақ негізінен пікірталас тудырады. Кейбір психологтар шет тілін үйренудің ең жақсы кезеңі

5-10 жас деп есептесе, басқалары 5 жасқа дейін бала шет тілінің 50 сөзін меңгеріп, 5-10 жасында одан әрі оқуды жалғастыруы керек деп санайды. Үш жасар баланың миының белсенділігі ересек адамның миының белсенділігінен үш жарым есе жоғары екендігі шындық. Баланың миы өмірінің алғашқы 10 жылында жоғары функционалдылық пен белсенділікті сақтайды. Әр баланың дамуы жеке екенін ұмытпаңыз. Негізгі жас ерекшеліктерін анықтауға болады, бірақ әр баланың өзіндік даму ерекшеліктері бар, сондықтан баланың екінші тілді үйренуге дайын екендігін нақты анықтау үшін диагностика жүргізген жөн [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Вронская И.В. Методика раннего обучения английскому языку, 1999. 242с.
2. Гаделия Л.В. Методика раннего обучения английскому языку, 2004. 194с.
3. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учебное пособие/С.А. Смирнов, 1998. 512с.

UDC 811.111

CLASSIFICATION OF TEACHING AIDS IN A FOREIGN LANGUAGE LESSON

Abdizhapparova G.T.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада заманауи ағылшын тіліндегі тілдік классификациясының мәселелері, лингвистикалық жүйенің табиғи ерекшеліктерін зерттеу қарастырылады, сонымен қатар сөз таптарының негізгі тақырыптарының бірі туралы айтылады.

Резюме: В данной статье рассматриваются проблемы классификации речи в современном английском языке, исследование природных особенностей лингвистической системы, а также в ней упоминается одна из основных тем частей речи.

In the practice of teaching a foreign language, there are different types of visualization, and the listener should be given priority, not visual. It is impossible to learn a language without the use of auditory visualization. Speech comprehension is formed and developed by listening to students' speech in their native language. Reading transparency can be combined with additional visual support in the form of text or images. Developing the skills of coherent expression and sentence construction in an artificial language learning environment cannot be imagined without extensive use of visualization, which allows to mimic the situation of communication, encourage monologue and dialogue. Visual symbols in the form of pictures in books, movies, maps and exhibitions bring the reality of the country of the target language to the classroom and enrich students' understanding of the culture of the learners. .

Therefore, when choosing visual aids, it is necessary to take into account: the age of students, the subject of the textbook, the level of knowledge of a foreign language [1].

Let us consider some aspects of the psychological context in view of the need to use visualization for effective translation into the native language as a means of understanding foreign language material.

The following requirements are set when selecting visual aids:

1. When choosing visual aids, keep in mind that they are the most successful in solving didactic problems.

2. Optimal use of vision - its proper use. Therefore, the teacher should first select from the list of textbooks in the curriculum, which are aimed at solving the main task of the lesson, mastering the main content. the subject to be studied. From the two tools that work on the same topic, you need to choose one that solves the problem better and in the shortest time.

3. Appendix to the main ones, additional visual aids will be selected to be used as a means of better explanation of the research topic in case of free time or difficulties. However, it is important to keep in mind that large numbers of demonstrations do not waste time and distract students from the material being studied [2].

4. The choice of visual methods takes into account the specifics of primary school age, the predominant visual-figurative or verbal-logical form of thinking. In the second case, visualization is used in slightly smaller the same abstract formal. In the first case, the share of visual methods will increase.

5. In the process of consolidation and repetition of learning materials, it is advisable to use new visual aids, installations, which will allow you to transfer the acquired knowledge to another object, and thus master it in depth and consciously. Of course, the visual aids used should be accessible to students and should not require additional time to learn.

6. In order to increase the effectiveness of the use of visual aids, it is necessary to set clear goals for students. This strengthens the mood of readers and makes it long and lasting.

7. Although it is a means of activating students, it is useful to use special techniques to increase their interest in visual aids.

8. The principle of optimization requires brief instructions to achieve the desired effect in the shortest possible time. Therefore, they must be well prepared. Short and concise comments save time during the presentation.

9. Application of a variety of tools to visualize pictures and demonstrations by all students increases the effectiveness of visual techniques.

It is harmful to show small benefits, devices, schemes. The teacher is a waste of time and creates frustration for students who can't see anything. Finely printed applications are best suited for frontal work and observations. Special colors that highlight details also help you look better. Small visual aids should be used as handouts for individual or group work [3].

Of course, in the teaching of foreign languages, first of all, it is necessary to show the linguistic and speech phenomena themselves: phonetic, grammatical and lexical units of speech, which objectively cover these linguistic aspects.

Visual learning of a foreign language is a sign that applies to all components of sensory perception of a foreign language. Therefore, this vision - sight and hearing - is important both in terms of imparting knowledge of the language system in the teaching of foreign languages, and in terms of developing skills and secondary skills, i.e. the language.

At the initial stage, the means of natural and visual openness that classes can take, officially, at the “subject level,” are simply irreplaceable. Visual clarity is also useful at the level of "speaking actions", especially when such actions are accompanied by a strong emotional component. However, in other cases, such tools provide space for auditory visualization tools that have been successfully implemented with the help of various phono materials.

It is no exaggeration to say that illustrations are a universal visual aid. With the help of illustrations you can semantize words, combine lexical and grammatical material, organize monologue and dialogue messages, check the comprehension of the message received by ear [4].

The use of original materials in a foreign language lesson allows students to become acquainted with the culture of the language being studied and compare them with their native culture.

Illustrative transparency - pictures, drawings, cartoons, diagrams, collages, slides play an important role.

The main problems of using illustrative visualization in teaching communication in foreign languages are:

- Functions of the illustrative view;
- Criteria for selection of visibility;
- Typology of exercises related to the use of illustrative visualization.

Tasks of the illustrative point of view are divided into tasks of a general nature and tasks of a territorial nature.

General functions perform the following:

- increase students' motivation, interest in the research topic;
- optimal mastering of the learning material and ensuring its memorization;
- to promote the development of creative imagination and thinking.

The specific functions of the country are:

- provide information about the country of the studied language, allowing a clearer picture of the situation described in the text;
- assistance in learning a foreign language, which is unfamiliar in the culture of the country where the language is being studied;
- to promote awareness of stereotypes arising from the adoption of another culture, to encourage comparisons between the culture of the country of the studied language and the native culture.

According to the functions of illustrative transparency, methodologists have developed general selection criteria: high-quality printing, information content, availability of details, taking into account the level of competence of students 'language and speech, the aesthetic taste of students' interests and skills, the ability to interpret (spatial, temporal, social, communicative).

To ensure accurate selection that suits the specifics of the country, there are special criteria: relevance, originality, representation, proximity or distance to the local culture, taking into account the level of socio-cultural knowledge of students.

It should be noted that visualization is used in modern times Russian textbooks generally meets the general selection criteria. However, despite the significant improvement in the print quality of textbooks, they still include pictures and

photographs, the quality of which leaves many descriptions. The small size, blurred contours, and combination of colors make it difficult to see details. The only way out of this situation is for the teacher to select additional original illustrative materials.

In order to comprehend the culture of another country and compare it with other countries cultures, it is especially important to use art in English lessons, which includes acquaintance with the works of foreign artists.

As a rule, the following sequence of tasks is used: activation of previous socio-cultural knowledge; description of the image and, if possible, decoding; to get acquainted with what the artist says about his work, biography, epoch, creativity; Compare it with other paintings by the artist or by a Russian artist on the same subject.

Thus, the use of project work, taking into account the individual abilities of schoolchildren in the use of illustrative visualization, allows students to develop creatively, to avoid the imposition of educational content, to increase motivation to learn a foreign language [5].

References:

1. Амонашвили Е.Л. А. Сущность оценки и отметки // Личностно-гуманитарная основа педагогического процесса. Мн., 2009 С.12-22
2. Бабинская П.К., Леонтьева Т.П. Практический курс методики преподавания иностранных языков. Мн., 2009
3. Бим И.Л., Миролюбова А.А. К проблеме уровня обученности иностранным языкам выпускников полной средней школы//ИЯШ. 2005 №4
4. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. М.: Просвещение, 2008. С.201-206 Горохова В.С. Проблема отбора англоязычных блогов для обучения английскому языку в средней школе // Иностранные языки в школе. — 2014. — № 7. С. 56-57.
5. Ирисханова К.М. Компетентностная модель владения и овладения иностранным языком // Компетентностный подход как основа совершенствования методики обучения иностранному языку в неязыковых вузах; проблемы в перспективе. — Вестник МГЛУ вып. 546. — М.: Рема, 2013. С. 15-17.

UDC 373.1.

FEATURES OF THE LINGUISTIC AND CULTURAL COMPONENT USE IN TEACHING READING IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Abenbai T.

«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Қазіргі кезеңде жеке Мәдениеттер мен ұлттарға деген қызығушылық үнемі артып келе жатқанда, оқу процесінде сөйлеудің мазмұнын арттыратын лингвистикалық-алеуметтік-мәдени әдісті қолдану қажет.

Резюме: На современном этапе, когда интерес к отдельным культурам и нациям постоянно повышается, возникает необходимость использования в процессе обучения чтению лингвосоциокультурного метода, повышающего содержательность речи.

A significant expansion of language material - vocabulary, grammar, standard phrases opens up new ways of developing oral speech and reading skills, and the

speech of seventh graders becomes more natural, free and expanded, diverse in subject matter, and reading becomes serious, meaningful and interesting. However, the increase in the volume of language material also poses significant difficulties concerning the reproductive and receptive sides of speech. The accumulation of material includes "... forgetting and interference, which affect the assimilation of lexical and grammatical material by students, requiring its constant use in speech." [1]. When reading and understanding speech by ear, difficulties caused by an increase in the volume of material appear in a different aspect. Thus, an unrecognized or incorrectly recognized, as well as a falsely understood word leads to a distortion of meaning, to a complete misunderstanding of what is heard or read. An unrecognized grammatical phenomenon or a typical phrase can completely distort understanding. For example, the sentence I want you to read me this book was understood by students of one of the 7th grades as "I want to read this book to you" instead of "I want you to read this book to me".

Thus, the accumulation of material, on the one hand, gives wider opportunities for the development of speech, and on the other – brings new difficulties. Checking the results of work with experimental textbooks showed the advantage of oral advance in the educational process, that is, oral processing of vocabulary, grammar and standard phrases before introducing them to reading and writing. However, oral advance has significant features in comparison with the previous stage of training, which relate to the material being introduced into oral speech. So, first of all, not all the material will be processed orally before the students start reading. This is caused, firstly, by the fact that part of the vocabulary in the 7th grade, where reading begins to play a major role with oral speech, should be understood by students by guess. This is doable, since seventh graders are already learning word-forming elements. They meet with quite a large number of words that have common roots in their native and studied languages, which helps to guess the meaning of individual words. Thus, students will initially encounter some words and even phrases when reading, and only later, if necessary, these elements will be introduced into oral exercises.

Secondly, in the 7th grade, when students have already mastered the technique of reading, it is impractical to introduce the entire vocabulary only orally, depriving the student of such a serious support as visual memory. The experience of working with experimental textbooks has shown that students learn a word faster and more firmly when they simultaneously hear and see its graphic image. When teaching reading, the task is to teach seventh graders "... to extract information from texts built mainly on familiar language material with a small number of unexplored words." [2].

In the 7th grade, it is already necessary to learn to understand unfamiliar words in cases where the context that reveals the meaning of the word, the similarity in the form of the word and its meaning with the words of the native language, the ability to rely on known roots and word-forming elements helps. There is a need to start systematic training in the use of the textbook dictionary, since it is impossible to be absolutely sure that all students will be able to correctly guess the meaning of unfamiliar words. There are words in the texts that, although they have been studied, may be forgotten by students.

All of these new features, which distinguish the reading of students in the 7th grade from previous classes, allowed us to develop the main types of exercises.

Naturally, all exercises that improve reading technique, teach partial analysis in the process of reading, the ability to guess the meaning of unfamiliar words, to recognize language phenomena, as well as exercises related to the control of reading comprehension, are performed directly in the classroom. However, it would be premature to completely transfer the reading process to homework. Part of the textbook texts must be read in the classroom so that the teacher can follow how the reading process is going on, how students apply the acquired skills in practice and what makes them difficult. This is achieved if students in the classroom read "to themselves". When faced with difficulties that prevent them from understanding the meaning of what they are reading (a single word or a grammatical phenomenon, or an unusual combination of typical phrases), they immediately raise their hand and, together with the teacher, find out their reasons [3].

Learning to guess the meaning of unfamiliar words is carried out on separate sentences. If these are words formed with the help of affixes, then it is useful to build comparison exercises. In this case, students read a sentence with a root word and immediately followed by several sentences in which there are words formed from the same root using different affixes. In order for students to learn to understand words similar in form and meaning to words of their native language, there is no need to give more than one sentence that students should read and understand. For words such as cafe, hospital, professor and others, even complete sentences are not always necessary, schoolchildren easily guess their meaning and in cases when they are given in isolation, for English it is necessary to give a transcription of it next to an unfamiliar word. Understanding words in context requires a certain number of sentences so that the meaning of a given word is clearly manifested. Sometimes exercises that develop an informed guess with the help of context are substituted for the interpretation of a given word in a foreign language. It would be a mistake to identify these two types of exercises, because they set themselves different tasks. The ability to guess the meaning of a word from its description in the language being studied is often useful when reading popular science literature, where a description of a device, instrument, phenomenon, and so on may occur. Sometimes, in both narrative and descriptive texts, there is a need to explain the reality. In this case, the situation itself should prompt the correct choice of the meaning of the word.

It is important when learning to read and understand the text to recognize this or that phenomenon of a foreign language, based on certain signs, and correlate it with the corresponding phenomenon of the native language. Differentiated exercises help to teach you to notice these signs. Thus, homonymy and conversion are characteristic of the English language. For recognition by signs, it is useful to compare two similar-shaped words or grammatical phenomena, students should indicate on the basis of what data they could distinguish similar forms from each other.

Comparison of selected words, finding the necessary signs, correlation with the corresponding meaning of the native language – such analytical work teaches

thoughtful reading, observation, cognitive activity and develops students' thinking. Since students are required to be able to directly understand the text, exercises to test understanding should be selected taking into account this specificity. So, such type of work as questions to the text is widely used in school. However, it should be remembered that not every question corresponds to the goal. Questions that touch on minor facts and details may sometimes remain unanswered, not because the students did not understand the text when reading, but because they forgot about this detail, did not pay attention to a fact insignificant for the narrative. On the other hand, questions requiring monosyllabic "yes" and "no" answers are also unreliable. Often schoolchildren answer them at random, and this method of checking the understanding of the text is ineffective. Questions that reveal the understanding of what has been read should relate to the main facts essential to the logic of the narrative and exclude, if possible, the element of randomness in the answers.

Other exercises that test reading comprehension may be correct and incorrect sentences on the content of the text. There should be much more sentences that do not correspond or do not fully correspond to the content of the read sentences than there are correct ones. This ratio reduces the moment of randomness to a minimum. Students should, while performing the exercise, indicate whether the sentence pronounced by the teacher is correct (that is, whether it corresponds to the content of the text) or incorrect (does not correspond to the content of the text). If a sentence is incorrect, the student must correct it so that it corresponds to the content of what he has read.

The following exercise, which can be suggested to test reading comprehension, is more cumbersome, but gives a fairly complete picture of the degree of understanding achieved by students while reading. It consists of groups of sentences (each group must have at least three sentences), in which only one corresponds to the content of the text. There should be several groups so that they reflect the main content of the story. The teacher writes down groups of sentences on the blackboard, the students name the sentence in the group that corresponds to the content of the story. The survey should begin, of course, with the weakest students. Reading a small passage aloud (no more than four or five lines) it may also indicate an understanding or misunderstanding of what has been read. If the student reads correctly, with the correct division into semantic groups, with the correct verbal stress, it is obvious that he understands what he is reading. A quick search in the text for sentences confirming or refuting the fact expressed by the teacher helps to reveal the understanding of what has been read.

Making a plan for what you read is also one of the ways to check the understanding of the text. In this case, it is most rational to suggest to the class to make a plan in the lesson so that everyone works independently. You can ask the class to arrange the points in a ready-made plan so that they reflect the development of the action of the story.

References:

1. Старков А.П. Обучение английскому языку в средней школе. М. 1997.
2. Цетлина В.С. Курс обучения иностранным языкам в средней школе. М. 1997.

З. Карпов И.В. «Иностранные языки в школе». Анализ процесса понимания и перевода учащимися иностранных текстов М. 1998.

UDC 811.111

UNIVERSITY TEACHERS' COMPETENCIES: STUDENTS' OPINION

Abisheva A.M.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада жоғары оқу орындары оқытушыларының құзыреттілігі қарастырылады.

Резюме: В статье компетентность преподавателей высших учебных заведений

The basis for the modernization of the domestic the education system is supposed to be competent; nostalgic approach. Therefore, the concepts of “competition”, “competence”, “competence; nastily approach recently high blunt as key categories for interdisciplinary research of pedagogic phenomena.

Competence approach is opposed to knowledge education paradigm. It is believed that about the educational process should be on ruled not for the transfer of ready-made information but on the formation of generalized according to concepts about the mechanisms of application of learned knowledge, methods of activity in different situations. Use of competency-based; progress in education involves principles; changes in the organization of educational process, its management, in character activities of the teacher and students, in the criteria for assessing educational results. All this should be reflected; but in the educational standards of the new type, where the final requirements for release nicknames are presented in the form of competencies. Literature analysis allows to present develop competencies as a set interrelated personality traits (skills, ways of action), given in relation to the definition a divided range of objects and processes, necessary for high-quality productivity activity in relation to them. Competencies, of course, do not reject knowledge. We are talking about a change of priority - the cent is placed on the ability of the individual apply knowledge, skills, personal qualities for successful activities in defined area. Competence-based approach in education can be realized only if teacher has the necessary competencies. What kind of competence we must have a modern lecturer university giver? How can you estimate the thread competence of the teacher? Appeal to the problem of evaluating the comp the teacher's tensely updates the issue of training and teacher training higher education [1]. An important feature teacher competence is what it considers in research in relation to such characteristics like “professionalism”, “pedagogical skill”, “qualification”, "functional literacy".

Competence of a university teacher is determined not only by the basic image title, academic degree, title, seniority, work experience in particular figurines, the desire for self-education, but and features of his professional Activity The specificity of the teacher's activity is determined by the diversity the roles in which he plays. Relations with students, colleagues, administration require constant improvement

competence. For this it is necessary anticipate upcoming changes and develop in yourself those qualities that will in demand in the future. The position of a teacher in Kazakh society requires him to be a "super competency". In what sense? As a rule, the teacher does not have a "producer" and no assistants (in most cases, today he is deprived of the support of even educational support powerful staff).

Consequently, he himself, against the background of teaching, must learn mother and science, and the commercialization of their intellectual property, and business; planning, and self-promotion, and fundraising, and technological issues of teaching, and education of students, etc. - and all this in a harsh environment financial constraints, with the strongest competition of colleagues in the struggle for the best students and for extra income [2]. Activities of a university teacher go grand. In the works of famous scientists (L.I. Antsyferova, I.A. Zimney, N.V. Kuzmi; A.K. Markova, V.A. Slastenina, L.D. Stolyarenko, etc.), the activity of the teacher was considered through various structural and content components: skills, qualities, competencies, abilities, functions, etc. According to accreditation requirements, it includes educational, educational; methodological, research, organizational, methodological and educational work. Today in high school they are testing different various quantitative indicators evaluation of the teacher's activity. So, research activities evaluated in points for such indicators lam, as the presence of a scientific degree, title, number of articles in international journals research, in magazines citation index of works in prestigious scientific publications, participation in the conference different of various levels, the volume of completed contractual works, grants, awards, etc. Educational methodological work is evaluated by the number of published educational; methodical some publications, textbooks, UMK, electron textbooks, etc. The teacher is the hardest to evaluate sky activity. As I.Ya. Lehrner, teaching activity is learning management activities the content of education and the formation personality traits.

She is a lead; cabbage soup, since all other integrators and appear in it [3]. The teacher strives for improvement in two directions: scientific and pedagogical. At the same time, in assessing their qualities, he is more opinion-oriented colleagues and is rarely interested in the opinion of students. But since the market has now penetrated into the field of education; wearing while students are straight consumers of educational services, then teacher can be seen as the main provider of quality educational services. Modern students have pragmaternal outlook on life. Therefore, in the teacher, students see the standard of their future professional activity. The image of a teacher largely determines their life strategies and professional choice. The study conducted by us in the Nursultan Territory in a number of higher educational institutions, made it possible to obtain characteristic opinions on priority competencies high school teacher [4]. According to students, a successful university teacher should have the following competencies: know your subject, be able to show the professional significance of the discipline being studied, have sense of humor, be enthusiastic about your affairs, be able to find contact with the student to be mobile, self-critical, responsive, open to new ideas in science.

Among the characteristics that disappoint students in a teacher were named: bias in assessment knowledge, monotony when lecturing, rudeness, disrespect for students, inability to listen to them, not deep enough knowledge of the subject being taught, narrowness outlook, the lack of a creative approach to their activities. First-year students are most attracted to teachers by friendliness, ability to listen, accessibility in communication, understanding, respectful attitude, objectivity in evaluation. 4th-5th year students showed great interest in a competent teacher who knows his subject well, having a wide range of interests, an asset but leading scientific; research activities and having practical in a particular industry. For university graduates, the teacher is first and foremost correlates with their future profession, according to; This is why professional characteristics are most valuable to them. After analyzing the answers, we ask; whether students rank competencies successful teacher. On the 1st place, students put the didactic abilities of the teacher, consisting in knowledge of the subject, the ability to explain the material in an accessible way, skills for interest in the topic being studied, show professional (practical significance) of the subject, knowledge of innovative technologies (active methods training, information technology) On the 2nd place - erudition, versatility of interests, originality of the teacher, sense of humor; 3rd place for takes emotional balance, 4th place - the desire for self-knowledge and self-development, mobility, confidence in a propensity to innovate. This is followed by the moral qualities of the teacher (fairness, honesty, tolerance), the ability to note the dignity of students, exactingness, respect and tact. [5].

Folding economic relations in education reflected on the noted personal characteristics of university teachers. So, for the first time students named such qualities successful teacher as confidence in itself, mobility, propensity to innovational technologies. Dedicated computers tendencies are necessary in working with modern students, because affect relationships with them, as well as the organization of student activities. Next, the students had to determine the rating of teachers working with these students, according to the identified competencies. Among the surveyed teachers, 27.8% have a high rating, medium - 44.2%, low - 27.8%. The question arises: can students speak experts in evaluating the performance of teachers? As the analysis of the scientific literature, this practice already exists both in domestic and foreign education system.

The consumers of educational services are students and they can take part in the evaluation. However, their opinion is not enough for making a competent decision should be associated with other assessment methods. It should be noted that student opinion is interesting in the analysis those competencies of a higher education teacher schools that have already been sufficiently studied by scientists, as well as completely new the content of which is not yet fully defined. In this regard, further research on this issue is needed. Competence of a higher education teacher should be an important competitive advantage in an innovative economy of Kazakhstan. And that's a matter of preparation and advanced training of high school teachers

References:

1. Медведев В., Татур Ю. «Подготовка преподавателя высшей школы». 2010г.

2. Мосичева И.А., Шестак В.П., Гуров В.Н. «Высшая школа и дополнительное профессиональное образование: проблемы и решения» 2009г.
3. Преподаватель вуза: технологии и организация деятельности: Учеб. пособие. / Под ред. С.Д. Резника. 2009г.
4. Демьяненко М.Я. Основы общей методики обучения иностранным языкам: теоретический курс. 2008г.
5. Белогрудова В.П. Об исследовательской деятельности учащихся в условиях проектного метода. 2013г.

UDC 811.111

THE CONCEPT OF FUNCTIONAL STYLE IN MODERN LINGUISTICS

Akbarova D.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Резюме: В настоящей работе была предпринята попытка выявить стилистические аспекты газетного и журналистского стиля, и исследование было проведено в соответствии с функциональной стилистикой, лингвистикой текста и сравнительной типологией.

Түйін: Бұл жұмыста газет пен журналистік стильдің стилистикалық аспектілерін анықтауға әрекет жасалды және зерттеу функционалды стильге, мәтін лингвистикасына және салыстырмалы типологияға сәйкес жүргізілді.

The problem of functional stylistics as a special area of linguistic research began to pay attention at the beginning of the twentieth century to such Russian scientists as Baudouin de Courtenay I.A., Polivanov E.D., Vinogradov V.V., Yakubinsky L.P. Scientists Halperin I.R, Arnold I.V., Akhmanova O.S., Naer V.L., Kuharenko V.A., Riesel E.G., Kozhina M. made a great contribution to the functional stylistics of the ideas on functional styles as a language system. N. and other scientists. The problems of the functioning of language in various spheres of human social activity have become the subject of many subsequent studies. The problem of functional-style differentiation of the language began to attract more and more scientists because the language could not be regarded as something uniform and absolutely homogeneous in its functional-style, genre composition, without taking into account internal parallelism and the intersection of its components. The variability of the language is manifested precisely in its functioning, corresponding to a specific communicative task. This correspondence ensures the uniqueness of the functional style (FS) as a system of language tools used to perform a specific functional task in a specific communicative environment. Speech styles depend on the social context in which the communication process takes place. The word may or may not be appropriate for a particular situation. The stylistic characteristic of the word allows you to use it in any of the functional styles.

I.V. Arnold considers functional styles to be "subsystems of language", each of which has its own characteristics in vocabulary and phrases, grammatical structures, and sometimes in phonemes. Each style is a system of closely related lexical, grammatical and phonetic means."[1].

The well-known Russian-English nationalist knows N. M. Razinkina, who deals with functional methods, describes VPs as "a set of written and oral texts that

are characterized by a certain goal orientation and the presence of linguistic means (at different levels), which are characterized by special selection and specific processing" [2].

In the English language, it is customary to distinguish the following functional styles (classification of I.R. Halperin):

- ✓ scientific prose style or scientific style;
- ✓ style of official documents or official style;
- ✓ newspaper style;
- ✓ journalistic style;
- ✓ art style.

Some of these styles have their own underlays. For example, the art style combines the language of poetry, prose and drama.

I.R. Halperin distinguishes "two types of newspaper style: a) the style of newspaper messages, headlines and announcements, which, in his opinion, constitute the essence of the newspaper style, and b) the style of newspaper articles, which is a kind of journalistic style, which also includes the oratory and essay styles" [3].

I.V. Arnold includes in his classification "colloquial, poetic, business and public speaking as separate styles".

The system of functional styles is an object of stylistic research. The scope of communication also includes circumstances that accompany the process of speech production in each individual case. There is professional communication, an informal conversation, a lecture, an official letter, a telephone conversation, etc. All these situations can be generally divided into formal and informal.

I.R. Halperin offers the following stylistic classification of the lexical units of the English language used in formal and informal situations, which are "served" by various functional styles:

1. Neutral, literary, and colloquial vocabulary;
2. Special literary vocabulary;

Scientific Prose Style or Scientific Style

"The scientific style depends on the nature of certain sciences (natural, accurate, humanitarian) and the types of speech (monograph, scientific article, report, textbook, etc.).B.) has a number of common features that are visible despite the difference, which allows us to talk about the details of the style. whole. At the same time, it is quite natural that, for example, texts of physics, chemistry and mathematics differ significantly in the nature of presentation from texts of philology or history. The scientific style is characterized by a logical sequence of presentation, an ordered system of relationships between parts of the presentation, and the authors' desire for accuracy, concreteness, and ambiguity, while maintaining the richness of the content."

Logic is the presence of semantic connections between consecutive units of text. Only the text has a sequence in which the conclusions drawn from the content are observed, they are consistent, and the text is divided into separate semantic parts that make the movement of thought special-universal or universal-special. Clarity, like the quality of scientific speech, implies understanding, accessibility. In terms of

accessibility, scientific, academic, and popular texts differ in material and how they are written in the language.

The **accuracy** of scientific speech implies unambiguous understanding, the absence of a discrepancy between the signified and its definition. Therefore, in scientific texts, as a rule, figurative, expressive means are absent; words are used primarily in the direct sense, the frequency of terms also contributes to the uniqueness of the text. The strict accuracy requirements for a scientific text limit the use of figurative means of language: metaphors, epithets, artistic comparisons, proverbs, etc. Sometimes such tools can penetrate into scientific works, since the scientific style strives not only for accuracy, but and to persuasiveness, evidence. Sometimes figurative means are necessary to implement the requirements of clarity, clarity of presentation. **Emotionality**, like expressiveness, in a scientific style, which requires an objective, "intellectual" presentation of scientific data, is expressed differently than in other styles. The perception of a scientific work can cause certain feelings in the reader, but not as a response to the emotionality of the author, but as an awareness of the scientific fact itself. Although a scientific discovery works regardless of the way it is conveyed, the author of a scientific work himself does not always refuse an emotional-evaluative attitude to the events and facts presented. The desire for limited use of the author's "I" is not a tribute to etiquette, but a manifestation of the abstract-generalized stylistic feature of scientific speech, reflecting the form of thinking [3].

"A distinctive feature of the style of scientific works is their saturation with terminology (in particular, international). However, one should not overestimate the degree of such saturation: on average, terminological vocabulary usually accounts for 15-25 percent of the total vocabulary used in the work. The use of abstract vocabulary plays a huge role in the style of scientific works".

The vocabulary of scientific speech consists of three main layers: common words, general scientific words and terms. In any scientific text, common vocabulary form the basis of presentation. First of all, words with a generalized and abstract meaning (being, consciousness, fixes, temperature) are selected. With the help of general scientific words, phenomena and processes in different fields of science and technology are described (system, question, meaning, designate). One of the features of the use of general scientific words is their repeated repetition in a narrow context.

A term is a word or phrase that accurately and unambiguously names an object, phenomenon or concept of science and reveals its content. The term carries a large amount of logical information. In explanatory dictionaries, the terms are accompanied by the notation "special".

In the scientific style, logical, book syntax dominates. "Complex and complex constructions, narrative sentences, direct word order are typical. Logical certainty is achieved by subordinate unions (so, as, so ...), Introductory words (first, second, result). To connect parts of the text, special means are used (words, phrases, sentences), indicating the sequence of development of thoughts (initially, then, first of all, a priori), the relationship between the previous and subsequent information ("mentioned above, as we said, as marked), on the cause-effect relationship ("but, because, in thanks, in result, in relationships), on the transition to a new topic

(consider it now, let's take into account), on proximity, the identity of objects, circumstances, signs (he, the same, here, there). Among simple sentences, a design with a large number of subordinate and sequentially subordinate nouns in the form of the genitive" is widespread. Types and genres of scientific style

There are three varieties (sub-styles) of the scientific style: scientific-specific sub-style; scientific and educational style; popular science style.

Within the framework of the scientific genre, such genres as a monograph, dissertation, report, etc. are distinguished. The genre is distinguished by a generally rigorous, academic manner of presentation. It combines scientific literature written by specialists and intended for specialists. This sub-style is opposed by the popular science sub-style. Its function is to popularize scientific information. Here, a specialist author turns to a reader who is not sufficiently familiar with this science, so the information is presented in an accessible, and often in an entertaining way.

The scientific and educational substratum combines the features of the proper scientific substratum and the popular science exposition. With the scientific style itself, it is related by terminology, consistency in the description of scientific information, logic, evidence; with popular science - accessibility, saturation with illustrative material.

The following types of scientific prose can be distinguished: monograph, Journal article, review, textbook (textbook), lecture, report, informational message (about the conference held, seminar, conference), oral presentation (at a conference, seminar, etc.), Thesis, scientific report. These genres are elementary, that is, created by the author for the first time. Secondary texts, that is, texts grouped on the basis of existing texts, include: abstract, abstract, abstract, abstract, abstract. When preparing secondary texts, the information is folded to reduce the size of the text. Types of educational and scientific style include a lecture, a seminar report, a term paper, and an abstract report.

References:

1. Galperin I.R. Stylistics. - M.: Higher School, 2007. - 306-314 p.
2. Arnold I.V. Stylistics. Modern English: Textbook for universities.-7th ed. - Moscow: Flint: Nauka, 2011.- 266-268s.
3. Lazareva E.A. Headline in the newspaper. S.: Ural University Press, 2009.- 21-40 p.

UDC 378.147 (811.111)

IMPROVING LANGUAGE COMPETENCIES OF TEACHERS AND STUDENTS

Akberdiyeva D.A.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада халықаралық бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ететін жаңа білім беру бағдарламаларын іске асыру үшін оқытушылар мен қызметкерлердің тілдік құзыреттіліктерін жетілдіру жүйесін жаңғырту арқылы ЖОО-ның ғылыми-білім беру қызметін интернационалдандыру мәселелері қарастырылады.

Резюме: В статье рассматриваются проблемы интернационализации научно-образовательной деятельности вуза посредством модернизации системы совершенствования языковых компетенций преподавателей и сотрудников для реализации

A characteristic trend of updating modern higher education is the internationalization of scientific and educational activities of the university, which is due to a number of reasons, in particular, the need to revise the content of education, especially engineering, in the context of standards, improving its quality and the level of competitiveness of the university.

Internationalization of education is "a process that includes various formats of international interaction: mobility for educational purposes: this includes not only students and teaching staff, but also representatives of the university administration; the introduction of such types of mobility as institutional and programmatic, based on various teaching tools; the compilation of updated educational standards based on international standards and their inclusion in the curricula of universities; the establishment of various forms of long-term institutional partnerships in the field of education" [1].

A. S. Elkina identifies three types of internationalization of universities: intra-oriented, (the involvement of foreign professors or the use of foreign literature in the educational process and scientific research of the University); externally oriented (Stagioni teachers and students abroad, scientific publications in international journals); bilateral or multilateral (in the aspect of cooperation, i.e. the exchange of teachers and students, researchers, educational and scientific literature) [2].

According to research (S.F. Sutyryn, M. Siederkvist, M. Harari, etc.), the process of internationalization of the university has several stages, starting with zero, i.e. an insignificant component of the university's activities, limited to several contacts with foreign universities. The first stage is characterized by the organization of student mobility, at the second stage there is an internationalization of curricula and programs. At the third stage, there is a change in the organization of the culture of the university, aimed at intercultural communication. The fourth stage is the institutionalization of internationalization, i.e. creation of structures at the university dealing with the creation of a system of international cooperation, academic exchanges and integration of international standards. At the fifth stage, the commercialization of income from internationalization begins, which becomes a source of financing for the university.

It should be noted that the success of internationalization is determined by the level of foreign language proficiency, both among teachers and students, the availability of quality programs and international cooperation with partner universities. The key factor of internationalization is the creation of a multilingual environment, since a foreign language becomes "a universal means of professional, educational, research and industrial life" [3].

According to U.A. Kazakova and Yu.M. Kudryavtsev, "foreign language competence acquires a special functional load as a type of knowledge that promotes personal self-realization in modern society, which is closely related to the process of professional socialization" [3]. Effective communication makes it possible for representatives of different cultures to communicate with each other, achieve

understanding, perform official duties related to the use of the English language – these are the requirements of modern life [4].

It is necessary to develop educational and methodological resources for the formation of English language teachers' competence and practical skills for testing and evaluating language knowledge within the framework of qualification requirements [5].

It is also possible to implement a comprehensive project "Improving the language competencies of teachers and students for the internationalization of scientific and educational activities of the university", the purpose of which is to modernize the system of improving the language competencies of teachers and staff of the university for the implementation of new educational programs that ensure the international competitiveness of the university. The project, which involves all sectors of the university, is aimed at solving the following tasks:

- preparation of plans and programs of disciplines, basic educational programs, texts of lectures, methodological materials, scientific articles, etc. in English;
- providing language support and content content of the foreign language module of international programs for students;
- language training of teachers and researchers of the university to conduct classes with foreign students in English and participate in the implementation of an international educational program;
- development of a level-based system of advanced training and professional retraining of university teachers and staff aimed at improving language competencies;
- development of modular professional development programs for university teachers and staff based on a level-based approach and a cumulative learning system;
- testing of the teaching staff of the university in order to determine the level of English language proficiency and the formation of study groups;
- conducting intermediate and final testing of students of advanced training programs and their questionnaires in order to improve the quality of education and preparation for the international qualification exams in English;
- conducting multi-level language courses for university teachers and students - future participants of academic mobility programs;
- conducting university-based IELTS preparation courses for schoolchildren of the city in order to conduct career guidance and attract applicants with a higher passing score to study at the university.
- consulting the teaching staff of the university on the translation of scientific materials of abstracts and scientific articles into a foreign language for further publication in foreign publications [6].

Thus, the implementation of a comprehensive project will increase the motivation of the university's management, teachers and staff to improve linguistic competencies to increase competitiveness in the international academic community, a growing number of personal and collective initiatives in the field of international scientific cooperation, an increase in the number of scientific publications in foreign publications, an increase in the number of foreign students.

References:

1. Зуева В. Интернационализация образования – это... Инструменты управления процессом интернационализации в образовании FB.ru 4.07.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fb.ru/article/193211/internatsionalizatsiya-obrazovaniya---eto-instrumentyupravleniya-protsessom-internatsionalizatsii-v-obrazovanii> (дата обращения 11.03.2017).
2. Елкина А.С. Интернационализация образовательной деятельности российских вузов в современных условиях [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/internatsionalizatsiyaobrazovatelnoy-deyatelnosti-rossiyskih-vuzov-v-sovremennyhusloviyah> (дата обращения: 11.03.2017).
3. Казакова У. А., Кудрявцев Ю. М. Иностранные языки как универсальное средство эффективной научно-исследовательской деятельности педагогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/inostrannye-yazyki-kak-universalnoesredstvo-effektivnoy-nauchno-issledovatel'skoy-deyatelnostipedagogovvuzov> (дата обращения: 11.03.2017).
4. Симонова О.А., Ситникова А.Ю., Чмых И.Е. Развитие оценочной компетентности субъектов образовательного процесса при реализации международных языковых проектов в Ханты-Мансийском автономном округе – Югра // Высшее образование сегодня. – 2016. – №2. – С.12–15.
5. Ставрук М.А. Апробация методики обучения иностранному языку «Real World Teaching» в рамках «Языковой стратегии Ханты-Мансийского автономного округа-Югры» // Современные технологии и тактики в преподавании профессионально ориентированного иностранного языка : сборник научных трудов, выпуск Москва:РУДН. – 2013 – С. 143 – 149.
6. Chmyk I, Simonova O. International Collaboration in Higher Education within TEMPUS –IV PROSET// European Science and Technology. –Materials of the III International Research and Practice Conference. – Vol. II. – October 30-31, 2012. – Munich, Germany. – P. 322–324.

UDC: 373.1.

CONDITIONAL SPEECH EXERCISES as a MEANS OF FORMING SPEECH SKILLS

Akimbek I.

«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Сөйлеу-ауызша ауызша қарым-қатынас (тыңдаумен бірге) жүзеге асырылатын сөйлеу әрекетінің өнімді түрі. Сөйлеудің мазмұны-ойларды ауызша білдіру. Сөйлеу сөйлеу, лексикалық, грамматикалық дағдыларға негізделген.

Резюме: Говорение – продуктивный вид речевой деятельности, посредством которого (совместно с аудированием) осуществляется устное вербальное общение. Содержанием говорения является выражение мыслей в устной форме. В основе говорения лежат произносительные, лексические, грамматические навыки.

In order for the exercises to have all the necessary qualities (meet all the requirements), they cannot be based on the same principles as traditional exercises. Since it is necessary to create conditions adequate for communication, conditional speech exercises should be based on the same principles as the communication process itself.

The presence of a conditioned speech task in the exercise, however, does not yet make this exercise suitable for automating a certain grammatical form, lexical

units, etc. After all, by performing the same speech task, a student can clothe a thought in completely different forms. Therefore, the exercise should be organized so that the replicas of the students- interlocutors go in the same direction, i.e. that the necessary speech material is used in them, and that the replicas are of the same type in this regard.

- This is the second principle of constructing conditional speech exercises - the principle of analogy in the formation and assimilation of forms. It means that students, when performing some speech task, follow a certain pattern presented on the blackboard or in the teacher's remark, completely and schematically. The formation and use of the grammatical form occurs at the same time subconsciously, as if in the background of consciousness, while self-consciousness is directed directly to the expression of thoughts in accordance with the speaker's task.

Conditional speech exercises are devoid of this drawback. In the foreground, the student has a speech task. Performing it, he forms by analogy with the sample and uses the form necessary for the expression of the speech task. This means that the form is assimilated not in isolation from its function, but, on the contrary, in close connection with the function, due to the latter.

Thus, the third principle of constructing conditional speech exercises is the principle of parallel assimilation of the form and its function, with the leading role of the latter [1].

The analysis of the exercises themselves leads to the conclusion that the requirements put forward for this category of exercises are dictated by their main purpose, as many think, to serve as a means of mastering the structural side of the language, operations with language material.

When determining a set of exercises, it is necessary to proceed from the fact that the purpose of this category of exercises is the formation of speech skills capable of transference, to function in the speech skill on the rights of the conditions of its functioning. Achieving such a goal imposes requirements for preparatory exercises of a slightly different nature than if they were exercises for preliminary mastery of the language form.

Among the requirements for exercises, it is legitimate to distinguish: a) stable, i.e. the requirements that any conditional speech exercise must meet; b) variable, i.e. the requirements that not every exercise meets, or does not meet them to the same extent.

Stable requirements:

1. Conditional motivation of the speech act, i.e. setting before the students not any linguistic task, but the speech "Confirm my thought", "Ask ...", "Express doubt in ...", etc.

2. Situativity of the exercise, i.e. the correlation of each of its elements with the communication situation.

3. The predominant orientation of the student's consciousness towards the purpose of the utterance or at the reception of its content. The form is acquired mainly involuntarily due to its use or perception in a particular function.

4. Each element of the exercise simulates speech communication.

5. Merging of the three sides of speech activity. This means that there should be no grammatical or lexical exercises for the student, because he learns not vocabulary, grammar or phonetics separately, but the lexical, grammatical and pronouncing sides of speech in a complex. It is impossible to dissect these sides without disrupting the process of speech activity.

1. The communicative value of phrases.

2. Ensuring relative error-free speech actions.

3. The relativity of the exercise.

4. The economy of the exercise in time, i.e. the potential to be completed in the shortest possible time.

5. Sufficiency of the same type of phrases for the assimilation of a sample, sound or repetition - for lexical units [1].

Varying requirements:

1. Combining isolated learned difficulties. This is systematically carried out at the stage of skill improvement (the stage of combination). This requirement is extremely important, because due to its observance, the skill develops stability, develops flexibility.

2. Differentiation of assimilable phenomena (interleaving). In fact, it is closely adjacent to the combination, but it is carried out differently and pursues a specific goal. Differentiation requires the attraction of arbitrary attention.

3. Thematic, logical, meaningful coherence of the elements of the exercise.

4. The presence of the specified speech means.

According to the methods of execution, the action is understood - imitative, substitution, transformational, reproductive, which the speaker must perform with speech material in order to fulfill his speech task.

1. Imitative conditional speech exercises are those in which a student finds language forms in a teacher's remark (in a speech sample) to express a certain thought, and uses them without changing them. These exercises are fundamentally different from the mechanical repetition, which is not rarely resorted to in practice: "Repeat after me." Such repetition after the teacher is not speaking, because no communicative task is set before the speaker.

2. Substitution conditional speech exercises are characterized by the fact that in them there is a substitution of lexical units in the structure of this grammatical form. These exercises should not be confused with ordinary substitution exercises, and even more so with substitution tables, when performing which there is not substitution, but construction.

3. Transformational conditional speech exercises involve a certain transformation of the replica (or part of it) of the teacher (interlocutor).

4. Reproductive conditional speech exercises involve reproduction (independent reproduction) in the replicas of students of those forms that were learned in previous exercises.

These (and other) types make it possible to automate almost any grammatical, phonetic phenomenon, any speech units in conditional speech exercises.

All four types of conditional speech exercises are given in this sequence for a reason. They represent a complex through which each automated form must "pass" in one way or another. The construction of the complex depends on many factors: the degree of training, age characteristics, the nature of the speech material, its correlation with a related language, etc. It is this sequence that seems appropriate: the complex begins with imitative actions that improve perception and lead to the acquisition of a sense of form. This latter develops further on the basis of substitution actions, where the student selects the form and fills it with other content, as a result of which the sample begins to be realized not as something frozen, the form is abstracted, becomes generalized.

When performing transformational actions, the speaker no longer relies on a sample, but on a "outlined" stereotype and an acquired sense of form, although there is a similar form in the perceived replica; in reproductive actions, the student is deprived of this clue [2].

If we take into account that the speech exercise is a speech-thinking task, then it is not difficult to notice the different nature of mental activity in the exercises of these groups: in retellings, reproductive processes, reproduction of other people's thoughts prevail; in descriptions - the ability to logically organize information, imagination; in assessments and when reading - productivity, independence of thinking.

The most important typological features of speech exercises can be formulated as follows:

1. The speech exercise always ensures the presence of the strategy and tactics of the listener (speaking, writing, reading). Thanks to strategy and tactics, the quality of purposefulness in speech skills develops.

2. The speech exercise always actualizes the relationships of the communication participants.

Due to the actualization of relationships (different each time), the quality of dynamism develops in the speech skill.

3. Speech exercise is always a new situation, which ensures the productivity of utterance (speech activity).

4. Speech exercise develops speech activity and independence.

Speech activity is ensured by taking into account the personal characteristics of students and challenging the attitude to what is perceived, and independence is provided by a special strategy of using ever-decreasing supports [3].

Thus, speech exercise is a form of communication, specially organized in such a way that provides the controlled choice of the speaker's strategy, actualizes the relationships of communication participants, causes their activity and natural motivation of speech activity, educates independence and productivity of speech skills.

In determining these requirements, methodologists are united in their judgments. This is quite understandable, because the very name "speech" already imposes certain requirements.

It should be noted a very important requirement that the speech exercise be associated with "motivational and operational activity" (P.Ya. Galperin's term). Closely related to this is the requirement to ensure the development of the speaker's initiative, put forward by many authors. According to some, initiative is brought up through proper organization of exercises, when the student gets used to reacting without the requirement to do so.

It is also noted that in speech exercises, only previously learned things are used as some kind of linguistic fact, and they are used without prompting what the student should say, i.e. we are talking about the lack of knowledge of the material.

It seems methodologically correct to proceed from the fact that the speech exercise is designed to develop the skill, all its qualities and mechanisms when determining the requirements. Therefore, it must meet a whole set of requirements, some of which are stable, others are variable.

References:

1. Упражнения как средства обучения. Часть II [Текст] : учеб. пособие / под ред. Е.И. Пасова, Е.С. Кузнецовой. – Воронеж: НОУ «Интерлингва», 2002. - 40 с.
2. Вайсбурд М.Л. Обучение пониманию иностранной речи на слух. – М., 1965г. С.-433
3. Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам.- М.: Академия, 2004г. С.-365

UDC 372.881.111.1

THE ROLE OF BORROWINGS IN REPLENISHING THE VOCABULARY OF MODERN ENGLISH

¹Alimzhanova F.B., ²Jabbarova A.

¹ «Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

²Jizzakh State Pedagogical Institute named after A. Kodiri, Jizzakh, Uzbekistan

Түйін: Басқа тілден ену процесс ретінде әр тілге тән және ағылшын тілінің лексикалық құрамына тән. Ағылшын тілінде көптеген сөздер басқа тілдерден алынған сөздер болса да, бұл тіл әлі де өзіндік ерекшелігін жоғалтпағаны талданды.

Резюме: Заимствования как процесс являются присущими для каждого языка и неотъемлемыми для лексического состава английского языка в особенности. Проанализировано, что хотя в английском языке большое количество слов является словами заимствованными из других языков, этот язык все таки не потерял своей самобытности.

The influence of a particular language is always interpreted by historical events: civil strife, victories of people, travel, trade, etc. all this helps to closer interaction of numerous languages.

Therefore, cultures borrow phenomena and concepts from each other. Thus, cultures and languages of different ethnic groups have enriched the vocabulary. The social, political and economic changes taking place in the world have largely led to migration, resettlement, mixing and confrontation of people from all over the world.

Thanks to these processes, many cultural and linguistic obstacles that hindered them in the past are being overcome. People have the opportunity to get acquainted

with another culture, to take part in it. The interaction of real culture occurs through the interaction between individuals.

In fact, this is a process of intercultural communication. The cultural experience of the history of evolution of both does not depend on the culture of the other and is in communication with them. Contacts take place in all spheres of politics, economics, art, as a result of significant changes in everyday life and lifestyle.

At the moment, there is a real situation when a country is open to understanding the cultural experience of other peoples and at the same time is ready to share the results of its own culture. The development of cultural ties takes place in different spheres of human life.

Intercultural dialogue, during which cultural values are exchanged, is conducted between representatives of different nations, namely linguistic and other cultures.

Since the number of elements of foreign languages in the original language is constantly increasing and because of the assimilation process, it is difficult to determine the origin of a word with a large volume of borrowed elements in the language.

Prefixes from Greek and Latin words are considered international, for example, anti-, counter-, inter-, sub-, ultra-, etc. Greek suffixes are also extensively used in all languages: -ist, -ism, -isk.

The study of scientific literature has shown that this level of influence of one language at the same time significantly depends on the language factor, i.e. on the degree of similarity of interacting languages, namely, whether they are closely related or not. Now we are interested not only in where and why the borrowed word came from, but also how it was integrated into the language, how it obeys its grammatical structure and sound quality, how it changed its meaning and how in this case, because of its use, the word in the language that adopted it [1].

Studies of scientific literature have shown that the level of influence of language at the same time depends on the language factor, i.e. on the degree of similarity of language interactions, regardless of whether they are closely related or not. Now the point is not only where and why the borrowed word came from, but also how it was integrated into the language, how it corresponded to the grammatical structure and sound quality, how its meaning changed, and in this case, thanks to its use, the word in the language using this word.

Studies of scientific literature have shown that the degree of influence of language in this case depends on the language factor, i.e. on the level of similarity of language interactions, regardless of whether they are closely related or not. Now the point is not only where and why the borrowed word came from, but also how it was integrated into the language, how it corresponds to its grammatical structure and sound quality, how its meaning has changed, and in this case, thanks to its use, the word in the language with this word.

Scientific studies have shown that the degree of influence of language in this case depends on the language elements, i.e. on the same level of language interaction, regardless of whether they are closely related or not. Now the problem is not only

where and why it was borrowed word for word, but also how it got into the language, how it fits its grammatical structure and sound quality, how its meaning has changed, and in this case thanks to its use, who used this word.

Due to the universal regularity of languages, adding new words to the dictionary when borrowing cannot pass without a trace for the remaining words. A borrowed word usually represents one or more meanings of a word that existed in an earlier language

At the same time, there is a restructuring (reconstruction) in their semantic structure, so that some secondary means may become essential or vice versa. Words can also be very close in meaning and often disappear [2].

The long-term coexistence of complete or almost perfect synonyms in this language is impossible, and this is because it has always been removed either by crushing their meanings or by replacing unsuitable words. A word has to go through a difficult path to its semantic development.

Because of these characteristic conditions of historical development, many foreign-language elements have penetrated into the English language.

The massive nature of borrowings from foreign languages was due to certain aspects of the vocabulary of the English language.

The reasons for borrowing foreign words have been studied by both domestic and foreign linguists. There was no clear understanding of internal and external problems. At one time, the main reason for borrowing words was the need to give names to things and concepts.

There are other issues, which vary according to the nature of the linguistic, social, intellectual, aesthetic, the need for new types of language, the necessity of dismantling the concepts, the range of values and principles, fairness and transparency, convenience, etc.

Not only is the historical part of language change and the inevitable penetration, but also complements one of the main sources of lexical diversity, completeness language and a new lexical richness.

Borrowing a language is one of the most important elements of development. The process of borrowing is at the heart of any activity.

The addition of the lexical composition of the Old English language was often carried out by combining two (or several) bases into one word. In Old English, as in modern English, the combined bases are either directly adjacent to each other, or retain inflectional (mostly valid) suffixes, as happened in cases when phrases were combined into one word.

Adding the lexical composition of old English was often done by adding two (or more) roots in one word. In Ancient English, as in modern English, connected elements are either directly related to each other, or retain inflectional suffixes (mostly valid ones) [3].

The massive nature of foreign borrowings caused some features of the vocabulary of the English language and influenced the nature of word formation in the current English language. First of all, thanks to a number of dictionary borrowings, a number of affixes - suffixes and prefixes appeared in the morphemic system of the English language. In this regard, hybrid words have arisen, that is, the

affix of the meaning of a foreign language and the roots of the English language, for example, to reread, retell, retell with the Romance (French) prefix re- with the meaning of repetition of the action and with English roots.

A.A. Potebnya going to attention to the original element in the borrowing process. "To borrow," he said, "means to borrow in order, perhaps, to make a greater contribution to the treasury of human culture than you receive." This position of borrowing gives permission to detect cases in the development of the vocabulary of a particular language, to explain the changes taking place in it and their causes, to discover the relationship between the emergence of individual words and the development of the people. The history of language reveals various events, causes (factors), changes in language as linguistic (or intra-linguistic) related to the history of the people, the general development of human society an extralinguistic approach. These 2 concepts and 2 sides of the history of the language continuously flow in parallel.

The reasons for this phenomenon are diverse, but they are the same for all languages; they include intra-linguistic, external, extralinguistic. The following are intra-linguistic:) the need to name an object or phenomenon is due to the absence of a phenomenon indicated in the cognitive basis of the receptor language. This is the most important and ancient reason for borrowing; along with a new phenomenon for the people, his name will also enter the language of the people (bistro, gondola, elephant);

2) give a name to the object or phenomenon that was nameless. If the nouns speaking the main and other languages have a meaning, the English word has a general meaning, and the borrowed one has both a general meaning and additional features, as well as the connotative meaning of "smelly".

2) intensification of international relations, the process of globalization, an increase in the number of internationalisms - words of one language borrowed from many languages. Periods of time are characterized by the presence of both a source of borrowings and foreign language elements in the language: - direct transition from the native language to a foreign one [4].

The greatest flow is in Old French, in the Middle Ages after the Norman Conquest, and as a result, almost half of English dictionaries have roots in the Romance language. Currently, many scientific terms and new borrowings from continental languages have entered the language. However, these facts in no way limit linguistic doubts about the identity of the language. Most English words are written in English and remain native.

A language cannot only assimilate elements of other languages, it can also serve as an intermediary in the chain of use and translation.

Borrowing English vocabulary is the sphere of word formation that most correctly and naturally reproduces the history of the United Kingdom and shows the influence of external non-verbal causes on the language. Therefore, it is desirable to trace them in the time schedule and combine them with the history of people living in England.

References:

1. Хлебникова И.Б. «Введение в германскую филологию и историю английского языка», - Калининский Гос. Университет, Калинин, - 2012
2. Гальперин И.Р., Черкасская Е.Б. «Лексикология английского языка», М.- 2016
3. Ильиш Б. А., « История английского языка», Изд. 4-е, Изд-во лит-ры на ин. языках, М., 2015
4. Секирин В.П. Заимствования в английском языке. - Москва, 2014.

UDC 373.1.

ALLUSION in MODEREN DETECTIVE LITERATURE

Bakirova A.

«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Стилистикалық қабылдау бұқаралық ақпарат құралдарында да, көркем әдебиетте де ұзақ уақыт бойы кеңінен қолданылады, бірақ бұл техниканың мазмұны, механизмі мен ерекшелігі әлі күнге дейін нашар түсініледі.

Резюме: Стилистический прием аллюзии широко используется в течение длительного времени и в средствах массовой информации, и в художественной литературе, однако содержание, механизм и специфика данного приема до сих пор остаются малоизученными.

The object for study is the detective works of R. McDonald. The subject of the study is allusiveness in the work of these writers. The relevance of the study is due to the fact that Ross MacDonald's detective novels about the private detective Lew Archer are currently insufficiently studied in Russian literary criticism.

According to the content, allusions are divided into historical and literary ones. Historical allusions are based on the mention of a historical event or person. Literary allusions are based on the inclusion of quotations from precedent texts (often in modified form), as well as on the mention of the name, character of a literary work or an episode from it. There are also mixed allusions that have signs of both historical and literary allusion [1].

In the detective prose of the United States of America, allusiveness has received a weak spread. This was due to the fact that the traditional American detective is fundamentally different from the so-called "classic" detective. In the American Detective an important role is played by the image of the action in close connection with the process of solving the crime. At the same time, much attention is paid to the detailed description of the characters and the image of the shadow side of American life. These factors often make the use of allusions unnecessary and inappropriate. An important role is played by the fact that American detective fiction is more focused on the mass reader, who, as a rule, is not an expert in literature, philosophy and history, and cannot understand references to the works and events of the past.

Among the detective writers of the USA, one can single out an author who, with equal success, combined in his novels the dynamics of action, deep psychology and well-developed allusiveness. This is a classic of the detective genre Ross MacDonald (present.name Kenneth Millar, 1915 - 1983). Its main character is Lew

Archer, a private investigator specializing in family affairs. He appears in eighteen novels and a number of short stories. The genre of these works can be defined as "cool detective" (hard-boiled fiction). This Native American genre was created in the 20s of the XX century. A strong plot in the "cool detective", in contrast to the "classic", is built, according to G. Anjaparidze, "not on the scrupulous collection of evidence inaccessible to the gaze of ordinary mortals, but on the abundance of action, frequent movements, chases and the generous use of hot and cold weapons"[2]. The best examples of this detective genre ("The Maltese Falcon" and "The Glass Key" by Dashiell Hammett, novels and novellas by Raymond Chandler about Philip Marlowe, Ross MacDonal's cycle about Lew Archer) are psychological, realistic and can be attributed to "high" literature.

The works about Lew Archer contain a large number of allusions, i.e. references to the most diverse works of world classical literature. Allusions are also evident in the reflections of Archer, who, despite his shallow-headed past, is a man comprehensively

developed and erudite (unlike many of his literary "colleagues" from works in the genre of "cool detective"), and in the very construction of the plot and the development of action in the works. MacDonal also uses (but does not say this directly) allusions dating back to his own childhood and youth when writing about Archer's biography (it is known that the writer himself was an avid violator of the law and "difficult to bring up" in his younger years).

Let's move on to specific examples of allusions in MacDonal's novels. The obvious allusions in MacDonal's works include the title of one of his novels - "The Underground Man" (in Russian translation

"Buried"). This title is a reference to Dostoevsky's "Notes from the Underground". In addition, the character of this novel, who will be killed and "buried", behaves in the spirit of the "antihero" of "Notes from the underground". His whole essence is reflected in a cynical remark: "Will the world fail or will I not drink tea? Let the world fail itself, and I'll drink tea! And with sugar!" [3]. The construction of the novel "Striped Hearse" repeats some elements of the plot of Dante's "Divine Comedy". Archer's next client is a young woman who arrived from a Mexican town where mostly Americans live, who left the United States for one reason or another. At her request, Archer comes to this town and conducts an investigation into the circumstances of the disappearance of a young girl. Miss Blackville, Archer's client, appears here as Virgil, sent to help Dante-Archer. An American town in Mexico acts here as Dante's Hell, because almost all of its residents had problems with American law. In this case, we are dealing with a "single" allusion (according to the classification of R. F. Thomas). According to the apt remark of Cormac O'Killenen, in the role of Purgatory in

The Striped Hearse and other MacDonal novels, Archer's very existence and his constant striving for knowledge act [4]. In the novel

"Striped Hearse" is also a "corrective" allusion to Dickens' novels "Oliver Twist" and "David Copperfield" (Archer is looking for a missing girl in the same way as the main characters of Dickens were looking for their relatives, in the harsh conditions of real life, which is not much different from Dante's Hell). Natural

disasters in MacDonald's novels (such as the oil slick at the very beginning of the novel "Sleeping Beauty" and the forest fire in the novel "Buried") can be considered historical allusions and allegories at the same time. In 1969, an oil spill actually occurred in the coastal waters of California [5] and MacDonald himself was the initiator of a public campaign to protect nature from man-made disasters. Giant wildfires in California also took place at the time when MacDonald was writing his works about Archer. MacDonald's depiction of natural disasters is an allegorical depiction of the troubles of American society and the inner state of the characters (the forest fire in the novel "Buried" personifies the cruel and terrible events associated with the investigation of a crime that leave a kind of "scorched strip" in the souls of the main characters). Also, the image of the forces of nature in this context can be considered a reference to the story "Hot Wind" by another classic American "cool detective" - Raymond Chandler.

We will see that the author is well versed in this literary technique and is an expert in world literature.

Based on the above, we can draw the following conclusions.

An allusion, as the analysis of the works shows, is a stylistic figure containing an explicit indication or a clear hint of some literary, historical, mythological or political fact fixed in textual culture or in colloquial speech. Allusiveness in the works of Ross MacDonald, a bright representative of the detective genre, is combined with the dynamics of action and intense intrigue.

References:

1. Ранчин А. Романы Бориса Акунина и классическая традиция URL <http://www.coolreferat.com> (дата обращения 20.02.2022).
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык. М: изд-во «Флинта», 2002. 384 с.
3. Eastor R. Black Tide: The Santa Barbara Oil Spill and its Consequences. Delacorte Press, 1972. URL <http://www.dailynekux.com> (дата обращения 21.02.2022)
4. Thomas R.F. Virgil's "Georgics" and the art of reference "Harvard Studies in Classical Philology № 90 (1986) pp. 71-98. URL <http://www.philology.com> (дата обращения 21.02.2022)
5. Ó Cuilleain C. Dante in The Zebra-Striped Hearse. Torino, Italy: Traubenedizioni, 2004. 143 p. URL <http://rossmacdonald.com> (дата обращения 24.02.2022)

UDC 811.111

METAPHOR AS A MEANS OF ENRICHING A LITERARY TEXT

Kalmataeva G.N.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада метафора ұзақ уақыт бойы отандық және шетелдік лингвистердің назарын аударып, семантикалық, стилистикалық, психолингвистикалық, синтаксистік және прагматикалық зерттеулер теориясында ерекше орын алатындығы қарастырылады. Метафораның жұмыс істеу мәселелерін шешуге, метафоризация мәселелеріне арналған жұмыстар саны үнемі өсіп келеді.

Резюме: В статье рассматривается, что метафора в течение длительного времени привлекает внимание как отечественных, так и зарубежных лингвистов и занимает особое место в теории семантических, стилистических, психолингвистических, синтаксических и

прагматических исследований. Количество работ, которые посвящены решению проблем функционирования метафоры, вопросам метафоризации, неуклонно продолжает расти.

The creation of similarity is one of the important principles of the construction of artistic speech and boils down to the creation of similarity, the juxtaposition of the distant. This circumstance makes metaphor related to poetry.

In a figurative metaphor, an important condition is the ambiguity of meaning, which provides a figurative and aesthetic function [1].

In the metaphor of ordinary, non-artistic speech, with the simultaneous realization of subject-logical and contextual meanings, the first, as a rule, is obscured by the second in order to create a new similarity. Accordingly, only a secondary goal will be to enhance the expressiveness of the utterance.

In a literary text, a metaphor is implemented in units of morphological and syntactic levels. Metaphorically, nouns can be used (he is a full oak, such a dubye), numerals (yes, she is just a complete zero), adjectives (jelly and milk banks), verbs (time is in a hurry, time is standing, days and weeks are running, time is running, time has stopped, years are flying, days are standing), participles (pierced with fear), adverbs (stupefied with surprise, stupefied with horror), adverbs (bearish, wolfish, rabbit—like), interjections.

Individual author's metaphors are conditioned by individual experience and subjective consciousness of the author [2]. Characteristic features of an artistic metaphor are such characteristics as appeal to the imagination; unification of image and meaning; categorical shift; irreducibility to literal periphrasis; diffuseness of meaning; assumption of different interpretations, etc.

The mechanism of verbal metaphor is associated with belonging to different categories of two subjects (denotates) of metaphor:

- 1) the main denotation, i.e. the subject that is characterized by the metaphor
- 2) the auxiliary denotation, i.e. the subject that is implicate by the direct meaning of the metaphor.

Metaphor is a complex multidimensional formation. The formation of an author's metaphor in a literary text is based on a non-standard spontaneous association. How. the analysis of practical material shows that the determining value in the process of redistribution of semantic features depends on the contextual conditionality of the metaphor, which is a condition for the coherence of the metaphor sources that interact.

From the examples analyzed by us, it can be concluded that a person, his inner world and his spiritual experiences and searches, forming the center of a literary work, are represented by a metaphor [3].

In metaphorical models that represent concepts, the agent is more often implicated, while the referent is explicated. At the same time, it should be noted that the same agent can be replaced by different referents. It depends on the basis of the comparison, which can also be expressed, both implicated and conveyed in the surface structure of metaphorical transference. The ontological metaphorical concepts of receptacle and personification are the most productive in creating the imagery of a literary text.

In an artistic metaphor, a twofold meaning is required, which provides a figurative and aesthetic function. The figurative basis of a literary text is formed by means of a chain conceptual metaphor involving the gradual stringing of one image onto another, when one image associatively evokes another.

When perceiving a literary text, the reader chooses for himself variable parameters that become the reference when constructing a projection of the text. At the same time, the projection of the text received by the reader has a relative character. The invariant nature of the projection of a literary text correlates with socially developed supports and reading strategies. Projectness involves seeing the world of text by different people.

The author's perspective is a code expression of the idea of narration. A metaphor is an individual component of a work of art and its author.

Our research allows us to conclude about the effect of a chain metaphor, when one image associatively suggests another. The modern English-language literary text is characterized by the implementation of a single metaphorical complex, in which the relations between metaphorical concepts are built according to a strict hierarchy.

The dominant for metaphorical concepts, which are capable of different combinatorial possibilities, are certain types of semantic connection, characteristic of the idiosyncrasy of the creator of the work of art. The predominant ways of explication are naturomorphic, zoomorphic and anthropomorphic metaphors [4].

Performing nominative, cognitive, evaluative and other functions in the language, metaphor is a means of creating imagery of speech and constructing new meanings. Even ancient authors wrote that "there is no path more brilliant, communicating a greater number of vivid images to speech than a metaphor".

In the study, we examined the evolution of theoretical approaches to the study of the problem of metaphorization, the phenomenon of metaphor, 4 identified and noted the key positions of these processes. Starting with the works

According to Aristotle, scientists described metaphor as a linguistic device, which is based on the process of transferring the properties of one object to the properties of another object. In literary studies, rhetoric, stylistics; a number of linguists within the framework of the traditional direction of linguistics (see, for example, A.A. Potebnya, R. Jakobson) considered the main functions and properties of linguistic metaphor.

The study of metaphor began to engage scientists investigating the process of metaphorization in psychology, cultural studies, anthropology, etc. (see, for example, Y.M. Lotman, V.N. Toporov, O.M. Freudenberg, etc.).

A number of scientists consider the metaphor against the background of interdisciplinary research. At the same time, the problems of cognitive and communicative functions of metaphor, the epistemic status of the phenomenon of metaphor are not ignored, metaphorical transfers in various types of discourse are described (N.D. Arutyunova, V.N.: Telia, T.G. Popova, etc.) [5].

The study of metaphor has always taken place in varying degrees of mediation in connection with the comprehension of the structure and content of consciousness as such, in which it is impossible to see a reflex whim of thinking, since

metaphoricity refers to the fundamental attributions of post-mythological consciousness, giving it ontological stability, which is confirmed by all its practical activity, first of all, image-generating.

In the XX century, metaphor is increasingly linked to the problem of self-identification of consciousness, which leads to clarification of its global significance, which is equal only to what the myth had for archaic consciousness.

References:

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. 6-е изд. -М.: Флинта: Наука, 2014. - 384 с.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора в языке чувств // Язык и мир человека. М., 2019. - С. 385-402.
3. Бабенко Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика: Учеб.-практикум/ Бабенко Л.Г., Казарин Ю.В. 2-е изд., М.: Флинта: Наука, 2014. - 496 с. .
4. Баженова И.В. Репродуктивный текст как средство диагностирования уровня языковой подготовки: психолингвистическое исследование: Дис. канд.филол.наук. М., 2015. — 175 с.
5. Баранов Г.С. Научная метафора: модельно-семиотический подход. — Кемерово, 2017.— С. 8-80

UDC 811.111

THE ESSENCE OF PEDAGOGICAL DISCOURSE AND ITS TYPES

Kaprielova A.S.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақала педагогикалық дискурстың мәнін, оның түрлері мен педагогикалық өзара әрекеттесу түрлерін зерттеуге арналған. Мақалада сонымен қатар педагогикалық және тәрбиелік сияқты дискурстың түрлері қарастырылады, олар дискурстың институционалды түріне жатады, ұқсас сипаттамалары бар және оқу байланысына қатысты, бірақ өз кезегінде өзіндік ерекшеліктері бар.

Резюме: Статья посвящена исследованию сущности педагогического дискурса, его разновидностей и видов педагогического взаимодействия. В статье также рассматриваются такие разновидности дискурса как педагогический и воспитательный, относящиеся к институциональному типу дискурса, имеющие похожие характеристики и относящиеся к учебной коммуникации, но, в свою очередь, имеющие свои особенности.

Every society tries to contribute to the aesthetic education of creative personalities, their worldview, the formation of garbage and the improvement of their cultural and educational level. The latter cannot be reflected in the value system of a member of modern society. One of the tools that contribute to solving the problems of social protection of students, the development of their personality and intelligence, is not only the system of aesthetic, cultural and ethical education in the educational and foreign trade activities of educational institutions. One of the important conditions for the education of such a developed person is the communication competence of the teacher, without which it is impossible today to talk about the implementation of the main mission of the teacher - the education of an educated, multidimensional, diverse, knowledgeable, knowledgeable, educated, pedagogical and pedagogical person. inventor, garbage personality [1, 423p.]. The type of speech

that attracts us to itself varies depending on the participants of this type of communication - the teacher and the student. The teacher has the right to transfer the knowledge and norms of behavior of society to the student and evaluate the student's progress.

The teacher is a wise student of the generation, and therefore has a high authority at the annual event. One of the discursive characteristics of each type of discourse is its purpose in hourly classification in terms of familiarization with the values and behaviors expected from the student, checking the understanding and assimilation of information, evaluating the results). This goal can be defined depending on the scope of implementation further: - formation of a package of competencies, the embodiment of personality in public life, in the personal sphere - the formation of a cohesive personality, with the main tasks of the teacher - training, education and development. It is worth saying that in the literature for this type of word there are declensions of variant names. For example, one can find educational and pedagogical discourse, which is defined as emotional activity and the restructuring of feelings regulated by certain historical and socio-cultural codes (traditions) aimed at reproduction, reproduction and regulation of certain values. knowledge, skills and behavior. Educational speech itself, in turn, is not limited only to academic communication. Scientists refer to the professional communication of theoretical researchers, practical teachers and students (both orally and in writing, directly or through specialized literature) on a learning diskette [2, 312p.]. Educational (pedagogical) dialogue differs from the point of view of a certain area of its activity: didactic (oral form of communication between a teacher and a student in the classroom), academic (written form) communicative - includes scientific works, textbooks and manuals on pedagogy and methodology, a monograph, etc., as well as oral forms of communication - lectures on pedagogy or teaching methods), journalistic (it includes periodicals that consider everyday problems of the industry. education, for example, learning conditions, teacher remuneration, etc.), social (a kind of pedagogical dialogue in which the agents are students and their parents/teachers) and Specialized pedagogical discourse (activities in the field of knowledge that realize achievements) pedagogical science, for example, psychology, criminology, medicine, etc.). This type of discourse encourages other scientists to pursue a more complex goal of utterance - education and training. The authors, with reference to the package of knowledge about the pedagogical disc collected in linguistics, summarize the existing points of view and write that the purpose of pedagogical discourse is to ensure continuity, continuity, continuity of information processes aimed at ensuring that in the implementation of tasks such as the transfer of knowledge about the material and spiritual world, the formation of educational standards and the creation of conditions for their implementation and control. The functions of the educational premises of the members depend on this. Their application consists in the assimilation of ideas about the difference of status between members of the educational dialogue (education), including the predominant function of the teacher, who transmits knowledge and is a subordinate function of the student, who accepts knowledge, skills and abilities.

Thus, the researchers distinguish the educational disc as an independent variety of pedagogical discourse and note that the functional-target differences in educational and educational forms are based on the discrepancy between their pragmatic functions – information and presentation (knowledge transfer, formation) a scientific picture of the world, the study of intelligence and/or a professional) considerable skills and abilities in communicative situations in the form of education) and psychosocial influence in order to form the social foundations of personality, the development of ethno-social. - behavioral patterns, cultures.

The authors also assume that the educational and educational varieties of discourse are different and distinguish the following parameters: discursive social direction, purpose, responsibilities, participants, chronotope, values. The separation of the pedagogical profile, in our opinion, determines us, because we cannot agree that the goal of pedagogical discourse is a direct social science of the individual, confirming the essence of the concept of "education" [3, 218p.]. The realization of these goals and objectives depends on social plans: pupil - pupil, senior family member (parents, relatives) - younger family member (children and other relatives), adult - child, adult- adult. The duties of an educational dissertation differ somewhat from the functions of the educational discourse itself. They are aimed at transmitting information about the rules and regulations of behavior, the moral foundations of human life, as well as creating conditions for practical development and observance of all life. In general, with this pedagogical distribution divided into two main types, we note that in the future we will act in the traditional sense of the term "pedagogical discussion", which is the participants of this type of communication - teacher and student. As we have already noted, from the point of view of the participants of communication, its features and role, dissertations are the opposite of a purposeful and purposeful sort. We focus on one type of status discussions where participants are representatives of a certain social group. Pedagogical dialogue as one institutional type of dialogue is communication within the framework of institutional and role relations, which differs in two suitable characteristics -goals and participants of communication. The pedagogical disco is the period when it is assigned to the educational process (a lesson at school, lectures at the university) and the place where the corresponding division takes place (class, school, class); the participants of the teacher are teachers and students entering various social circles. In this regard, the pedagogical discussion is considered as a general situation of communication between a teacher and a student. In typical communication conditions, various types of speech activities are suitable, including, believe me, a fortune teller, a contestant, an educator, and so on [4, 222p.].

The participants of the pedagogical conversation, that is, the teacher / teacher, as an agent for discussion and the student, as a client, are in unequal relations with respect to status and because the teacher has the right to create and initiate pedagogical communication, has a tendency to a subtle choice and topic of communication. The teacher studies the activity of students as a norm, a conductor of knowledge, values, generally recognized norms. In this regard, the teacher actively plays a role in the discussion, i.e. because there is a lot of work in connection with it:

the reader learns more, covers the news, the teacher studies, interprets, corrects and controls. The main strategies of the teacher, which determine his communication motives, are: education, evaluation, control, assistance, organization.

Of course, when analyzing the communication behavior of participants in the pedagogical movement of one cat, other factors should be taken into account, including social and psychological factors, the dependence of individual psychological properties of a person. The change in the behavior of love teachers depends on the social situation of the country [5, 440p.]. At the same time, we note that the behavioral nature of language identity is a set of oral and non-linear indicators that characterize language identity as an individual or a species. Summarizing some of our property results, we conclude that the pedagogical disk is a complex and diverse education, depends on the diversity of its goals and objectives. It can be assumed that, despite the great attention of researchers to this species, I still cannot say with certainty that all the problems of its typical description have already been solved. In many pedagogical works, it is discussed as a certain set of communication situations aimed at the socialization of a person - the transfer of knowledge on the basis of equal communication, the main participants of which are the teacher and the student.

References:

1. Кожемякин Е. А. Концептуально-методологическое обоснование дискурсивной формы бытия культуры: дис... доктора филос. наук: 24.00.19. — Белгород, 2019. — 423 с.
2. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. М.: Гнозис, 2013. - 312 с.
3. Остражкова Н. С. Обучение пониманию содержательного компонента педагогического дискурса лекции: дис. ... канд. пед. наук. — Тамбов, 2014. — 218 с.
4. Цинкерман Т. Н. Лингвопрагматическая специфика стилей общения в англоязычном воспитательном дискурсе: дис. ... канд. филол. наук. — Волгоград, 2014. — 222 с.
5. Щербинина Ю. В. Педагогический дискурс: мыслить – говорить – действовать: учеб. пособие / Ю. В. Щербинина. – М.: Флинта: Наука, 2015. – 440 с.

UDC 373.1.

ONLINE RESOURCES FOR LEARNING ENGLISH

Koltursinova F.

«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Қазіргі уақытта ІТ рөлі үлкен ғана емес, сонымен бірге үлкен. Осыған байланысты интернет-ресурстарды білім беру мақсатында – ағылшын тілін үйрену үшін қолдану перспективалары мен мүмкіндіктерін зерттеу өзекті болып көрінеді.

Резюме: В настоящее время роль ИТ не просто велика, а колоссальна. В этой связи представляется актуальным изучить перспективы и возможности применения интернет-ресурсов в образовательных целях – для изучения английского языка.

The high speed of transmission of modern IT information, compactness, accessibility of electronic devices, etc., is characterized by quick access to electronic resources and the ability to search for the necessary information are crucial, and

sometimes vital. Many achievements of mankind-books, museum exhibits, audiovisual content and much more -are repeated on the Internet.

To successfully master the language material, continuous work with the dictionary is a prerequisite in the learning process. The student can use both printed and electronic dictionaries. In addition, e-mail is not like print, because there are significant differences in the work.

Electronic dictionaries are more convenient than printed ones in many ways [1]. As an example, online dictionaries can be called Multiplex, Multitran, Yandex Dictionary. In addition, special applications for smartphones are of greater interest in terms of use in training. Russian

Russian Dictionary For example, "Trust-Trust" is an English–Russian and Russian-English dictionary that works even in offline mode, that is, without an Internet connection. There is a search function and favorites bookmarks, query history is saved, which is very convenient for consistent work with vocabulary.

The dictionary is the main tool for teaching in a foreign language. These dictionaries contain a large amount of useful information: various types of verbs, the use of prepositions, the indication of stylistic characteristics of lexical units, a list of synonyms and antonyms. We emphasize that electronic dictionaries are completely autonomous software, which also has certain differences from printed publications in terms of content. But apart from the differences in content filling and creating a lexical base, they also have an intuitive graphical interface, which in some cases can be customized according to user requirements (scalable font size, color selection, personalized set of buttons on the toolbar). This allows you to search efficiently by various criteria. Online dictionaries are very convenient to use, that is, dictionaries that are posted on the Internet and are available to users for free or by subscription. Convenience and accessibility of online dictionaries-they can be used from any computer connected to the network. In addition, online dictionaries implement the possibility of regular updating of content, including by creating custom dictionaries [2].

At the present stage, the Internet is a powerful catalyst for language acquisition, which is an excellent source of language and language materials. The geographical remoteness of individual localities makes distance learning technologies especially relevant, which makes it possible to implement an individual approach, adapting it to the professional and personal factors of students. Internet, requires a certain level of methodological and computer literacy. Sometimes this causes problems for representatives of the older generation for objective and subjective reasons, who are not used to using computer technology. However, the introduction of modern technologies, especially the Internet, into the educational process creates ample opportunities for the effective organization of the educational space and the expansion of communication capabilities.

Understanding the advantages of linguistic nature in international communication, we first of all considered the possibility of using Internet resources to optimize the process of teaching English.

English plays an important role because it is an important tool for international cooperation and intercultural communication. Observations show that English is also widely spoken as a second language. In the modern world, knowledge of English is considered a daily necessity, not a professional or personal achievement. Russian language skills give you the opportunity to take advantage of global resources that are not available in Russian; read books in the original before they are translated into Russian; and watch movies and news in English. Because of this, knowledge of English makes a person polyvalent, competitive. Therefore, there is enough motivation in society to learn a language.

Currently, fast and good language learning is required. It is believed that one of the most effective ways to achieve this is immersion in the language environment. Distance learning using the Internet allows you to conduct such an immersion remotely, significantly saving time and money, and also provides an opportunity to get an education for people with disabilities. Since the need to learn English affects all layers of society and professional categories of citizens, distance learning technologies represent a rational solution to the problem in which learning can be combined with work.

The LINGUO-STRANOLOGICAL approach plays an important role in teaching FL, which includes the study of Yen in a cultural and historical context, since language is a reflection of culture and is constantly evolving over time. Thanks to this, the student learns the language and gets acquainted with the culture, mentality, traditions and customs of the respective countries, as well as with national literature and folklore. In this sense, Internet resources help us to immerse ourselves in a foreign language environment and get a real experience of intercultural communication.

Today there is a tendency to automate the educational process using computer technologies that allow you to learn a language remotely, but in an interactive mode.

Distance learning differs from distance learning and involves the use of modern Internet technologies, in which the learning process takes place in conditions close to real conditions (webinars, online testing). Distance learning does not have such interactivity [3].

The use of Internet resources allows you to organize English language teaching based on the principles of openness, conformity and reliability. The use of IT in the interaction of a teacher and a student implies a higher level of personalization based on individual-personal and technological approaches, since modern computer technologies have interactivity, polysensory action and the ability to objectify knowledge control. Interactivity, i.e. the ability to communicate in real time and with instant feedback, is an important property of IT. And the polysensory nature of the impact on the student allows you to implement a visually didactic principle. Such functionality is useful at all stages of learning a foreign language. In addition, the principle of autonomy is implemented, which implies taking into account the characteristics of the student, the formation of his individual educational trajectory, stimulating independent cognitive activity and high motivation to learn the language [4]. The use of Internet technologies in linguistics corresponds to the general trend of

the development of interdisciplinary relations and the search for ways to optimize the process of teaching foreign languages using modern technical means.

References:

1. Костюченко М.В., Трутнев А.Ю. ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2018. – № 1. – С. 181-185;
URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=12090> (дата обращения: 11.03.2022).
2. Азимов Э.П. Материалы Интернета на уроке ИЯ // "ИЯШ", 2001.
3. Владимирова Л.П. Интернет на уроках иностранного языка // "ИЯШ", 2002.
4. Белкова М.М. Информационные компьютерные технологии на уроках английского языка // Английский язык

UDC 811.111

PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER

¹Komekbayeva L. M., ²Jabbarov U.

¹University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

²Jizzakh State Pedagogical Institute named after A. Kodiri, Jizzakh, Uzbekistan

Түйін: Бұл мақалада біз Қазақстандағы студенттерді сапалы біліммен қалай қамтамасыз ету, халықаралық рейтингтердегі білім беру көрсеткіштерін жақсарту және қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру, ең алдымен оқытушылардың мәртебесін арттыру, олардың мансаптық өсуін, оқуын және бүкіл мансабында кәсіби дамуын қамтамасыз ету туралы жаздық. Қолдау мен ынталандыруды күшейтуге көп көңіл бөлінеді.

Резюме: В этой статье мы писали о том, как обеспечить студентов в Казахстане качественным образованием, улучшить показатели образования в международных рейтингах и повысить привлекательность казахстанской системы образования, в первую очередь, повысить статус преподавателей, обеспечить их карьерный рост, обучение и профессиональное развитие на протяжении всей карьеры. Большое внимание уделяется усилению поддержки и стимулов.

In order to provide students in Kazakhstan with quality education, improve the performance of education in international rankings and increase the attractiveness of the Kazakh education system, first of all, to raise the status of teachers, to ensure their career growth, training and professional development throughout their careers. Much attention is paid to increasing support and incentives. In this regard, the current reforms and constructive policies, changes and innovations in the education system of the country will be the basis for every teacher to think about the past and present, the future and the future, to work with new ideas, new systems. Thus, the quality and conscious transfer of knowledge depends on the level of teachers and intellectuals in the education system. In the traditional education system, the main goal of vocational schools is to provide a results-oriented education system based on human competence to train a competitive person, entering the global educational space. one.

In general, the scientist K. Kudaibergenova commented on the concept of "competence": "The concept of competence is a concept that has been introduced in recent years in the field of pedagogy as a result of special attention to the subjective

experience of the individual. The Latin translation of competence means "competence", which means "a competent expert in a particular field, able to make authoritative decisions on certain issues."

It is true that the main person in education is a teacher. Raising the status and prestige of that teacher is a multifaceted process. This is part of a new program for the development of education [1].

According to modern requirements, a teacher must be a spiritually developed, creative person who knows the ins and outs of pedagogical technology.

"What is the professional competence of a teacher?" Before answering the question, let's explain the meaning of the term professional competence.

An integral part of a teacher's pedagogical skills and professionalism is his professional competence. The concept of competence describes a person's readiness to perform a task. It is now widely used in the theory and practice of general and vocational education.

The specifics of pedagogical activity do not allow to be competent only in one narrow specialty, the professionalism of the teacher is determined by the integrity of all types of professional competence. There are several ways to determine the structure of professional competence. One of them is related to the disclosure of the structure of the teacher's professional competence through the system of pedagogical skills, the other is determined by the structure of the division of the teacher's competence in different professional areas, which are: self-education and teaching; educational activities; scientific-methodical and cultural-educational; correctional and developmental services; managerial activity.

Regardless of the type of teacher's activity, competence in each of them consists of two main components:

1. The system of knowledge that determines the theoretical training of teachers.
2. The system of skills and abilities that are a key component of his readiness to perform his professional duties in practice [2].

The main force that raises the status of a teacher is his professional competence. Professional competence is a set of professional knowledge and skills or personal-professional characteristics that determine the readiness and ability of a specialist to perform their professional and pedagogical activities in accordance with accepted standards and norms of society.

Professional competence is the ability of a teacher to perform pedagogical activities at a very high level, to ensure a high level of education and upbringing of students as a result of pedagogical communication. As teachers ensure the quality of education, first of all, they must provide quality services. Professional competence is a unit of theoretical and practical readiness and ability of an individual to perform professional activities. And the professional competence of the teacher depends on the mastery of all theories and practices of the teacher in the organization of the educational process, related to their specialty, the formation of personality, the unity of abilities aimed at working with students. It is easy to see that the concept of

professional competence includes all the qualities and abilities that should be inherent in the teacher.

That is, the knowledge and skills of the teacher, the system of knowledge related to their profession, work skills, culture, psychological qualities, communication style, pedagogical tact, ethics, etc. [3].

From the above competencies, each teacher can analyze their work and recognize the advantages and disadvantages of their work. He can be self-critical, correct any shortcomings and share them with his colleagues, which is very beneficial for every specialist.

The competence of the teacher is directly related to the effectiveness of the lesson. For the lesson to be effective, teachers should consider the following rules:

- be very compact, have clear goals for students and be able to consistently follow the path to achieve the goal;
- not to demean students, not to scold them, not to be offended by their ignorance, to be kind. If most of the group doesn't understand, look for your flaws;
- Do not interrupt students, allow them to speak until the end, if the student's answer is incorrect, the question is not clear;
- Tasks and instructions must be clear, the student must clearly understand the requirements of the teacher;
- Stabilize students' attention during the lesson, if there are deviations, change the topic or use additional materials, monitor the motivation and interests of students;
- There is little need to start the lesson on time, to save time, to give educational advice for a long time;
- The requirements for students must be met;
- The pace of the lesson is intensive, but it is necessary to create conditions for students to fully master the learning materials;
- It is necessary to approve, encourage and say goodbye to students.

Prerequisites for success in the teaching profession by improving their professional competence: appearance; providing subjects with extracurricular information; behavior, reasoning, ability to maintain a culture of communication in the learning process; be able to pay attention to humor; be able to approve and support the achievements of students; patience and endurance; be able to respect the opinion of others; freedom, flexibility; - be able to effectively use the methods to solve any situation in an optimal way; ability to act in accordance with the interests of students [4].

If the teacher correctly uses the above conditions and opportunities for self-improvement, then the teacher will undoubtedly become a true master of his work. In accordance with modern society, the professional competence of a teacher would be appropriate for the formation of an individual. The organization of the relationship between teacher and student in determining the pedagogical and psychological problems of managing the learning process requires a teacher's theoretical knowledge. Professional pedagogical functions of a teacher: constructive, organizational, communicative, developmental, informational, research. Today, a serious breakthrough is being made in the field of education of the country, aimed at

solving important tasks for the training of competitive professionals. The professional potential of a teacher depends on his readiness for self-development. In order to approach this issue from a socio-pedagogical point of view, it is necessary to make sure that the teacher is ready to fulfill the tasks set for him as a subject. Of course, his professional growth has a lot to do with his personality. Therefore, there is an opportunity to recognize their needs in the components of personality development, business and methodological improvement, supplementation of professional and subject knowledge. "Feeling your needs" here is the basis of professional activity. After all, he wanted to know how to develop his social potential.

Due to the growing demands on the quality of work, it needs skilled professionals who know their job well" [5]. The competence of a professionally educated specialist is a complex system of qualities and internal mental conditions of the specialist as an individual, the realization of his professional activities and abilities.

In short, a competent professional in education knows his subject well, is able to create conditions for creativity and talent of the student, has a high personal orientation, pedagogical skills and ability to systematically perform their actions, fully masters new teaching technologies, native, a professional teacher who can creatively use foreign experience.

References:

1. Teacher's Journal, 2013. №5 publications
2. Karimov AN Basics of pedagogical activity and pedagogical skills: textbook. - Almaty: Kazakh University, 2013
3. Almkhanova HT, Beisebayeva PS Competence is the main quality of professional training.
4. Taubaeva Sh. Activities of pedagogical professional interest., 2012
5. The state program of development of education in the Republic of Kazakhstan for 2011-2020.

UDC 811.111

TEACHING GRAMMAR THROUGH STORIES

¹Mamadaliyeva Yu. A., ²Mamatov A. E.

¹«Miras» University, Shymkent, Kazakhstan

²Jizzakh State Pedagogical Institute named after A. Kodiri, Jizzakh, Uzbekistan

Түйін: Мұғалімнің міндеті-оқушылардың жас ерекшеліктері мен қызығушылықтарына сүйене отырып, ағылшын тілінің грамматикасын үйренуге оң мотивация құрудың қолайлы тәсілдерін, сонымен қатар тиімді есте сақтау тәсілдерін таңдау. Бұл мақалада грамматикалық құрылымдарды зерттеудің бір тәсілі ретінде бастауыш мектепте ағылшын тілі сабақтарында қозғалыстары бар әңгімелерді қолдану қарастырылады..

Резюме: Задача учителя - опираясь на возрастные особенности и интересы учащихся, выбрать подходящие способы создания положительной мотивации к изучению грамматики английского языка, а также способы эффективного запоминания. В данной статье рассматривается использование историй с движениями на уроках английского языка в начальной школе как один из подходов к изучению грамматических структур.

One of the main duties of a teacher in the early teaching of a foreign language to children is to make the subject interesting. In the learning process, it is important to take into account the psychological characteristics of children of this age. In the previous paragraphs, we noted that children of primary school age are emotional and active, their attention is involuntary and unstable. Usually, younger students focus primarily on what interests them [1]. With this in mind, when teaching English grammar in the classroom, various games, visual materials, grammatical songs, grammatical fairy tales, songs, etc. are used. You should use. At this stage of children's development, grammatical material should be unconsciously assimilated and memorized.

The study of grammar using moving stories is very effective and corresponds to the principles of the organization of education in primary school. Firstly, it motivates students. Secondly, using the events of the movement, students develop grammatical and lexical skills. Thirdly, students in the English language class are physically active, which corresponds to healthcare technologies. Health preservation technologies are understood as a unified system of educational, health-improving, correctional and preventive measures carried out in the process of interaction between a child and a teacher, a child and parents, a child and a doctor.

Also, the advantage of using motion events in English lessons is that students are dealing with motor memory.

The use of motion events in English lessons is based on the Trub method (physical reaction method). The basic rule of this method says: it is impossible to understand what you have not missed through yourself. The Trust involves learning a foreign language through physical activity [2]. For example, when studying words denoting movement, the teacher uses "proper", students stand up, "Perth", students sit, etc.

In Pooh G. and Gerngross G., they propose the following principles of working with the use of movement events in English lessons in elementary school. It should be noted that the method of using moving stories in English lessons is based on the principles of teaching people who have been involved in learning their native language since the birth of students. Children can understand words even before they start speaking [3]. Parents read fairy tales, various stories, rhymes, poems and songs to children accompanied by movement, which plays an important role in learning their native language. As a result, children begin to repeat words, phrases, and then whole sentences on their own.

When teaching English grammar in elementary grades, the teacher should take into account that the development of students' listening skills is much earlier than the improvement of conversational skills. In addition, children at this stage of development learn better what they see, hear or do than just explain the rules of grammar. However, learning English takes less time than learning your native language [4]. Therefore, the teacher should use various methods in English lessons that allow students to receive and memorize new information faster and more efficiently.

The use of movement stories in English lessons in elementary school is based on the following principles:

1. Students receive new information through sensory receptors, that is, they learn through what they see, hear or do;

2. When students process new information for them, visual, auditory and kinesthetic nerves are involved. This increases the ability of students to memorize new vocabulary and grammatical material;

3. For each student in the classroom, the visual, auditory and kinesthetic nerves react differently to information, so it is very important to use different types of activities in English lessons;

4. Memorization of new lexical material occurs associatively, therefore, appropriate forms of presentation and use of new words contribute to the formation of a rich vocabulary;

5. Frequent repetition of stories with movement helps students develop sensitivity to the grammatical structure of the text; 6. Humor, the development of students' imagination, vivid illustrations are important components of successful teaching of a foreign language in elementary school.

Let's look at the methodology of using movement events in English lessons in junior classes, namely S. I. Azarova and E. V. This is stated in the writings of Ermolaeva:

1. The pre-text stage. The teacher suggests and recommends students to discuss the content of the story, the main characters of the story, which can increase students' interest in working in the classroom. An important point at this stage is the introduction of new lexical material. Lexical material can be presented in various ways, such as illustrations, facial expressions, and gestures. The teacher should show the students how to spell a new word. This can also be done with the help of cards with new words. The teacher shows the card, pronounces the words clearly, and then the students repeat after the teacher. This method will help you quickly memorize new words.

The teacher can also quickly show cards with words, students should name them. Or the teacher may ask students to close their eyes and listen to the correct pronunciation of new words. In this case, students should not repeat after the student. The teacher can change the intonation and tone of voice when pronouncing new words. Lip reading is another way to introduce a new vocabulary. The teacher silently pronounces new words, the students must guess the spoken word.

The presented methods of introducing new vocabulary words are effective because they contribute to the rapid memorization of new words, as well as because students use auditory, visual and kinesthetic nerves to perform these tasks.

2. Text stage. At this stage, the teacher presents the story to the students. The teacher reads the story and uses gestures and facial expressions to identify actions and objects. The students repeat the gestures after the teacher. It is important to note that the teacher can read the story as many times as students need, depending on their level of English proficiency. Then the teacher tells the story and the students repeat it on their own.

At this stage, the teacher can pronounce any sentence from the story, and the students must repeat it using facial expressions and gestures. Thus, the teacher checks how much the students understood and remembered the story. The teacher can also use flashcards that represent the content of this story to check its assimilation. The teacher reads the sentences in the wrong order; the students show the corresponding illustrations.

3. Post-text stage. At this stage of using the events of the movement, the teacher can proceed only if the students have learned and understood the story well enough. S.I. Azarova and E. V. Ermolaeva suggest the following ways to consolidate the new material: the teacher writes the first letters of each word of one sentence on the blackboard and asks the students to repeat this sentence aloud [4]. This method can be used with all text. The teacher can also give students cards with sentences from the story. Students must arrange the cards in the correct order. The teacher tells the story again, but makes mistakes, such as changing the names or actions of the characters in the story. Students should correct them.

It should be noted that the use of moving events can occur at any stage of the lesson, for example, a speech change, the introduction of new grammatical material or its approval.

Here is a concrete example of using the history with the movements ",," in order to update the grammatical tense on.

1. Pre-text stage

The teacher invites the students to listen to a story about a cat that hunted a bird. First, the teacher asks the students questions:

Do you like cats?

Why do you like them?/Why don't you like them?

Do you have a cat as a pet?

What do the cats like to eat?

Then the teacher will suggest an unfamiliar vocabulary. The teacher shows them cards with unfamiliar words and speaks clearly. Students are trying to memorize unfamiliar words.

New vocabulary: next to, suddenly, hungry, crash.

The next task is to develop a new vocabulary-the teacher shows the students cards with their subjects or classes so that the students can name them.

Then the teacher asks the students to close their eyes and say new words. The students do not repeat after the teacher, they only listen to him. The teacher can also change the volume and intonation of the voice when pronouncing new words.

Thus, by performing various exercises to learn a new vocabulary, students easily memorize new words, despite the fact that they are associated with sound, visual and kinesthetics.

2. Text stage.

At this stage, the teacher presents the students with a story «The Little Cat».

«The Little Cat»

The little cat sits next to a window.

It looks into the garden.

Suddenly she hears a bird.
The bird is on the garden table.
It eats some cake on a plate.
The cat is hungry.
It jumps down.
Crash. The plate breaks.
Now the bird sits on a tree.

The teacher tells a story, uses facial expressions and gestures. The students listen carefully and observe the movements of the teacher.

Then, when the teacher tells the story, the students are asked to repeat the gestures and facial expressions of the teacher.

3. Post-text stage.

The teacher tells the story, and the students independently demonstrate actions with the help of facial expressions and gestures.

The teacher then retells the story and intentionally makes mistakes in context. Students should correct them.

«The Little Cat»
The little cat sit next to a window.
It look into the garden.
Suddenly she heard a bird.
The bird are on the garden table.
The cat is hungry.
It jump down.
Crash. The plate breaking.
Now the bird sit on a tree.

In the next task, students must solve a puzzle in which the story is encrypted
«The Little Cat».

The L C S next to a W.
It L into the G.
S she H a B.
The B is on the G T.
It E some C on a P.
The C is H.
It J down.
Crash. The P B.
Now the B S on a T.

Thus, in English lessons, study movements and events using the method, considering a specific example of this perception, determining the advantages of this method of introducing and processing new grammatical material, and arguing that the use of movements and events is an effective method of memorizing grammatical structures, since it takes into account the psychophysiological development of young students, and is also one of the ways to increase students' motivation to learn English grammar.

References:

1. Гальскова, Н.Д. Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: методическое пособие / Н.Д. Гальскова, З.Н. Никитенко. - М.: Айрис-пресс, 2014. - 240 с.
2. Garton, S., Copland, F., & Burns, A. Investigating global practices in teaching English for young learners: Project report. London, England: British Council, 2012. –p. 201
3. Madrid M.D., McLaren N. TEFL in primary education. Granada, 2014.
4. Wood J.D. Using stories to help children learn a foreign language. Granada, 2016.

UDC : 811.111

COGNITIVE APPROACH OF MODERN ENGLISH

¹Myrzabayeva A., ²Nazirova V. A.

¹University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

²Institute of Language and Literature named after Ch. Aytmatov of the NAS KR
Republic of Kyrgyzstan

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тіліндегі жаңа атаулардың қалыптасуын зерттеуге арналған. Тіл білімі дамуының қазіргі кезеңінде «тіл жүйесінің номинативті мүмкіндіктерін іске асыратын когнитивтік механизм» ретінде кеңінен түсіндіріледі.

Резюме: Данная статья посвящена изучению формирования новых имен в английском языке. На современном этапе развития языкознания широко трактуется как «когнитивный механизм, реализующий номинативные возможности языковой системы».

Considering the regularities of the formation of new names in the English language it is impossible to ignore the analogy. At the present stage of linguistics development it is widely interpreted as "a cognitive mechanism that actuates the nominative potential of the language system", which is based on" a cognitive operation of comparing the new object of reality with the existing and already conditioned " [1].

The role of this process in the development and functioning of the language was noted by a number of researchers, including L. Bloomfield, F. de Saussure, O. Jespersen, Paul, etc. The Majority of scientists agree that new words are formed under the influence of the language system of analogy with the existing models in the language, due to which new units can be created and reworked, moreover, the analogy plays a decisive role in the formation of new units of the nomination.

In the system of language analogy performs two main functions: on the one hand, ordering and regulating, on the other hand, creative. When transferring samples and models from one linguistic phenomenon to another, the processes of the emergence of new vocabulary are regulated and ordered as one of the mechanisms of action of the law of pressure of the system. However, the mere existence of such models and schemes provides the possibility of language agnostic, many ways of forming new units of the category as a motivated sign, because the basis of this unit put a sign, already found in a different object and having its name. In other words, analogy as a universal lingo-cognitive process predetermines the potency for nominative creativity and at the same time limits it to the existing forms.

In the study the vocabulary of the analogy manifests itself in the first place, of affixation. At the same time, an interesting feature is noted -not the most frequent and

productive forms can serve as a role model. The formation of new names usually occurs as a result of the associative continuation of the existing word-formation paradigm, that is, both the form and the meaning of the derivative fit into this model. The study provides excellent material to illustrate this point. Here are just two examples: the lexical units completions and reedling, which have the value "a person who feels compared to complete something they have started it" and "a rude person", respectively. Both schemes correspond to the norms of the English language and are described in the Oxford dictionary: the first model of V + -ist is defined as a way of the names of the follower of the worldview (hedonist, Calvinist); the second model of the ADJ + -ling forms the adjectives from the adjectives, sometimes with a diminutive value (darling, sibling, underling, gosling). Both in the first and in the second cases, the semantics of neoplasms was formed by analogy with other similar units characterized by a common morphological form and a certain component of lexical and / or grammatical meaning.

Documented cases using the existing word-formative model, the language gives it a new conceptual and emotional-evaluative content, not specific to derivatives formed by this model [2]. For example, the + -up model traditionally gives anthropocentric nouns with the meaning "inhabitant" (European), "follower" (Christian), "expert in" (dietician, phonetic), "similar to", "typical for" (Elizabethan). The lexeme corduroian, formed by this model, highlights the semantic components "attitude to" and "clothes": "a person who is laid back about fashion and, therefore, on most days of the week and for most occasions, wears corduroy". It can be assumed that this content is a further associative development of the value "typical for", but the new unit, despite the exact adherence to the model + -AP -" in the formation of the form, does not fully fit into this word-formation mechanism due to the difference in the resulting value.

By analogy of pronunciation may occur "gain value" or a variation of its Conative component. In oral speech, such accentuation is achieved by prosodic means, such as vowel lengthening, intonation, etc., which in modern written electronic communication are expressed by similar graphical means. An example is the unit ("a close friend or homier; organized within the African-American community") as a modification of traditional dog writing.

The lexeme dog in traditional spelling has anthropocentric meaning "and good friend", i.e. copying the pronunciation features of society, the unit has become socially marked, and its main denotative meaning has not changed.

Summing up, we note that the systematization of new names of the person confirmed the high importance of the phenomenon of analogy manifested at different levels in the formation of new lexical units. As noted by the E.B. Rosen, the language is almost never completely new words that have no analogies, which is fully consistent with the results of the dissertation research.

The analysis showed that the semantic dominant of the new names of man is the unit of man. It can be argued that almost all neologisms and occasion are adjacent in the lexical subsystem to this particular unit, complementing its basic meaning "man as a social being that stands out from the community (1) in the role in the

situation, (2) temporary properties or as a 3) representative of a certain micros." All three aspects of the conceptual content more differentiated in the semantics of anthropocentric neologisms and occasion, reflecting the growing cognitive complexity of the world and the need for linguistic expression of this knowledge.

The study of online open dictionaries showed that many anthropocentric units, which according to the dictionary definition do not have an unambiguous gender marking, nevertheless "gravitate" to one of the poles of the opposition "woman - man". A number of units in which gender marking is traced in word-formation or contextual analysis are singled out. So, one of components of two-component units of sister ("person, who is petty, flighty and frivolous") initially points to referent female. This fact, most likely, causes some gender coloration of the educated unit complex, despite the fact that in dictionaries it is defined through the lexeme man.

It is interesting to note that, in some cases, units can be identified through the tap identifier, and a more detailed analysis of usage contexts indicates that lexemes have lost their gender identity. An example of such a process can serve as a unit speaker "man, who stands outside a nightclub or restaurant, and trying to convince people enter". This was originally an exclusively male occupation, but now more and more often in this role can be found and women. The loss of gender marking is thus linked to the social factor - initially, purely male occupation is becoming more accessible to women, and language naturally reflects such changes.

In other words, the issue of gender marking or non-marking of new anthropocentric vocabulary seems to be a complex theoretical problem, which requires a separate study and development of appropriate methods, taking into account both linguistic and extra linguistic conditions of units development, since human designations are subject to strong influence of socially determined factors. Due to the fact that this work does not aim at a detailed study of the gender aspect of the nomination, only units with a gender component recorded in authoritative sources were excluded from the field of research.

Semantic analysis showed that the new units under study differentiate a person by the following groups of characteristics: behavior, character traits, skills, occupation, mental abilities, physiological characteristics, appearance, views and opinions, position in society, the attitude of the speaker to the referent unit, the relationship between people and habitat. Consider these features separately in descending order of their frequency.

Conceptual components that are most often differentiate the person in modern English, characterize the behavior of the individual. Thus, 31% of the new anthropocentric vocabulary indicates certain behavioral characteristics of a referent, including typical and regularly manifested behavior (22 0/0) or behavior caused by the occurrence of a certain situation.

An example of implementing a typical behavior is the unit when the approach to shop a, and the doors of the escape exits, the person who is trying to walk through these doors". There is also a number of names of a person, the referent of which characterized by behavior that goes against the expectations of the group to which he refers. The vast majority of behavioral traits, fixed a new vocabulary, irritation cause

the speakers, because they are a manifestation of stupidity, disrespect for others or inflated self-esteem. The behavior initiated by a particular situation can be attributed to the content expressed by the units - "a person who, in his haste, did something stupid" and geni- "a very intelligent, intelligent person who displays a maniac - like behavior when under the influence of alcohol".

Negative assessment of native English speakers often invest in the characterization of mental abilities. The second most common differential characteristic after behavior is the indication of mental abilities, which is realized in the semantics of 14% of neologisms and occasional. In the dictionary definitions in this case there are lexemes stupid, silly, clueless, slow, idiotic, scatterbrained and some others, for example, spell check - "a person doing a stupid act", "dumbest person earth". The foolishness of the referent in English culture is considered wider than undeveloped intellectual abilities and can also be associated with the inability to respond quickly to questions, lack of education, disorganization and forgetfulness, lack of knowledge and General irrationality of behavior:- "ignorant of stupid person; someone who acts impulsively without thinking, usually making up ass of themselves".

In the values of a number of units, the relation to the referent of the micro to which the speaker belongs is fixed (this can be expressed, for example, in the presence of the unpopular unit in the dictionary definition): "nerd or geek, and person that is not cool" [W; garb - "someone very unpopular and unwanted"). In most cases, the speaker puts himself in the position of some superiority over the referent of the unit. Thus, lexemes can objectify the characteristics of a person perceived as negative, and contain a condescending assessment of this action or property, both positive and negative: clumps - "a person who sprawls all over while looking squishy, cuddly, and cute"; fluffy bunny - "someone who is rather pack and difficult to take seriously". A number of lexemes are marked diminutive in the definition: for example diddum - "mocking, diminutive, used when someone is being overly whiny, iron". Despite the predominance of the negative evaluation component in the values of anthropocentric neologisms, there is a small number of positively colored units, for example, lounge lizard - "AP extremely cool person".

A significant number of lexemes (8 0/4) indicate the place of human habitation. Territorial relevance is usually expressed either in the name of the region of the country in which the referent lives, or in the indication of his nationality and ethnicity. These subgroups are usually territorially marked for use, partly because of the connotative load of these lexemes: almost all of them Express the speaker's contempt for the inhabitants of the area or country concerned [3].

The grammar formalism which encapsulates the knowledge of a language that can lead to such realizations must therefore be neutral as between the ways in which it is used, whether to understand or to speak. In the light of this order of dependence, it is the concept of language which has to be explained first, independently of any application of that knowledge - the intrinsic properties of a language as set out in a grammar comprising the capacity enjoyed by some idealized speaker/hearer. It is the applications of the knowledge, then, that have to make reference to the body of

knowledge, and not it to them. So psycholinguists may set up experimental conditions for the study of language use, assuming some given formalism as the background against which tests are designed to evaluate some claimed phenomenon of use relative to some particular theory of language competence.

References:

1. Bondarchuk G.G. Cognitive and semiotic bases development of the category of subject names in the English language (on the material of English clothes names): dis. ... Dr. phil. sciences. - M., 2011.- 322 p.
2. Nesvetailo Yu.N. Neologisms and occasionalisms as constituents of the lexical macrofield of modern English: dis. ... cand. phil. sciences. - Stavropol, 2010.- 169 p..
3. Rosen E.V. How do words appear? German vocabulary: history and modernity. - M. : Publishing house MART, 2000. - 156 p.

UDC 45.126

PROJECT METHOD AS A MEANS OF DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH LESSONS

Pernebayeva G.B., Artykbayeva F. I.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Резюме: В этой статье рассматривается проектный метод как средство развития иноязычной коммуникативной компетенции на уроках английского языка.

Түйін: Бұл мақалада жобалық әдіс ағылшын тілі сабақтарында шет тіліндегі коммуникативтік құзыреттілікті дамыту құралы ретінде қарастырылады.

Currently, the project methodology is widely used in the modern world method of teaching English. The project follows and develops from a specific situation. This situation arises in the process of working on any scientific topic.

Teaching English is to stimulate the creative potential of the language of students along with the development of skills in certain language means. ed not only knowledge of the English language, but also the possession of a large amount of various subject knowledge, necessary and sufficient to solve this problem. In addition, students must possess certain intellectual, creative, communication skills [1].

In English lessons, various types of projects are used:

They are completely subject to the logic of a small study and have a structure close to a truly scientific study. When performing tasks of research projects, project participants put forward various hypotheses for solving the identified problem, and determine ways to solve it. The result of the research work is a discussion of the results, conclusions, presentation of the results.

Informational. This type of project was originally aimed at collecting information about some object, phenomenon; to familiarize project participants with this information, its analysis and generalization of facts intended for a wide audience.

In the project methodology, the role of the teacher is much more difficult than in traditional teaching. The basis of the educational process is the personal activity of the student, and education is reduced to directing and regulating this activity. A

situation is created in which the student learns on his own, and the teacher exercises comprehensive control. When conducting project work, a teacher faces a number of problems. One of them is the organization of work. The nature of the external evaluation by the teacher depends on the type of project and its theme, as well as on the conditions of implementation. The research project characterizes the phased implementation, and the success of the entire project depends on properly organized work at the stages. When preparing a project, the teacher must make sure that each student understands what specific task he has to complete. It is necessary to explain in detail to everyone what and how to do [2].

The method of presentation will largely depend on the type of final product - a diagram, a booklet, an album, a newspaper issue, an oral presentation. Students can submit projects in writing. The teacher evaluates the content and organization of the material - the correct design of the title page, plan, the presence of an introduction, conclusion, distribution of material into chapters, the correctness of the bibliography, the literacy of the presentation of the material. The originality and motivation of their own research part is especially appreciated. Oral presentation is also an important point, which is evaluated in conjunction with the work performed. When summing up, the content side of speech, the organizational structure of the statement, the diversity and the corresponding level of lexical and grammatical material, and the literacy of speech are taken into account. The guys can use posters, distribute a plan for their presentation, use music, and also use the demonstration of tables, diagrams, graphs, photographs, drawings, and subject visibility.

When working on projects, students experience the following difficulties: a lot of unfamiliar words that were not in the textbooks, it is difficult to compare material from several sources and choose the appropriate topic, it is difficult to logically coherently build their own text so that it is interesting to listen to. These difficulties can be overcome with the joint work of the teacher and students. I am correcting errors in the preliminary (electronic) version of the project, because I believe that information with errors should not be reproduced in front of the eyes of students, because many have a well-developed visual memory. But the question arises of differentiation of estimates, if all projects are completed perfectly. But for this, I place special emphasis on oral presentation, because it is here that independence and individuality are manifested.

The relevance of methodological development is in connection with the rapid change in life, the requirements for teaching students at school are also changing. The project is a new educational technology that allows you to solve the problems of a student-centered approach to learning.

References:

1. Belgibaeva D.A. Principles of communicative teaching of foreign languages.//Bulletin of KAFU.-2005.- №2.-p.21-22.
2. Vladimirova L.P. Internet at foreign language lessons.//YaSh.-2002.-№3.-p.39-41.

ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK IN TEACHING ENGLISH AT THE INITIAL STAGE OF TRAINING

Pushko N.A.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада студенттердің интеллектуалдық дағдыларын қалыптастыру және дамыту құралы ретінде білім берудің бастапқы кезеңінде ағылшын тілін оқыту бойынша өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру мәселесі қарастырылады, бұл өз кезегінде оқу үдерісінің тиімділігін арттырады.

Резюме: В данной статье рассматривается вопрос организации самостоятельной работы по обучению английскому языку на начальном этапе обучения, как инструмента по формированию и развитию интеллектуальных умений у обучаемых, что в свою очередь повышает эффективность учебно-воспитательного процесса.

Every teacher's responsibility and challenging duty is to organize and direct individual work. Students' activity and independence should be encouraged as part of their education.

Students can obtain information, skills, and talents through autonomous work in various classes. Only when this labor is arranged in a certain way to represent the system does it produce positive results.

We refer to a system of autonomous labor as a collection of interrelated, conditioned, and logically interconnected forms of work that are subject to common tasks [1].

Each system must adhere to a set of guidelines or principles. Otherwise, it will be a random collection of facts, objects, and occurrences rather than a system.

The following are the main didactic requirements for developing an independent work system: The system of independent work should contribute to the solution of the main didactic tasks: students' acquisition of deep and solid knowledge, the development of their cognitive abilities, the formation of the ability to independently acquire, expand, and deepen knowledge, and its application in practice.

The system must adhere to key didactic concepts, including, above all, the principles of accessibility and systematization, the connection of theory to practice, conscious and creative action, and teaching at a high scientific level.

To ensure the development of various talents in students, the works included in the system should be diverse in terms of educational goals and content.

The homework and independent class work flowed logically from the previous activities, laying the groundwork for future work. In this scenario, both "near" and "far" links between individual works are offered. The teacher's pedagogical skills are important, but so is his understanding of the purpose and place of each individual activity in the labor system, as well as the development of students' cognitive capacities, thinking, and other attributes.

However, the success of a teacher's job in improving pupils' knowledge, skills, and capacities is not determined by a single system. To do so, you'll need to

understand the fundamental concepts that can be used to assure the effectiveness of independent work, as well as the methods for managing certain types of independent work [2].

The efficacy of independent work is attained if it is one of the components of the organic learning process, and a dedicated time is set aside in each class for this reason, if it is done regularly and consistently, rather than on the spur of the moment.

Students develop significant skills and capacities to conduct various forms of independent work and raise the speed with which it is completed only in this atmosphere.

When deciding the scope and substance of individual work, as well as throughout the educational process, core didactic principles should be observed. The concepts of accessibility and systematization, the connection of theory and practice, the principle of gradually increasing obstacles, the principle of creative activity, and the principle of a differentiated approach to students are all important in this regard. The following characteristics of applying these ideas to the administration of independent work are present:

Independent work should have a clear goal. This is accomplished by clearly explaining the work's aim. The teacher's job is to come up with a phrase that will pique students' interest in the work and encourage them to complete as much as they can. Students must be able to define an assignment as well as how to check it. This provides the student work a relevant, purposeful nature and helps it to be implemented successfully [3].

Failure to assess this need may result in pupils not understanding the objective of the activity, failing to complete the required work, or being obliged to ask the teacher for explanation multiple times throughout the process. All of this is a waste of time and decreases students' degree of autonomy in their work.

Independent work should be truly independent, requiring the reader to put in a lot of effort. However, there is no need to go to extremes: at each level of education, the content and breadth of autonomous work should be acceptable for students, and students should be prepared to do independent theoretical and practical work.

Students should master the most basic skills of autonomous work in the first pair (performing diagrams and drawings, simple measurements, solving simple problems, etc.). In this situation, students' individual work should be displayed on the board before they begin working with the teacher, along with a visual demonstration of how to work with the teacher and clear explanations.

When planning individual work, remember that different students require various amounts of time to gain information, skills, and competencies. This can be accomplished by using a differentiated approach to teaching students.

Observing the work of the class and individual pupils, the teacher should move those who have finished the tasks effectively to more challenging assignments as soon as possible. The number of teaching exercises may be reduced to a bare minimum for some students. Others are given more of these activities in various variations in order to learn new rules or laws and how to apply them independently to solve educational difficulties. The transition of such a group of pupils to more difficult work should be completed as soon as possible. Excessive haste, as well as

excessive "recording time," is undesirable in this situation since it discourages pupils from learning new things and mastering skills and talents.

Independent work assignments should pique students' curiosity. It is accomplished by the novelty of the tasks, the unusualness of their substance, and the explanation to students of the tasks or proposed method's practical importance, which must be learned. Independent work, in which students explore objects and events, is always appealing to students.

Students' own work should be incorporated into the educational process on a regular basis. They will only be able to develop powerful talents and abilities in this manner [4].

When the entire teaching staff is involved in the introduction of independent work skills in schoolchildren, in all subjects, including workshops, the results of this work will be most visible.

When organizing independent work, it is vital for the teacher to integrate the study of the topic with the independent work of students to acquire information, skills and talents.

There is no place for exaggeration in this regard: an excessive interest in independent work can stifle the rate at which program material is learned, as well as the rate at which new things are learned.

The teacher should take the major role in any student's autonomous work. The instructor considers the system of independent work and how it is incorporated into the instructional process on a regular basis. It specifies the aim, topic, and scope of each independent task, as well as its role in the classroom and instructional methods for various forms of independent work. It teaches students self-management and quality control techniques, as well as studying students' particular traits and taking them into account while planning autonomous work.

References:

- 1.Бондаревский В.Б. Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию.М.,2015.
- 2.Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. М., 2015.
- 3.Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте. М.: Просвещение,2013.
- 4.Развитие творческой активности школьника/Под ред. А.Н. Матюшкина. М.: Педагогика,2017.

UDC 811.111

SLANG AS A KIND OF INTERNET COMMUNICATION

Syrlybayeva E.

University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақала қазіргі жастардың сөйлеуіндегі сленг жұмысының ерекшеліктері қарастырылады. «Сленг» ұғымының мәні ашылып, жас сленгтің өзіндік ерекшеліктері мен қалыптасу жолдары сипатталады.

Резюме: В статье рассматриваются особенности сленговой работы в речи современной русскоязычной молодежи. Раскрывается сущность понятия «сленг», описываются специфические черты молодого сленга и способы его образования.

The global network is gaining attention as an accessible source of information, information warehouse, as well as a platform for communication and self-presentation.

Modern networking technologies are evolving rapidly, and Internet communication is a relatively new and unexplored layer of language and a unique form of language collaboration. It is distinguished by its diversity, universal communication, and has a significant impact on many areas of communication in the modern world.

Today, we can no longer ignore the active influence of the Internet on our speech, which introduces new words and gradually replaces the original Russian versions with English alternatives. Many of these words quickly take root in our dictionary and become very popular among young people. Dynamism and originality are the main requirements of communication on the Internet, the specific and expressive “network language” does not recognize any limitations of speech and language [1,60p.].

Internet language has already evolved from a modern trend into a new style of communication and spelling on websites, blogs and chats. He leaves his mark on the oral and written speech of modern man. As a result, Russian words are not used properly, we forget punctuation marks, and the culture of communication falls into place. Language and speech on the Internet and everyday communication are getting closer and closer - this is a natural and inevitable trend in the development of language in the era of the development of the global network.

The language of the Internet should be understood as a system of phonetic, lexical and grammatical devices, the features and stylistic features of which are formed under the influence of factors operating in the network. The rapid development of digital technologies, the scale and unprecedented number of new developments in this area lead to the emergence of new words, references and concepts.

These new lexical units have been translated into Russian without exact equivalents in the Russian language and have been adapted for regular use. An entirely new series of words appears, which is constantly replenished and actively incorporated into the literary language. Slang is regularly used among the youth of any educational institution, quarter or group, more or less closed.

Young people differ from the norm in their use of words and phrases in order to assert themselves, with a modern desire to “progress”. Different lexical elements, foreign words, professionalism are used. A large number of neologisms are emerging in connection with the creation of new types of Internet resources, Internet positions, and Internet technologies. At the same time, the Internet provides a special space for the development of neologisms, not only computer terms associated with the Internet,

but also slang forms of language that are formed in the process of communication between network users [2,63p.].

Network slang is a special linguistic and cultural phenomenon that deserves attention and in-depth study. The study of social, cultural, temporal, and many other parameters of Internet slang provides convincing evidence in its favor that, for many reasons, it differs from a number of professional linguists and other sociologists. The social and communicative position of Internet slang as a Russian language subsystem is changing.

Foreign words cover the Russian language, leaving aside the original Russian words. Is it good or bad for the Russian language? Are these words necessary or not? Can we work without them? Learning foreign words is one of the ways to develop a modern language. There are cases where they are very tolerant, but in some cases they are assessed negatively. Foreign words in Russian have long been the subject of discussion among scholars, public figures, and writers. Vocabulary enriches a language and usually does not harm its originality, as it retains the main resource of its "own" vocabulary. Some words came to us a long time ago, and now only linguists can determine their "foreignness." What makes one person borrow words from another?

First, most loans are related to the development of science, technology, culture, economy and production relations. Second, there is a need to identify certain specific types of objects or concepts. At first glance, internet users are introducing new terms into everyday life, which is not a bad thing. The challenge is that they move it from the virtual world to the real world, replacing literate speech with a stream of abbreviations, phrases and internet slang.

Phrases are no longer just internet slang; they are rooted in language. But there is a high risk that this will lead to a decline in the literacy and culture of the younger generation. The impact of the Internet on language cannot be ignored [3,76p.].

As Internet slang has entered our daily lives, many questions have arisen.

Converting Internet slang into a new way of communicating, lowering literacy: abbreviating words ("IMHO", "MLM", "SPS"), deliberately writing words with effective errors ("Afftar zhzhot", "comment").), The appearance of hybrid words (English word, pronounced in Russian transcription, with the addition of suffixes and prefixes - " hype ", " repost "), cuts (infa - information, program - program), occasionalisms, stylistic contrast, letter combinations Cyrillic and Latin, letters and numbers, repetitions and combinations of punctuation marks, word order in particular - these are some of the issues that require analysis and study of linguistics. In our work, we have tried to collect and analyze the available data on this topic. We were able to study the materials on the issues under study, conduct a survey among conservatory students, and compile a concise online dictionary of slang with words that are most commonly used in young people's speech. In our opinion, most of the changes in the structure of the dictionary (new words and new meanings of words) occur under the influence of Internet communication, and the syntax is also very

sensitive to the impact (errors in use and simplification of syntactic structure). there is a mixed style of functional styles.

The use of Internet slang not only in conversation, but also in print, advertising, radio and television, and the growing popularity of this method of communication as new and fashionable among young people has led to a steady increase in the number of its users. The Internet, as a special communication environment and as a previously non-existent field of language application, has brought new ways of communication, patterns of speech behavior, new forms of language [4,83p.].

By incorporating partially typical emotional responses into a virtual discourse - emoji or “emoticons” (from an English smile - a smile), the “emotional deficit” in communication was somewhat compensated. However, it is still a substitute for emotional reactions. In fact, today only emoticons convey the author's colorful emotional response to the text, expressing the direction and level of his emotions.

Many popular sites are to blame for the large number of new words in our daily speech. For example, take the term “google” which means the process of finding something. Or use the word “like” on social media to show an ad or comment that you like. In addition, every day we "download" everything, "surf" somewhere and "ban" someone. Is it necessary to talk about "spam", "ava", "soap", "user", "insta"? Networking slang is actively incorporated into our daily speech. These new words make often unreasonable changes in the lexical structure of the Russian language, as well as are sources of stylistic and grammatical errors.

The role and place of Internet slang in modern speech culture requires further thought and study. In the context of the Internet, the Russian language can find new forms and means of expression. The fact that Russian is in great demand on the Internet is confirmed by the fact that it is one of the five most popular languages in the global network. In short, no matter how a new word is formed, only the rational use of the acquired dictionaries will beautify and develop the language [5,24p.].

The ability to express one's thoughts clearly, to observe the norms of language and speech is an expression of respect for the interlocutor, society, language. Speech culture is an indicator of human knowledge, spirituality and culture, which we display both on the Internet and in real life.

References:

1. Valiakhmetova D.R. Written colloquial speech in the context of Internet discourse features / D. R. Valiakhmetova // Baudouin readings: Baudouin de Courtenay and modern linguistics: Intern. scientific Conf.- Kazan: Kazan Publishing House. un-ta, 2001.– V.2.- C.7-9.
2. Vinogradova T.Yu. Specificity of communication on the Internet / T.Yu. Vinogradova // Russian and comparative philology: Linguistic and cultural aspect. - 2004. - No. 11. - P.63-67.
3. Huseynov G.G. Notes on the Anthropology of the Russian Internet: Peculiarities of the Language and Literature of Net People / G.G. Huseynov // New Literary Review. - 2000. - No. 43. - P.56.
4. Leontovich O.A. Problems of virtual communication / OA Leontovich // Polemic. - 2000. - No. 7. – C.4.
5. Lesnikov S.V. Hypertext of the Russian language / S.V. Lesnikov // Dictionary of Russian dictionaries. - 2001. - No. 2. - P.18-27.

DISTANCE LEARNING IS A NEW ORGANIZATION EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION

Tasanbayeva Z.R.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Технология адамның өмір салты мен қызметін өзгертеді. Ғаламдық Интернет пайдалы ақпаратқа жылдам қол жеткізуді жеңілдетеді. Әлеуметтік, мәдени және білім беру бәсекеге қабілеттілігіне жоғары оқу орындарындағы оқу стиліне, ұзақтығына және әдісіне оң әсер ететін білім беру технологиялары әсер етеді. Қашықтықтан білім беруді толыққанды өзін-өзі қамтамасыз ететін форма ретінде де, аудиторияларда классикалық оқытуға қосымша ретінде де қолдануға болады.

Резюме: Технологии меняют образ жизни и деятельность человека. Глобальная сеть Интернет облегчает быстрый доступ к полезной информации. Социальная, культурная и образовательная конкурентоспособность находятся под влиянием образовательных технологий, которые положительно влияют на стиль, продолжительность и метод обучения в высших учебных заведениях. Дистанционное образование возможно применять и как полноценную самодостаточную форму, и как дополнение к классическому обучению в аудиториях.

The field of education has always been at the center of disputes and discussions at various levels. Discussions of various kinds discuss the effectiveness of certain approaches in the presentation of educational material, the use of forms that provide for the continuity of training in the conditions of any unforeseen situations.

The issues of training highly qualified teaching staff ready to adapt to constantly changing living conditions remain relevant. Forced self-isolation in the acute period of the pandemic and the need for the use of distance forms in education in this regard have shown the readiness of the education system for new conditions in a not very favorable perspective.

The national project "Education" is focused on a person who feels free and comfortable in an extensive flow of information, a person who strives for self-education, continuous learning through the latest technologies, including through distance learning [1]. Indeed, dynamic progress in the development of information technology, increasing information flows require the introduction of the most effective approaches to the educational process at all levels of education. Until recently, the above requirements were in the nature of the desired quality of the education outcome. In the light of the events of recent months related to the pandemic, this aspect has become a necessary and mandatory condition for the implementation of educational activities.

In 2016, the Government of the Republic Kazakhstan identified the educational project "Modern digital Educational Environment in the Republic Kazakhstan " as one of the most important in the state program "Development of Education for 2013-2020" [2]. The goal of the project sounds like this: "To create conditions by 2018 for systematic improvement of the quality and expansion of opportunities for continuing education for all categories of citizens through the development of the Kazakhstan digital educational space and increasing the number

of students of educational organizations who have mastered online courses to 11 million people by the end of 2025" [3].

Initially, the process of introducing digital educational technologies into education was interpreted as rather laborious, associated with the inclusion in training of information tools based on microprocessors, electronic products, the latest information and communication pedagogical technologies. But do not forget about the continuity of development, changes in the modern world. In the educational environment, more effective tools also appear over time, replacing or improving and complementing outdated ones. Information technologies fit naturally and organically into the modern educational process.

A comparison of the data of the State Statistics Service of the Kazakhstan on the number of students enrolled in bachelor's, specialist's, and master's degree programs in 2018 and 2019 indicates the growth in the number of students studying using distance learning technologies: in 2018 - 11.3%, in 2019 - 13.1% [4].

Higher education institutions in Kazakhstan effectively exchange digital and traditional learning technologies with each other. This process is especially successfully organized in the conditions of correspondence education. There are separate educational institutions that provide training mainly in the distance form.

The above statistics speak about the increasing importance of online education, about alternatives and prospects for the development of the online learning process and the active inclusion of the participants themselves (student and teacher) in the digital educational environment.

The country's universities have been effectively introducing e-learning technologies into the educational process for several years, successfully combining them with the traditional form. In particular, the process of electronic and distance learning in the framework of correspondence is successfully applied. The most common methods of online education in universities are video lectures and videoconferences, electronic manuals, textbooks, online courses, and communication via chats.

At the height of the pandemic, when the Ministry of Science and Higher Education recommended organizing self-isolation training for students from March 16, 2020, it became clear that the only possible form of organizing the educational process in these conditions for students and teachers would be distance learning. The form, as mentioned above, is not new, it has been used before, but the pandemic has completely taken the learning process out of the classroom into a virtual environment.

This situation forced teachers to look at the implementation of the process from a different angle the arsenal of available methods and techniques, the introduction of which into training is possible and necessary within the distance format. Regardless of the form, the level of results of the educational process should not decrease, and this requires a responsible, attentive, thoughtful attitude to the choice of technologies for conducting classes.

The situation with the coronavirus (COVID 19), with its negative impact on health and various social aspects of society, has given an incentive for the full implementation of distance technologies in education, their improvement and development. Scale of implementation the distance education format is really huge,

since this form of education had to be applied not only in universities, but also in schools, in institutions of additional education and other educational institutions. The society will be able to objectively evaluate the results of such a stressful implementation only after some time [5].

Today, there are enough articles and reports in the media about the failure of distance learning, shortcomings and problems of its implementation, the unavailability of teachers and other participants in the educational process to this form. What was the education system really not ready for?

For example, Ivan Bataev, Doctor of Technical Sciences, head of one of the research laboratories of Novosibirsk State Technical University, believes that the main problem of distance learning is not technical, but ethical. It is difficult to disagree with this - unfortunately, Kazakhstan students do not know how to work independently, without the usual control from the teacher. Remotely, it is impossible for the teacher to establish the independence of the student's task, which with a high degree of probability can lead to biased evaluation results, to deception on the part of the student. But here the rule "not caught - not a thief" applies.

By the way, there are ethics commissions in Western universities that consider such questions. Moreover, they work not only with students, but also with graduates, periodically checking old works of already graduated students, and if they find matches, the graduate may even be deprived of his diploma. As for the final exams, it should be a video exam, the professor believes, when a student is asked questions online, which he must immediately answer - without additional preparation. Then he will not have the opportunity to find answer online or get help from someone. Of course, even under such conditions there will be many who will be able to deceive the system, but at least this will help to discipline the majority [6].

Insufficiently formed skills of working on a computer, using electronic the resources of teachers and students is the second reason why a massive transition to a distance learning format, even part of the training, is not yet possible. The next problem is the unavailability of a technical nature, including both the lack of equipment and equipment necessary for the implementation of distance learning, and the inability of some services to work correctly in the face of an unexpected large-scale need for data transmission. Among the negative aspects, teachers also note the large volumes of works sent by students, which require verification and evaluation. The time spent on this is not taken into account and is not paid. The alternative to written works - online tests with automatic verification - is not always effective and objective, therefore it is irrational to apply it globally. The distance format is hard to implement in the teaching of disciplines involving the predominance of oral teaching methods. For such disciplines, this form is not suitable for a long period of time.

Noting the negative aspects of distance learning, the accompanying problems, do not forget about the advantages of the possibility of organizing continuing education in conditions of self-isolation and other life situations involving online learning. When, in conditions of self-isolation, the distance format replaced all other forms of learning for participants in the educational process, it became obvious that they needed to adapt to the new conditions, online learning needed to be improved, and related problems needed to be solved.

Working with students in remote conditions should contain the same stages as when studying in the classroom:

- 1) study of educational material on the discipline;
- 2) development of theoretical knowledge when performing practical tasks;
- 3) independent work of the student;
- 4) monitoring and evaluation of the student.

The choice of modern technical means and tools for the implementation of the educational process should be carried out in accordance with the type of lesson and be focused on the means available to students. The use of each information technology has its own characteristics, which must be taken into account when a teacher strives to improve the effectiveness of the educational process in this form.

The most frequently used method for transmitting information in the educational process of universities is a lecture. A lecture in a classical form can be read using specially created to organize online conferences and webinars with a large number of listeners of the platform.

This form is effective with a fairly large volume of material that requires pedagogical explanations and clarifications. It is convenient to use chat when organizing webinars: students can ask a question on the topic of the lecture, the teacher can react to the question in a timely manner. This technology has a disadvantage - most of the available sites limit the number of listeners who can connect to an online lesson. Since most higher education institutions have lectures in the traditional form of education are conducted for several groups of the same stream at the same time - this is quite a significant drawback.

Social networks and messengers turned out to be the most adapted to connecting a large number of listeners. Nevertheless, the technical imperfection and the speed of transmission of information on the Internet available to students obliges the teacher to duplicate the lecture in various forms: video recording, text format.

The choice of a form for knowledge control becomes particularly relevant in the new conditions.

With the full-time format of classes, the teacher can evaluate the student in the practical classes following the lectures, at which the student can fill in the gaps in understanding and assimilation of the material through communication. In the conditions under consideration, the risk of duplication

between students of the given written works increases, therefore, it is necessary to allocate time separately for verification and control. An online test can be used quite effectively based on the results of the lecture. In some systems (for example, Moodle), it is possible not only to automatically check the results the test, but also its analysis in order to identify the issues that caused the greatest difficulty for the student.

Difficulties may arise when organizing practical classes in disciplines involving demonstration of the teacher's solution of tasks of a certain type before the independent work of students. The solution to the problem is possible through the visualization of the material containing a demonstration of the task.

With the distance learning format, to provide students with presentation material, there are online services that allow structuring the submitted material,

making it more visual. For mandatory feedback, you can use chat rooms and forums, cloud technologies or a special website containing material for the implementation of all stages of work and built-in messengers.

The organization of final control within the framework of the implementation of distance learning requires close attention, since to implement objective control in such a situation quite difficult. The modern approach in the organization of communication between the teacher and the student allows you to gain bonuses in the process of studying the discipline, which will be taken into account when issuing the final assessment. This is quite enough for disciplines evaluated by the system of credits.

An exam is provided for other disciplines. Here, the teacher can create individual tasks for students, and assess the results of checking these works. You can use a video conference for a direct conversation with the examinee [7].

It should be clarified that the use of distance learning does not imply a complete reduction of the traditional form of education: through such a system, it is impossible to create conditions for socialization, adaptation of young people to serious adulthood, preparing them for life in society. The new form rather complements, transforms and raises the educational process to a new level than competes with it.

The potential of using distance learning has not yet been fully assessed. Is worth recall that every year in Russia, various educational institutions are closed for quarantine due to the high incidence of seasonal flu. Should educational processes be allowed to stop for this time? The implementation of a distance learning format in any institution can be an excellent alternative to traditional classroom classes in such situations.

References:

1. Natsional'nyi proekt «Obrazovanie» [The national project «Education»] URL:<https://edu.gov.ru/national-project/> (Accessed: 05.09.2020).
2. Sovremennaya tsifrovaya obrazovatel'naya sreda [Modern digital educational environment] URL: <http://neorusedu.ru> (Accessed: 08.06.2020).
3. Pasport prioritetnogo proekta «Sovremennaya tsifrovaya obrazovatel'naya sreda Rossiiskoi Federatsii» [Passport of the priority project «Modern digital educational environment of the Russian Federation»] [Электронный ресурс]. URL: <http://static.government.ru/media/files/8SiLmMBgjAN89vZbUUtmuF5lZYfTvOAG.pdf> (Accessed: 12.04.2020) .
4. Obrazovanie [Education]. URL: <https://www.gks.ru/folder/13398> (Accessed: 11.04.2020) .
5. Informatizatsiya obrazovaniya - eto... Tekhnologii informatizatsii obrazovaniya [Informatization of education is... Technologies of Informatization of education]. URL: <https://fb.ru/article/256501/informatizatsiyaobrazovaniya-eto-tehnologiiinformatizatsiiobrazovaniya> (Accessed: 11.04.2020)
6. Shtormpervykhnedel': kak vysshee obrazovanie shagnulo v real'nost' pandemii [The storm first weeks: how higher education has stepped into the reality of the pandemic]. 2020.
7. Ob eticheskom aspekte distantsionnogo obucheniya [On the ethical aspect of distance learning]. URL: <https://4s-info.ru/2020/07/07/ob-eticheskom-aspekte-distantsionnogo-obucheniya-intervyu-s-prepodavatelemngtu-bataevym/> (Accessed: 05.09.2020).

CONVERSATIONAL SKILLS IN SCHOOL INTERACTION

Tursunova T. Z., Fayzieva L.T
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада оқушылардың сөйлеу құзіреттілігіндегі дағдыларына негізделген шет тілінде сөйлеуге үйрету әдістері қарастырылады

Резюме: В данной статье рассматриваются приемы обучения иноязычной речи, основанные на навыках владения учащимися разговорной компетенции

The ability to communicate orally, the ability to speak, is increasing law conceptualized as an independent competence that can be distinguished from others, because they deal with the specific terms of oral communication corresponds. Thus, in particular, the ability to simultaneity of planning, reception and production processes; who speaks does not have to only plan his current speech, but also theirs at the same time pay attention to the listener's signals of understanding. Oral communication is – how carried out - through their ephemerality, processuality and interactivity characterized in that a specific ensemble of knowledge (= knowledge, skills and abilities) is required to cope with it summarized as conversational skills. At the same time Discussions, however, are always the result of everyone involved, so that the shares and competencies involved of the individual are less obvious than in the case of individual activities.

Basic qualifications

For the modeling of conversational competence, the question now is which Partial skills are required to cooperate with others (verbally). Around for the time being, leaving normative questions out of the equation as far as possible, the following considerations are based on a broader concept of cooperation, which in a kind of hyperonym includes cooperation and conflict, understanding and dispute, because even the dispute requires a partner, or rather, an opponent.

Ehlich suggests seven so-called basic qualifications, of which all but the literal ones are for the area of oral relevant are: receptive and productive phonic qualification means the ability to sound discrimination and production in its entirety, including the Intonation and structures that overlap individual sounds.

Pragmatic Qualification I means the ability to use language others recognize their goals for action and react appropriately to them as well as use language yourself for your own goals, i.e. others by means of linguistic statements to be able to convey one's intentions.

Semantic qualification includes the ability to understand linguistic expressions Elements of reality and ideas as well as their combinatorics are receptive and assign it productively, i.e. a separate lexicon with concepts of meaning to train and apply.

Morphological-syntactic qualification concerns the ability to produce and reception of complex sentences and sentence sequences that are grammatically correct are. These differ significantly depending on the language type. Discursive qualification means the special ability to recognize formal structures to use linguistic

cooperation, i.e. the socially developed use patterns and schemes of communication. Of special the ability to tell a story is important in the context of employment for example for the construction of fictional game and fantasy worlds or also is required for trial action.

New versus the pragmatic Qualification I is the ability not only to express one's own intentions or to recognize strangers, but a communicative goal together with the to realize interlocutors in a linguistic action pattern, i.e. themselves to engage in a certain form of regular speaker rotation.

Pragmatic Qualification II is paraphrased as follows: "Ability that Embedding references to action in different social realms of reality and the appropriate means to communicative influence on these areas of reality expediently to use". Above all, this means the ability to work in complex social, to act linguistically, especially in institutional contexts. Among the basic abilities, phonic qualification obviously has a special status, because it not only represents the material basis for language acquisition per se, but also because it has a filter function for actual comprehension. Because we store immediate sensory impressions in the working memory before they are further processed on the next higher levels[1].

Problems in this area inevitably lead to difficulties in the morpho-syntactic, semantic and pragmatic understanding processes because the input is missing or incorrect. Among the discursive qualifications, narration, the ability to receive and produce stories, may play a special role. An indication of this may be the fact that stories are told in all cultures of the world, in all age groups and all social classes. Storytelling not only enables the joint cognitive and affective processing of personally significant experiences and thus "eliminating the painful separation from the other and finding a form of reunification", as Flader/Giesecke emphatically call it, but also the imagination of only imagined worlds. Storytelling enables trial action in a self-designed world. In this respect, it seems no coincidence that there are two large development studies just to tell the story[2].

Requirements and difficulties

The difficulty of communicative action, i.e. the requirements for communicative skills, depends on at least four factors. All of the following statements about difficulty always assume that the other factors remain unchanged:

Topic: Under a topic, the propositional content (content) of a be understood during the conversation, i.e. what is being talked about. The thematic requirements depend on the notoriety, the complexity and of subjective involvement. Talking about a familiar topic easier than about an unknown; the same applies to complex topics. The Involvement in a topic can have different effects; it is assume that positive involvement, i.e. positive affects and relationships, represent a relief and negative a difficulty. Participants: The number and number of participants in the conversation can be awareness/familiarity will vary. How these variants affect the difficulty impact is difficult to state in general terms; are likely, however Multi-person conversations and conversations with unknown participants as more difficult to assess because different people each have specific prerequisites to address and statements from different people are to be interpreted.

Functions and structures: This should include the call functions and the resulting conversation structures are understood. These can vary in the following dimensions: predictability, controllability, Inconsistency and room for maneuver.

You probably can assume that conversations, largely planned, will continue in their course controlled, without conflicting requirements and with their own room for maneuver than are easier to assess.

A simple conversation would then be information at the train station counter, that can be highly planned, controlled and consistent; a difficult conversation, on the other hand, would be a negotiation with several Parties have a high value in dispute, because none of the parties involved here can plan or control the course of the conversation and also different goals conflict with each other. A teacher's lecture in class is an example better to plan and control than an open class discussion or a Advisory. An example of conflicting requirements is the Discussion leadership, which on the one hand is based on the maxim, all discussants enough to have their say, but on the other hand also the time budget has to comply with.

Development of conversational skills

Language acquisition research, like Ehlich, has two clear focus on: Concentration on early childhood up to the 3rd/4th year of life as well as on morpho-syntactic and lexical phenomena. The acquisition of syntax and vocabulary up to the age of four has been relatively well researched. This has to do with the general understanding of language, which largely restricts language to these phenomena of Graeco-Latin grammar. However, there are also methodological reasons, because these phenomena can be observed relatively easily from the methodological conditions mentioned above is the examination of conversational skills on audio and video recordings and their transcripts reliant.

Looking ahead, it should be checked whether there might be certain sub-competencies with indicator function there, representing a certain aspect of the overall competence could be recorded. But first you have to using conversational analysis methods, larger corpora are examined to determine whether there are stable correlations between certain sub-competencies and the conversational skills.

Task development

Tasks can be roughly divided into test tasks on the one hand and classroom tasks differ on the other side; For their part, teaching tasks can be differentiated into learning tasks that serve to develop or practice, and exam tasks that serve to check what has been learned. For all task types arise in the area of oral compared to written specific challenges, which are due in particular to the interactivity and volatility of oral communication and the one require independent didactics. Such didactics of conversation, as I would like to call them, cannot be presented in the context of this essay.

At the heart of such a didactic conception are two things: On the one hand, it is necessary to systematically turn the diverse opportunities for communication in the classroom into opportunities for the students to speak, in order to reduce the high proportion of speaking by the teachers; here of an emergency didactics, which for

example an institutionalization of provides for speaking opportunities, for example in the form of regular class councils.

This way of promoting conversational skills should have priority in practice, because it has a number of advantages over the practice forms, which lie in particular in the authenticity of the communication occasions. In addition, they do not require any additional time or effort. In addition, however, it will also require the targeted learning and practicing of sub-skills. Numerous special exercises are available for this purpose, which will be discussed below. As part of a comprehensive, overall didactic conception, such a didactic conversation endeavors to use processes that activate students. This should be understood to mean authentic, socially embedded learning contexts that give the students the opportunity for independent oral and written communication; In terms of learning theory, such a concept can be assigned to moderate constructivism with Deppermann, A.[3].

And finally, creating a climate of trust in called the class or learning group, which is a prerequisite for the fact that the engage students with the necessary inner commitment to the exercises. This includes, among other things, taking part in the exercises as a teacher, with criticism to be careful (feedback techniques), to motivate the classmates to adopt a critical and constructive attitude and to select the exercises in such a way that a sense of achievement can be experienced, especially in the initial phase.

It should have become clear that the mediation and measurement of conversational skills require their own formats in addition to the written ones take into account the peculiarities of oral communication. This is the only way that skills can be developed appropriately on the one hand and validly measured on the other. That means good assignments must take into account the interactivity and ephemeral nature of conversations—in both the receptive and productive modes. This requires the development of new task formats, for the measurement also media-supported formats.

References:

1. Ehlich K./Rehbein, J. Pattern and Institution. Studies on school communication. Tübingen: Gunter Narr. 2005, p. 12
2. Flader D./Gieseke. Narration in the initial psychoanalytic interview. 1980, pp. 209-262.
3. Deppermann, A. Conversational Competence - Problems and Challenges of a Possible Concept. Long. 2004, p. 15-27

UDC 659.131.25=111

THE FEATURES OF USING PHRASEOLOGICAL UNITS IN A NEWSPAPER TEXT

¹Umarbekova G. T., ²Kovalskaya I.A.

¹University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

²Taganrog Institute. A.P. Chekhov (branch) Taganrog, Russian Federation

Түйін: Мақалада газет мәтінінде фразеологизмдердің қолданылуы қарастылған.

Резюме: В статье рассматривается использование фразеологизмов в газетном тексте.

Worldwide the company catalogues and specialized magazines publish the advertisements which are aiming to manage a series of the problems in the definite industrial and economical spheres. The main task is to inform the efficient professional, competent and potential customer of the advantageous equipment or material and to create, motivate and meet the customer's demands requirements.

The advertising influence is determined by the range of factors, and they are united by the common functions: communicative, pragmatic, psychological, and economical. Industrial advertising is a link of the socially meaningful communication, and it is influenced by the following factors:

- Advertising information subject and theme;
- Communication members membership, their characteristics and relationships;
- Communication conditions;
- Purpose of communication.

The factors mentioned are completed by the national-cultural factor, reflecting the advertising agency traditions and the national belonging of the information sender and receiver.

We should note, that under the term text 'denotation' we mean the subject of the advertisement, under the text addressee we mean the receiver of the advertisement, the communication conditions are meant as the advertising functioning, the text pragmatic aiming is meant as setting of the aim.

We subdivide the denotation into the:

- Subdivision of texts advertising the industrial goods;
- Subdivision of texts advertising the companies' activities.

As a rule the texts which differ in their denotation also differ by the advertising materials presentation form. The new products advertisements are usually placed in the corresponding sectors of the catalogues and magazines. Introduction and preliminary features usually characterize the advertising campaign [1].

The goods already familiar to the customers are characterized by the regular clichés. They appear on the pages of the magazines on a regular basis. Advertisements of the different companies' activities are also different, they are characterized by the simplicity and exactness of the factual information presentation; design and editorial decoration are very refined, as a rule.

It has been stated that only one good may represent the advertising text denotation; it is aiming the definite addressee, usually the very limited number of professionals, who have a corresponding official status and common interests. Abroad they are middle classes and technical intellectuals in Russia. Usually they occupy the positions of managers and have the University diplomas (Techniques and Economy, and even the academic degrees, for example PhDs).

An interesting fact: popular actors and top-models, politicians and businessmen are attracted to the sphere of advertising. The advertisements usually advise (sometimes obtrusively, sometimes not). Well-wishing tone, ease provide for the formation of the trustful relation to the advertised goods; the relations set between the

sender and the addressee may be described as non-subordinate (in some case they are neutral).

Particular interest belongs to the industrial advertising in studying its psychological influence. Methodological foundation of the modern research is the A.N. Leontyev's [2] investigations which are based on the active approach principle and on the theory of motivation.

Following Leontyev's theory an advertisement:

- 1) Can make the population requirements actual, and offers an object meeting the requirements, i.e. makes the consumer's activity motivated and directly oriented;
- 2) Can stimulate firstly the response psychological reaction for the item of the advertisement;
- 3) Can artificially create this necessity in case it is not available in reality.

With these purposes in mind the sender is forecasting the *feedback* (possible addressee's questions, objections) and determines the strategy of communication.

Nowadays, there exist several concepts of the advertising influence, directing the copywriter, [2, 6, 7, 13] are the most popular among them:

- 1) formula AIDA (Attention, Interest, Desire, Action);
- 2) formula VIPS (Visibility, Identity, Promise, Single-mindedness);
- 3) idea USP (Unique Selling Proposition);
- 4) 'Four Ps' Concept (Product, Place, Price, Promotion).

Usually, the sender is projecting the advertising influence on the psychological processes, taking place in three levels – rational, emotional, and subconscious [3]. The sender tries to cause and to hold the involuntary attention. The following factors may serve as irritants – intensity, contrast, novelty, singularity; the corresponding linguistic and graphic text presentation realizes these factors.

Further, the incentive advertisement characteristics are revealed in the dialogue communication orientation. The sender usually acts as a customer, he proves the necessity of the choice, and meanwhile, he introduces some shades of intimacy into the communicators' relationships. Mainly the contact provides for the success of the advertising information – to make the addressee to perform an action – to make a purchase or to change the value system, as a whole [4].

The sender realizes some definite basic advertising strategies by the information through the advertisement text. They are directly dependent in the market characteristics:

- Strategy of the Direct Response Introductive — immediate introduction of the goods in the market;
- Strategy of the Direct Response Stimulating – popular goods – big selling points;
- Strategy of the Direct Response Reminding – the goods are not to be immediately sold;
- Strategy of the Indirect Response Introductive – is a long term action aiming to introduce new goods in the market to form a purchaser demand or to present a new company;

- Strategy of the Indirect Response Stimulating – is used to remind the customers of the popular goods which is fully available or of the company successful activities.

We should note that the topic of our research is just some advertising strategies realized through the mass media, we don't touch upon such aspects as (direct advertising: information booklets, information-advertising letters, price-lists post sending, partnership in the exhibitions, work-shops, and promotions).

The information sender as we may suppose is anticipating the advertising text influence efficiency: immediate pecuniary, immediate ideal, distant prospective pecuniary, and distant ideal, and so on.

As we may suppose, consequently, the sender prefers the most suitable way of influence – information, suggestion, or conviction. The sender points out the most attractive goods characteristics. It means that the advertising goods are evaluated only positively. The ways of influence are not used directly in a definite text, very often they act in combination. It will permit us to distinguish the following components of establishing of the text aim.

We shall speak about the intellective, suggestive and convictive text aim establishing depending on the informative, emotional, or factual-evaluative directness. So, the intellective and suggestive establishing are typical for the main part of the advertisement, which contains the technical and economic information providing for the denotation nomination and its positive characteristics concretization. The text is characterized according to the influence type as follows:

- First, intellective, lacking aggressiveness and psychological pressing;
- Second, suggestive, possessing aggressiveness and psychological pressing;
- Third, suggestive, lacking aggressiveness and possessing psychological pressing;
- Fourth, convictive possessing aggressiveness and lacking psychological pressing;
- Fifth, convictive lacking aggressiveness and possessing psychological pressing [5].

As a rule, the sender is primarily oriented by the addressee's national belonging, which determines its mentality characteristics. We distinguish between the texts:

1) First, the texts which are to be distributed in the original Russian language version or texts – distributed in the English language version. They usually use the nationally marked information – national – patriotic symbols, a complex of nationally-stipulated cultural associations, national realities;

2) Second, the texts aiming at the international audience (advertising abroad). They are presented in the original or are translated. Sometimes they are presented in the combined version –English-Russian or Russian –English, in case if the senders use the foreign text original model [6].

The commercial realities, the national symbols, and national tied illustrations strictly limit the nation-marked information usage.

It is discovered that the industrial advertising text is national and culturally specified which is reflected in the language, illustrations and trademarks. Folklore, historic, literary, cultural realities, onomastic realities are widely used. Titles of different companies, bodies, trademarks, measurement unities, monetary units are often used as realities in the text of the industrial advertisements. The realities introducing the originality can serve as a nomination means and as a means of the subtext creation. They may provide for the advertising influence efficiency if the addressee's phone knowledge is equal to the sender's phone knowledge; meanwhile if the sender's and addressee's phone knowledge do not coincide the realities may prevent to the acquisition of the main idea of the advertising announcement.

A conclusion may follow that each industrial advertising text is influenced by a whole range of extra-linguistic and pragmatic factors stipulating its specific functioning. We find it but natural to choose the following relevant parameters of the industrial advertising text. We consider them to be very significant for the comparative analysis of the English and Russian industrial advertising texts.

References:

1. Abramova G.A. Metaphor in the English Language Advertising Text: Abstract of thesis for Cand. of Sc.(Philology). – Kiev, 2010. – 22p.
2. Jefkins F. Advertising. – Lonon: Longman, 2009. – 338p.
3. Dubley J. How to Promote Your Own Business. – London: Longman Press, 2008. – 286p.
4. Tarasov E.F. Some basics of the Socio-linguistic Text Interpretation // Text Linguistics. – M., 2004. Part 2. – p. 97-103.
5. Tarasov E.F. Psycho Linguistic Characteristics of the Advertising Language// Psycho Linguistic Problems of Mass Communication. – M., 2014. – p. 80-96.
6. Leontyev A.A. and others. Psychological Aspects of the Advertisement Perception and its Efficiency Increase // General and Applied Psychology. – M., 2013. – p.173 - 184.

ҚОҒАМДЫҚ (ӘЛЕУМЕТТІК) ҒЫЛЫМДАРЫ ОБЩЕСТВЕННЫЕ (СОЦИАЛЬНЫЕ) НАУКИ

ӘОЖ 123

ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ПРОГРЕСС ДЕҢГЕЙІ ТАРИХ ФИЛОСОФИЯСЫ ТҮРҒЫСЫНАН

Абдрасилова Г.З.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье проанализированы логика развития общества, единство и многомерность исторического процесса, проблемы и критерии социального прогресса, а также раскрыты вопросы о возможностях, о сущности и границах исторических процессов и траекторий действий исторических субъектов.

Summary: The article analyzes the logic of the development of society, the unity and multidimensionality of the historical process, the problems and criteria of social progress, and also reveals questions about the possibilities, the essence and boundaries of historical processes and the trajectories of actions of historical subjects.

Бүгінгі күнгі геосаясат тақтасындағы державалар текетіресі, «ойыны» миллиондаған адамға қайғы-қасірет әкеліп, талай елдерді ұзақ жылдар бойына дамудан тежеп, нәтижесінде қарапайым халық зардап шегуде. ХХІ ғасырда орын алып отырған геосаяси жабайылық пен қатігездіктің табиғатын түсіну және баға беру үшін бұл құбылыстарды тарих философиясы тұрғысынан қарастырып «әлеуметтік прогресс» ұғымдарына жүгіну қажет.

Тарих философиясы – тарихи процестің объективті заңдылықтары мен рухани-адамгершілік мәні туралы философияның бөлімі [1].

Тарих философиясы адамзат қоғамының даму логикасын, тарихи процестің бірлігі мен көпөлшемділігін, әлеуметтік детерминизм мәселелерін зерттейді, тарихи фактілер мен оқиғалардың ақиқаттығын немесе сенімділігін белгілеп, тарихи танымның мәні мен шекарасы туралы сұрақтарды қамтиды [2].

«Тарих философиясы» термині француз ағартушысы Вольтерге тиесілі болғанымен, қазіргі мағынадағы тарих философиясының пәнімен тікелей байланысты тарихи дамудың жалпы заңдылықтарының болуы туралы мәселені өзінің «Адамзат тарихының философиясына арналған идеялар» (1784) еңбегінде көтерген Иоганн Готфрид Гердер болды. Ал «тарих философиясын» Философияның саласы ретінде негіздеп, мәртебесін көтерген - Оксфорд университетінің профессоры П.Гардинер «тарихтағы» сұрақтар мен «тарих туралы» сұрақтардың арасында айырмашылық орнатуды ұсынды [3].

Тарихисофиялық ойлау түрі ежелгі мәдениетте қалыптасып, европалық және исламдық ортағасырлық мәдениетте дамып, өзінің шарықтау шегін

классикалық европалық философияның әмбебап метафизикалық жүйелерінде, сондай-ақ дәстүрлі христиандықпен тығыз байланысты XX ғасырдағы философиялық ағымдарда көрініс тапты. Дәстүрлі қытай және индуистік-буддистік шығыс мәдениеті ғалам мен адамның өзара қарым-қатынасын түсінудің басқа түрін болжады және нақты тарихсофиялық білімді тудырмады [4].

Христиандық тарихсофия екі қайшылыққа негізделгені белгілі. Олар - «құдайылық» тарих пен жер бетіндегі тарихтың қарама-қайшылығы. Тарихи формацияның антропологиялық параметрлері, әдетте, екі негізгі аспектіде қарастырылды: Құдай мен адам арасындағы қарым-қатынастың дамуы, сондай-ақ жеке тұлғаның әлемдік процеске қосылуының нақты мотивтері. Индивидтің әлемдік процеске араласуының тұлғалық сипатын бекітетін дәстүрлі христиандық типтегі ойлаудың өзінде индивидуалдылықтың жақсылық пен жамандықты таңдау проблематикасында жүзеге асады. Бұл таңдаудың еркіндік дәрежесі толығымен тарихи жоспардың алдын ала рақымдылықпен жүзеге асырылуының маңыздылық дәрежесіне байланысты.

Христиандық тарихсофияның жалпы логикасы тұрғысынан оның барлық жетекші мотивтері Европадағы зайырлы философиялық мәдениеттің дамуында сақталған. Олардың бұл жүйелердегі орны Ортағасырлардағы теологиялық құрылымындағы теистік тарихсофияның орны мен функциясынан айтарлықтай ерекшеленбейді.

XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап тарихты түсінудің дәстүрлі емес үлгілерін әзірлеу әрекеттерін сынаудың ең ықпалды үш бағыты қалыптасты: олар экзистенциализм, «өмір философиясы» және «өркениеттік көзқарас». С.Кьеркегордан бастап мәдениет пен философиядағы адам проблемаларының басымдылығын растайтын экзистенциализм тұлғаның «тасталған» күйдегі адамға қатысты «шек», «трансценденттілігін», бірегейлігін ашу мәселелерімен тікелей байланысты [5].

Экзистенциалды ізденістердің логикалық қорытындысы А.Камюдің тарихи болашақтың «болашақсыздығы» туралы идеяларында көрініс тапты: тарих - стихиялық өмірде жасалады және одан мақсатты, тарихи, әлеуметтік мән іздеу – Сизифтің қайырсыз еңбегі сияқты қисынсыз. Тарихи абсурдтан түбегейлі шығудың жолы жоқ. Тарихи процестің өзі оның шегінен тұрақты түрде шығуға талпынатын ұмтылыстардан тұрады [6].

«Өмір философиясы» дәстүрлі емес тарихи ойлаудың нұсқаларын алға тартады. Оның негізгі бағыты – тарихсофияның рационализацияланған сипатын элиминациялау, өмірлік серпін, өмірлік формалар, өмір сүруге деген ерік-жігер сияқты негізгі ұғымдар мен мазмұн ретінде бекіту.

Өмірдің ретсіз және негізсіз екінін тек тұншықтырып, бүркемелейтін бүкіл мәдени шындық сияқты тарихи процестің сызықтылығы мен біртұтастығы туралы түсінік те - елес болып шығады. Тарихи-әлеуметтік танымның негізгі құралы енді «таза парасат» емес, жалпыадамзаттық тіршілікке өзінің тікелей қатыстылығын сезінетін жеке сана.

Н.Я. Данилевский, Н.Леонтьев, О.Шпенглер, А.Тойнби теорияларындағы «өркениеттік көзқарастың» негізгі жүйелері дәстүрлі тарихсофияның сызықтық телеологиялық схемасын жеңуге бағытталған [7]. Бірақ бұл еңсеру «дүниежүзілік тарих» қағидасын шаю түрінде іске асты: әлемдік тарих бұл жағдайда жеке өркениеттердің іс жүзінде тоғыспайтын мәдени-тарихи типтерінің дербес тарихы ретінде көрсетілді. Өркениеттің ішкі логикасы циклды болып шығады: генезис – даму – тұрақтандыру – құлдырау – өлім. Яғни, жеке өркениет аясында жалпы даму сызығы сақталғанымен, рационалистік тарихсофияға тән шексіз прогресс мәнінен айырылды.

Әлеуметтік прогресс және оның критерийлеріне келетін болсақ, прогресс (лат. progressus – алға жылжу) – төменнен жоғарыға, кем жетілгеннен жетілдірілгенге ауысумен сипатталатын даму бағыты туралы түсінік XVIII ғасырдың екінші жартысындағы философтарға тиесілі [8].

Оның пайда болуының әлеуметтік-экономикалық негізі - капитализмнің қалыптасуы мен еуропалық буржуазиялық революциялардың жетілуі болды. Қоғамдық прогресс концепциясын жасаушылар екеуі: революцияға дейінгі және революциялық Францияның белсенді қоғам қайраткерлері Тюрго мен Кондорсе.

Әлеуметтік прогресс идеясы жалпы адамзаттың алға ілгерілеп бара жатқанын мойындау тарихи оптимизмнің көрінісі болып табылады.

Әлеуметтік прогресс жайлы концепцияларды үш сипат ерекшелендіреді. Біріншіден, бұл идеализм. Тарихтың прогрессивті дамуының себептерін рухани бастаудан немесе өзін-өзі дамытатын абсолютті рухтан іздеу (Гегель). Прогресс өлшемі де рухани құбылыстардан, қоғамдық сананың формаларынан: ғылымның, моральдың, құқықтың, діннің даму деңгейіне байланысты деп күтілді. Даму ең алдымен ғылыми білім саласында (Ф.Бэкон, Р.Декарт) байқалып, содан кейін қоғамдық қатынастарға таратылды [9].

Екіншіден, қоғамдық прогрестің көптеген алғашқы концепцияларының елеулі кемшілігі қоғамдық өмірді диалектикалық емес қарастырудан туды. Қоғамдық прогресс революциялық секіріссіз, артқа жылжусыз, түзу сызықтағы үздіксіз өрлеу ретінде бірқалыпты эволюциялық даму деп түсінілді (О. Конт, Г. Спенсер) [10].

Үшіншіден, жоғары даму кез келген таңдаулы қоғамдық жүйеге қол жеткізумен шектелді. Мұндай шексіз прогресс идеясын жоққа шығару Гегельдің тұжырымдарында айқын көрініс тапты. Ол христиан-герман әлемін әлемдік прогрестің шыңы және соңы ретінде жариялады. Бұл кемшілік, атап айтқанда, бір құбылыстың, тарихи дамудың бір кезеңінде, бір жағынан, прогрессивті және екінші жағынан регрессивті, реакциялық болуы мүмкін екендігі туралы қоғамдық прогресс туралы маркстік ілімде еңсерілді [11].

Демек, адамзаттың прогрессивті дамуы туралы айта айтқанда, жалпы тарихи процестің бағытын, оның негізгі даму кезеңдерімен байланысты нәтижелерін ойға келтііреміз. Қоғамдық прогрестің себептерін анықтауға тырысатын болсақ, онда олар адамның қоғамдық болмыс ретіндегі табиғатының өнімі мен көрінісі болып табылатын қажеттіліктері болады.

Күнделікті өмірде мыңдаған жылдар бойы адамдар әлеуметтік прогресті қамтамасыз етуді өздерінің саналы мақсаты етіп қойған жоқ. Ал қоғамдық прогрес барысында алғаш енгізілген қандай да бір идея оның ішкі мәнін құрайды. Шынайы өмір процесінде адамдарды олардың биологиялық және әлеуметтік табиғаты тудырған қажеттіліктер басқарады. Өз өмірлік қажеттіліктерін жүзеге асыру барысында адамдар өздерінің өмір сүру жағдайларын және өзін өзгертеді. Қанағаттандырылған қажеттілік жанасын тудырады, ал оны қанағаттандыру, өз кезегінде, жаңа әрекеттерді талап етеді. Барлығының салдары даму болып табылады [12].

Дүниежүзілік қауымдастықтың «өсу шегі» туралы ойлары әлеуметтік прогрестің критерийлері мәселесін өзекті етті. Егер бізді қоршаған әлеуметтік әлемде бәрі прогрессивті адамдар ойлағандай қарапайым болмаса, онда жалпы қоғамдық дамудың прогрессивтілігін, белгілі бір адамдардың прогрессивтілігін, консерватизмін немесе реакцияшылдығын қандай маңызды белгілермен бағалауға болады?

Әлеуметтік прогресті «қалай өлшеуге болады» деген сұраққа жауап философиялық әдебиетте ешқашан біржақты болмаған. Бұл жағдай көбіне прогрестің субъектісі мен объектісі ретіндегі қоғамның күрделілігінен, оның алуан түрлілігі мен жан-жақтылығына байланысты. Қоғамдық өмірдің әрбір саласының өзіндік, жергілікті критерийін іздеу осыдан туындайды. Бірақ сонымен бірге қоғам біртұтас организм болып табылады және осылайша ол әлеуметтік прогрестің негізгі критерийіне сәйкес келеді. Біздің ойлауымыз осы біртұтас тарихи тәжірибені толығымен көрсетуге қабілетті және көрсетуге тиіс [13].

Елде өндірілген материалдық игіліктердің жалпы көлемі ғана емес, олардың халық арасында қаншалықты біркелкі және әділ бөлінетіні, қоғамдық ұйымның өндіргіш күштерді ұтымды пайдалануға және олардың одан әрі дамуына қалай ықпал ететіні немесе кедергі келтіретіні маңызды. Ал прогрестің ең маңызды критерийі - қоғамды ізгілендіру деңгейі. Яғни, ондағы жеке тұлғаның орны: оның экономикалық, саяси және әлеуметтік азаттық дәрежесі; оның материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру деңгейі; оның психофизикалық және әлеуметтік саулығының күйі. Құрылымы жағынан күрделі көрсеткіштердің ішінен, басқалардың барлығын біріктіретін біреуін бөліп алуға да болады және солай ету қажет. Мысалы, орташа өмір сүру ұзақтығы. Ал егер ол өлшем белгілі бір елде дамыған елдер тобына қарағанда 10-12 жылға аз болса және оның одан әрі төмендеу тенденциясы байқалса, осы елдің прогрессивтілік дәрежесі туралы мәселені соған сәйкес шешу керек. Өйткені, «адам тұлғалық тұрғыда ыдырап кетсе, онда, бүкіл прогресс реакцияшыл болғаны» [14].

Сонымен, қоғамдық прогрестің мазмұны оның табиғи және қоғамдық күштерінің, яғни өндіргіш күштердің және қоғамдық қатынастардың бүкіл аясының қарама-қайшылықты дамуы арқылы қол жеткізілген «адамды ізгілендіруді» көздейді. Демек, қоғамдық прогрестің негізгі критерийі де осы мазмұнға сәйкес болуы тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Блок М. Апология истории / АН СССР. — М.: Наука, 1973. — 256 с. — (Памятники исторической мысли). — 50 000 экз.
2. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества / Пер. и примеч. А. В. Михайлова; Отв. ред. А. В. Гулыга; АН СССР. — М.: Наука, 1977. — 704 с. — (Памятники исторической мысли). — 50 000 экз.
3. Гречко П. К. Концептуальные модели истории. М., 1995
4. Гройс Б. Е. Философ после конца истории // Ускользящий контекст. Русская философия в постсоветских условиях. Материалы конференции (Бремен, 25-27 июня 1998 г.). Ad Marginem, 2002. С. 147—160
5. Губин В. Д., Стрелков В. И. Власть истории. Очерки истории философии истории. М., 2007
6. Данто А. Аналитическая философия истории / Пер. с англ. А. Л. Никифорова, О. В. Гавришиной; под ред. Л. Б. Макеевой. — М.: Идея-Пресс, 2002. — 292 с. — ISBN 5-7333-0050-7
7. Ивин А. А. Философия истории
8. Ильин В. В. Философия истории. — М.: Изд-во МГУ, 2003. — 380 с. — 2000 экз. — ISBN 5-211-04688-9.
9. Кареев Н. И. Историология: теория исторического процесса. 2-е изд. М., 2010
10. Лаппо-Данилевский А. С. Методология истории. М., 2006
11. Розов Н. С. Философия и теория истории. Книга 1. Прологомены. М.: Логос, 2002.
11. Семёнов Ю. И. Философия истории (Общая теория, основные проблемы, идеи и концепции от древности до наших дней).. — М.: Современные тетради, 2003. — 776 с. — (Научная библиотека "Современных тетрадей". Философия). — 2500 экз. — ISBN 5-88289-208-2.
12. Гегель Г.В.Ф. «Лекции по философии истории», СПб., 1993
13. Семёнов Ю. И. Философия истории. — М.: Современные тетради, 2003
14. Философия истории / Под ред. А.С. Панарина. — М.: Гардарики, 2001.

ӘОЖ 342.5

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абдухаимов Е.Ф., Исенғалиева Ж.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Строительство социального государства и проблемы становления гражданского общества, одна из актуальных тем современного общества. В данной статье речь идет о проблемах современного общества

Summary: The analysis of any phenomenon requires the definition of concepts. In particular, the question of whether the law belongs to a spiritual culture as a result of the achievements of a nomadic civilization is still not fully open. Law in itself is a part of the national spirit, which reflects all the historical and intellectual potential embedded in it, and can be said to reflect the true spirit of the nation.

Көптеген жылдар бойы ғылыми әдебиеттерде азаматтық қоғам бар немесе мемлекет бар деген пікірлер жиі кездеседі. Көптеген ізденістер өзара әр түрлі, тек осы ұғымдардың табиғатының пайда болуының тарихи алғышарттары ғана әрқашан өзгеріссіз қалады. Сондай - ақ олар көп жоспарлы және көп аспектілі деп сеніммен айтуға болады, өйткені олар назарын өзіне

аударарды. Анықталмаған, бүгінде талданып жатқан пәннің өзі, ол туралы көп жазылады, бұл ретте оның не екенін мүлдем елестете алмай.

Отандық заңгерлік білім белгілі бір тарихи аралықта бұл ұғымды айналымнан алып тастады немесе оны түрлі себептермен мұқият қарамады. Ғылыми айналымда «азаматтық қоғам» термині белсенді жұмыс істеп жатқанына қарамастан, бірақ құбылыс ретінде ол түбегейлі ашылмаған, әрі осы ұғымды зерттеу бойынша тарихи экскурс болса да, бірақ олар біркелкі емес. Болып жатқан оқиғаларға деген қызығушылық айқын көрінеді. Жаңа заманның маңызды саяси идеялары азаматтық қоғам идеясымен байланысты болды, ал соңғысы «мемлекет» ұғымымен салыстыруда өзгеріссіз қарастырылады.

«Азаматтық қоғам» ұғымы көптеген өзгерістерден өтті, тіпті бұл ретте ол «мемлекет» ұғымымен бірге қарастырылады. Шығ тегі 17 ғасырдың ортасына жатады. Өз кезегінде Т.Гоббс пен Дж.Локк азаматтық қоғамды сипаттауға тырысып, кең тараған либералдық түсіндірмеге жүгінді. «Азаматтық қоғам» ұғымын сипаттау әрекеттері адамзат қоғамының тарихи дамуын және сонымен қатар өркениеттің өзін бейнелеуге әкелді. Өркениет және оған байланысты барлық нәрселе табиғи құқықтың өзімен және адамның қоғамда өмір сүру ниетімен айқындалады деп болжануда.

Тәуелсіз жеке тұлғаның қалыптасу процесінің негізінде Ж. Локк жеке меншік жатыр. Ол оның бостандығы мен саяси дербестігінің экономикалық кепілі болып табылады. Мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы қарым-қатынас Т. Гоббс пен Д. Локктің идеяларына сәйкес шарттық негізде құрылды, өйткені мемлекет пен азаматтық қоғам бірлесіп негізгі адами қажеттіліктерді қанағаттандыру және жеке тұлғалардың тіршілік әрекетін қамтамасыз ету үшін жағдай жасады.

Азаматтық қоғамды еңбектің көмегімен өздерінің күнделікті қажеттіліктерін қанағаттандыратын тұлғалардың жиынтығы ретінде қарастырған Г. Гегельдің тәсілі басқа дәстүрді білдіреді. Азаматтық қоғамның негізі жеке меншік болып табылады. Алайда Г. Гегель бойынша азаматтық қоғам прогрестің қозғаушы күші емес, мемлекет болды. Мемлекет әділеттілікті қамтамасыз етіп, мүдделердің жалпыға ортақ болуын іске асырды. Азаматтық қоғам мен жеке тұлға мемлекетке бағынышты болды, өйткені мемлекет жекелеген топтар мен жеке тұлғаларды олардың тіршілік әрекетіне мән бере отырып, органикалық тұтастыққа біріктіреді.

Азаматтық қоғам адамның тамаққа, киімге және тұрғын үйге деген басты қажеттіліктерін іске асырудың шарты ретінде танылды. Азаматтық қоғам адамның күнделікті қажеттіліктері қанағаттандырылатын әлеуметтік өмірдің (экономикалық, әлеуметтік, мәдени) барлық салаларынан босату және қалыптасу процестерінің нәтижесінде пайда болды.

Ж. Локкқа сәйкес, жеке тұлғаның жеке меншіктен тәуелсіз қалыптасуы мен қалыптасуының бастапқы процесінің негізінде. Бұл саяси билік пен тәуелсіздіктен бас тарту деп аталатын оны қаржылық кепілдікпен қамтамасыз ету деп айтуға болады [1]. Т. Гоббс пен Д. Локк бойынша мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы өзара байланыс шарт қағидаттарында игерілді,

өйткені мемлекет пен азаматты қоғам адамдардың белсенділігін қамтамасыз ету үшін адамның негізгі мұқтаждықтарын қанағаттандыру мақсатында бірлесіп талап қалыптастырды. Басқа дәстүрлі ерекшелік Г.Гегельдің өркениетті қоғамды өз күнделікті қажеттіліктерін қанағаттандыратын тұлғалар кешені ретінде бағалауымен әзірленді. Жеке меншік – азаматтық қоғамның негізгі негізі.

Алайда, Г. Гегель бойынша прогрессті ілгерілетуші күш өркениетті қоғамдық білім емес, мемлекеттің өзі болды [2]. Мүдделердің әмбебаптығы мен әділеттілігін мемлекет алып, қамтамасыз етті. Жеке және азаматтық қоғам мемлекеттің қарамағында болды, өйткені ол жеке тұлғалар мен жекелеген топтарды біріктіреді, бұл ретте олардың өмір сүруінің мәніне назар аударады.

Г. Гегельдің мемлекет азаматтық қоғаммен салыстырғанда бастапқы мәртебеге ие екендігі туралы сөзін назарға алмағанда. К. Маркс Г. Гегельге қатысты азаматтық қоғамды жаһандық қоғам құрудың базисі немесе негізі ретінде қарастырғанды жөн көрді, ал адамдардың қызметі мен өмірін ол тарихи дамудың факторы ретінде көрсетті. Бұл материализм тұрғысынан тарихты сезінуден туындады. Қоғамның эволюциялық дамуының өзі материалдық жағдайлар мен өмір сүру деңгейінің қорытындысы мен көрсеткіші. Осылайша, азаматтық қоғам адамдардың көптеген материалдық және экономикалық өзара қарым-қатынасы деп қорытындылауға болады. Өндіріс және айналымдар - К. Маркс бойынша қоғамдық ұйымдардағы қоғам мен ұжымдардың негізгі аспектілері. Осыдан, К. Маркстің айтуынша, мемлекет механизм деп аталады, соның арқасында бірінші кезектегі және неғұрлым қорғалған үстем кластар болады [3]. Әдіске сәйкес, азамат тек оның мүлкі немесе меншігі бар, сондықтан мұндай қатынастар тең емес және шарттық негізделмеген.

Ғалымдар, зерттеушілер және көптеген заманауи қайраткерлер азаматтық қоғамның қалыптасуы мен дамуы мәселелерін ғана емес, өз мемлекетінің азаматтық қоғамының қалыптасуы мен жұмыс істеуінің проблемалары да олардың мүдделері аясына кірді. Қисынға қарағанда, құқықтық мемлекеттің азаматтық қоғаммен өзара іс-қимылын олар да қарастырады.

Айтылғандардан азаматтық қоғам мемлекеттен тыс өмір сүре алмайды және болмауы тиіс деген қорытынды жасалады. Ол мемлекет заңдарымен бекітілген құқықтары мен міндеттері бар адамдардың өмірінен тыс өмір сүре алмайды. Мемлекетті тану оның дамуын тек статикалық қана емес, сондай-ақ динамикалық өсімді де зерттеуді көздейді. Бұл әлеуметтік институт өсу сатыларына және даму эволюциясына ұшырайды және бір мезгілде өзінің әлеуметтік мақсатын орындайды. Осының барлығы мемлекеттік тетіктің жүйелілігін ескеруге мүмкіндік береді. Мемлекеттік және құқықтық теория мемлекеттің тұжырымдамаларын, функцияларын мен сипаттамаларын, оның белсенді аспектілерін түсіндіру, түсіндіру және болжау үшін мемлекеттің не және қалай жұмыс істейтінін нақты сипаттайды. Мемлекет пен құқық теориясының ұғымдары, функциялары мен нышандары қызметтің бағытын, мәнін, осы қызметтің мазмұнын және белгілі бір саяси және құқықтық институттарды қолдауды білдіреді. Азаматтық қоғам мен мемлекеттің өзара іс-

қимылы мәселесі менің елімнің барлық азаматтары үшін маңызды және мен олардан жоққа шығарылмаймын. Ол азаматтық қоғам мен мемлекеттің басты тұлғасы ғой. Біздің елімізде азаматтық қоғамның қалыптасуы ғана орын алуда, сондықтан одан әрі даму мен жұмыс істеу - мемлекеттің өміршеңдігінің басты шарттарының бірі.

Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам арақатынасының аспектілері неғұрлым күрделі және сонымен бірге ашылған немесе қаралған тақырыптардың бірі болып табылады, ол құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы мен өзара тәуелділігінің проблематикасы мен мәселелерін зерттейді. Сипатты арақатынас пен өзара іс-қимыл өз кезегінде олардың айырмашылықтарын анықтайтын және белгілейтін қасиеттер, қасиеттер мен белгілі бір ерекшеліктер бірлігінде анықталады, сондай-ақ көрсетілген құбылыстар мен формалардың өзара байланыстағы жалпы сәттері қаралады және байқалады.

Құқықтық мемлекет құру базасы да басым алғышарттар болып табылады және ең алдымен азаматтық қоғамның бар екенін көрсетеді. Біздің мемлекетте осындай қоғам құру - Қазақстанда жаңғыртылған реформаларды енгізудің, қайта құрудың негізгі идеясы мен мақсаты болып қала береді. Құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғамның арақатынасы туралы ұғымдарды қарау және ашуға тырысу үшін ұсынылған ұғымдарды алдын ала талдау және айқындау қажеттілігі туындайды, яғни осы ұғымдарға анықтама беру қажет.

Қазақстандық құқықтық ғылым мен әдебиетте құқықтық мемлекет - құқық нормаларының үстемдігі іс жүзінде айқындалған мемлекет, билік құқыққа негізделген мемлекет, ол шектеледі және сол арқылы іске асырылады деген анықтама жиі беріледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

- 1.«Құқық негіздері» оқу құралы. Оспанов Қ.И., Алматы: Жеті Жарғы, 2006ж.
- 2.«Мемлекет және құқық негіздері» оқу құралы. Дулатбеков Н.О., Амандықова С., Турлаев А., Астана: 2001ж.
- 3.«Мемлекет және құқық негіздері» оқулық. Е.Баянов, Алматы: Жеті жарғы, 2001ж.

ӘОЖ 541.124

ЗАҢДЫ ТҮЛҒАЛАРДЫ ҚАЙТА ҚҰРУ ЖӘНЕ ТАРАТУ КЕЗІНДЕГІ КРЕДИТОРЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ КЕПІЛДІКТЕРІ

Абылова К.А., Құрбанбаева С.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена одному из важнейших вопросов института реорганизации – вопросу защиты прав кредиторов юридического лица, в отношении которого начинается процедура реорганизации.

Summary: The article is devoted to one of the most important issues of reorganization – the protection of the rights of creditors of a legal entity, which are under the reorganization procedure.

Қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғаның кредиторлары қайта ұйымдастыру процесіне ешқандай ықпал ете алмайды. Белгілі бір жағдайларда бұл олардың заңды мүдделерінің бұзылуына әкелуі мүмкін, Бұл бизнес саласында ерекше өзектілікке ие болады. Әрине, осы санаттағы құқықтарды қорғау отандық заң шығарушы үшін компанияларды қайта құру процестерін реттеудегі басым мәселелердің бірі болып табылады.

Сот практикасы көрсеткендей, көп жағдайда қайта құруға қарсы тұрудың негізі кредиторлардың құқықтарын бұзу болып табылады, бұл олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың төмен деңгейін көрсетеді. Сот практикасында ұстаным қалыптасты, оған сәйкес заңды тұлғаны қайта ұйымдастыру процесіне кредиторлардың ықпал ету саласы олардың тиісті міндеттемені тоқтату немесе орындау не залалдарды өтеу құқығын іске асыру туралы талаптар қою мүмкіндігімен шектелген [1].

Қайта құру сатысында тұрған заңды тұлғаның кредиторларының құқықтарын қорғауға байланысты мәселелерді құқықтық реттеу туралы айта отырып, оларды қорғаудың заңнамалық тұжырымдамасы ұсынылған кепілдіктердің тұратынын бірден атап өткен жөн. Сонымен бірге, ережелерді енгізе отырып, заң шығарушы несие берушілерде заңды тұлғаны қайта құру туралы ақпараттың болмауы тәуекелдерін тікелей өздеріне аударды. Сонымен қатар, корпорация қызметкерлерінің жұмыс күні олардың контрагентін қайта құру процедурасының басталуы мүмкін екендігі туралы ақпаратты тексеруден басталатын жағдайды елестету қиын, бірақ осылайша тұжырымдалған заңнамалық ережелер қажетті ақпараттың болмау қаупін азайту үшін мұны жасауға мәжбүр етеді. Ғылыми әдебиеттерде процедуралық реттеудің мұндай ережелері, біздің ойымызша, теріс бағаға ие болды [2].

Осылайша, заңды тұлғаның кредиторларын хабардар ету тәртібі мынадай шарттардың жиынтығы кезінде сақталған болып есептеледі: заңды тұлғалар тізілімінде тиісті ақпаратты көрсету, осындай ақпаратты бірнеше рет жариялау, сондай-ақ барлық белгілі кредиторларға жазбаша хабарлама жіберу. Сонымен бірге, қолданыстағы заңнама қазіргі уақытта хабарламада көрсетілуі керек ақпараттың қажетті, жеткілікті тізімін анықтайды. Заң шығарушы белгілеген қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғаның кредиторларына "үш есе" хабарлау тетігі өте тиімді деп санаймыз. Алайда, біздің ойымызша, кредиторлардың құқықтарын қорғаудағы басты проблема қазіргі уақытта қайта құру процесі туралы оларды хабарлау тәртібін бұзу соттарда қайта құруды өтпеді деп тану үшін негіз ретінде қарастырылмайды, барлық салдары бар. Сот тәжірибесі көрсетіп отырғандай, соттар істерді шешу кезінде қайта ұйымдастырудың мақсаты туралы мәселені қарамайды, оның кредиторға залал келтіруге, міндеттемелерден жалтаруға бағытталғанын, бұзушылықтарды рәсімдік деп тани отырып және кредиторларға бұзылған құқықтарды қорғаудың өзге тәсілдерін көрсете отырып, анықтамайды. Сонымен бірге, қазіргі уақытта олар алғашқы хабарлама жарияланғанға дейін туындаған міндеттемелерге қатысты ғана қолданылады [3].

Бұдан басқа, кредиторлардың қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғаға тиісті талаптар қоюының сот тәртібі белгіленген. Заң, егер бұл кредитордың қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғамен келісінде тікелей көзделсе, қаралып отырған ережелерді қолданбау мүмкіндігіне де жол бере бастады. Кредиторлар міндеттемені мерзімінен бұрын орындау немесе міндеттемені тоқтату және залалдарды өтеу туралы талаптарды заңды тұлғаның қайта ұйымдастырылуы туралы соңғы хабарлама жарияланған күннен кейін отыз күннен кешіктірмей қоюы мүмкін. Бұл ретте мұндай талаптар қайта ұйымдастыру рәсімі аяқталғанға дейін орындалуға тиіс. Бұл инновациялар бастапқыда жүйелі түрде орындалмайтындай болып көрінеді. Бұл жағдайда несие берушілердің заң шығарушы енгізген сот тәртібін ескеру қажет, ал мұндай сот процестерінің нақты ұзақтығын ескере отырып, қайта құру процедурасы аяқталғанға дейін талаптардың орындалмауы ықтималдығы жоғары. Сонымен қатар, қойылған талаптар қайта құру барысына әсер етпейтінін есте ұстаған жөн, бұл оны тоқтата тұруға негіз болмайды. Осылайша, несие берушілердің мерзімінде қойылған талаптарын орындау туралы Заңның ережесі іс жүзінде жұмыс істемейді, бұл олардың заңды құқықтарын қорғау деңгейін арттыруға ықпал етпейді. Ғылыми доктринада бұл мәселеге назар аударылды. Сонымен қатар, біздің ойымызша, қазіргі жағдайды тиімді өзгерту ұсынылды. Егер қайта ұйымдастыру "кредиторлардың талаптарын орындау мүмкіндігі болған кезде міндеттемелерді орындауға ниет болмаған кезде орындамауға бағытталса, ол тоқтатыла тұруға тиіс" деп белгіленсе, сот әрбір нақты жағдайда қайта ұйымдастырудың мақсаттарын анықтағаны туралы оның ұстанымын толық қолдау керек. Жаңашылдықтар, сондай-ақ айттыңыз, тағы бір іске асыру шарттары кредиторлар ұсынатын құқықтары. Сөз қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғаның кредиторлар тиісті талап қойған күннен бастап 30 күн ішінде, егер ол жеткілікті деп танылса, міндеттеменің орындалуын қамтамасыз ету мүмкіндігі туралы болып отыр. Айта кету керек, мұндай құқыққа тек бірігу, қосылу немесе қайта құру түрінде қайта құрылған акционерлік қоғамдар ғана ие болды. Сонымен қатар, егер кепіл бұрын жеткілікті қамтамасыз ету деп танылса. Сондай-ақ несие берушіге негізгі міндеттемені орындау мерзімінен кем дегенде үш айға асатын мерзімі бар несие ұйымына қайтарылмайтын кепілдік берілген жағдайда жеткілікті деп саналады. Атап айтқанда, қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғаның кредиторлардың талаптарын орындамағаны үшін борыштары бойынша ортақ жауапкершілік жүктелетін тұлғалар тобы кеңейтілді. Біз қолданыстағы заңнама негізінде қайта құрылған заңды тұлғалардың іс-әрекеттеріне әсер етудің нақты мүмкіндігі бар адамдар туралы айтып отырмыз. Біздің ойымызша, бұл норма азаматтық құқықтарды жүзеге асырудағы адалдық қағидатының презумпциясына негізделген тиімді шараны бекітеді. Бұдан басқа, заңның мәтіні егер өткізу актісі заңды тұлғаның міндеттемесі бойынша құқық мирасқорын айқындауға мүмкіндік бермесе, сондай-ақ егер өткізу актісінен немесе өзге де мән-жайлардан қайта ұйымдастыру кезінде қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғалардың активтері мен міндеттемелері теріс пиғылмен бөлінгені келіп

шықса, бұл кредиторлардың мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соқса, қайта ұйымдастырылған заңды тұлға және қайта ұйымдастыру нәтижесінде құрылған тұлғалар осындай міндеттеме бойынша ортақ жауаптылықта болады [4].

Соңғы, бұл ретте қарау шеңберінде мәселелерді құқықтарын қорғаумен байланысты ұйымдастырылатын заңды тұлғаның кредиторларын болып табылады. Олардың ішінде заңды тұлға – оның борышкерін қайта ұйымдастыру рәсімінің басталуы туралы ақпарат алу құқығы бар; кредиторлардың борышкердің тиісті міндеттемені мерзімінен бұрын орындауы туралы талап қою құқығы, ал мерзімінен бұрын орындау мүмкін болмаған кезде – міндеттемені тоқтату және осыған байланысты залалдарды өтеу; сондай-ақ қайта ұйымдастыру нәтижесінде туындаған заңды тұлғаларға міндеттемені орындау туралы талап қою құқығы. Олардың ішінде заңды тұлға – оның борышкерін қайта ұйымдастыру рәсімінің басталғаны туралы ақпарат алу құқығы; кредиторлардың борышкердің тиісті міндеттемені мерзімінен бұрын орындауы туралы талап қою, ал мерзімінен бұрын орындау мүмкін болмаған кезде міндеттемені тоқтату және осыған байланысты залалдарды өтеу құқығы; сондай-ақ қайта ұйымдастыру нәтижесінде туындаған заңды тұлғаларға міндеттемені орындау туралы талап қою құқығы. Шетелдік заңнамаға келетін болсақ, Батыс Еуропаның көптеген елдерінде заңды тұлғаларды қайта құру кезінде несие берушілердің құқықтары көбірек қорғалатынын атап өтеміз [5].

Мәселен, Ұлыбританияда қайта ұйымдастыру рәсімін жүргізу үшін кредиторлардан рұқсат алу талап етіледі, көптеген елдерде компанияларды трансформациялаудың сот тәртібі көзделген, бұл бастапқыда қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғаның кредиторларының құқықтарын қорғаудың неғұрлым тиімді тетігіне ықпал етеді. Естеріңізге сала кетейік, 1982 жылғы 17 желтоқсандағы кеңесінің 23 алтыншы директивасы Еуропалық Одаққа мүше мемлекеттер қайта ұйымдастыруға қатысты бақылауды заңнамалық деңгейде сот органдарына тапсыра алады. Бұдан басқа, шет елдерде кредиторлар қайта ұйымдастыру рәсімінің басталуы туралы ақпаратты ала алмайтын жағдай іс жүзінде жоққа шығарылады, өйткені оларды хабардар ету немесе компанияны алдағы қайта ұйымдастыру туралы хабарламаны жариялау міндеті сот, сауда палатасы немесе өзге де жария орган болсын, уәкілетті мемлекеттік органда жатыр. Дәл сол жағдайда, егер мұндай міндет қайта ұйымдастырылатын заңды тұлғаның өзіне жүктелген болса, оны іске асыру тіркеуші органның тікелей бақылауымен жүзеге асырылады. Францияда компанияларды біріктіру процесінде мүлікті толық беру қағидаты қолданылады, бұл ретте кредиторларға бірігу жобасы жарияланғаннан кейін 30 күн ішінде тиісті қарсылықтармен сотқа жүгіну құқығы беріледі. Сот мұндай қайта ұйымдастыру барысында кредиторлардың құқықтары бұзылуы мүмкін деген қорытындыға келіп, қайта ұйымдастырылатын қоғамның міндеттемені дереу орындауы туралы да, оны орындауға қажетті кепілдіктер беру туралы да шешім қабылдай алады. Германия заңнамасына сәйкес кредиторларды хабардар ету активтер мен пассивтерді алатын да, беретін де әрбір заңды тұлғаның сауда тізілімдерінде тіркеу арқылы жүзеге асырылады [6].

Мұндай тізілімдерді соттар жүргізеді. Содан кейін мұндай ақпарат арнайы басылымдарда екі рет жарияланады. Нәтижесінде несие берушілер әрқашан жаңа борышкер туралы ақпаратқа ие болады. Алайда Германияда несие берушілерге міндеттемені мерзімінен бұрын орындауды талап ету құқығы берілмеген. Олардың құқықтары заңды тұлғалар-алушылар көтеретін ортақ жауапкершілік шеңберінде қорғалған. Қайта құрылған тұлғаның кредиторларының құқықтарын қорғаудың одан да жоғары дәрежесі Испаниядағы кредиторларға берілген. Олар қайта ұйымдастырудың барлық рәсімдері бекітілгеннен және тиісті ақпарат ресми дереккөздерде жарияланғаннан кейін де бірігу немесе бөліну жөнінде қарсылық білдіруге құқылы. Мұндай жағдайларда, мысалы, қайта құрылған қоғамдар міндеттемелерді орындауға тиісті кепілдіктер бергенге дейін бірігу күшіне енбейді. Осылайша, дамыған құқықтық жүйелерде несие берушілердің құқықтарына кепілдіктерге көп көңіл бөлінеді, қайта құру мемлекеттің тікелей бақылауымен жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Жауапкершілігі шектеулі және қосымша жауапкершілігі бар серіктестіктер туралы Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 22 сәуірдегі N 220-І Заңы.
2. Акционерлік қоғамдар туралы Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 13 мамырдағы N 415 Заңы.
3. Юмашев Н.С., Юмашев А.Н., Солопов Н.С. О принципе добросовестности, обходе закона и запрете злоупотребления правом в нормах гражданского и уголовнопроцессуального законодательства // Российский следователь. 2015. № 15.
4. Әбдіқадыров Б.Қ. Азаматтық құқық. Жалпы бөлім: Оқулық. – Алматы: Заңгер, 2014. - 185с.
5. Жайлин Г.А. Азаматтық құқық: оқулық /Электрондық кітап -Алматы: Заң әдебиеті, 2013-216
6. Оразалинов С. Қоғамдық қатынастарды азаматтық реттеу. - Астана: Заңгер, 2017, - 109 б.

ӘОЖ 308.301

ҚҰҚЫҚҚА ҚАЙШЫ МАҚСАТТАРДЫ КӨЗДЕЙТІН ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ СИПАТТАМАСЫ

Ағайдаров Т.С., Орынбай Г.А., Уйсынбаева К.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается общее описание использования незаконных интернет-ресурсов.

Summary: Provides a general description of the illegal Internet resources for purposes

Қазіргі таңдағы ең бір өзекті мәселенің бірі, яғни құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін қылмыстылықтың дүниежүзілік деңгейде құқық қорғау органдарының дайындық деңгейімен іс тәжірибесінің мардымсыздығы, ішкі істер қызметкерлерінің жұмыс нәтижесіне қиыншылықтар тигізуі мүмкін, егер ішкі істер қызметкерлерін компьютерлік қылмыстылықты ашуда, қызметкерлерді қайта әзірлеген жағдайда ғана қол жеткізуі мүмкін [1].

Іс тәжірибесі мол жедел іздестіру қызметкерлердің әлсіздігі байқалады, кадрлық мәселесі аталмыш қылмыстылықты алдын алуда кәсіби мамандардың тапшылығы бар.

Сонымен қатар талдау жүргізу барысында келешекті болжауда компьютерлік қылмыстылықтың жалпы жағдайдың ситуацияның дамуына мамандардың алаңдаушылығын білдіреді.

Қоғамдағы ақпараттық процесстің пайда болуы жаңа әлеуметтік қатынастарды туындатып, ақпараттық деректер жүйесін қалыптастырып отыр, мысалы, қазырғы кезде өзінде келісім шарттар, алып сату басқа да мәмлелердің көлемі компьютердің көмегі арқылы жүзеге асырылады.

Компьютерлік қылмыстың ұғымы немесе анықтамасының болмауы бірқатар қиындықтар туғызуда, яғни құқық қолдану құқық қорғау органдарының осы қылмыстарды алдын алудағы міндеттерін жүзеге асыруға немесе компьютерлік қылмыстылықпен күресуде бірегей стратегияның болмауы қиындықтар туғызып отыр.

Компьютерлік қылмыстылықты шартты түрде екіге бөлуге болады, компьютердегі электрондық ақпараттық ресурстарды немесе бағдарламалар жасау арқылы жүзеге асырылатын немесе оның жұмысына араласу мен қолсұғушылық немесе заңсыз ақпараттарды алу болса, екіншісі компьютерлік техниканы қылмыста құрал ретінде пайдалану.

Ал компьютерге қатысты немесе оның маңындағы немесе оған қатысты қолсұғушылық немесе басқаның жасаған бағдарламаларын заңсыз көшіріп алу программисттердің авторлық құқығының бұзылуы, мысалы бизнестегі есептер диаграммалар, санағыш құралдарын және т.б компьютерлік жою немесе вирус арқылы басқару күшінен айыру [2].

Сонымен қатар компьютерге қатысты негізгі құқық бұзушылықтар.

1) Рұқсат етілмеген компьютерге сақталатын ақпараттарға заңсыз қолсұғушылық яғни, ол модификациялық бағдарламалармен ақпараттық қамтамасыз етіп отыратын және ақпарат жеткізгіш ақпараттарды жазушы есептердің шешімі мен анықтамасын оны пайдаланып отырған ақпараттарды заңды тұлғалардың мекен жайлары мен техникалық құралдар арқылы аустыру яғни басқа адамның атынан заңсыз қол сұғып өзгертіп тастау ол дағдылы жағдай.

Кейбір жағдайда дербес компьютердің егесі немесе пайдаланушының атынан компьютердің ақпараттарына еніп, ол жерде ешқандай аутентикалық идентификацияның болмауы салдарынан (мысалы, физиологиялық сипаттамасы: саусақ іздері, көздің қарашығы дауыс және т.б алынады).

Сонымен компьютерлік ақпараттарды пайдалануда оның коды мен немесе идентификациялық шифрына нақты пайдаланушының атынан пайдалана береді. Мысалы компьютер қолсұғушылықта компьютердің жүйесі істен шыққан кезде қолжетімді болады, сондай ақ уақытты пайдалана отырып алуға мүмкіндік береді [3].

Сонымен қатар дербес компьютер пайдаланушы кей бір файлдар ашық қалған жағдайда сол файлдағы ақпараттар базасына қолсұғушылық жасалады,

ол мысалы келесідей, бір банктің клиенті өзінің қаражат салатын бөлмесіне кіріп ешқандай кедергісіз қаражаттарды аударып алуға болатын мүмкіндік.

Жалпы компьютерлік қылмыстық құқық бұзушылыққа соңғы уақыттарды жанадан пайда болған қылмыстық әрекеттердің бірі ретінде осындай қылмыстық әрекеттерге барлық жағдайларды пайдалана отырып баратын, оның ішінде компьютерлік бағдарламалар компьютерлік ақпараттық деректер өнімдерін жасап шығаратын жоғары білікті маман немесе компьютерлік бағдарламаларды жетік білетін тұлғаның баруға мүмкіндігі бар.

Қылмыскердің ниеті компьютерден таралатын ақпараттарды жалған жасап, жүйенің жұмыс қабілеттілігін оның негізі болып табылатын жүйеге имитациялау арқылы тапсырыс беріп отырған жаққа жалған өнім береді. Ақпараттардың жалған дегеніміз референдумдарда, сайлау, дауыстарды бұрмалап шатастыру және т.б болады, дауыс беруші қанша дұрыс тіркелгенмен қорытынды хаттамалары да өзгеріске енуі әбден мүмкін.

Әрине ақпарат жалған жасап бұрмалаудың басқа да мақсаттары болуы мүмкін [4].

Сонымен қатар жалпы ұрлық талан таражы жасау үшін нақты әрекеттері үшін қылмыстық жауапқа тарту немесе дәлелдеуде оңай сондықтанда жауаптылыққа да әр әрекеті үшін тартылады ал, компьютерлік жүйедегі ақпараттарға деректерге қолсұғушылық яғни ұрлау, оны көшіру, талан таражыға салынған жағдайда оны дәлелдеу өте қиын мәселеге айналып отыр, ал компьютерлік қамтамасыз етілетін бағдарламалар алдау арқылы ұрланып қол жеткізіледі.

Компьютерге заңсыз қолсұғушылық болған жағдайда жойылып кететін яғни ақпаратты алып, ақпаратты толығымен алып қойылмайды көшірілініп алынады. Ал сол ақпарат өз алдына қауіпсізділік сақтай отырып қылмыстық құқық бұзушылық бойынша жауапкершілікке тартылу қажет.

Қоғамның компьютерленуінің салдарынан компьютерлік құқық бұзушылық өте жиі орын алып деңгейі жоғары болып отыр, сонымен қатар ақпараттық деректерді ұрлау, банктерді тонау, қаражаттарды талан таражыға салу жалпы жәй ұрлықпен салыстырғанда қылмыстың жасалу деңгейі жоғары, санаулы минуттар ішінде бір мемлекеттен қыруар қаржысы заңсыз талан таражыға салынып келесі мемлекетке кетеді.

Мысал ретінде Ресейдің сыртқы экономикалық банкісінен 125,5 мың АҚШ доллары, Москваның орталық банкісінен 68 млрд рубль талан таражыға салынған жөнінде сот қарастырған.

Компьютерлік қылмыстылықта қарама қайшылықтар бар (парадокс) жәбірленуші қылмыскерді ұсталған қылмыскер өзінің қылмыстық әрекеттерін жарнамалап өзінің кәсібилігін таныту арқылы керісінше өзін-өзі көрсетуге ұмтылады.

Сонымен біріншіден, компьютерлік құқық бұзушылық салдарынан зардап шеккен жәбірленуші қылмыскерді яғни «хаккерді» табуға жұмсалатын қаражат шығынын сол ұрланған қаражаттың сомасынанда яғни, көлемінен асып кететініне сенімді болған соң көп жағдайда, құқық қорғау органдарының

жүгінбейді көп жағдайда банктің репутациясына зиян келтіріп алудан қорғалу мақсатта амал жоқтан жәбірленуші ешкімге арызын айтпайды.

Екіншіден, қылмыскер ұсталған жағдайда қылмыстық жауаптылыққа тартылып, қарастырылған кесілген жаза мерзімі әрі кетсе 2-жыл бас бостандығынан айыру ал, кейбір жағдайларда шартты түрде сотталады, егер қыруар қаражатты жымқыру мен байланысты немесе қылмыстық әрекеттері аса ауыр болған жағдайда ол қылмыскер авторитет жинап, әрі қарай өзінің компьютерлік білімді аса егжей-тегжейін түсінетін жақсы меңгерген білікті болғандықтан әрі қарай әрекеттерін жалғастыруы әбден мүмкін.

Ал, бүгінгі таңда компьютерлік қылмыстылықтың нақты анықтамасы жоқ, әрине көптеген көзқарастар, пікірлер болғанмен нақты қабылданып пайдаланып отырған немесе аталмыш қылмыстық құқық бұзушылықтың орын алған кезде сараланушы белгілеріде қарастырылмаған.

Аталмыш жағдайлардың анықталмауының себебі қылмыстық объектісінің нақтыланбауы бұл тұста қылмыстық қолсұғушылықтар бағытталған объектінің сан алуандығы десекте болады [5].

Компьютерлік қылмыстылықпен күрес жүргізуде ұйымдастару-басқару шарасынан бұрын, техникалық сипаттағы шаралардың нәтижелі болады (ақпараттық бағдарламалық және кешенді) соның ішінде келесідей бөліп қарастыруға болады

– ақпараттық тәсіл ол компьютерлік техниканы қандайда физикалық ықпал жасау деректердің арналар арқылы таралуына ұрлануына жол бермеу, яғни оның қайнар көзі үздіксіз қызметте жұмыс жасап тұратын ақпарат компьютерлік шифер құлыптары жеке тұлғаны сәйкестендіргіш құралдары;

– бағдарламалық тәсіл – ол нақты ақпараттарды қорғауға арналған тасымалданып жеткізіліп отырған кезде, ақпараттарды қорғау үшін арналған шифрлау тәсілі арқылы ақпараттардың анықтамасын қорғайды

– қылмыстық жауаптылыққа немесе жаза жазаға байланысты санкцияны өзгертуді жоғарыда көрсетілген бағдарламалармен деректер ақпарат жиынтығын тәркілеуді қарастыру;

Жоғары технология саласындағы жүзеге асырылатын қылмыстарды анықтап тергеу барысында пайдаланатын әдістемелік нұсқау әзірлеу қажеттілігі;

–құқық қорғау органдары мен ведомствалар ақпараттармен алмасу барысы қадағаланса, мемлекет аралық ынтымақтастықты нығайту;

– барлық елдердің қағидаларға негізделуі және ұлттық заңдарды нормаларды толықтыру қажет;

–құқық қорғау органдары мен ведомствалар ақпараттармен алмасу барысы қадағаланса, мемлекет аралық ынтымақтастықты нығайту;

– барлық елдердің қағидаларға негізделуі және ұлттық заңдарды нормаларды толықтыру қажет;

– криминалистикалық – саралау мемемесінің бөлімшелерінде қылмыс құрамын жоғары техникалық саласын сараптауға жүзеге асырылатын мықты сараптаманың керектігі;

Қылмысты зерттеу және сараптау жөніндегі ведомствоаралық орталықтар құру оның ішінде компьютерлік мен және ақпараттар жүйені пайдалану;

- қызметті ақпараттарды пайдаланушылардың құзреттеріндегі анық деректерді, анықтау жөнінде дәлелдеу базасын қауіпсіздігін сақтау мақсатта құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне оның ашу анықтау тәсілдеріне оқытып үйрету;

- жоғары технологиялық салада осы қызметке арнайы жұмыс жасайтын кадрлерді әзірлеуде бағдарламалар дайындау;

- Заң факультеттерінде жоғары технологиялық саладағы қылмыстармен күресу жөнінде дәрістерді бағдарламаларға енгізу.

Қылмыстарды анықтау, ашу тергеуге арналған құқық қорғау органдарының қызметкерлерін оқыту үйрету және шет елдер құқық орғау органдарының қызметкерлеріне құқықтық көмек көрсету мақсатта жұмыс жасау қажеттілігі туындап отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз (1998 жылғы 7 қазандағы өзгертулер мен толықтырулар) Алматы: Жеті жарғы 2020ж
2. ҚР Қылмыстық кодексі. 2020 ж 3 шілде № 226v.
3. Копырюлин А. Квалификация преступлений в сфере компьютерной информации / А. Копырюлин // Законность. – 2019. – №6. – С. 40 – 42.
4. Степанов В. – Егиянц. Ответственность за компьютерные преступления // Законность. – 2021. – №7. – С. 49 – 51.
5. Талимончик В.П. Информационная безопасность в контексте всеобъемлющей системы международной безопасности / В.П. Талимончик // Правоведение. – 2019. – №2. – С. 103 – 110.

ӘОЖ 342

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚОҒАМ ҚҰРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

¹Бейсебаева С.Б., ²Аязов М.А. - магистрант

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

²М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности электронного общества в Республике Казахстан и новый этап развития общества, процесс становления цифрового государства. Дано авторское определение цифрового государства, а также его отличие от существующих понятий в науке об электронном, информационном государстве и управлении. Приводится перечень предпосылок, предшествовавших построению цифрового государства, смысл процесса формирования цифрового государства и его задачи. Подчеркивается необходимость комплексного изучения правовых и экономических основ государства и развития цифрового государства, результаты которого окажут положительное влияние на самые разные сферы жизни и общее благо нашей общей жизни.

Summary: The article discusses the features of the electronic society in the Republic of Kazakhstan and the new stage of development of society, the process of formation of the digital state. The author's definition of the digital state is given, as well as its difference from existing concepts in the science of electronic, information state and management. The list of prerequisites

that preceded the construction of a digital state, the meaning of the process of forming a digital state and its tasks is given. The need for a comprehensive study of the legal and economic foundations of the state and the development of a digital state is emphasized, the results of which will have a positive impact on various spheres of life and the common good of our common life.

Қазіргі қоғамдағы құндылықтар айтарлықтай өзгерді, ал цифрлық теңсіздік қоғамды әртүрлі бағыттарға шашыратып жіберді. Технологиялық инновациялар күнделікті өмірге жаңа шындықты әкелді. Ол - цифрлық, қарқынды дамып келе жатқан «виртуалды» шындық, нейрондық желілер және машиналық оқыту. Адамзат homo sapiens түрінің дамуындағы жаңа секіріс жағдайына тап болды. Адамзат үшін жаңа жоғары сатыға көтерілу еді.

Жаһандану заманы, құндылықтардың өзгеруі, жаһандық проблемалар, пандемия және адамзатқа басқа да қиындықтар жағдайында қоғам өмір сүрудің жаңа стратегияларын жасайды. «Электрондық үкіметті» құру шеңберінде мемлекеттік органдардың қызметін автоматтандыру жүзеге асырылды [1].

Бұл жерде ең бастысы – азаматқа сұранысқа ие және оның күнделікті өмірі мен жұмысы үшін өте өзекті электрондық қызметтерді ұсынуға мүмкіндік беретін мемлекеттік органдардың ақпараттық жүйелерін құру болды. Бұл Қазақстандағы «электрондық үкіметтің» негізгі идеясы – осылай еді.

Азаматтардың мемлекеттік органдардың электрондық қызметтеріне жылдам және сапалы қолжетімділігін қамтамасыз ету болды.

Жаһандану мен «ақпараттық қоғамның» дамуы қазіргі әлемнің келбетін жылдам өзгертуде. Жалпы оның мәні өзара байланысты бірқатар процестермен анықталатынын атап өтуге болады:

- ақпарат пен білім әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды ресурсы мен шынайы қозғаушы күшіне айналуға;

- табиғи ресурстар, еңбек және капитал нарықтарымен қатар өндіріс факторы ретінде ақпарат пен білім нарығы қалыптасуда.

- ақпаратты құруды, беруді, өндеуді және пайдалануды қамтамасыз ететін салалардың үлесі қарқынды өсуде.

Дамыған ақпараттық инфрақұрылым, мысалы, көлік инфрақұрылымынан кем емес ұлттық және өңірлік бәсекеге қабілеттілікті анықтайтын жағдайға айналуға.

- қызметтің барлық салаларында жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларды әзірлеу және белсенді енгізу білім беру, еңбек, әлеуметтік өмір және демалыс үлгілерін айтарлықтай өзгертеді.

«Ақпараттық қоғамның» құрамдас бөліктерінің бірі «электрондық үкімет» болып табылады, ол мемлекеттік органдардың ақпараттық инфрақұрылымы негізінде жұмыс істейді, мемлекеттік басқару функцияларының көпшілігін тиімді жүзеге асыруды қамтамасыз етеді және ең алдымен жаңа ақпараттық технологиялар негізінде мемлекеттік аппараттың азаматтармен және бизнес құрылымдарымен өзара іс-қимылына бағытталған. Елде электронды қоғам құруда және электронды үкімет технологияларын дамытуда елеулі табыстарға қол жеткізген елдердің тәжірибесі зерттелді: Корея, Сингапур, Эстония және т.б. Әлемдік тәжірибені ескере отырып,

Қазақстан Республикасында «электрондық үкіметті» енгізу жүзеге асырылады. «Ақпараттық қоғам» ұғымы 1940 жылдары пайда болды. Кибернетиканың пайда болуымен, бұл терминнің өзі кейінірек қолданыла бастағанымен, кеңінен компьютерлендіру басталып, ақпараттық және цифрлық технологиялар белсенді түрде дами бастаған кезде. Бұл ұғым К.Шеннон, Н.Винер, Д.фон Нейман, ағылшын логикасы және криптографы А.Тюринг, А.Н.Колмогоров мектебінің кеңес математиктері сияқты американдық ғалымдардың есімдерімен байланысты.

«Ақпараттық қоғам» терминінің жапондық нұсқасы 1961 жылы Кишо Курокава мен Тадао Умесао арасындағы әңгіме кезінде пайда болды [2]. Кейінірек бұл термин бір мезгілде дерлік пайда болған Т.Умесаоның еңбектерінде қолданылды - Жапония мен АҚШ-та (ағылшынша) орыс. (1963) және Ф.Мачлуп (1962) [3].

«Ақпараттық қоғам» теориясын М.Порат, Ю.Масуда, Т.Стонер, Р.Картс және т.б. сияқты белгілі авторлар жасаған [4]; ол сол немесе басқа дәрежеде ақпараттық технологиялардың прогрессіне емес, технологиялық немесе технетроникалық (технетроникалық - грек. techne) қоғамды құруға көп көңіл бөлген зерттеушілерден қолдау алды [5] немесе белгіленді. қазіргі қоғам білімнің «білімді қоғам», «білімді қоғам» немесе «білім-құндылық қоғамы» ретіндегі өскен немесе өсіп келе жатқан рөлінен бастап. Бүгінгі таңда заманауи қоғамның жеке ерекшеліктеріне қатысты ондаған тұжырымдамалар ұсынылған.

1992 жылдан бастап Батыс елдері де бұл терминді қолдана бастады, мысалы, «Ұлттық жаһандық ақпараттық инфрақұрылым» түсінігі АҚШ-та Ұлттық ғылым қорының белгілі конференциясы мен Б.Клинтонның әйгілі баяндамасынан кейін енгізілді. және А.Гор. «Ақпараттық қоғам» түсінігі Еуропаның ақпараттық қоғам бойынша ең беделді сарапшыларының бірі Мартин Бангеманның жетекшілігімен Еуропалық Комиссияның ақпараттық қоғам бағдарламалары бойынша сарапшылық тобының жұмысында пайда болды; ақпараттық магистральдар және супермагистральдар - канадалық, британдық және американдық басылымдарда.

XX ғасырдың аяғында. «ақпараттық қоғам» және «ақпараттандыру» терминдері тек ақпарат мамандарының лексиконынан ғана емес, саясаткерлердің, экономистердің, мұғалімдер мен ғалымдардың лексиконынан берік орын алды. Көп жағдайда бұл тұжырымдама азаматтық қоғам платформасында (немесе кем дегенде оның жарияланған қағидаттарында) жана эволюциялық секіріс жасауға және келесі, XXI ғасырға қазірдің өзінде ақпарат ретінде лайықты еруге мүмкіндік беретін ақпараттық технологиялар мен телекоммуникациялардың дамуымен байланысты болды.

Ақпараттандыру туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V қабылданды [6].

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылдың 12 желтоқсанында № 827 қаулысы «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы іске қосылған болатын. 2017-2020 «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы халықтың өмір сүру сапасының артуын және «цифрлық экожүйені» (біз

түсінетіндей экологиялық Цифрлық жүйе) белсенді дамытуда Қазақстан экономикасының бәсекеге қабілеттілігін көреді, ол халықтың тыныс-тіршілігінің барлық салаларына осы заманғы даму береді [7].

Ресейлік зерттеушілер В.И. Решетняк пен Е. С. Смагина еңбектерінде жинақталған тәжірибеге сүйене отырып, «электрондық мемлекет» ұғымының бүкіл мемлекеттің атауы ретінде түсіндіруді ұсынады, оны өз қызметінде заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданатын үш билік тармағын ұсынады [8].

Кейбір зерттеушілер «электрондық мемлекет» - бұл азаматтарға, ұйымдарға, бизнеске қызмет көрсету саласындағы мемлекеттік өкілеттіктерді жүзеге асырудың, шешімдердің интерактивті қатысуы мен ашықтығын қамтамасыз ету үшін, сондай-ақ демократиялық қатынастарды жақсарту және азаматтар мен мемлекет арасында демократиялық диалог құру үшін билік органдарының өзара әрекеттесуінің жиынтығы деп санайды [9].

Тағы бір пікір келетін болсақ, «электрондық мемлекетті» электрондық әкімшілік элементтерін қоса алғанда, халықтың белсенді қатысуымен билікті ұйымдастыру теориясы ретінде түсінуге негізделеді.

Р.Ф. Азиров «электрондық мемлекетті орнату мемлекет қызметінің қоғамға неғұрлым толық бағынуына және азаматтардың мемлекеттік және жергілікті мәселелерді онлайн дауыс беру арқылы шешуге тікелей қатысу мүмкіндігіне негізделген демократияның қағидатты жаңа моделі - цифрлық (электрондық) демократияны (digital democracy) қалыптастыру үшін алғышарттар жасайды» деп пайымдай отырып, осындай тұжырымды ұсынады [10].

Бұл мәселе электрондық мемлекеттің құрамдас элементтерінің бірі - электрондық демократияға бағытталған және қосымша зерттеуді қажет етеді. Сондай-ақ, «электрондық мемлекет» интерактивті режимде өз өкілеттіктерін жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың жүйесі ретінде анықталды.

Барлық көзқарастар қандай-да бір жолмен мемлекетті электронды басқаруға және билік пен халықтың өзара әрекеттесуіне тән жеке аспектілерді көрсетеді. Осылайша, электрондық мемлекет: қоғам мен мемлекет арасындағы коммуникация құралы; мемлекеттік аппаратты жаңғырту жағдайындағы мемлекет қызметінің моделі; елдің экономикалық, құқықтық, саяси, әкімшілік және азаматтық бірлігін қолдау; электрондық нысанда мемлекеттік қызметтер көрсетудің ықтимал балама тәсілі; электрондық нысанда жүзеге асырылатын биліктің мемлекеттік аппаратын басқару жүйесі ретінде әрекет ете алады. Электрондық мемлекет мемлекеттік институттардың жұмыс істеуін қайта құруды жүзеге асыратыны айдан анық. Электрондық мемлекетті барлық мемлекеттік органдардың бірлігі деп түсінілетін кешенді жүйе екендігі күмән тудырмайды. «Электрондық мемлекет» қызметінің тек мемлекеттік басқару саласына ғана емес, сондай-ақ қоғамдық қатынастарды да қамтитыны маңызды.

Бүгінгі таңда мемлекеттің технологиялық даму деңгейі азаматтар мен мемлекеттің өзара іс-қимылын жақсартуға оң әсер ете отырып, бүкіл қоғамның даму дәрежесін бұрынғыдан да көрсетеді. Осылайша, бүгінгі таңда көптеген

мемлекеттердің тұжырымдамалық және басым міндеті бүкіл мемлекеттің экономикалық өсуіне және оның егемендігінің нығаюына айтарлықтай әсер ете отырып, мемлекеттік басқаруды жетілдіруге, азаматтардың өмір сүру сапасын жақсартуға қабілетті ақпараттық және цифрлық технологияларды қалыптастыру және дамыту болып саналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сидорова А. А. Электронное правительство. Учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры. М.: Издательство Юрайт, 2017. — 165 с.
2. Karvalics Information Society — what is it exactly? (The meaning, history and conceptual framework of an expression) Архивная копия от 26 февраля 2015 на Wayback Machine, 2007
3. Machlup F. The production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, 1962; Dordick H.S., Wang G. The Information Society: A Retrospective View. Newbury Park - L., 1993.
4. Porat M., Rubin M. The Information Economy: Development and Measurement. Wash., 1978; Masuda Y. The information Society as Post-Industrial Society. Wash., 1981; Stonier T. The Wealf of Information. L., 1983; Katz R.L. The Information Society: An International Perspective. N.Y., 1988.
5. Brzezinski Zb. Between Two Ages. N.Y., 1988.
6. Ақпараттандыру туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V
7. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылдың 12 желтоқсанында № 827 қаулысы «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы
8. Решетняк В. И., Смагина Е. С. Информационные технологии в гражданском судопроизводстве (российский и зарубежный опыт). М. : Городец, 2017. С. 10.
9. Понкин И. В. Концепт электронного государства в рамках новой системы публичного управления // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия «Юридические науки». 2013. № 4. С. 53.
10. Азизов Р. Ф. Электронное правительство как элемент электронного государства // Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата. 2014. № 4 (35). С. 25.

ӘОЖ 342

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

¹Бейсебаева С.Б., ²Хасенов Е.Е. - магистрант

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

²М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются некоторые вопросы обеспечения прав человека. Основой построения правового государства является институт прав человека, без которого немисливо существование демократической, политической и правовой систем, либеральной экономики. Правам человека совершенно справедливо придается значение ценностного ориентира, позволяющего применять «человеческое измерение» не только к государству, праву, закону, законности, правовому порядку, но и к гражданскому обществу, поскольку степень зрелости и развитости последнего зависит в значительной мере от состояния дел с правами человека, от объема этих прав и их реализации.

Summary: The article discusses some issues of ensuring human rights. The foundation for building a rule-of-law state is the institution of human rights, without which the existence of a democratic, political and legal system, a liberal economy is unthinkable. Human rights are rightly given the importance of a value guideline that allows applying the "human dimension" not only to

the state, law, law, legality, legal order, but also to civil society, since the degree of maturity and development of the latter depends largely on the state of affairs with human rights, on the scope of these rights and their implementation.

Адам құқықтарының орасан зор гуманистік және моральдық мәнін ескере отырып, қазіргі әлемдегі адам құқықтары неге әмбебап құбылыс емес, ал әлемнің көптеген мемлекеттері заңды емес (олар авторитарлық, тоталитарлық болуы мүмкін, сондай – ақ нақты сипаттамалары жоқ) деген мәселені қозғауға болмайды. Бұл сұрақтың жауабы тек құқықтық сипаттамамен ғана байланысты емес сияқты; ол өркениет тұжырымдамасымен қамтылған қоғамдық қатынастардың кең саласына енді.

Егер тарихи тұрғыдан адам құқықтары мен заң үстемдігі идеяларының қалыптасу жолын қарастыратын болсақ, онда оны белгілі бір формациямен тікелей байланыстыруға болмайды. Жоғарыда айтылғандай, бұл идеялар құлдық формация жағдайында пайда болды, бірақ демократия мен жоғары рухани мәдениет дамыған әлемнің ерекше аймақтарында (Афина, Рим) аса көрінді. Адам құқықтарының басты көрінісі теңдік, бостандық, әділеттілік принциптері бар буржуазиялық төңкерістер болды. Алайда, барлық буржуазиялық мемлекеттер демократия мен адам құқықтарының жоғары деңгейін ұстай алмады. Бір формация жағдайында адам құқықтары мен құқықтық мемлекетке қатысты әртүрлі қатынастар болуы мүмкін. Сондықтан адамзат үшін мұндай жаһандық проблемаларды өркениеттік көзқарас тұрғысынан қарастырған жөн. Қалыптасу тек әлеуметтік - экономикалық даму кезеңін және таптардың, қоғамдағы әлеуметтік топтардың жағдайын анықтайды. Формациялық тәсіл адамның қоғамдағы орнын, оның құндылығын, табиғи және ажыратылмайтын құқықтарының каталогын ашпайды. Адам өзінің барлық күрделі байланыстары мен тәуелділіктерінде тек өркениеттік көзқарас аясында пайда болады. Осыған сүйене отырып, адамның құндылығы, оның бостандық пен формальды теңдік құқығы, қоғамның билікке деген адамгершілік көзқарасын қамтамасыз ететін заңға сүйенуі идеясы, ең алдымен, еуропалық өркениетке тән деп қорытынды жасауға болады.

Өркениет мәдениеттің белгілі бір деңгейімен адам өмірінің тәсілі, философия, құндылықтар жүйесі, әлеуметтік маңызы бар идеалдар, шығармашылық стилі, жалпыланған дүниетаным ретінде сипатталады.

Өркениет өмірінің негізгі қағидасы - бұл халық өмірінің бастапқы негіздері оның адамгершілігі, өзіне деген көзқарасын, мінез-құлқын, сенімдері мен үміттерін анықтайтын сенімділік. Өмірдің негізгі қағидасы адамдарды осы өркениеттің адамдарына біріктіреді, оның бүкіл тарихында оның бірлігі мен сақталуын қамтамасыз етеді. Еуропалық өркениет жоғары гуманистік мәдениетті қалыптастырды, онда адамның құндылығы, заңның маңыздылығы және жеке адамның бостандығын қамтамасыз ететін оған негізделген тәртіп туралы идеялар пайда болды. Жоғарыда айтылғандай, адам құндылығы идеясы ежелгі қоғамда ұсынылды. Егер бастапқы нүкте саясат болса, онда эллинизм дәуірінен бастап ол жеке тұлға болады. Феодализм жағдайында діни

сана адамның даралығын жасырды. Алайда, қазіргі уақытта мәдениет тағы да адамды барлық нәрсенің өлшеміне айналдырады. Буржуазиялық революциялар қоғамның өндіргіш күштерінің дамуына байланысты ғана емес, сонымен бірге теңсіздік пен таптық шектеулерге сәйкес келмейтін адам құндылығының идеялары ағартушылар доктриналарында дамығандықтан да жүзеге асырылды.

Әрине, бір өркениеттің аясында құндылықтарды ұсыну мен іс жүзінде жүзеге асыруда уақытша алшақтық болуы мүмкін, бірақ біз белгілі бір өркениеттің дамуының бағаналы жолы туралы айтып отырмыз, онда сайып келгенде оның мәдениетінің негізгі құндылықтары бекітіледі.

Жеке тұлға мен билік арасындағы қарым-қатынас идеологиясының ең сыйымды көріністерін сипаттай отырып, А.Оболонский жеке тұлға ең жоғары нүкте, барлық заттардың «өлшемі» және жеке тұлға мүлдем жоқ немесе көмекші нәрсе ретінде қарастырылатын жүйелік орталық болып табылатын персоноцентризмді атап өтті. Ол тек жеке тұлғаның белгілі бір мақсаттарына жету үшін үлкен немесе аз пайда әкеледі.

Бұл классификацияға әртүрлі өркениеттер кіруі мүмкін. Алайда, персоноцентристік, мүмкін, тек еуропалық өркениет осы уақытқа дейін қалады. Бұл көбінесе өркениет пен діннің ажырамас байланысымен түсіндіріледі.

Н. Хлебников дұрыс атап өткендей, кез-келген өркениеттің негізі мен түбі сөзсіз дін болып табылады және барлық өркениеттер діни негізде жүреді [1].

Сонымен, Үнді дінінің үстемдігі Үнді өркениетінің ерекше түрін анықтады. Үнді діні бүкіл әлеуметтік өмірді егжей-тегжейлі реттейтін, белгілі бір өмір салты мен мінез-құлықты белгілейтін педантикалық әзірленген ережелер жүйесі болды.

Әдет -ғұрыптар мен салт дәстүрлерді саналы түрде бағалау мүмкіндігі. Басқа әлеуметтік себептермен қатар (экономикалық және ұлттық бытыраңқылық, қауымдастықтардың оқшаулануы) бұл қоғамның сөзсіз билігін, касталарды бастан кешірген адамның аморфизміне, иесіздігіне айтарлықтай әсер етті.

Мұсылман діні Таяу шығыс (араб-иран-түрік) өркениетін тудырды. Исламның таралу елдерінде жеке адамның мінез – құлқын реттеудің ерекшелігі оның мақсаты «адалдардың», жалпы исламның мүдделерін қамтамасыз ету болып табылады. Өзін осы тұтасымен салыстырған адам исламнан бас тартып, ауыр жазаға тартылды. Мұсылман құқығы діни сипатта болды, сондықтан оның нормаларын орындау «адалдардың» көз алдында діни міндетке айналды. Мұсылман құқығы мұсылмандардың сыртқы мінез-құлқын ғана емес, сонымен бірге оның постулаттарының негізін құрайтын ішкі уәжді де егжей-тегжейлі реттеуге арналған. Бұл «мемлекетке сенім» болып табылатын исламның ережелеріне негізделген жеке адамның қоғамға ерікті, саналы бағынуын анықтайды. Адам құқықтары идеясын оның ислам

мәдениеті тұрғысынан билікке деген талабы ретінде ұсыну діни көзқарастардың мызғымастығына қол сұғуды білдіреді.

Христиан дініне негізделген еуропалық өркениет жеке адамға таңдау еркіндігін қалдырды, персонцентризмнің бастауын алды. Адамға берілді таңдау жамандықтың арасында ашылған жолын жетілдіру, өз қасиеттерін дамытуда жұмыстарды жоғары деңгейде жүргізді. Христиан діні бұл өзгеріске көп ықпал етті, еңбекті адам өмірінің қажетті тәсілі, ізгіліктің көрінісі ретінде қарастырды.

Христиан діні барлық адамдардың құдай алдындағы теңдігі, бәрінің күнәкар ретіндегі теңдігі идеясын алға тартады. Бір таңқаларлығы, бұл теңдік адамдарды біріктіруге қызмет етпеді, бірақ олардың одан да көп бөлінуі индивидуализмнің идеологиясы мен психологиясын, жеке құтқару идеясын қалыптастыруға әкелді.

Егер ерте иудаизмде-дін негізінен қауымдық – рулық мал шаруашылығы қоғамында – құдаймен қарым-қатынас мәселесі ұжымдық ойлаудың басым принциптерін көрсететін «Құдай-халық» ретінде қойылса, онда әлеуметтік өмір формаларын саралау және осы жүйеде жеке адамды бөлу арқылы бұл идея әділдерді жеке марапаттау идеясына, жеке жазалау және құтқару идеясына айналады.

Христиандық иудаизмнің ұлттық шектеулерін жеңеді, өйткені жеке құтқарылу таңдалған адамдарға емес, кез-келген адамға жататынына қарамастан, таңдалған әділ адамға арналған. Әрине, адамның даралануы оның ішкі әлемінің байлығын тану емес, ол үлкен «христиан әлемінің» қарапайым бөлшегі болды. Құдай әр адамға дем берген өлмес жан құтқарылды.

Н. Бердяев құдай идеясын көтерген теологияның «өлі схоластикасына» қарсы сөйлеп, былай деп жазды: «Құдай-бұл бостандық, қажеттілік емес, адам мен әлемге билік емес, әлемде әрекет ететін жоғарғы себеп емес. Теологтар оны адам бостандығымен салыстыра отырып, рақым деп атайды, бұл Құдайдың бостандығы адамында әрекет етеді. Құдайдың бар болуы-бұл адамның бостандығы туралы Хартия, табиғат пен қоғамға бостандық үшін күресте оның ішкі сылтауы бар деп айта аламыз» [2].

Діннің адам жаны үшін күресі оның рухани әлемінің құндылығын мойындау болды. Н. А. Бердяев былай деп жазды: «инквизиция оттары бар ескі тирания адамның жеке басына көбірек орын қалдырды, онымен көбірек саналды. Ең қорқынышты төзбеушілік адамның жеке басына, адамның рухани өміріне деген құрметтің көрінісі болуы мүмкін. Шіркеу еретикті шығарып, анатемиялаған кезде, ол адам жанының шексіз құндылығын мойындайды және оның ерекше жеке тағдырына назар аударады» [2].

Христиан дініндегі Бостандық және адамды салыстырмалы түрде даралау идеясы персонцентристік ілімнің негізін қалады. Алайда, христиандықтың шынайы рухани мағынасы көбінесе сыртқы рәсімдерге кедергі келтірді, ал дін персонцентризмнің осы өскіндерін жоғалтты. Дегенмен, христиандық өзінің шынайы мәнін болмайтын еді, еркін ерік-жігерінің адам оның жолында жетілдіруі, оның маңыздылығын өзі таңдауы.

Христиан дінінің ерекшеліктері қоғамдық сананы бостандық, өз әрекеттері үшін жауапкершілік идеясына дайындады. Алайда, орта ғасырлардағы теологиялық дүниетаным адамның бастамасын шектеді, шіркеу іс жүзінде мемлекетпен біріктірілді. Сондықтан шіркеу догмалары монархиялық биліктің, феодалдық таптың бөлінуінің мызғымастығын растады. Буржуазиялық революциялар қалыптасқан негіздерді түбегейлі бұзды. Орта ғасырлардағы теологиялық дүниетаныммен алшақтық болды. Буржуазияның «заңды дүниетанымы» қалыптасты, онда «догманың, құдайдың құқығының орнын Адам құқығы, ал шіркеудің орнын мемлекет алды».

Осылайша, белгілі бір тарихи парадокс орын алды. Ертедегі христиан діні Құдай алдында бәрінің теңдігі идеясын алға тартып, содан кейін Орта ғасырларда дінді догматизациялады және салт-жоралғыларды, оның мазмұнын адамның жеке басын жоққа шығару арқылы жойды. Сондықтан адам құқықтары идеясын оның бостандыққа деген талабы ретінде теологиялық дүниетанымды бұзып, теңдік, бауырластық және әділеттілік принциптерін (құдай емес, адам) бекіту арқылы алға жылжытуға болады. Бұл шіркеудің мемлекеттен бөлінуін талап етті. Алайда, христиандықтағы тұрақты принциптің өскіндері еуропалық өркениеттің дамуына үлкен үлес қосты және осы өркениеттің ерекше құбылыстарын – адам құқықтары мен заңға негізделген мемлекет құрды.

Әрине, христиан дінін адам құқықтары идеясын дамытудың алғышарттарын дайындаумен тікелей байланыстыруға болмайды. Шынында да, діннің барлық маңыздылығы үшін өркениетті философия, мәдениет, психология және халықтың өмір салты анықтайды. Еуропалық өркениет ежелгі, Қайта өрлеу, Реформация ілімдеріне негізделген және бұл мұра жеке адамның бостандығын, оның жеке басын, жалпы тарихи прогресті бекіту үшін ерекше құндылығымен ерекшеленеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Хлебников Николай Иванович. Социнтегрум. Дата обращения: 2 октября 2019.
2. Квятковский Д. О. Особенности социальной философии Н. Бердяева // Вестник Омского университета. - 2015.

ОӘЖ 342.3

ТӘУЕЛСІЗДІК-ЕҢ БАСТЫ ИГІЛІК, БАҒА ЖЕТПЕС ҚҰНДЫЛЫҚ

Жаксылыков Н.Н., Айтеке К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается необходимость понимания смысла Дня Независимости и становления казахской государственности как необходимости построения будущего Казахстана, определения его стремлений и возможностей.

Summary: This article discusses the need to understand the meaning of Independence Day and the formation of Kazakh statehood as the need to build the future of Kazakhstan, to determine its aspirations and opportunities.

Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің қарсаңында философия ғылымдарының докторы Алдан Айымбетов өзі басып шығаратын "қазақ ақиқаты" газетінде: "Қазақстан Тәуелсіздігі аспаннан құлады" деп жазды [1]. Академик Салық Зиманов бұдан да ертерек осындай ой айтты: "...КСР Одағының ыдырауы және оның тәуелсіз мемлекеттердің күйреуінде білім алу оларға не болып жатқанын толық көлемде дайындауға және іске асыруға мүмкіндік бермей, кенеттен орын алды" [2]. Яғни, күтпеген жерден, бейсаналық түрде Қазақстан тәуелсіз болды.

Демек, "Кеңес империясы" заңды түрде ыдырап, Қазақстан тәуелсіздігін кездейсоқ алды. Мұндай пайымдаулардың екіұштылығы, Қазақстан өзінің тұрақты қарышты экономикалық және әлеуметтік даму кезеңіне кірмейінше және барлық қазақстандықтар мұны өздерінде сезінбейінше, бізге әлі ұзақ уақыт бойы келетін сияқты.

КСРО-ның ыдырауы нәтижесінде Қазақстан өзінің көп буынды проблемаларымен жалғыз қалды. Тәуелсіздікке деген осы геосаяси ілгерілеу кейінірек орын алуы ықтимал, Қазақстан өз аяқтарымен және өз жолымен нық сеніммен қадам басуға толық дайын болар еді. Бірақ, әрине, басқаша: тіпті ең кішкентай ұлдар да қысқа шалбардан өсіп, тәуелсіз отбасыларды құрайды. Осылайша, көп жағдайда халықтар, олардың мемлекеттілігі өз уақытында тәуелсіз болды.

Әлемдік тарихтың мәні, егер сіз оқиғаларға өткен бес немесе тіпті он жыл тұрғысынан емес, уақыттың биіктігінен қарасаңыз, адамның мүмкіндіктер кеңістігін кеңейтуден, адамның бостандыққа ұмтылуынан тұрады. Халық-ұжымдық тұлға. Халықтың мақсаты-мемлекет болу. Мемлекет құрған Халық-Ұлт. Мемлекеттің артында ұлттық бостандық та, жеке бас бостандығы да жатыр. Ұлы Еуразия кеңістігіндегі халықтар мен адамдарды бостандыққа жетелейтін тарихтың өзі не болғанын дайындады. Және бұл факт.

Қазақ халқының саяси өзін-өзі анықтауға деген алғашқы ұмтылысының дәлелі сөзсіз. Қазақстанда өзін-өзі анықтау идеялары Ресейде 1905 жылғы төңкерістен кейін бірден пайда болды. Ал 1917 жылғы ақпан буржуазиялық-демократиялық төңкерісінен кейін қазақтардың этносаясатында ұлттық сана-сезімнің күшті серпіні байқалды. Конституциялық-демократиялық көзқарастағы ұлттық интеллигенция тарапынан жаңа қазақ мемлекеттілігін құруға елеулі талпыныс жасалды. Орынбордағы екінші жалпықыз съезі 5-13 желтоқсан 1997 ж. бірыңғай тарих, мәдениет және тіл белгілері бойынша шығу тегі қазақ халқы бар бірқатар облыстар мен өңірлердің құрамында "Алаш" аумақтық-ұлттық автономиясын құруға қаулы етті.

Ал қазақтардың ұлттық болмысы ретінде Орта ғасырларда алғашқы Қазақ хандығын құрған Жаныбек пен Керей хандарының тарихи көшуі қандай болды, олардың халық саны көп ұзамай (Қасым хан тұсында) миллион адамға жетті?!

Сондықтан, Қазақстан мемлекеттілігінің қалыптасуын зерделеу үшін ең алдымен мемлекеттіліктің аумақтық негізінің аспектілерін, сол сияқты оның қалыптасуының тарихи уақытын және өркениеттік ахуалдың нақты

парадигмаларын назарға алған жөн. Елдің билік ұйымы мен құқықтық жүйесінің өзгеруінің көрінісі оның конституциялық эволюциясы болып табылады. Ондағы негізгі буын де-факто егемендігін бекітуге жол ашқан 1991 жылғы 16 желтоқсандағы "Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы" Конституциялық заң болды.

Қазақстанның егемендігі деген не? Әлеуметтік феномен ретінде ол бар және ол ең алдымен қазақстандық қоғамның мемлекеттік-құқықтық тұтастығы ретінде нығайтылуы тиіс. Егемендік-бұл мемлекеттің болмысының мәні және классқа дейінгі шығу тегі (біз егемендіктің пайда болу онтологиясын потестарлық биліктен шындықтың объектісі ретінде Орта ғасырларда белгілі бір білім нысаны ретінде егемендік ілімінің пайда болуымен араластырмаймыз). Мұндай билік бастапқыда орталықтандырылған және үстемдік қасиеттерінде егемендік ретінде пайда болды. Кез-келген этнос қауымдастығындағы адамзат баласының өмір сүруі мен жалғасуы екінші дәрежелі және әрдайым келісілмейтін таптар мен таптық қайшылықтардың емес, барлық билік мойындаған біртұтас әлеуметтік әртүрлілікті ретке келтірудің еңбегі! Объективті түрде, мемлекет адамдардың егеменді егеменді ұйымы ретінде сыныптарды марксистік-лениндік түсінікте рәсімдеуден бұрын пайда болады, бірақ, әрине, табиғи этноландшафт және этноәлеуметтік негіздерде. Таяуда кеңестік тарихнама мен мемлекеттану сияқты өзін-өзі ерекше ұйымдастырған және өзіндік әлеуметтік-норматив құрылымдары бар халықтарға (мысалы, хандыққа және қазақтардың адаттық құқығына) мемлекеттілік пен мемлекетке иелік етуден бас тартуға ешқандай алғышарттар жоқ.

Жаңа тәуелсіз мемлекет теориясының бірінші және негізгі сұрағы-бұл неге бар деген сұрақ, бірақ басқа мемлекет жоқ? Қазақстан Республикасының аумағы өзінің заңдық (шектес мемлекеттер және халықаралық қоғамдастық таныған) табиғатында жердің осы бөлігінде мекендейтін адамзаттың этникалық ұжымдары арасында географиялық ортаның тарихи негізделген және қажетті бөлінуі процесінде осы мемлекеттің нақты қолда бар аумақтық иелігінің қазақ ұлтының өзін-өзі айқындауға арналған табиғи құқығына сәйкестігі болып табылады. "Қазақстан қазіргі шекараларда тарихи тұрғыдан кейінірек қазақ ұлты мен Қазақ хандығын құрған тайпалардың этникалық қоныстану аумағы болған. XVII ғасырдың соңғы ширегінде қазақтар қазіргі Қазақстанның бүкіл аумағын іс жүзінде бақылап отырды" [3].

Титулдық ұлт тарихи тағдыр құқығы бойынша Қазақстан Республикасы Мемлекеттік Тәуелсіздігінің этникалық-саяси негізі болып табылады және әрқашан да бола береді. Этнико-саяси негіз Қазақстан Республикасының егемендігіне оның кез келген басқа мемлекеттің билігіне бағынбауының органикалық сапасын хабарлайды және елдің барлық кеңістік шегінде Қазақстан халқының аумақтық тұтастығы мен саяси дербестігіне қол сұғылмаушылықты білдіреді.

Екінші жағынан, мемлекеттегі билік өзінің әлеуетті юрисдикциясының аумағында тұратын халықты халыққа біріктірген кезде, оған сапалы түрде тән

тұрақтылықпен шынымен жоғары болады. Мемлекеттік биліктің Үстемдігі, ең алдымен, аумақтық үстемдік ретінде болуы мүмкін. Мемлекеттік билік пен халықтың өзара байланысы туынды - халықты екі шешуші арнамен қамтамасыз етеді: өз аумағының Еңбек ресурстарын игеру және ондағы онтайлы еңбек өнімділігін ұйымдастыру, адамдардың меншікке ие болуы, сондай-ақ билік органдарының қоғамдық ынтымақтастық нормасы ретінде құқықты түсінуі және пайдалануы және азаматтығына, дініне және т.б. қарамастан азаматтардың бостандығының тең өлшемі. шығу тегі мен әлеуметтік жағдайы.

Қазақстан Республикасы егемендігінің негізі-тарихи шындық. Егер Қазақстан Республикасы Егемендігінің этнико-саяси негізін оны анықтаса, онда бұл оның арқасында бір жерде бір ғана ұлттық мемлекет бар екенін, яғни ол жалпы және ұлттардың әлемдік қоғамдастығындағы басқа мемлекеттерге қатысты екенін білдіреді. Қазақстан Республикасы Егемендігінің әлеуметтік-құқықтық негізі оны негіздейтіндігі-бұл адамдардың бірлескен өмірі мен олардың материалдық және рухани құндылықтарды құруының арқасында бұл мемлекетті ол қандай болса, солай етеді және одан да жақсы болуы мүмкін.

XX ғ.соңына қарай егеменді болған Қазақстан Республикасы, бұрынғы КСР Одағының басқа да республикалары дамыған елдерде және Біріккен Ұлттар Ұйымында "жаңа Тәуелсіз Мемлекеттер"деп аталуы кездейсоқ емес. Мұндай мемлекет, бәлкім, қазірдің өзінде ресми-құқықтық егемендікке ие болды (сондықтан ол 50-60 жылдардағы Азия мен Африка елдері ретінде "отарлық тәуелділіктен босатылған ел" деп аталмады), дегенмен оның территориясы мұрагерлік жағдайына дейін тәуелді болды. Бұл аумақтың Одақ шеңберіндегі басқа республикалармен қарым-қатынасы және белгілі бір уақытқа дейін оның халықаралық аренадағы мүдделері үшін негізінен КСРО атынан алдыңғы мемлекет болды.

Қазақстан Республикасы бұрынғы Қазақ КСР аумағындағы жаңа тәуелсіз мемлекет болып табылады. Әрине, сұрақ туындайды: кез-келген объект немесе құбылыс осы объектіні және оның болмысын анықтайтын белгілер немесе белгілер өзгерген кезде жаңа болады. Біз Қазақстан Республикасы мен Қазақ КСР-не қатысты оның ішкі континуит сақталғанын және үзілмегенін растаймыз. Қазақстан Республикасы жаңа мемлекет пе?

Иә, біздің пікірімізше, мемлекеттік тәуелсіздік пен толыққанды халықаралық-құқықтық құқық субъектілігінің арқасында. Осы жыл ішінде халықаралық ынтымақтастықтың толық шарттық-құқықтық базасы құрылды, шет елдермен және халықаралық ұйымдармен мыңнан астам құжатқа қол қойылды. Қазақстан әлемнің кез келген басқа тәуелсіз елінің егеменді тең мемлекеті.

Мемлекеттік деңгейде өзіндік "теріске шығарудан бас тарту" болды, ең бастысы - аумақтық, этникалық, саяси және әлеуметтік-демографиялық негіздердің сабақтастығы сәті сақталды. Ал әлемде "Халықаралық құқығы мен қабілеті шектеулі мемлекеттің егемендік алуы халықаралық құқық тұрғысынан оны басқа, жаңа, оны осы құқықтың толыққанды субъектісіне айналдыратын маңызды сапалық өзгерісті білдіреді" [4].

Сондықтан, жаңа, тәуелсіз Қазақстан жас егемен мемлекет емес. Оның мемлекеттік тәуелсіздігінің қасиеттері пісіп-жетілген Қазақстанның өткені де, тарихының болашағы да шексіз.

Тәуелсіз Қазақстанның болмысын басқаша түсінуге болады. Бұл ұлттың өткенін сақтайтын қазіргі немесе құқықтық, әлеуметтік мемлекетпен ұлт болашағының бастауы ретінде. Қазақстан Республикасында конституциялық ресімдеу нақ екінші, прогрессивтік бағытқа ие болды. Өйткені, қоғамның мұраттары мен мақсаты тарихи үрдістерге қарсы тұра алмайды.

Бұл уақыт қазақстандықтардың мемлекеттің салыстырмалы түрде толық экономикалық дербестігі мен қорғаныс қабілетіне қол жеткізу, оны шикізаттық, өндіруші, индустриялық, шаруашылық негізде өзінің басым түрде өзін-өзі қамтамасыз ететін экспорттаушы мемлекетке айналдыру жөніндегі қызметімен толықтырылуға тиіс.

Тәуелсіз елдің ең басты тұғыры — қоғамның, сол мемлекеттегі жергілікті ұлттың рухы, жігері, қоғамдық санасы. Басты байлық жай ұлттық мүдде емес, азаматтардың мүддесі мен қажеттілігі. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанның бүгінгі құдіретті күші ел бірлігінде, ұлттар татулығында жатыр. Демек, қоғамда тұрақтылық пен татулықты нығайтып, елдің тұрмыстық әл-ауқатын жақсарту басты мәселе болып қала бермек. Біз қазір шын мәнінде дербестігімізге даңғыл жол ашып, азат ойлауды қалыптастыру жолындамыз.

Тәуелсіздіктің туын қолда берік ұстау — әрбір қазақтың, Қазақстанды өз Отаным деп санайтын әр адамның ең басты борышы, ең биік мақсаты болуы қажет. Бұған біздер, заң қызметкерлері де жоғары деңгейде өз үлесімізді қосатын боламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ ақиқаты. 1996. № 6. С. 4.
2. Зиманов С.З. Орталық Азиядағы саяси жағдай және Қазақстан Республикасының егемендігін нығайту мәселелері. Бизнес және құқық. 1994. № 1.
3. Назарбаев Н.А. Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен Даму стратегиясы. Алма-Ата. Дауір. 1992. Б.37.
4. Захарова Н. В. мемлекеттердің сабақтастығы. М. ИМО. 1973. Б.39.

ӘОЖ 342.5

ҚАРТАЮМЕН БАЙЛАНЫСТЫ НЕГІЗГІ ТЕОРИЯЛАРҒА ӘДЕБИ ШОЛУ

Жақыпбек А.А., Бұрхан Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Чаше всего старость ассоциируется с чувством изоляции, утратой социального статуса, ограничением политического или гражданского участия в общественной жизни. Старость часто сопровождается различными уровнями бедности из-за низкого уровня дохода, часто осложненной проблемами со здоровьем. Сегодня пожилые люди вынуждены обращаться за различными пособиями, социальной и медицинской помощью. В нашем Казахстане старость всегда была связана с мудростью, уважением, жизненным багажом, большим опытом. Поэтому в статье авторы дают

обзор основных теорий, связанных со старением, делая проблему старения населения сегодня актуальной среди важнейших проблем.

Summary: Old age is most often associated with a sense of isolation, loss of social status, restriction of political or civic participation in public life. Old age is often accompanied by various levels of poverty due to low income, often complicated by health problems. Today, elderly people are forced to apply for various benefits, social and medical assistance. In our Kazakhstan, old age has always been associated with wisdom, respect, life baggage, great experience. Therefore, in the article, the authors give an overview of the main theories related to aging, making the problem of population aging relevant today among the most important problems.

Қартаю және өмір сапасының түсініктер жүйесіне адам өмірінің сапасы, оның өлшемдері, жас, егде жас, қартаю, белсенді қартаю ұғымдары кіреді. Қартаю процесін түсіндіру үшін көптеген теориялар ұсынылды, бірақ олардың ешқайсысы толығымен қанағаттанарлық емес сияқты. Биологиялық тұрғыда қартаюдың дәстүрлі теориялары қартаю бейімделу емес және генетикалық бағдарламаланбаған деп тұжырымдайды.

Адамның қартаюының қазіргі биологиялық теориялары екі негізгі категорияға бөлінеді: бағдарламалау теориялары және зақымдану немесе қателік теориялары. Бағдарламаланған теориялар қартаю биологиялық кестеге сәйкес келеді, мүмкін балалардың өсуі мен дамуын реттейтін жалғасы. Бұл реттеу сақтау, қалпына келтіру және қорғаныс реакцияларына жауап беретін жүйелерге әсер ететін ген экспрессиясының өзгеруіне байланысты болады. Зақымдану немесе қателіктер теориялары әр түрлі деңгейлерде кумулятивті зиян келтіретін тірі организмдерге экологиялық шабуылдар қартаюдың себебі болып табылады [1].

Қартаюмен байланысты теорияларды талқылауды жеңілдету үшін категориялық жиынтықтарға бөлген дұрыс. Қартаю процесінің әлеуметтік тұрғыда түсіндірумен байланысты теорияларды төрт топқа бөліп қарастыруға болады. Біріншіден, қартайған адам теориялары, екіншіден, әлеуметтік жүйедегі қартайған адам теориялары, үшіншіден билікті саралау теориялары және жеке құзыреттілік және төртіншіден, қоршаған орта теориялары.

Қартайған адамның үш негізгі теориясына: ажырату/бөлу теориясы, белсенділік теориясы және үздіксіздік теориясын жатқызсақ қате болмайды. Олардың әрқайсысы қартаюға байланысты өзгерістерге бейімделу және бейімделу процесінде жеке адам мен психикаға назар аударады. Бөлу теориясы, Камминг пен Генри 1961 ресми түрде түсіндіргендей, қарт адамдар үшін өмірді қанағаттандырудың жолы ретінде табиғи күтімді немесе өмірлік рөлдерден бас тартуды ұсынады. Лемон, Бенгтсон және Петерсон 1972 жылы қарсы бастама ретінде ұсынылған белсенділік теориясының мәні қартайғанда өмірге қанағаттанудың жоғары деңгейі үшін белсенділікті сақтау өте маңызды деп санайды. 1989 жылы Этчли жасаған үздіксіздік теориясы адамдар әлеуметтік және физикалық ортадағы ішкі психологиялық құрылымды да, сыртқы құрылымды да сақтайды, бұл оларға өткен және қазіргі оқиғалар арасындағы сабақтастықты сезінуге мүмкіндік беретін бейімделгіш таңдау жасайды. Осылайша, адамдар жасына қарай тұрақты, бірақ дамып келе жатқан өзін-өзі бағалауды сақтайды [2].

Осы уақытқа дейін бұл теориялардың әрқайсысы сыни тұрғыдан талданды, бірақ олардың қартаюды зерттеуге әсері шексіз, өйткені олар геронтологиялық зерттеулердің барысына айтарлықтай әсер етті. Мүмкін, ниетсіз, ажырату/бөлу теориясы, белсенділік теориясы және үздіксіздік теориясы қартайған адамға қатысты теорияның параметрлерін анықтайды. Дизайны бойынша, әр теория айтарлықтай физикалық бұзылулармен қартайған адамдарды (мысалы, полиомиелитпен, жұлынның жарақатымен, церебральды сал ауруымен және т.б. байланысты физикалық бұзылулар) жоққа шығарады.

Аталмыш теориялардың авторлары сипаттағандай, бұл теориялардың әрқайсысы қалыпты қартаю тұжырымдамасына негізделген. Өмір бойы физикалық бұзылулар немесе мүгедектіктің кумулятивтік әсері қалыпты қартаю процесіне кірмейді ме, жоқ па, бірақ бұл теориялар қалыпты тәжірибені патологиялық тәжірибеден ажыратуға тырысады. Мұның себебі ерте геронтологтардың қартаю стереотиптерімен күресуге деген ұмтылысымен байланысты болуы мүмкін. Дені сау және денсаулығы нашар ересектерді (физиологиялық, психологиялық немесе әлеуметтік) бөлу арқылы зерттеушілер ауру мен әлсіздік қартаю процесіне байланысты емес екенін және қартаюдың сау жағын көрсете алатындығын көрсетті [3].

Әлеуметтік жүйеде қартайған адамның теориялары. Осы топқа кіретін теориялар қартайған адам мен қоғам арасындағы қатынасты түсіндіруге тырысады, алайда бұл теориялардың өзіндік ерекшеліктері бар. 1975 жылы Дауд ұсынған әлеуметтік алмасу теориясы жеке адам мен қоғам арасындағы шығындар мен пайдалардың арақатынасын зерттейді. Бұл теорияның орталық түйіні – жеке адам мен қоғам арасында өзара қарым-қатынас бар, онда қоғамның оңтайлы нүктесінде жеке адаммен өзара әрекеттесу құны осы адамнан алынған пайдаға пропорционалды болады. Қартаюға байланысты шығындар мен пайдалардың арақатынасы тепе-теңдіктен шығады деп болжанады, өйткені жеке адамның метаболикалық физикалық, зияткерлік және әлеуметтік ресурстары азаяды. Осылайша, қарт адамдармен қарым-қатынасқа байланысты шығындар көбінесе пайдадан асып түседі.

Егде жастағы адам өз ресурстарын көбейту арқылы шығындар мен пайдалардың тепе-теңдігін қалпына келтіре алады. Егер бұл мүмкін болмаса, ол тауарлар мен қызметтердің орнына осы лауазымға ие адам үшін әлеуметтік тұрғыдан қолайлы деп саналатын белгілі бір рөлді немесе әрекеттер жиынтығын қабылдау арқылы бағыну позициясын алуды шешуі мүмкін. Мысалы, егде жастағы қызметкер зейнетке шығуға және медициналық сақтандыруға келіседі, бұл жұмыс берушіге жас және үнемді жұмысшыны жалдауға мүмкіндік береді [3].

1960 жылы Бургесс жасаған модернизация теориясы ұқсас логиканы ұстанады, бірақ оны тарихи масштабта орналастырады. Бургесс индустрияландыру кезеңінен бастап бүгінгі күнге дейін жалғасып келе жатқан жаңа технологиялардың пайда болуымен қарт адамдар әлеуметтік жүйеде беделді орны мен күшін жоғалтты, өйткені олар жаңа нарықта тиімді бәсекеге түсе алмады. Механикаландырылған өндіріс саласындағы жетістіктер мен

жастар қарт адамдардың физикалық күшінен асып түсті. Жақында заманауи технологияларды оқыту жас түлектерді ескірген арнайы білімі бар жетілген жұмысшыларға қарағанда анағұрлым өзекті етті (Burgess 1960). Өндіріс құнының төмендеуімен Қарт адамдардың мәртебесі төмендеп, 20 ғасырдың ортасына қарай олар қоғамдағы маргиналданған халыққа айналды. Бургесс ұсынған осы ағымдағы жағдайдың шешімі егде жастағы жұмысшылардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін оңалту болды [2].

Қорыта келе қартаю және ұзақ өмір сүру мәселелері барлық уақытта ғалымдарды ойландырып келген мәселе. Ол әсіресе XXғ. халық құрамында терең демографиялық өзгерістердің белең алуына байланысты ерекше мәнге ие болып отыр, себебі көптеген экономикалық дамыған елдерде қарттар саны өсуде.

Қазіргі кезде біздің міндетіміз тек қана қарт адамның өмірін ұзарту емес, сонымен қатар, кәрі адамдардың қоғамдық өмірге және еңбек қатынастарына белсенді араласуына көмектесу, яғни олардың белсенді және толық қанды өмір сүру мүмкіншіліктерін ұзарту болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Куньлинь Цзинь. Современные биологические теории старения. Октябрь 2010 г.; 1 (2): 72-74. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2995895/>
2. Гринвуд, М., Ирвин, Дж. О. 1939. Биостатистика старости. *Биология человека*, том 11, 1-23.
3. Кимберли Д. Фрейзер, PhD, RN, Ханна М. О'Рурк, PhD, RN, Гарольд Винс, BA, Джонатан Лай, BA, Кристин Хауэлл, студентка MN, RN, Памела Бретт-Маклин, PhD, Обзорный обзор исследований Искусство, старение и качество жизни, том 55, выпуск 4, август 2015 г., страницы 719–729, <https://doi.org/10.1093/geront/gnv027>

ӘОЖ 342.5

ҚАРТАЮ МЕН ӨМІР САПАСЫ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ

Жақыпбек А.А., Оразымбетова З.Ш.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Актуальность темы статьи связана с рассмотрением старения и качества жизни как социальной проблемы. Авторы всесторонне анализируют показатели активного старения и качества жизни, проводя литературный обзор различных концепций для объяснения процесса старения. Они предлагают интегрированную модель качества жизни путем объединения социального, физического благополучия, психологического, когнитивного, духовного благополучия и благополучия окружающей среды, напрямую связывая качественное существование человека с его качественным старением.

Summary: The relevance of the topic of the article is related to the consideration of aging and quality of life as a social problem. The authors comprehensively analyze the indicators of active aging and quality of life, conducting a literary review of various concepts to explain the aging process. They offer an integrated model of quality of life by combining social, physical well-being, psychological, cognitive, spiritual well-being and environmental well-being, directly linking a person's qualitative existence with his qualitative aging.

Неліктен біз қартайамыз? Біз қашан қартаюды бастаймыз? Қартаю маркері дегеніміз не? Бұл сұрақтарды адамзат соңғы екі жүз жылда жиі қояды. Алайда, молекулалық биология мен генетика саласындағы соңғы жетістіктерге қарамастан, адамның өмір сүру ұзақтығын басқаратын жұмбақтар әлі шешілмейді.

Қартаю процесін түсіндіру үшін көптеген теориялар ұсынылды, бірақ олардың ешқайсысы толығымен қанағаттанарлық емес сияқты. Биологиялық тұрғыда қартаюдың дәстүрлі теориялары қартаю бейімделу емес және генетикалық бағдарламаланбаған деп тұжырымдайды. Адамның қартаюының қазіргі биологиялық теориялары екі негізгі категорияға бөлінеді: бағдарламалау теориялары және зақымдану немесе қателік теориялары. Бағдарламаланған теориялар қартаю биологиялық кестеге сәйкес келеді, мүмкін балалардың өсуі мен дамуын реттейтін жалғасы. Бұл реттеу сақтау, қалпына келтіру және қорғаныс реакцияларына жауап беретін жүйелерге әсер ететін ген экспрессиясының өзгеруіне байланысты болады. Зақымдану немесе қателіктер теориялары әр түрлі деңгейлерде кумулятивті зиян келтіретін тірі организмдерге экологиялық шабуылдар қартаюдың себебі болып табылады.

Бүгінгі күні белсенді қартаю және өмір сүру сапасы конструкциялары қартаю мен денсаулыққа қатысты салыстырмалы түрде жаңа көп салалы ұғымдар болып табылады. Бұл конструкциялары түрлі ғылымдар өзінің объектісі ретінде қарастырып, әртүрлі интерпретациялар береді. Әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтану ғылымдары да бұл конструкциялары өздерінің зерттеу нысандарының бірі ретінде қарастырады. Олар екі тұжырымдаманың тарихын, ең көп қабылданған анықтамаларды, сондай-ақ оларға теориялық және әдіснамалық негіз беруге тырысады.

Қартаю және өмір сапасын алдымен жеке термин ретінде қарастырып, оларға анықтама беріп алу керек, себебі өмір сапасы – бұл көп салалы және көп өлшемді ұғым болып келеді. Ол физикалық әл-ауқатқа, оның ішінде медициналық ауруларға, денсаулық жағдайына және күтілетін денсаулыққа, өзін-өзі бағалау мен бақытпен анықталатын психологиялық әл-ауқатқа немесе адамның әлеуметтік ортада қаншалықты жақсы жұмыс істейтінін ескере отырып, әлеуметтік әл-ауқатқа сілтеме жасай алады. Сондай-ақ, оны осы нақты бағыттардың кейбірін немесе барлығын біріктіретін жан-жақты тұжырымдама ретінде тұжырымдауға болады. Сонымен, өмір сапасы – бұл объективті немесе субъективті түрде әлеуметтік немесе жеке деңгейде өлшенген физикалық, психологиялық және әлеуметтік әл-ауқатқа сілтеме жасай алатын көп өлшемді ұғым [1].

Әркімнің өз өмірінің сапасы туралы пікірі бар, бірақ бұл нені білдіретінін ешкім білмейді. Джон Стюарт Милл әл-ауқат туралы жеке пікір «танымның ең жақсы құралы, ол кез-келген адамның қолынан келеді» деп атап өтті. Осылайша, өмір сапасы өте индивидуалистік және тіпті адамдар арасындағы өзгергіштіктің жоғары деңгейіне байланысты «идиосинкразиялық құпия» болуы мүмкін, бұл оны шешім қабылдауға жарамсыз етеді. Дегенмен, ұлтаралық әл-ауқатты тексеру немесе адамдардың әртүрлі топтарын салыстыру

көбінесе өмір сапасының топтық сипаттамаларының болуы туралы болжамдарға негізделген өмір сапасының индикаторын қамтиды. Мысалы, физикалық және ақыл-ой қабілетінің төмендеуіне байланысты егде жастағы адамдар әсіресе осал деген пікірге байланысты; еңбек нарығынан зейнетке көбірек тәуелді болу; үлкен отбасылардың ыдырауы; және замандастарының, әсіресе жұбайының немесе серіктесінің қайтыс болуына байланысты оқшаулау.

Денсаулық – бұл адамға мақсатқа жетуге, жаңа нәрселерді үйренуге және өсуге мүмкіндік беретін әлеует немесе ресурс. Өмір сапасы – бұл денсаулық, әлеуметтік-экономикалық мәртебе, әлеуметтік қолдау және психологиялық әлауқат сияқты көптеген факторларға әсер ететін кең ұғым. Қартаю – бұл көп пәнаралық зерттеулерді қажет ететін күрделі құбылыс ретінде танылады. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы (ДДСҰ) қабылдаған «белсенді қартаю» термині адамдар есейген сайын өмір сүру сапасын жақсарту үшін денсаулық, әлеуметтік өмірге қатысу және қауіпсіздік мүмкіндіктерін оңтайландыруды білдіреді [4]. Жалпы қартаюды зерттеудің негізгі міндеті ол қартаюға байланысты жағдайларды оң процесс ретінде түсінуден басталады, ал кәрілік – денсаулықты, әл-ауқатты, ләззат пен өмір сапасын жақсартуға болатын өмір кезеңі деп танылады.

Әрине өмір сапасы туралы мәселе қартаю саласында көбірек қызығушылық тудырады. Адамның сапалы өмір сүруі оның сапалы қартаюымен тікелей байланысты. Қартаю ұғымы биологияда ағзаның немесе оның бөліктерінің маңызды функцияларын, атап айтқанда көбею мен қалпына келу қабілетін біртіндеп бұзу және жоғалту процесі ретінде сипатталады. Қартаюдың салдарынан организм қоршаған орта жағдайларына бейімделмейді, жыртқыштармен күресу және аурулар мен жарақаттарға қарсы тұру қабілетін азайтады және жоғалтады. Қартаю құбылысы белгілі бір дәрежеде барлық дерлік тірі организмдерде байқалады [2].

Бүгінгі күні өмір сапасы мен қартаюдың өлшеу әдістері туралы, әсіресе қарт адамдарға қатысты консенсус жоқ. Ғалымдар бұл құрылыстарды өмірдің алты негізгі саласына біріктіру арқылы жасалған өмір сапасының интеграцияланған моделін ұсынады:

- Әлеуметтік әл-ауқат;
- Физикалық әл-ауқат;
- Психологиялық әл-ауқат;
- Танымдық әл-ауқат;
- Рухани әл-ауқат;
- Қоршаған ортаның әл-ауқаты.

Жүйенің жалпы құрылымына сәйкес, бұл тұтас модель әл-ауқаттың физикалық емес аспектілерін қамту үшін денсаулыққа байланысты өмір сапасының басым дизайнын кеңейтеді. Осы бағыттардың әрқайсысы пайдалы өлшеудің жалпы стандартына ие болу үшін өмір сапасы тұжырымдамасын жүзеге асыру үшін бірнеше өлшемдерге бөлінді. Өмірдің осы негізгі бағыттары мен көрсеткіштері қарт адамдардың өмір сүру сапасын қабылдауды анықтайтын маңызды факторлар болып табылады [3].

Өмір сапасының не екенін және оны қалай жан-жақты өлшеу керектігін түсіну әлеуметтік саясат пен қартаю тәжірибесі үшін өте қажет. Сол себепті өмірдің осы негізгі бағыттары мен көрсеткіштері қарт адамдардың өмір сүру сапасын қабылдауды анықтайтын маңызды факторлар болып табылады.

Қазіргі кезде «сәтті қартаю» немесе «жақсы қартаю», «белсенді қартаю» ұғымдары қоғамда және ғылымда көбірек қызығушылық тудыруда. Соған байланысты егде жастағы адамдарды қоғамның толыққанды мүшелері ретінде қарастырып, олардың толыққанды және белсенді өмір сүре алуы үшін жағдайлар жасаумен байланысты түрлі әлеуметтік саясат жүргізу әр мемлекеттің міндеттерінің бірі болуда. Сәйкесінше, ол түрлі эмпирикалық зерттеулерді және теориялық және әдіснамалық дәлелдер мен сол салада жұмыстарды талдап етеді. Әлеуметтік жұмыс бұл жағдайларды өзінің нысаны ретінде қарастыра отырып, қарттық пен сапалы өмір сүру және оған әлеуметтік қолдау көрсету аясында жұмыстардың жүргізілуін өзінің пәні ретінде қарастырады [4].

«Сәтті қартаюды» жасқа байланысты мүмкін болатын ең аз мәселелердің тәжірибесі ретінде қарастырумен қатар, қартаю өсу уақыты және «проблемалардан тыс әлеует» ретінде тұжырымдалды. Басқа зерттеушілер қартаю туралы жағымсыз және жағымды көзқарастарды сынайды, өйткені олардың әрқайсысы поляризациялық әсерге ие. Зерттеушілердің ішінде қартаюды жағымсыз құбылыс ретінде санайтындар оны құлдыраумен, созылмалы аурумен және тәуелділіктің жоғарылауымен сипатталатын теріс тәжірибе ретінде көрсетеді, ал оны жағымды ретінде сипаттайтындары қартаюды жақсы денсаулық, тәуелсіздік, белсенділік және өнімділікпен сипатталатын оң тәжірибе ретінде қолдайды [5].

Осылайша, өмір сүру сапасы мен кейінгі өмірдегі денсаулықпен байланысты мүмкіндіктер туралы әртүрлі көзқарастар бар және қартаюды тек оң немесе теріс деп түсінбей, оның екі жағын қарастыра алатын арнайы зерттеулер керек. Мысалы, соңғы жылдары ғылыми-зерттеу қоғамдастығы қартаюдың өмір сапасы мен денсаулығына әсерін жақсы түсіну үшін өнер мен көркемдік әдістерді қолдануға деген қызығушылықты арттырды. Нәтижесінде бүгінде өнердің қарт адамдардың өмірі мен денсаулығына қалай ықпал ететінін түсінуге және зерттеуге деген қызығушылық артып келеді.

Сонымен әлеуметтік жұмыс өмір сапасы мен қартаюды зерттеу барысында өзінің негізгі зерттейтін ұғымдарының қатарына өмір сапасының өлшемдері, қартаюдың белгілері мен «сәтті қартаю» немесе «белсенді қартаю» ұғымдарын кіріктіреді. Белсенді қартаю туралы болжамдар бүгінгі шындықты көрсетеді, оған сәйкес қарт адамдар даналық пен тәжірибенің репозиторийлері және қоғамның маңызды байлығы болып табылады.

Қазіргі қарттар өздеріне, олардың отбасыларына және қоғамдастықтарына пайдалы экономикалық және әлеуметтік үлес қосуға қабілетті және өмірде мақсатты және мағыналы рөлдер мен іс-әрекеттерді қажет етеді. Қартаюдағы белсенді қызмет моделі ақылы жұмысқа қатысуға,

еріктілікке, білімге, фитнес пен жаттығуларға, демалу мен саяхатқа, үгіт-насихат пен саяси қызметке, сондай-ақ тұтынуға баса назар аударады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Чаппелл Н.Л. (2017) Старение и качество жизни. В: Пачана Н.А. (ред.) Энциклопедия геропсихологии. Спрингер, Сингапур.
2. Гринвуд М., Ирвин Дж. О. 1939. Биостатистика старости. *Биология человека*, том 11, 1-23.
3. Kelley, Nancy. (2009). An Integrated Conceptual Model of Quality of Life for Older Adults Based on a Synthesis of the Literature. *Applied Research in Quality of Life*. 4. 259-282. 10.1007/s11482-009-9075-9.
4. Всемирная организация здравоохранения: Активное старение: основы политики. Женева: 2002 г.
5. Кимберли Д. Фрейзер, PhD, RN, Ханна М. О'Рурк, PhD, RN, Гарольд Винс, BA, Джонатан Лай, BA, Кристин Хауэлл, студентка MN, RN, Памела Бретт-Маклин, PhD, Обзорный обзор исследований Искусство, старение и качество жизни, том 55, выпуск 4, август 2015 г., страницы 719–729.

ОӘЖ 340

"ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАНЖАЛ" ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Жаналиева А.Ж., Бөрібек Қ.Т. - магистрант

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются проблемы правовых конфликтов. Усвоение положений конфликтологической теории, в ее правовом аспекте, позволяет более целесообразным образом направлять ход правовых конфликтов, что создает основу для минимизации моральных, физических и материальных потерь каждой из участвующих в конфликте сторон.

Summary: The article deals with the problems of legal conflicts. The assimilation of the provisions of the conflictological theory, in its legal aspect, allows for a more expedient way to direct the course of legal conflicts, which creates the basis for minimizing the moral, physical and material losses of each of the parties involved in the conflict.

Кез келген қоғамның дамуы - бұл қайта өрлеу, орналастыру, объективті қайшылықтарды шешу негізінде жасалатын күрделі процесс. Алайда, қарама – қайшылықтар мен қақтығыстар, бір жағынан, синоним ретінде қарастырылмайды, екінші жағынан, бір-біріне қарама-қайшы келеді. Жанжал тараптардың қарама-қайшылығынан көрінетін субъективті, объективті қайшылықтардың көрінісінен тұрады.

Құқықтық жанжал дегеніміз - дау қандай да бір жолмен тараптардың құқықтық қатынастарымен байланысты және жанжал тікелей заңды салдарға ықпал ететін кез келген жанжал. Әрбір қақтығыстың заңды мағынасы жоқ деп сенімді түрде айтуға болады, алайда барлығы дерлік заңды процедурамен аяқталады. Заңды және заңды емес қақтығыстың шегі-тонка. Академик В. Н. Кудрявцев қақтығыстың екі түсіндірмесін тар және кең деп ажырату қажеттілігі туралы ұсыныс жасады [1].

Тар түсіндіру негізінде заңды жанжал әрқайсысы құқықтық сипатқа ие элементтерден тұрады. Кең түсіндіру негізінде құқықтық қақтығыс құқықтық

қатынастардың кем дегенде бір элементі болған кезде қарама-қайшылықтан тұрады, ал құқықтық қатынастардың жанжалдың дамуының әр кезеңінде болуы міндетті емес. Бір факт даусыз болып қалады-тар немесе кең мағынада болатын құқықтық жанжал оның қатысушылары үшін бірқатар құқықтық салдарға әкеледі.

Яғни, соңғы кезеңнің басталуымен жанжалдың негізгі элементтері заңды сипатқа ие болады. Жеке, заңды, экономикалық қатынастар заңды қатынастар ретінде әрекет етеді, сонымен қатар олар құқықтық нормаларға толық сәйкес келеді. Сонымен, құқықтық жанжал құқықтық нормаларды қолдану, бұзу және түсіндіру салдарынан құқық субъектілерінің қарама-қайшылығы ретінде анықталады.

Құқықтық нормалар жанжалдарды басқарудың маңыздылығына ие. Моральдық, діни ережелерден айырмашылығы, құқықтық нормалар мемлекет тарапынан рұқсат етілген заңдарда, нормативтік құқықтық актілерде белгіленген, бекітілген.

Құқықтық жанжалдардың құрылымы: субъектілерді; объектіні; субъективті тарапты; объективті тарапты қамтиды. Заңды жанжалдардың субъектілері барлық құқық субъектілері бола алады. "Құқықтық жанжалға қатысушы" және "құқықтық қақтығыс субъектісі" ұғымдарын ажырату керек, өйткені қатысушылар уақытша болуы мүмкін және олардың жанжалға қатысуы міндетті емес, ал құқықтық қақтығыс субъектілері уақытша бола алмайды. Сондай-ақ, субъектілер қақтығыстың қалыптасуына әсер етуі мүмкін, бірақ қатысушылар жоқ [2].

Құқықтық қақтығыс объектісінің ұғымы мен мазмұны туралы бірнеше көзқарастар бар: құқықтық қақтығыс объектісі деп әлеуметтік қатынастарды түсіну керек, соның негізінде жанжалдасушы тараптардың қарама-қайшылығы туындайды; құқықтық қақтығыс объектісі деп дәстүрлі түрде қақтығыс субъектілері күресетін белгілі бір материалдық құндылықтарды түсіну керек. Пікірлердегі мұндай алшақтықты заңды қақтығыс объектісінің аспектілерін түсінудің әртүрлі тәсілдерімен, сондай-ақ заңды қақтығыс объектісіне конфликтологиялық көзқарастың құқық бұзушылық объектісі туралы дәстүрлі заңды идеямен арақатынасының күрделілігімен түсіндіруге болады.

Заңды жанжалдың субъективті жағы өзін-өзі реттеудің белгілі бір психологиялық процестерімен тікелей байланысты. Тараптардың мотивтері, олардың мотивтері, қажеттіліктері, мүдделері, көзқарастары қалыптасады. Сондай-ақ, мақсаттарды қалыптастыру және ерікті қақтығыс шешімдерін қабылдау, әрекеттер тізбегін, дәлелдер жүйесін, дәлелдерді дамыту бар. Айта кету керек, субъективті жағы заңды сипатқа ие немесе ішінара заңды аспектілерге ие болуы мүмкін. Заңды жанжалдың объективті жағы субъектілердің қарым-қатынасында көрінеді. "Бұл қақтығыс тараптарының қарама-қарсы бағытталған, мағыналы әрекеттерін білдіреді, белсенді күресте көрінеді және белгілі бір зиян келтіреді" [3].

Құқықтық жанжалдың объективті жағы қарама – қайшылықтың әртүрлі мінез-құлық формаларын қамтиды-заңды маңызды әрекеттер, заңды бейтарап,

екеуінің үйлесімі. Объективті жақтың болуы үшін, демек, тұтастай алғанда заңды қақтығыстың пайда болуы үшін талап етілетін қажетті шарт-бұл әр тараптың іс-әрекеттерінің жанжалдың екінші тарапының мүдделеріне нақты немесе мүмкін, объективті немесе елестетілетін (елестетілген) қайшылығы.

Құқықтық қақтығыстарды шешу - заң ғылымында да, практикалық қызметте де өте маңызды. Дәстүр бойынша, бұл мәселеде басты рөлді мемлекет өз органдарының тұлғасында ойнайды, бірінші кезекте сот, оның маңызды мақсаты заңды қақтығыстарды шешу болып табылады [4].

Құқықтық қақтығыстың дамуындағы ең маңызды фактор - бұл жанжалға әсер етіп қана қоймай, оның негізгі себебі болып табылатын психологиялық фактор.

Жанжалды шешу технологиясы үш топқа бөлінеді-дайындық кезеңін енгізу, жанжалды шешу және одан шығу әдісін қолдану, келісілген шешімдерді бақылау.

Бірінші кезең үшін бірқатар іс – шаралар қажет, олар шешу кезеңдері ретінде қарастырылады-қажетті ақпараттың толықтығын бағалайды, қақтығыс субъектілерін анықтайды, қақтығыс диагнозын жүргізеді, жанжалды жағдай мен позиция жағынан талдайды, қақтығыстың барысы мен салдарын болжайды, қақтығысушы тараптардың пікірлерін зерттейді, қақтығыстарды шешудің нұсқаларын және ең қолайлы әдістерді таңдайды.

Екінші кезеңде қарама – қайшылықтарды шешудің әртүрлі әдістерін қолдануға болады-олар келіссөздер жүргізеді, делдалдық жасайды, төрешілерге жүгінеді.

Үшінші кезеңде қақтығыс субъектілері, үшінші тарап қабылданған шешімдердің орындалуын бақылау критерийлерін анықтау үшін жанжалдан шығады.

Құқықтық жанжалдарды шешу тәсілдері: мемлекеттік органдарға жүгінумен құқықтық жанжалдарды шешу тәсілдері (әкімшілік және сот тәсілі) және құқықтық жанжалдарды шешудің балама тәсілдері (келіссөздер, медиация рәсімі, аралық талқылау (төрелік) болып бөлінеді [5].

Әкімшілік әдіс-дауды шешудің соттан тыс әдісі. Ол бұзылған құқықты қорғау және қалпына келтіру үшін шешім қабылдаған немесе әрекетті орындаған органға қатысты жоғары органға жүгінуді қамтиды. Негізінен, әкімшілік шағымдану рәсімі азаматтар мен ұйымдардың өтініштерін қарау тәртібі аясында Заңмен реттеледі, онда шағым белгілі бір өтініш түрі ретінде түсініледі. Ол алқалы түрде (уәкілетті орган) және жеке-дара (мемлекеттік өкілеттіктері бар және жанжалды өзі шешуге құқығы бар адам) жүзеге асырылуы мүмкін. Өзінің өтініші бойынша қабылданған шешіммен келіспеген азамат бұл шешімге шағым жасалған шешімді қабылдаған органға немесе лауазымды адамға тікелей бағынатын органға немесе лауазымды адамға шағымдануға құқылы.

Қазақстандық тәжірибеде жанжалды шешудің ең кең таралған тәсілі - сот талқылауы. Сот талқылауының бірқатар артықшылықтары бар, олардың

ішіндегі ең маңыздысы сот шешімін мемлекеттік биліктің беделімен нығайту болып табылады.

Сонымен бірге, сот органдарына жүгінген кезде айтарлықтай сот шығыстары сияқты объективті түрде орын алып отырған проблемаға тап болуға болады. Кейбір жағдайларда сотқа жүгіну бар проблемаларды одан әрі ушықтыруы мүмкін, жанжалға қатысушылар арасындағы достық, серіктестік, отбасылық қатынастарды одан әрі сақтау мүмкін еместігіне әкеліп соғады және қақтығысушы тараптардың іскерлік беделіне нұқсан келтіреді. Сондай-ақ, сот шешімі қақтығыстың өзін әрдайым шеше бермейді.

Жанжалдарды шешудің балама әдістері соттан тыс заңды қақтығыстарды қарастыруды қамтиды. Олар ұзақ және қымбат сот рәсімдерінен аулақ болуға мүмкіндік береді. Осының арқасында дауларды шешудің балама тәсілдері танымал бола бастады. Құқықтық жанжалдарды шешудің балама әдістері әрқашан сотқа қарағанда ерікті негізде қолданылады, мұнда жанжалға қатысушылар өздерінің қалауына қарамастан дауды шешуге кірісуге міндетті. Дауларды шешудің бірнеше негізгі балама әдістері бар: келіссөздер (дауласушы тараптар арасындағы келіссөздер); медиация (бейтарап делдалдың қатысуымен Тараптардың келіссөздері); төрелік (аралық сот) [6].

Бүгінгі күні татуластыру рәсімдерін дамыту Қазақстан Республикасында бар дауларды реттеу және азаматтардың бұзылған құқықтарын қорғау тетіктерін жетілдірудің басым бағыттарының бірі болып табылады. Бұл процедуралар қымбат және ұзаққа созылған сот процесін болдырмауға ғана емес, сонымен бірге жанжалды шешудің ең тиімді және жедел әдісі болып табылады, өйткені осы кезеңде тараптардың әрқайсысында дау-дамайдан қол жеткізген нәрсені алу мүмкіндігі әлдеқайда жоғары.

Қорытындылай келе, азаматтық қоғам мұндай заңдар жүйесіне негізделуі керек, мұнда азаматтар қоғамдағы әділеттіліктің негізгі өлшемі оның заңдарды қалыптастыруы және олардың нақты орындалуы екенін түсінеді. Руссо бір кездері заңдардың арқасында адамдар әділ істер жасап, еркін өмір сүретінін айтқан. Ол, әмбебап ерік-жігердің асыл органы, адамдар арасында азаматтық құқықтарда табиғи теңдікті орнатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кудрявцев В.Н. Юридический конфликт / В.Н. Кудрявцев. М.: Государство и право, 2015. № 9. 310 с.
2. Худякова В. Юридическая конфликтология / В. Худякова. Саранск, 2015. 398 с
3. Морозова, Л. А. Теория государства и права [Текст]: учебник / Л. А. Морозова. – 6 е изд., перераб. и доп. – Москва : Норма : ИНФРА-М, 2019. – 464 с.
4. Кузьмина М.Н. Юридический конфликт: теория и практика разрешения.2008. С.24–25, 52.
5. Васягина М.М., Захряпин А.В. Факторы предупреждения юридического конфликта // исторические, философские, политические и юридические науки, культурологии и искусствоведение. Вопросы теории и практики. 2015. №2–2 (52). С. 51–54.
6. Власов Г.Б. Юридическая конфликтология (учебное пособие). 2016. С. 35

АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ШАРТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

¹Жаналиева А.Ж., ²Жайлауова А.Ш., ²Ахмет С.Ү.

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

²Орталық Азия Инновациялық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности договорного регулирования инвестиционной деятельности в правовом контексте. Кроме того, проанализированы существующие проблемы договорного регулирования инвестиционной деятельности, выработаны пути развития и совершенствования договорного регулирования инвестиционной деятельности.

Summary: The article discusses the features of contractual regulation of investment activity in a legal context. In addition, the existing problems of contractual regulation of investment activity are analyzed, ways of development and improvement of contractual regulation of investment activity are worked out.

Қазіргі заманғы қоғамдық экономика инвестициялар сияқты салаларда тиісті құқықтық реттеусіз дұрыс дами алмайды. Шетелдік заңнамада инвестициялық қатынастарды реттеудің әртүрлі құқықтық құрылымдары мен тетіктері бұрыннан қолданылып келеді, ол белгілі бір жолмен шетелдегі инвестициялық қызметтің тұрақтылығы мен процесі туралы түсінік қалыптастырды. Осылайша, мысал ретінде әр түрлі шет елдерде алғашқы инвестициялық құқықтық қатынастардың пайда болуының белгілі бір алғышарттарын келтіруге болады.

Инвестициялық келісім ұғымын анықтау үшін, ең алдымен, оның экономикалық мағынасын ашу қажет. Инвестициялық шарт жасасу арқылы инвестициялық құқықтық қатынастар ашық болады: субъектілік құрылым қалыптасады, шаруашылық қызметтің бағыты қалыптасады, инвестициялық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен міндеттері белгіленеді, инвестициялардың түрлері анықталады және т.б. [1].

Заң ғылымындағы инвестициялық қызметті шарттық реттеу мәселелері толық көлемде зерттелмеген. Бұл ретте Қазақстандағы инвестициялық қызметті шарттық реттеу проблемалары жеткілікті дәрежеде әзірленбеген күйінде қалып отыр. Инвестициялық қызметті шарттық реттеуді дамыту және жетілдіру жолдарын әзірлеу ерекше өзектілікке ие болады және терең ғылыми талдауды талап етеді.

Инвестициялық шарт инвестициялық қатынастарды, инвестициялық қызметті реттеуші болып табылады, сондықтан инвестициялық Шарттың экономикалық мәні инвестициялардың, инвестициялық қызметтің экономикалық мазмұны тұжырымдамасынан туындайды [2].

Инвестициялық шарт (келісімшарт, келісім) ұғымын анықтаудың теориялық тәсілдері өте алуан түрлі. Инвестициялық қатынастар азаматтық және әкімшілік құқықтың әртүрлі құқықтық нормаларымен реттелуі мүмкін.

Азаматтық құқық тұрғысынан инвестициялық қатынастар азаматтық құқықтың бөлігі болып табылады, ал инвестициялық келісімдер тек азаматтық заңдар бола алады. Инвестициялық қатынастардың күрделі сипатын ескере отырып, инвестициялық келісімшарттардың азаматтық сипаты туралы ғана айтуға болмайды. Олар сондай-ақ әкімшілік сипатта болуы мүмкін. Мұндай қатынастардың жақсы мысалы-өнімді бөлу туралы келісім.

Инвестициялық келісімшарт, ең алдымен, азаматтық және қоғамдық заңдарды қамтитын күрделі институт болып табылады, сондықтан инвестициялық келісімшарт күрделі (аралас) екенін ескеру қажет. Инвестициялық қатынастардың субъектісі ретінде әрекет ететін мемлекет қарым-қатынаста белгілі бір артықшылықтарға, үлкен кепілдіктерге ие болса да, бұл инвестициялық қатынастардың азаматтық сипатын жоққа шығармайды, өйткені мемлекет азаматтық құқықтың субъектісі бола алады.

Құқық теориясында да, практикада да, күнделікті өмірде де біз инвестициялық келісімшарт тұжырымдамасына жиі кезігеміз. Инвестициялық келісімшарт кез-келген білімді адамның категорияларының біріне айналды, тіпті үй деңгейінде де заң ғылымына мүлдем қатысы жоқ.

Сонымен бірге, инвестициялық келісімнің құқықтық табиғаты әлі күнге дейін ғалымдар мен заңгерлер арасында қызу пікірталас тудырады. Мұндай шарттың құқықтық табиғатын анықтау мәселесі теориялық, іргелі мүдделерден асып түседі, өйткені азаматтық-құқықтық шарттар жүйесіндегі инвестициялық келісімшарттың орнын анықтау осы хабарламада туындайтын инвестициялық құқықтық қатынастардың ережелерін де анықтайды [3].

Қазіргі уақытта инвестициялық келісімшарттар белсенді түрде жасалатындығына және олар бойынша міндеттемелер әрдайым толық орындалмайтындығына байланысты инвестициялық келісімшарттың құқықтық сипатын анықтау мәселесі өзекті және бірыңғай шешімді талап етеді.

Мемлекеттің инвестициялық келісімде жеңілдік шарттарын белгілеуі, ең алдымен, инвестициялық келісімдердің басқа субъектілерінің құқықтарын бұзуға емес, мемлекеттік меншікті және тұтастай елдің экономикалық қауіпсіздігін қорғауға бағытталған. Дәл осы ұстаным азаматтық-құқықтық қатынастардың негізгі ағымында тараптардың мүдделерін қамтамасыз етеді, бірақ сонымен бірге, ең алдымен, басқа субъектілердің заңсыз әрекеттерін болдырмауға бағытталған рұқсат етілген шектеулер жасайды.

Инвестициялық шарттардың кешенді сипаты бір мезгілде екі құрамдас бөліктің - азаматтық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық шарттың міндетті түрде қатысуын қамтитыны маңызды. Бұл ескертуді мұндай көзқарасты жақтаушылардың маңызды кемшіліктеріне жатқызуға болады, өйткені жоғарыда айтылғандай, азаматтық немесе таза әкімшілік сипаттағы инвестициялық келісімшарттардың болуын жоққа шығаруға болмайды.

Инвестициялық шартты құқықтық әдебиеттегі азаматтық-құқықтық шарттың белгілі бір түріне немесе түріне жатқызу мәселесі даулы. Жекелеген жағдайларда инвестициялық қызметтің белгілі бір саласына жататын инвестициялық келісімшарт бюджеттен тыс қорларға салымдар салуға,

реконструкциялауға, оналтуға қатысатын тұлғалардың құқықтары мен міндеттерін белгілейтін келісім ретінде айқындалады. жылжымайтын мүлік, шарт (инвестициялық шарт, инвестициялық шарт, инвестициялық жобаны іске асыруға арналған шарт (шарт), үлестік құрылысқа қатысу туралы шарт, жай серіктестік шарты (бірлескен қызмет туралы шарт), жылжымайтын мүлікті салу, реконструкциялау, қалпына келтіру және т. б. шарт).

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, автор инвестициялық келісімшарттың құқықтық табиғаты бойынша екі ұстанымды қарастырады:

1) инвестициялық шарт кең мағынада ұжымдық санат болып табылады және осындай шарттардан туындайтын құқықтық қатынастар шарттардың қандай да бір түрі үшін белгіленген азаматтық құқық нормаларымен реттеледі.

2) инвестициялық шарттың өзі (тар мағынада инвестициялық шарт) заңда көзделмеген дербес келісім болып табылады және осындай Келісімнен туындайтын құқықтық қатынастар азаматтық құқықтың жалпы ережелерімен және инвестициялық құқықтың арнайы нормаларымен реттеледі [4].

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде инвестициялық келісімшарттарды міндеттеменің дербес түрі ретінде реттеуге мүмкіндік беретін нақты нормалар жоқ. Бұдан басқа, азаматтық құқықтың негізгі қағидаты шарт бостандығы қағидаты болып табылады, оны басшылыққа ала отырып, тараптар шарттар, оның ішінде Заңда көзделген және көзделмеген шарттар, сондай-ақ шарттардың әртүрлі түрлерін жасасуға құқылы.

Бұл жағдайда инвестициялық келісімшарттардың ерекшеліктерін атап өту орынды деп санаймыз:

- инвестициялық жобаның болуы;
- тараптардың коммерциялық мүдделері;
- келісімге сәйкес инвестор қаражатын мақсатты пайдалану;
- капитал (инвестиция) ретінде салынған мүлікке қарапайым үлестік меншік;
- көп жағдайда жазбаша шарт жасасу кезінде.

Іс жүзінде сот инвестициялық келісімдердің құқықтық сипатына және инвестициялық келісімдерден туындайтын дауларды тиісті түрде шешудегі қиындықтарға күмән келтірген жағдайлар туындайды.

Заң шығарушы орган шартты құқықтар мен міндеттердің қайнар көзі ретінде ғана емес, сонымен бірге тараптар арасындағы қатынастар туралы ақпарат көзі ретінде қарастырады немесе тіпті тараптардан қажетті ақпаратты алу қажеттілігін көрсете отырып, олардың біреуін алдын-ала қорғауға тырысады. келісімшарт жасасуды жиі талап ететін контрагент. Бұл тұрғыда шарттың маңызды талаптары туралы мәселе шарт жасасу кезіндегі маңызды мәселелердің бірі болып табылады, өйткені олардың келісімінсіз шарт жасалмайды және құқықтар мен міндеттер осындай шартта туындайды. Бұл жағдайда сенімділік аспектісі келісімшарт жасасу сияқты маңызды міндеттемелермен тығыз байланысты.

Инвестициялық шарттың елеулі талаптары туралы мәселені мынадай талаптар: нысан, баға және мерзім болған кезде қарау керек. Инвестор

инвестицияларды беру арқылы инвестициялық жобаны қаржыландыруға қатысады, ал Тапсырыс беруші өз кезегінде оларды Жылжымайтын мүлік объектісін құру және оны инвесторға беру мақсатында жүзеге асырады. "Шарттың мәні" бөліміне тараптардың қатысу дәрежесі әртүрлі болуы мүмкін, бірақ, біздің ойымызша, бұл анықтама әлдеқайда кең. Басқаша айтқанда, инвестициялық келісімшарттың мәні дәл тараптар жасайды.

Тұтастай алғанда, инвестициялық қызметті реттейтін шарттарға мыналар жатады: инвестициялық шарт, қаржылық жалдау (лизинг) шарты, өнімді бөлу туралы келісім, көп пәтерлі үйлердің құрылысына үлестік қатысу туралы шарт, концессиялық келісімдер және басқалар.

Инвестициялық шарт аталмаған шарт болып табылады, осыған байланысты оның азаматтық-құқықтық шарттар жүйесіндегі орнын анықтау мүмкін емес. Қазіргі уақытта инвестицияларды жүзеге асыру кезінде азаматтық-құқықтық шарттардың әртүрлі түрлері пайдаланылуы мүмкін, бұл кең сот-төрелік практикасымен расталады. Бұл ұстаным қолданыстағы заңнамада инвестициялық шарттар жасасу мүмкіндігі көзделгеніне байланысты бар, бірақ шарттың нысанын, маңызды талаптарын анықтайтын нормалар жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бозоров, Р. Б. Правовая природа инвестиционных правоотношений / Р. Б. Бозоров // Правовая жизнь. – 2019. – № 1 (25). – С. 104–112.
2. Буслаева, Л. М. Правовая природа инвестиционного договора / Л. М. Буслаева // Современное право. – 2012. – № 3. – С. 82–85.
3. Гражданское право. Том II. Вещное право. Обязательственное право. Учебник для вузов (академический курс). / Отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы 2013. – 488 с.
4. Договорное право: Курс лекций. / Сост. Е.В. Нестерова. – Алматы: НИЦ КОУ, 2011. –144 с.

ОӘЖ 342.5

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ-КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТЕТІГІ

Жаналиева А.Ж., Іңкәрбек Д.А. - магистрант
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена исследованию роли конституционного контроля в обеспечении эффективности конституционного законодательства. В статье отмечается, что сущность конституционного контроля может быть определена с учетом решаемых им задач.

Summary: The article is devoted to the study of the role of constitutional control in ensuring the effectiveness of constitutional legislation. The article notes that the essence of constitutional control can be determined taking into account the tasks it solves.

Қазақстан Республикасында демократиялық құқықтық мемлекет құрудың және азаматтық қоғамды дамытудың маңызды кепілі елдің нормативтік-құқықтық жүйесінің жоғары сапасы мен тиімді жұмыс істеуіне қол жеткізу болып табылады.

Конституциялық заңнаманың тиімділігі-бұл оның тиісті қоғамдық қатынастарға Конституциялық заңнама нормаларының барабар іске асырылуы қамтамасыз етілетін жолмен оңтайлы ықпал ету қабілеті. Конституциялық заңнаманың тиімділігі (нәтижелілігі) бірқатар шарттармен алдын ала анықталған. Біріншіден, бұл конституциялық заңнаманы жетілдіру. Ол сапа өлшемдеріне мазмұнды да, техникалық және заңды мағынада да толық сәйкес келуі керек. Әзірге конституциялық заңнаманы асығыс қолдану практикасына, заң шығарушылық қателіктерге, қарама-қайшылыққа, конституциялық заңнаманы үндестірудің және үйлестірудің болмауына байланысты қойылатын талаптарға сәйкес келмейді деп айтуға тура келеді. Екіншіден, бұл толыққанды құқық қолдану. Үшіншіден, бұл құқықтық сананың жоғары деңгейі. Азаматтардың заңды жақсы білуі емес, оны оң бағалау сияқты маңызды болып көрінеді.

Конституциялық бақылау институтын зерттеу қажеттігі әлемдегі конституциялық бақылауды дамытудың қазіргі заманғы үрдістерінен, Конституциялық шағым сияқты адам құқықтарын қорғаудың демократиялық институтын кеңейтуден, сондай-ақ конституциялық заңдылықты қамтамасыз етудегі мамандандырылған органның рөлін арттырудан туындап отыр.

Ғылыми әдебиеттерде және практикалық қызметте "бақылау" термині жиі қолданылады. Бақылау мәселелері әртүрлі ғылыми бағыттар өкілдерінің зерттеу тақырыбы болып табылады: басқару теориясы, философия, экономикалық ғылым және саясаттану. Мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық актілерді олардың конституциялығына талдау және тексеру жөніндегі қызметінің түрін Құқықтық бақылау деп түсінген жөн деп ойлаймыз. "Бақылау" және "қадағалау" ұғымдары әр түрлі, бұл тиісті функцияларды жүзеге асыратын мемлекеттік органдар қолдана алатын шараларда көрінеді. Қадағалау органдарының өздері әдетте заңды актіні жою құқығына ие емес, бірақ тиісті жауап беру арқылы олар іс жүзінде заңдылықты қамтамасыз етуге тырысады. Бақылаушы органдар, керісінше, құқықтық актілерді жою құқығымен ғана емес, сонымен қатар заңсыз қызметке белсенді араласумен де ерекшеленеді.

Мемлекеттік қызметтің ерекше құқықтық нысандарының бірі конституциялық бақылау болып табылады.

Конституциялық бақылаудың мәнін Конституцияның үстемдігі мен тікелей қолданылуын, заңдар мен өзге де нормативтік актілердің Конституциялық-құқықтық сапасын, биліктің көлденең және тігінен Конституциялық белгіленген теңгерімін, билікті шектеуді, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғауды, яғни Конституцияны құқықтық қорғауды қамтамасыз ету ретінде көрсетуге болады. Бұл анықтама, жоғарыда қарастырылған бірқатар басқа адамдар сияқты, дерексіз, қолданыстағы заңнамаға қарағанда жалпы құқықтық көзқарастар мен құқық философиясына негізделген.

Конституциялық бақылауды тек юрисдикциялық қызметтің шекарасында ғана қарастыруға болмайды, өйткені оның мақсаты құқық бұзушылықтардың

жолын кесу ғана емес, ағымдағы заңнама мен Конституцияның сәйкестігін қамтамасыз ету болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі конституциялық бақылаудың жоғары мамандандырылған органы бола отырып, Конституцияны дербес және дербес қорғайды, оның үстемдігін, тікелей қолданылуын, Конституциялық заңнама жүйесінің одан әрі бекемдеуі мен келісілуін қамтамасыз етеді. Осылайша, құқықтық мемлекеттің негізгі мақсаты – құқық пен Конституцияның үстемдігі қамтамасыз етіледі.

Конституциялық бақылаудың мәні туралы айта отырып, ғалымдар соңғы жылдардағы диссертациялық зерттеулерде тұжырымдаған көзқарастарды келтіру қажет. Конституциялық бақылау органдарының мақсаты жана құқықтық нормаларды құру болып табылмайды, бұл олардың құзыретіне кірмейді және мұндай қызмет биліктерді бөлу қағидатын бұзады, ал оның міндеті Конституция нормаларының "жоғалған" шынайы мағынасын қалпына келтіру және Конституцияның талаптарына сәйкес нормативтік актілер мен жоғары билік органдары өкілдерінің өздерінің конституциялық құқықтарын орындау үшін берілген іс-әрекеттерін түзету болып табылады конституциялық-құқықтық мәртебесі [1]. Конституциялық бақылау органдары қызметінің мақсаттары мен негізгі бағыттары біршама араласатын сияқты.

Конституциялық бақылаудың мәнін ол шешетін төрт міндетті ескере отырып анықтауға болады. Олардың біріншісі Конституцияның үстемдігін қамтамасыз ету болып табылады – Осы міндет аясында Конституция ең жоғары заңды күшке ие құқықтың негізгі көзі ретінде бекітіледі [2].

Конституциялық бақылау органының қызметі оған қатысты оның негізгі заңға сәйкес еместігі анықталған кез келген Нормативтік құқықтық актіні дисквалификациялауға мүмкіндік береді, бұл ретте оның өзі билік субъектілерінің ешқайсысының бақылауында болмайды және одан ауытқу, оның ішінде конституциялық құрылысты өзгерту әрекеті ретінде бағалануы мүмкін толық тәуелсіздікке ие болады.

Конституциялық бақылау органының қызметіндегі заңдылыққа Мемлекеттік басқарудың демократиялық құрамдас бөлігі ретінде жариялылық қағидаты, сондай-ақ бақылау өкілеттіктерін іске асыратын адамдардың жоғары кәсібилігі және олардың қызметінің алқалық сипаты кепілдік береді [3].

Конституциялық бақылаудың екінші міндеті Конституцияның тікелей және тікелей қолданылуын қамтамасыз ету болып табылады – конституциялық ережелердің басымдығы тікелей және тікелей әрекетті тікелей білдіреді, бірақ бұл ретте қабылданған нормативтік құқықтық актілер Негізгі Заңның ережелеріне сәйкес келмейтін жағдай туындауы мүмкін. Конституциялық норманың терминологиялық ұғымын талдай отырып, оның жалпы құқықтық норманың барлық белгілері бар екенін анықтауға болады, бірақ конституциялық норма, жалпы конституция сияқты, құқықтық нормалардың арасында болатын жетекші орынмен анықталған жеке ерекшеліктері бар [4].

Конституциялық бақылаудың үшінші міндеті-конституциялық заңдылық аясында құқықтық кеңістікті дамыту мақсатында бақылау өкілеттіктерін пайдалану – осыған байланысты конституциялық бақылау органының

утопиялық сипатқа ие болып көрінетін биліктің кез-келген тармағының жүйесінен шығуы бірқатар әдеби көздердің маңызды бағыты болып саналады, өйткені Конституция бойынша тәуелсіз (бақылау) билік қарастырылмаған, тіпті егер мұндай конституциялық ереже болса да, конституциялық бақылау органы сөзсіз иерархиялық жүйеде болады. тиісті қатынастарды құру керек еді.

Сонымен, конституциялық бақылаудың төртінші міндеті негіздері ел Конституциясында бекітілген құқықтық өріс шеңберінде заңнаманы дамыту үшін құқықтық мүмкіндіктер жасау болып табылады. Кейбір еңбектерде айтылғандай, конституциялық нормаларды іске асыру елдің қолданыстағы құқық жүйесін қалыптастыру жағдайында жүреді.

Қазіргі әлемде іс жүзінде барлық елдер үшін, олардың демократияның даму деңгейі бойынша ұстанымына қарамастан, құқық үстемдігі қағидаттарын, конституциялық заңдылықты және адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін қамтамасыз ету мәселелерін белсенді талқылау тән. Конституцияның үстемдігі, адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын қорғау сияқты демократияның негізгі қағидаттарын нақты қамтамасыз ету көбінесе қазіргі демократиялық мемлекет үшін маңызды және қажетті конституциялық бақылау институтының тиімділігіне байланысты екенін ескеріңіз. Конституциялық бақылаудың қалыптасуы мен дамуын жан-жақты талдау Конституцияның үстемдігін қамтамасыз етумен байланысты процестер туралы, тиісінше, елдегі конституциялық заңдылықты сақтау жағдайы туралы нақты түсінік алуға мүмкіндік береді.

Бүгінгі таңда конституциялық бақылау институты әлемнің 193 елінің 164-інде жұмыс істейді, оның ішінде 74 елде конституциялық бақылауды жүзеге асырудың еуропалық моделі жұмыс істейді.

Конституциялық бақылау институтын қалыптастыру және оның бүкіл посткеңестік кеңістікте одан әрі дамуы шамамен бірдей болды. Дегенмен, "посткеңестік кеңістікте тәуелсіз мемлекеттер құру процесінде, жаңа Негізгі Заңдарды қабылдануына және сот-құқықтық реформалар жүргізілуіне қарай, әрбір ел тарихи дамудан, ұлттық менталитеттен, мемлекеттік құрылым ерекшеліктерінен және басқа да факторлардан туындайтын өзіндік ерекшеліктерге ие болды" [5].

Ғылыми әдебиеттерде айтылған ұстанымдарды қорытындылай келе, конституциялық бақылауды тікелей Негізгі Заңда арнайы құзыретке ие, құқық қолдану және заң шығару принциптеріне негізделген және мемлекетте қабылданған Конституцияның үстемдігі мен тікелей қолданылуын бекітуге бағытталған мемлекеттік органдардың қызметі ретінде анықтауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зимин А.В. Конституционный контроль в системе разделения властей: теоретико-правовые аспекты / Дис. канд. юрид. наук. М., 2002.
2. Ильинский И.П., Щетинин Б.В. Конституционный контроль и охрана конституционной законности в социалистических странах // Советское государство и право. 1969. № 9.
3. Кравец И.А. Размышления о верховенстве Конституции: подходы и измерения // Проблемы права. 2008. № 1.

4. Тихомиров Ю.А. Конституционные нормы // Теоретические основы Советской Конституции. М., 1981.
5. Ермошина Д. Г. Становление института конституционного контроля в странах на постсоветском пространстве // Государство и право. Вестник Нижегородского государственного университета им. Н. И. Лобачевского. 2013. № 3 (2). С. 58—61.

ОӘЖ 340

ҚҰҚЫҚТЫҚ ТҮСІНУ ҚҰҚЫҚТЫҚ ШЫНДЫҚТЫҢ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ

Жаналиева А.Ж., Кейкиева Б.А. - магистрант
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена исследованию юридического и философского смысла категории "правовое понимание". На основе изучения сущности права и методологических основ частных правовых теорий делается вывод о плюрализме правовопонимания, его детерминации как общими закономерностями научного развития, так и особенностями социокультурного развития государства на современном этапе.

Summary: The article is devoted to the study of the legal and philosophical meaning of the category "legal understanding". Based on the study of the essence of law and the methodological foundations of private legal theories, the conclusion is made about the pluralism of the legal understanding, its determination by both the general laws of scientific development and the peculiarities of the socio-cultural development of the state at the present stage.

Қалыптасқан құқықтық идеал мен құқықтық тәжірибе қақтығыстарды шешуге және мемлекет белгілеген құқықтық норма негізінде емес, әлеуметтік әділеттілік ережелерін қолдану арқылы жанжалсыз өмір сүруге қол жеткізуге бағытталған. Бұл көбінесе қоғамды қарапайым және кәсіби деңгейде ғана емес, сонымен бірге доктриналық деңгейде де құқықтық түсінудің коллизиясымен анықталады.

Құқықтық түсіну мәселесі заң ғылымының негізгі мәселелерінің бірі болып табылады. Ғасырлар бойы ғалымдар мұндай құбылыстың мәнін түсінуге, оның негізгі ерекшеліктерін көруге және түсіндіруге тырысады.

Теориялық түсінік-бұл білімді игеру мен берудің концептуалды формасы, білім туралы әдіснамалық рефлексия, білім субъектісінің өзі жасаған білімнің мазмұнына қатысты жүзеге асырылады. Тіпті түсінудің ерекше принциптерін бөліп көрсету ұсынылады: 1) тұжырымдаманың бірлігі мүмкіндігінің логикалық қағидаты; 2) түсінудің мағыналық презумпциясы; 3) түсінудің мәдени-тарихи интерсубъективтілігінің қағидаты; 4) түсінудің "естілуінің" психологиялық постулаты [1].

Дәстүрлі түрде түсінуге бірнеше тәсілдер бөлінеді: 1) түсінудің коммуникативті аспектісі; 2) интеллектуалды-психикалық акт, эмоционалды-психологиялық тәжірибе ретінде; 3) танымның ерекше логикалық-эпистемологиялық ғылыми формасы ретінде; 4) адамның өмір сүруінің экзистенциалды тәсілі ретінде; 5) сананың көп теологиялық формасы ретінде [2].

Құқық пен құқықтық түсіну мәселелері қазіргі гуманитарлық ғылымдарда үлкен орын алады. Бірақ егер әлеуметтік философия мен әлеуметтану негізгі назарды мемлекеттің құқықтық шындығындағы заңның іс-әрекетінің

әлеуметтік механизмін зерттеуге бағыттаса, онда заңтану негізінен құқықтық реттеу механизмінің мәселелерін және осы контекстегі құқықтың мәнін талдауға бағытталған.

Қазіргі отандық юриспруденцияда біртұтас марксистік-лениндік әдіснамадан және конституциялық құқықтық түсінудің теориялық агломератынан бас тартуға негізделген құқықтық түсіну дағдарысы байқалады.

Қазақстандық құқық қазіргі нұсқауларды толық ауыстырудан және базалық құндылықтарды қайта ойлаудан тұратын өтпелі кезеңді бастан кешуде.

Кеңес заманында үстемдік еткен нормативтік тәсіл қазақстандық құқық феноменінің күрделілігі мен көп қырлылығын оның мәні мен мазмұны тұрғысынан да, формальды тұрғыдан да сипаттай алмады.

Бұл белгілі бір дәрежеде қазіргі Қазақстанның құқықтық болмысының өзгешелігімен шарттасқан. Құқықтық шындық нақты әділеттілік (нормативтік құқықтық актілерде бекітілген) әділеттілік ұғымымен (әлеуметтік әділеттілік бейнесімен) бірдей болғанша құқықтық түсіну мен құқықтық санаға әсер ете алады. Жеке бас мұндай болуды тоқтатқаннан кейін, Құқықтық сана құқықтық шындыққа қарсы тұра бастайды және белгілі бір жағдайларда оны сапалы түрде өзгерте алады, [және құқықтық түсіну көлденең де, тік соқтығысуды да алады.

Алдыңғы кезеңде кәдімгі құқықтық санада құқық түсінігін қалыптастыру негізінен идеологияға жауапты институттар (шіркеу және коммунистік партия) қолдаған мемлекеттік қызметпен анықталды.

Негізгі міндет жеке адамды құқықтық шындыққа қосу ғана емес, сонымен бірге оның іс-әрекетіне құқықтық санада нормативтік құқықтық актілерде бекітілген ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік әділеттілікке сәйкес келетін мінез-құлықтың жалғыз дұрыс және ықтимал нұсқасын жүзеге асыру қажеттілігі туралы сенімнің қалыптасуымен қамтамасыз етілген барынша заңды сипат беру болды. оның идеологиялық көрінісінде.

Осы ережелерді іске асыру жеке адамның заңды мінез-құлқына және бүкіл қоғам үшін құқықтық тәртіпке қол жеткізуге кепілдік берді. Сонымен бірге, адам болашақта өзінің жеке және әлеуметтік әл-ауқатының негізін қалады.

1990-шы жылдары құқықтық жады мен құқықтық тәжірибенің менталдық компонентінің синтезі болып табылатын мүлдем жаңа құқықтық менталитет қалыптасуда. Кәдімгі құқықтық санада ресми емес құқық бейнесі қалыптасты. Мемлекет жариялаған плюрализм оның күші ретінде емес, әлсіздік, адамның лайықты өмір сүруіне жағдай жасау үшін құқықтық құралдармен қабілетсіздік ретінде қабылданды. Мүмкіндіктердің теңдігі билік пен байлықтың арақатынасы туралы дәстүрлі идеямен үйлескенде, мемлекет өткізетін барлық іс-шараларға, оның ішінде құқық саласына теріс көзқарасты күшейтті.

Құқықтық шындықта қоғамдық қатынастарды реттеудің негізгі құралына айналған заңнамалық емес (мемлекет түсінігіндегі құқықтық емес) тәжірибелердің әртүрлі көріністері кең таралды. Азамат үшін оның іс-әрекеті заңға қаншалықты сәйкес келетіні, әділ екендігі емес, ол мүше болып табылатын қоғамда немесе әлеуметтік қоғамдастықта "дұрыс", әділ деген ұғымдарға қаншалықты сәйкес келетіні маңызды [3].

Құқықтық нигилизм мен құқықтық идеализмнің көріністері "халықтар" арасында да, мемлекеттік қызметкерлер арасында да, соның ішінде құқық қорғау органдарының өкілдері арасында да кең таралды. Мұндай тәжірибелер бұрын болған болса да, олар тек ерекшелік болды және құқықтық шындықтың сипатына әсер етпеді. Енді бұл анықтаушы факторға айналған заңнамалық емес тәжірибелер болды. Әлеуметтік ортада мемлекет шығарған құқықтық нормаларға өте жағымсыз көзқарас қалыптасты. Әлеуметтік әділеттілік идеяларына сәйкес келмейтін және құқықтық реттеудің тиімді тетігінің болмауына байланысты іс жүзінде жүзеге асырылмаған заңдар мемлекеттік заңнаманың жалғыз нұсқасы ретінде қабылдана бастады. Қазіргі Қазақстанның құқықтық болмысында мемлекет шығарған заң "жаман", "дұрыс емес" деп қабылданады және оған көз жеткізу үшін оны оқып шығу міндетті емес [4].

Құқықтық мәдениеттің дәстүрлі ерекшелігі-жауапкершіліктің тік ауысуы да айтарлықтай өзгерістерге ұшырады. Азамат өзінің беделі немесе лауазымы бойынша жоғары субъект болған жағдайда, оның проблемасын шешуі керек, сондықтан осы жауапкершілікті аталған субъектіге жүктеу арқылы оның шешімінен бас тартуға болатынына сенімді.

Соңғы жылдары мемлекет құқықтық шындықтың проблемаларын түсініп, қоғамда кең таралған жағымсыз құбылыстарды жеңуге бағытталған бірқатар шаралар қабылдаған кезде жағдай біршама өзгере бастады.

Біріншіден, құқықтық тәрбие азаматтық бірегейлікті қалыптастыруға шақырыла отырып, мақсатты сипатқа ие болады.

Екіншіден, сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес науқан сипатында болмайды және құқықтық реформаның жетекші бағыттарының біріне айналады.

Үшіншіден, бірте-бірте БАҚ-та мемлекетке, заң шығарушыларға және құқық қолданушыларға деген құрметті қалыптастыруға бағытталған материалдар пайда болуда. Жиынтығында бұл жаңа құқықтық идеалдың және жаңа құқықтық шындықтың қалыптасуына ықпал етуі мүмкін.

Сонымен қатар, құқықтық түсіну-бұл объективті құбылыстарды жеке өлшеулерді қайта құрумен байланысты кез-келген әрі қарай аналитикалық танымдық іс-әрекеттің алдын алатын құқықтың мағынасын құру немесе құру әдісі. Осы құқықтық құбылысты зерттеуге синхронды және диахрондық тәсілдерді біріктіре отырып, интеллектуалдық танымдық іс-әрекетті және оның жеке элементтерін, сондай-ақ танымдық-құқықтық қызмет нәтижесінде алынған түсіндірілетін құқықтық құбылыстар жүйесін қамтитын философиялық және құқықтық категория ретінде құқықтық түсінуді анықтаған жөн.

Құқықтық түсіну адамның мақсатты психикалық іс-әрекетінің процесі мен нәтижесін көрсетеді, оның ішінде құқық туралы білім, оны қабылдау (бағалау) және оған тұтас әлеуметтік құбылыс ретінде қарау. Құқықтық шындықты түсіну дәрежесіне байланысты құқықтық түсінудің үш деңгейі туралы айтуға болады: қарапайым, кәсіби және доктриналық.

Доктриналық құқықтық түсінікте қалыптасқан заң туралы идеялар ғылымның дамуына ықпал етеді, сонымен бірге кәсіби және көбінесе күнделікті құқықтық түсінудің жалпы сипатын анықтайды [5].

Құқықтық түсінудің барлық түрлері олардың жиынтығында әлемнің жеке ғылыми бейнесін қалыптастырады, мемлекет пен құқық теориясында да, салалық құқықтық ғылымдарда да барлық басқа ғылыми мәселелердің даму векторын белгілейді. Бұл тұрғыда заң ғылымындағы ешқандай тақырып заңды түсінуден, заңға қандай-да бір көзқарастан тыс болуы мүмкін емес. Кез-келген құқықтық ғылыми проблема туралы пайымдауды бастау үшін, бұл жағдайда құқық нені түсінетінін шешу керек.

Басқаша айтқанда, құқықтық түсіну кез-келген құқықтық проблемаға немесе жағдайға алдын-ала берілген. Сонымен қатар, салалық ғылымдардың өкілдері көбінесе нақты тұжырым жасамаса да, олар ғылыми мәселелерді зерттеуде қандай құқықтық түсініктерді ұстанады деген мәселені шешпейді. Құқықтық түсіну көбінесе салалық құқықтық ғылымдарда айқын көрінеді, белгілі бір түсінік ретінде әрекет етеді, заңгер үшін айқын болып табылады.

Осылайша, құқық мәніне әртүрлі көзқарастарды және жекелеген құқықтық теориялардың әдіснамалық негіздерін зерттеу құқықтық түсінудің плюрализмін, оның ғылыми дамудың жалпы заңдылықтарымен де, қазіргі кезеңдегі Қазақстанның әлеуметтік-мәдени даму ерекшеліктерімен де шарттылығын көрсетеді. Құқықтық түсіну өзінің дискурсивті көрінісінде құқықтық шындықты заң шығару және заңды іске асыру деңгейінде түсіну тәсілдерін анықтап қана қоймайды, сонымен қатар әр түрлі құқық субъектілерінің құқықтық шындыққа қосылуын анықтайтын жеке тұлға мен әлеуметтік топтардың құқықтық мінез-құлқын қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ветютнев Ю.Ю. Выбор правопонимания: значение и критерии // Проблемы понимания права: Сб. науч. ст. Сер. Право России: новые подходы. Вып. 3. Саратов, 2007.
2. Өміржанов Е. Мемлекет және құқық теориясы. Оқулық. - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. -176 б.
3. Тихомиров Ю.А. Гражданское общество в фокусе права // Журнал российского права. 2013. № 10. С. 38
4. Лапаева В.В. Различные типы правопонимания: анализ научно-практического потенциала // Законодательство и экономика. 2006. № 4. С. 103-115.
5. Поляков А.В. Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода. СПб., 2004. С. 353.

ОӘЖ 342.5

ЭЛЕКТРОНДЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жаналиева А.Ж., Тажибаева Ж.М. - магистрант
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье исследуется система функционирования электронного правосудия. В статье раскрыты основные преимущества электронного правосудия в настоящее время, проанализированы новые электронные механизмы реализации демократических основ (принципов) системы правосудия.

Summary: The article examines the system of functioning of electronic justice. The article reveals the main advantages of electronic justice at the present time, analyzes new electronic mechanisms for the implementation of the democratic foundations (principles) of the justice system.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде адамдардың өмірін басқару мен үйлестіруді оңтайландыру қажет. Соңғы жылдары орын алған ғылыми-техникалық прогресс осы міндеттерді шешу үшін елеулі әлеуметтік ресурстарды босатуға мүмкіндік береді.

Оның мүшелерінің көпшілігі негізгі сипаттағы ақпаратты жинауға, өңдеуге және пайдалануға қатысатын қоғам ақпараттық болып саналады. Алайда, ақпараттық қоғам - бұл дамыған технологиялық ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік өмірдің нақты стандарттары негізінде басқарылатын жоғары ұйымдасқан қоғам.

Ақпараттық қоғамның өзі, шын мәнінде, жоғары технологиялық байланыс жүйелерінің ғана емес, ең бастысы – жаңа басқарудың, құқықтың және мемлекеттің болуын болжайды. Шын мәнінде, азаматтық немесе "желілік қоғамның" жаңа тұжырымдамасы туралы айтуға болады.

"Электрондық сот төрелігі" тақырыбы бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі болып табылады. ХХІ ғасыр қоғамды, тұтастай мемлекетті және сот билігін мемлекеттік аппараттың бір бөлігі ретінде ақпараттандыру ғасыры болып табылады.

Қазақстандық соттар қазіргі жағдайда салыстырмалы түрде қысқа уақыт ішінде қағаздағы іс жүргізуден бастап сот төрелігін қашықтықтан жүзеге асыру мүмкіндігіне дейінгі жолдан өтті.

"Электрондық сот төрелігі" процестік заңнаманы жүзеге асыруда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануды көздейді. Атап айтқанда, бұл үшін сот актілерінің мәтіндері Интернет желісінде сот органдарының ресми сайттарында және т. б. орналастырылуы қажет. Бұл білім сондай-ақ судьялар мен басқа да субъектілердің осы технологияларды пайдалану жөніндегі дағдыларын арттыруды қоса алғанда, бүкіл сот жүйесін жоғары ақпараттандыруды және компьютерлендіруді көздейді [1].

"Электрондық сот төрелігі" (e-justice) термині негізінен қалыптасқан, бұл дәстүрлі түрде қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген және сот ісін жүргізудің жариялылығын, ашықтығын және қолжетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған сот төрелігін жүзеге асыру тәсілі деп түсініледі .

Сонымен қатар, "электрондық сот төрелігі" терминін "цифрлік сот төрелігі" терминінен ажырату керек: бірінші жағдайда біз ақпарат тасымалдаушысының қасиеттері туралы, екінші жағдайда — деректердің болуы туралы айтып отырмыз.

Терминдердің айырмашылығы айтарлықтай, өйткені ақпаратты сақтау нысаны қоршаған ортаның қасиеттерін анықтайды. Атап айтқанда, цифрлық сот төрелігі коммуникациялардың басым бөлігінің цифрлық ортаға өтуін және, ең болмағанда, көзбе-көз өзара іс-қимыл жасасумен тең мәртебені көздейді, ал электрондық сот төрелігі негізінен соттардың құқықтық жанжалдарды ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ең алдымен, электрондық құжат айналымы және нәтижелері ақпараттық жүйеде көрсетілетін бейне-конференц-байланыс жүйесі арқылы шешуді жүзеге асыруын көздейді.

"Электрондық сот төрелігінің" мысалы ретінде мынадай элементтерді атауға болады: талап-арыз беру, арыздарды тіркеу, талап-арыздарға электрондық түрде пікір беру, электрондық сот ісі, осы істің соттан сотқа электрондық нысанда қозғалуы, бейнеконференциялар арқылы отырыстар, сот процесіне қатысушыларға Интернет арқылы немесе СМС-хабарламалар арқылы қосымша хабарламалар жіберу және т. б.

Электрондық сот төрелігі — цифрлық сот төрелігі жолындағы маңызды қадам, яғни сот төрелігі сайып келгенде цифрлық нысанға ие болуға тиіс, бірақ тиісті техникалық және технологиялық жабдықтарсыз оған қол жеткізу мүмкін емес сияқты. Көрсетілген екі процесс-сот жүйесін ақпараттандыру және автоматтандыру және санға көшу-қатарлас, бірақ нақ осы цифрлық ортаға бағдарланумен жүруі мүмкін. Цифрлық экономиканы қамтамасыз ету де цифрлық ортаны барынша пайдалануды талап етеді: дауларды онлайн реттеу мұнда сот төрелігін жүзеге асырудың ең тиімді құралы ретінде қарастырылады [2].

Электрондық сот төрелігінің негізгі артықшылықтарын ашамыз:

- Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген жағдайларды қоспағанда, соттардың қызметі туралы ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігі;

- соттардың қызметі туралы ақпараттың дұрыстығы және оны уақтылы ұсыну;

- соттардың қызметі туралы ақпаратты кез келген заңды тәсілмен іздеу, алу, беру және тарату еркіндігі;

- азаматтардың жеке өміріне қол сұғылмаушылыққа, жеке және отбасылық құпияға құқықтарын, олардың ар-намысы мен іскерлік беделін қорғауға, ұйымдардың іскерлік беделін қорғауға құқықтарын сақтау;

- сот қызметі туралы ақпарат беру кезінде сот процесіне қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау;

- соттардың қызметі туралы ақпарат беру кезінде сот төрелігін жүзеге асыруға араласпау.

"Сот төрелігінің электрондық жүйесіне" көшудің жаңа мүмкіндіктері мен қоғамның дамуы салдарынан туындайтын сын-тегеуріндер тұрғысынан демократиялық институттар мен процестерді жетілдіруге назар аудара отырып, сот төрелігінің жалпы қабылданған қағидаттарын іске асыру тетіктеріне жаңа көзқараспен қарау керек.

Сот төрелігінің демократиялық негіздері (қағидаттары) деп мемлекеттік қызметтің осы түрінің неғұрлым маңызды тараптарын айқындайтын жалпы басшылыққа алынатын, заңнамалық актілерде бекітілген ережелерді түсіну керек. Бұл ережелер сот төрелігін жүзеге асыру саласындағы заңнаманың негізін құрайды, сондай-ақ тиісті органдардың қызметі туралы нұсқамаларды қамтиды. Принциптердің жиынтығы әділеттілікті реттейтін заңнамалық талаптардың тірегі болып табылатын жақтауды құрайды.

"Электрондық сот төрелігі" жүйесінің мүмкіндіктері сот төрелігі қағидаттарының демократиялық құрамдас бөлігі кепілдіктерінің сақталуын іс жүзінде толық көлемде қамтамасыз етеді.

Мониторинг мәліметтері бойынша, бұл жүйені тиімдірек ететін, бірқатар ілеспе проблемаларды тудыратын сот төрелігін ақпараттандыру процесі белсенді дамып келеді. Атап айтқанда, соттарда пайдаланылатын автоматтандырылған ақпараттық телекоммуникациялық жүйелердің ақпараттық қауіпсіздігіне қатер төнуі; ақпараттық ресурстардың құқықтық режимін белгілеу; ресми сайттарда, оның ішінде "ашық деректер" форматында соттардың қызметі туралы ақпаратты орналастыру тетігін жетілдіру қажеттігі туындайды. Мәселен, процеске қатысушылар туралы ақпаратқа, олардың процесік мәртебесіне, іс - әрекеттеріне, өзге де ақпаратқа қол жеткізу және адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сақтау арасында тепе-теңдікті сақтау мәселелері туындайды, яғни, бір жағынан, әңгіме дербес деректерді иесіздендіру туралы болып отыр, ал екінші жағынан-құқық қорғау органдары БАҚ-қа сот ісін жүргізу саласына түскен адамдар туралы ақпарат береді [3].

Цифрлық орта мен ақпаратты тарату заңдарының ерекшеліктерін жеткіліксіз пысықтау цифрлық технологиялардың заңгерлерді ауыстыруға және қоғамды жаппай теңдікке әкелуге қабілетті екендігіне қатысты утопиялық эйфорияға алып келеді. Адамды жасанды интеллектпен алмастыру, әрине, кейбір жағдайларда пайдалы, әсіресе күнделікті жұмыс туралы, бірақ адамдар арасындағы теңсіздікті адам мен машина арасындағы теңсіздікке ауыстыру мүмкіндігі бар. Құқық үшін бұл жағдай қолайсыз, сондықтан сандық ортаның мүмкіндіктерін дұрыс бағаламау да, қайта бағалау да қауіпті [4].

Осылайша, электрондық сот төрелігі саласында проблемалар жеткілікті деп айтуға болады. Оларды шешу жолдарын белгілеуге болады келесі:

1. Сот ақпараттық жүйелерін іске асыруда жаңа технологияларды сауатты іріктеумен және барынша ұқыпты енгізумен (оларды сынақтан өткізгеннен және құқықтық мәртебесін айқындағаннан кейін) жиынтығында ескірген технологиялардан бас тарту.

2. Ақпараттық технологиялардың құқықтық мәртебесін айқындайтын нормашығармашылықтың алдын алу сипаты (мүмкіндігінше).

3. Құжаттарды цифрлық түрге ауыстыру нормаларын, мемлекеттік ақпараттық жүйелер арасындағы деректермен алмасу стандарттарын, сондай-ақ ведомствоаралық өзара іс-қимылдың техникалық регламенттерін бекітетін нормативтік блок құру.

4. Деректердің пайдасына заңды маңызды ақпараттың бірлігі ретінде құжаттан бас тарту.

5. Сот билігі органдарын, оның ішінде өңірлерде, ақпараттық технологияларды сервистік сүйемелдеуді қамтамасыз етуді, Жалпы деректер банкін (бұлтты технологиялар) ұйымдастыруды және сот ақпаратын сауатты қорғауды қоса алғанда, толыққанды техникалық жарақтандыру.

6. Арнайы заң білімін қайта құру, ақпараттық пәндер санын кеңейту.

7. Сот жүйесін ақпараттандыру кезіндегі цифрлық ортаға бағдарлану және оның ерекшеліктерін есепке алу (цифрлық ортаның бейтараптылығы, дәлдікті жоғалтпай ақпаратты көшіру және тарату мүмкіндігі, ақпаратты қосудың идемпотенттілігі).

Қорытындылай келе, электронды сот төрелігі, цифрландыруды ескере отырып, оны жүзеге асырудың бір ғана түрі болып табылады, ол классикалық мәселелерді шешпейді, сәйкесінше, оның тиімді жұмыс істеуі үшін сот реформасы тек ақпараттандыру мен цифрландырумен шектелмеуі керек.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Тищенко А. В. Электронное правосудие: судебное реформирование к 2020 году // Правопорядок: история, теория, практика. 2018. № 4. С. 65—69.
2. Антонов Я. В. Электронная демократия как политико-правовой механизм согласования частных и публичных интересов // Российская юстиция. — 2017. — № 12. — С. 39—40.
3. Ловцов Д.А., Галахова А.Е. Защита интеллектуальной собственности в сети Интернет // Информационное право. - 2011. N 4. С. 13 - 20.
4. Рыбкина К. В. О части причин, тормозящих электронное правосудие // Перспективные направления развития экономики и управления: новый взгляд : сборник материалов I Международной научно-практической конференции. – Новосибирск : Изд-во ЦРНС. – 2017. – С. 38–52.

ОӘЖ 342

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН СОТ АРҚЫЛЫ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Жаналиева А.Ж., Тұрғанбек М.Қ. - магистрант
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается актуальный вопрос защиты конституционных прав и свобод граждан. Особенно это касается судебной защиты. Для граждан судебная защита их конституционных прав и свобод сопряжена со многими трудностями. Основным содержанием исследования является анализ важнейших вопросов такой защиты.

Summary: This article deals with the topical issue of protecting the constitutional rights and freedoms of citizens. This is especially true for judicial protection. For citizens, judicial protection of their constitutional rights and freedoms is fraught with many difficulties. The main content of the study is the analysis of the most important issues of such protection.

Адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау мәселелері осы құқықтарды қорғауға байланысты барлық мәселелердің ішінде басты орын алады. Конституциялық құқықтардың бұзылуына және қорғалуына байланысты көптеген мәселелер сот тәртібімен шешіледі. Бұл ретте сот арқылы қорғалу құқығы конституциялық тұрғыдан бекітілген болып табылады.

Қазіргі мемлекетте азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау проблемалары өте өзекті болып қала береді. Бұл әсіресе сот қорғауына қатысты. Азаматтар үшін олардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау көп жағдайда көптеген қиындықтарға

тап болады және осы мақалада мұндай қорғаудың ең күрделі мәселелеріне талдау жасалады.

Адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау мәселелері осы құқықтарды қорғауға байланысты барлық мәселелердің ішінде басты орын алады. Конституциялық құқықтардың бұзылуына және қорғалуына байланысты көптеген мәселелер сот тәртібімен шешіледі. Бұл ретте сот арқылы қорғалу құқығы Конституциямен бекітілгенін атап өту қажет [1].

Қаралып отырған тақырып шеңберіндегі неғұрлым елеулі проблемалар азаматтардың өздерінің конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау құқығын іске асыру тетігінің тиімділігі мәселелері, сондай-ақ конституциялық құқықтар мен бостандықтарды сот арқылы қорғаудың қолжетімділігін қамтамасыз ету мәселелері болып табылатынын атап өту қажет. Осы мән-жайларды ескере отырып, осы зерттеудің міндеті де айқындалды: конституциялық құқықтар мен бостандықтарды сот арқылы қорғау тетігінің жұмыс істеуінің өзекті проблемаларын талдау және азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға қол жеткізуін қамтамасыз етудің тиімділігі.

Сот арқылы қорғау-бұзылған құқықтар мен бостандықтарды қорғаудың ең тиімді және жиі жалғыз құралы, сондықтан оған құқық мемлекеттің Негізгі заңында бекітілген. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында ұқсас кепілдіктер қарастырылған: "әрбір адам конституциямен немесе заңмен берілген негізгі құқықтары бұзылған жағдайда құзыретті ұлттық соттардың құқықтарын тиімді қалпына келтіруге құқылы".

Қаралып отырған тақырып шеңберіндегі неғұрлым елеулі проблемалар азаматтардың өздерінің конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау құқығын іске асыру тетігінің тиімділігі мәселелері, сондай-ақ конституциялық құқықтар мен бостандықтарды сот арқылы қорғаудың қолжетімділігін қамтамасыз ету мәселелері болып табылатынын атап өту қажет. Осы мән-жайларды ескере отырып, осы зерттеудің міндеті де айқындалды: конституциялық құқықтар мен бостандықтарды сот арқылы қорғау тетігінің жұмыс істеуінің өзекті проблемаларын талдау және азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға қол жеткізуін қамтамасыз етудің тиімділігі. Конституция қабылданған көптеген елдерде әділ сот ісін жүргізу құқығы да конституциялық мәртебеге ие.

Сот қорғаудың негізгі белгілерінің бірі-оны іс жүргізу түрінде жүзеге асыру. Бұл сот арқылы қорғау сот ісін жүргізудің әділдігін қамтамасыз ететін, алдын-ала белгіленген, Заңмен реттелетін рәсімге сәйкес жүзеге асырылатындығын білдіреді. Сот арқылы қорғалуға конституциялық құқықты іске асыру сот төрелігі арқылы қамтамасыз етіледі. "Сот төрелігі-бұл қылмыстық, азаматтық және басқа да істерді қарау арқылы тек сот органдары жүзеге асыратын мемлекеттік қызметтің ерекше түрі. Ешқандай басқа органдар мен лауазымды тұлғалардың сот төрелігін жүзеге асыруға, сот билігі органдарының шешімдерін қайта қарауға құқығы жоқ" [2].

Айта кету керек, Конституция, бір жағынан, әркімнің білікті заң көмегіне, оның ішінде заңнамада қарастырылған жағдайларда тегін көмек алуға құқығын қарастырады және бекітеді.

Екінші жағынан, әр адамның білікті заң көмегіне конституциялық құқығы сот ісін жүргізудің барлық түрлеріне (Конституциялық, қылмыстық, әкімшілік, азаматтық) қолданылады.

Құқықтық ғылыми әдебиеттерде ғалымдар сот арқылы қорғалу құқығы бір ұғым екенін, оның екі аспектісі бар екенін айтады: - материалдық (яғни бұзылған құқықтарды қалпына келтіру және келтірілген залалды өтеу құқығы); - процессуалдық (сотқа жүгіну және сот ісін жүргізу құқығы) [3].

Адамның сот арқылы қорғалу құқығы субъективті құқық болып табылады және мұндай құқықты жүзеге асыру толығымен құқық иесінің (субъектінің) жеке қалауына байланысты болады. Жалпы, сот арқылы қорғау құқығының Конституциялық тұжырымдамасының мазмұны өте көлемді. Осылайша, сот арқылы қорғауды әркімнің бұзылған қалпына келтіруге және сот ісін жүргізу нәтижесінде келтірілген залалды өтеуге субъективті құқығы ретінде қарастыруға болады. Сот арқылы қорғалу құқығын барлық конституциялық құқықтар мен бостандықтардың іске асырылуының кепілі ретінде де қарастыруға болады.

Сонымен қатар, сот арқылы қорғалу құқығы бірқатар міндетті шарттар болған кезде жүзеге асырылады, оларға мыналарды жатқызуға болады:

- билікті бөлу қағидаты шеңберінде мемлекеттік биліктің дербес және тәуелсіз сот тармағының болуы;

- сот құрылысы (сот жүйесі) мен сот ісін жүргізудің негізгі қағидаттарын белгілеу; - сот төрелігіне қол жеткізуге кепілдік беру (жүгіну құқығын және заң көмегіне құқықты бекіту);

- басқа мемлекеттік және муниципалды органдардың, олардың лауазымды тұлғаларының, қоғамдық бірлестіктердің шешімдеріне, әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) сот тәртібімен шағымдану мүмкіндігі.

Осы жағдайлардың жиынтығы осы құқықты ерекше конституциялық-құқықтық институт ретінде бағалауға мүмкіндік береді.

Сот арқылы қорғау адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік қорғаудың маңызды элементі ретінде танылады, сондықтан мұндай қорғау тетігінің тиімділігі жоғары болуы керек. Әрине, адам құқықтарын қорғаудың сот тәртібі қазіргі өркениетке белгілі барлық басқа әдістердің ішіндегі ең жетілдірілген. Сонымен қатар, сот шешімдері мен басқа да актілер, мысалы, көптеген басқа органдардың шешімдерінен айырмашылығы, нақты, жауапкершілікпен және тиімді орындалады.

Сот шешімдері барлық құқық субъектілері үшін (оның ішінде мемлекеттік органдар үшін) міндетті болып табылатынын, ал оларды бұзғаны үшін заңнамада неғұрлым қатаң жауапкершілік шаралары көзделгенін атап өту маңызды. Бұл жағдай қорғаудың сот әдісін тиімдірек деп сипаттайды.

Сот арқылы қорғау Қазақстан Республикасы Конституциясының және өзге де нормативтік актілердің тікелей көрсетілуіне байланысты жеке адамға

тиесілі барлық құқықтар мен бостандықтарға, сондай-ақ нормативтік бекітуді алмаған құқықтарға да қолданылады, алайда заңдардың мағынасын негізге ала отырып, мемлекет қорғауға тиіс.

Сот арқылы қорғалу құқығы шектеуге жатпайтын құқықтардың қатарына жатады. Сот қорғауы шеңберінде білікті заң көмегін алу, Мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың заңсыз әрекеттері мен шешімдеріне шағымдану құқығы іске асырылады [4].

Қазіргі мемлекетте адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың сот әдісі, басқа тәсілдерден белгілі бір артықшылықтарға ие болса да, мемлекет тиісті түрде қамтамасыз етпейді. Бұл проблеманың мәні азаматтарға заң көмегіне қол жетімділіктің аздығынан тұрады.

Азаматтардың өтініштерін қараудың сот тәртібі Заңмен қатаң реттеледі (іс жүргізу және материалдық), көптеген ресми талаптардың (құжаттардың нысандары, іс жүргізу мерзімдері, дәлелдеу тәртібі және т.б.) нақты сақталуын талап етеді.

Осы себепті қарапайым орташа азаматқа конституциялық құқықтарын қорғау үшін өз бетінше сотқа жүгіну өте қиын. Сотқа кез келген жүгіну өз талаптарының мәні мен негіздемесін заңды түрде дұрыс баяндау үшін заңнаманың ең болмағанда базалық негіздерін білуді талап етеді. Осылайша, азаматтардың көпшілігі өздерінің конституциялық құқықтарын қорғауда заңгерлік көмекке мұқтаж екендігі айқын болады.

Талдау нәтижелері Қазақстанда конституциялық құқықтар мен бостандықтарды сот арқылы қорғау тетігінің бүгінгі күні көптеген кемшіліктері бар деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл көбінесе мемлекеттік билік органдарының және жалпы жергілікті басқару органдарының тиімсіз жұмыс істеуіне байланысты. Азаматтардың өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға қол жетімділігіне келетін болсақ, ол бізге көрінгендей жеткіліксіз қамтамасыз етілген. Тұтастай алғанда, соңғы жылдары конституциялық құқықтар мен бостандықтарды сот арқылы қорғаудың тиімділігі айтарлықтай өсті, сонымен қатар азаматтардың сот органдарына қорғау үшін өтініштерінің саны артып келеді. Бұл ретте сот арқылы қорғау тетігінің өзі жеткілікті түрде нақты реттелмеген және бұл проблема көп жағдайда азаматтардың кең ауқымына заң көмегінің төмен қолжетімділігімен байланысты.

Азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғаудың қолжетімділігін қамтамасыз етуге байланысты проблемаларды шешу шаралары ретінде тегін заң көмегіне құқығы бар адамдар санаттарының тізбесін кеңейтуді ұсынған жөн. Мұндай адамдардың қатарына барлық топтағы мүгедектерді, сондай-ақ кәмелеттік жасқа толмаған адамдарды, әскерге шақыру бойынша әскери қызмет өткеретін әскери қызметшілерді, балалар үйлері мен интернаттардың түлектерін қосу қажет. Адамдардың соңғы санатына келетін болсақ, олар тұратын және оқыған мекемеден шыққаннан кейін белгілі бір мерзім ішінде олар үшін тегін заңгерлік көмек алу құқығын

қарастырған жөн. Тәжірибе көрсеткендей, адамдардың бұл санатында заң көмегін алуға қажетті мүмкіндіктер жоқ, бұл тұрғын үй құқығын бұзудың көптеген жағдайларына әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Права человека: Учебник для вузов / ред. Е.А. Лукашева. - 3-е изд. - М.: Норма - Инфра-М, 2017. - 512 с.
2. Сапарғалиев Ғ.С., Ибраева А.С. Мемлекет және құқық теориясы. –Астана: Фолиант, 2014.- 288 б.
3. Гусева А. Л. Механизм защиты конституционных прав и свобод человека и гражданина в РФ: к постановке проблемы // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2010. № 1 (5). С. 60-62
4. Романенков А. Ф. Конституционное право на квалифицированную юридическую помощь // Вопросы судебной реформы: право, экономика, управление. 2011. № 1.

ОӘЖ 339.543

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КЕДЕН ІСІ САЛАСЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ӘРІШТЕСТІГІ**

Имашев Б.Е., Серик Г.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: Связь таможенного права и конституционного права: конституционное право все право предопределяет методы инициативы, основанной на таможенном праве. Таможенное право должно развиваться в соответствии с условиями и нормами конституционного права. Отношения, вытекающие из регулирования общественных отношений, связанных с совершением преступлений в сфере таможенного дела, связаны с уголовным правом. Связь с гражданским правом таможенное право и гражданское право тесно связаны в урегулировании вопросов обязательств договорных отношений и регламентации права.

Summary: The relationship between customs law and constitutional law: constitutional law determines the methods of the initiative based on customs law. Customs law should be developed in accordance with the conditions and norms of constitutional law. The relations arising from the regulation of public relations related to the commission of crimes in the field of customs are related to criminal law. Connection with civil law customs law and civil law are closely linked in the settlement of issues of contractual obligations and regulation of law.

Тәуелсіз мемлекет ретінде Қазақстан Республикасы кеден ісі саласындағы түрлі келісімдердің қатысушысы болып табылады. Қазақстан Республикасының кедендік ынтымақтастығы егеменді теңдік, араласпау және мемлекеттердің аумақтық тұтастығын құрметтеу қағидаттарына негізделген елдің өңірлік экономикалық интеграцияға арналған жалпы бағытының құрамдас бөлігі болып табылады.

Қазіргі уақытта дамыған да, дамушы да елдер сауданы ырықтандыруға ұмтылуда, бұл ретте әрбір елдің кеден заңнамасының өзіндік ерекшеліктері, белгілі бір безендіруге бағынатын белгілі бір нормалар мен ережелер жиынтығы бар. Әрбір ел ішкі өндірісті сақтай отырып, өзінің қаржылық

жағдайын нығайтуға және артық импортқа жүгінбеуге тырысады, бірақ бұл ретте "қажетті" импортты оңтайландыру және экспортты неғұрлым тиімді жүзеге асыру қажет.

Осы мақсаттар үшін кедендік кедергілері төмен халықаралық сауданы жүзеге асырудың өзара тиімді шарттары болып табылатын кедендік қатынастар саласындағы халықаралық ынтымақтастықты ұйымдастыру қажет.

Осының барлығы сыртқы экономикалық қызметті кедендік реттеу мәселелеріне қатысты халықаралық шарттардың нормаларын қамтитын сыртқы экономикалық қызметті кедендік реттеудің халықаралық-құқықтық негіздерін терең талдауды, жинақтауды, түсінуді талап етеді.

Қазіргі уақытта бүкіл әлемде кеден органдарының сыртқы экономикалық қызметті реттеу, кеден органдарын ұйымдастыру және бүкіл кеден ісі саласындағы функциялары өзгертілуде.

Кеңестік өңірлік сауда ынтымақтастығының жиырма жылдан астам тарихы бар. Мұндай процестер жай дамыды, іс жүзінде жұмыс істейтін және "тек қағаз жүзінде" көптеген бастамалар болды, кейде бастамалардың әртүрлі форматтағы қайталануы байқалды. Ресей, Беларусь және Қазақстанның кеден одағы ынтымақтастықты дамыту бағытында неғұрлым табысты және едәуір ілгерілеген бастамалардың бірі болды.

Қойылған мақсатты іске асыру үшін мынадай міндеттерді шешу қажет:

- халықаралық кеден құқығының негізгі ұғымдарын ашу;
- халықаралық кедендік қатынастардың мазмұнын қарастыру;
- халықаралық кеден құқығының көздерін көрсету;
- әлемдік қоғамдастық мемлекеттерінің көпжақты кедендік ынтымақтастығын құқықтық реттеудің негізгі бағыттарын анықтау;
- мемлекеттердің әмбебап халықаралық ұйымдар шеңберіндегі кедендік ынтымақтастығын сипаттау;
- ЕАЭО Кеден одағы шеңберіндегі кедендік ынтымақтастық мәселелерін қарау;
- халықаралық кеден қатынастарын дамытудың экономикалық, құқықтық және саяси проблемаларын анықтау;
- халықаралық кеден қатынастарын дамыту перспективаларын қарастыру [1].

Қазақстанда Ұлттық капитал мемлекеттік қолдауға, оның ішінде импорттық тауарларға кедендік салық салу тетігі арқылы әзірше мұқтаж отандық өндіріс үшін мемлекетте жағдай жасалған кезде пайда болуы мүмкін. Алайда, Үкіметтің импортталатын тауарларға кедендік баждардың белгілі бір ставкаларын белгілеуі, оларды жиі өзгерту, жеңілдіктерді енгізу бұл тетікті оң әрекетке келтіру процесіне ықпал етпейді.

Импорттық кеден баждарының деңгейін белгілеудегі объективті қиындық әлемдік және Ұлттық бағалар арасындағы айырмашылық болып табылады.

Әдетте, дамыған елдерде еңбек өнімділігі деңгейінде күрт айырмашылықтар жоқ, сондықтан кедендік баждар деңгейі салыстырмалы түрде төмен. Дамушы елдерде ұлттық шығындардың жоғары деңгейімен

отандық өндірушіні қорғау үшін импорттық тауарларға едәуір жоғары кедендік баждар қолданылады [2].

Халықаралық еңбек бөлінісінің дамуы қоғамдық еңбек өнімділігі деңгейіндегі ұлттық айырмашылықтардың қысқаруымен қатар жүреді, бұл болашақта көптеген елдерге импорттық баждарды азайтуға жағдай жасайды.

Қазақстан осы процестерді өзі анықтау үшін осы мемлекеттердің қатарына кіруі қажет. Алайда, жалпы үрдіс ерекше жағдайларға жол береді: жекелеген елдерде белгілі бір уақыт кезеңінде еңбек өнімділігі Қазақстанда болып жатқандай төмендеуі мүмкін. Қазіргі уақытта әлемдік бағалар тұрақты болып қала береді және тіпті төмендейді, бұл шетелдік тауарларға импорттық баждарды төмендетудің алғышарттарының жоқтығын көрсетеді. Отандық өндірісті қорғау үшін Ұлттық шығындардың қай деңгейін экономикалық тұрғыдан негізделген және шетелдік бәсекелестіктен белгілі бір қорғауды қажет ететінін анықтау қажет. Әрине, бұл қорғаныс техникалық және экономикалық артта қалушылықты сақтауды білдіретін жеке шығындары орташа ұлттық деңгейден едәуір асатын техникалық артта қалған кәсіпорындар мен өндірістерге қолданыла алмайды.

Ұлттық өндірушілердің бір бөлігі бәсекеге қабілеттілігі шектеулі (әлемдік нарықтағы бәсекелестікке төтеп бере алмайтын), бірақ осы нарықты шетелдік бәсекелестіктен қорғаған жағдайда ішкі нарықта бәсекеге қабілетті өнім шығаруға қабілетті [3].

Қазақстанның дамушы экономикасында экспорттың да маңызы зор. Экспортқа кедендік баж біршама өзгеше экономикалық сипатқа ие. Ол тауарлардың шектеулі номенклатурасы бойынша алынуы керек және негіздер ұлттық шығындар мен олардың бағасы әлемдік деңгейден төмен болған кезде пайда болуы керек. Экспорттық баждарды ежелгі және өнер бұйымдарына, сондай-ақ дамуы мемлекет қаржыландырған және сондықтан ұлттық қазына ретінде қарастырылуы мүмкін зияткерлік өнімдерге де қолдану керек.

Экспорттық квоталардың күшін жою және экспорттық бақтардан бірігіп бас тарту кеден түріндегі мемлекеттік экспорттық мәмілелердің сипатына назар аударылуы тиіс деген білікті емес [4].

Мемлекет тарапынан экспорттық-импорттық валюталық бақылауды күшейту кеден органдарына барлық сыртқы экономикалық операцияларды қадағалауға мүмкіндік береді.

Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету экономиканың табысты жұмыс істеуі және серпінді дамуы мүмкін жағдайлар жасауды қамтуға тиіс, ол үшін өндірушілердің экономикалық қолайлы жағдайларда өндірістік ресурстарға қол жеткізуіне кепілдік беру, сондай-ақ олардың өнімдерін ұдайы өндіруді қамтамасыз етуге қажетті ауқымда сыртқы нарықтарда өткізу үшін мүмкіндіктер жасау қажет.

Сонымен бірге Қазақстанның сыртқы экономикалық байланыстарды ырықтандыру түрінде халықаралық сауданы реттеу тетігіне интеграциялануы дүниежүзілік сауда ұйымының ережелерін және өзге де халықаралық міндеттемелерді орындауды талап етеді.

Бұл стратегиялық маңызды шикізат тауарларынан басқа, экспортты әкімшілік реттеудің барлық дерлік құралдарының күшін жоюды талап етуі мүмкін. Бұл ретте кеден органдары сыртқы саудада реттеуші рөл атқаратын болады [5].

Қазақстанның өтпелі кезеңдегі әлсіз жақтары кеңестік кезеңнен мұраға қалған экономиканың құрылымдық деформациялануы, оның төмен бәсекеге қабілеттілігі, монополиялану және инфляциялық процестер, төмен инвестициялық белсенділік, ғылыми-техникалық әлеуеттің нашарлауы, басқару шешімдерін қабылдау кезінде салалық лоббизмнің болуы, заңнаманың тұтастай жетілмегендігі, экономикадағы криминализация және экономиканы басқару саласындағы сыбайлас жемқорлық және т. б. болып табылады.

Жекешелендіру, өндірістік кешендерді шетелдік басқаруға беру, акциялардың мемлекеттік пакетін сату арқылы экономиканың мемлекеттік секторының күрт қысқаруы жағдайды әлі айтарлықтай жақсартқан жоқ. Әрине, мемлекет табиғи монополияларды айқындау, қолда бар әлеуетті толық пайдалану, тиімді мемлекеттік әкімшілендіру, заңды қоғамдық қатынастарды реттеудің пәрменді құралына көшіру жөнінде заңнамалық шаралар қабылдауы қажет.

Қазақстанның мықты жақтары "мидың ағып кетуінің" кейбір деңгейіне қарамастан, бай ресурстық және белгілі бір өндірістік әлеуетте, білім мен мәдениеттің жеткілікті жоғары деңгейінде көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасындағы кеден ісі туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 30 маусымдағы № 296-IV Кодексі (2017.25.12. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. Анохина О.Г. Комментарий к Таможенному кодексу Таможенного союза (поглавный). 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Проспект, 2017. 416 с.
3. Воронцова Н. А. Международное таможенное право. Документы и комментарии. М.: МГИМО-Университет. 2017. 179 с.
4. Рассолов И. М., Бочаров С. Н., Мантусов В. Б. Таможенное право. Учебник. М.: Юнити-Дана, 2015. 304 с.
5. Тимошенко И. В. Таможенное право для бакалавров. М.: Феникс, 2013. 320 с.

ОӘЖ 124.5

ЖАНАШЫРЛЫҚ ӘЛЕУМЕТТІК-АДАМГЕРШЛІК ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ

Күзембаева А.О., Шеримбаева Ж.Д. Тайтелиева Б.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются эτικο-нравственные и ценностные определения родственных категорий: сострадания, доброты и милосердия.

Summary: The article deals with ethical, moral and value definitions of related categories: compassion, kindness and mercy.

Жанашырлық, оның қарама-қарсылығы - немқұрайлылық сияқты, адамдар арасындағы қарым-қатынастың күрделі құбылысы ғана емес, сонымен

бірге шындық пен адамның өте күрделі әлеуметтік және моральдық мәні, "тарих қозғалысының ішкі мағынасын құрайтын және қол жеткізілген масштаб пен өлшем ретінде әрекет ететін әлеуметтік шындықтың нақты қайшылықтарының" кейбір "симптомдары" болып табылады [1].

Бұл категорияларды моральдық философияның шеңберінде қарастыруға тырысуымыз бізді шешілмейтін сұрақтарға жетелейді. Мысалы, жанашырлық (немесе альтруизм) тіпті жануарларда кездесетін жалпы биологиялық құбылыс па? Жанашырлық өзін-өзі сақтау инстинктінің бір көрінісі емес пе? Немесе бұл жай ғана аффект немесе кәдімгі адами аяушылық па, әлде ешқандай моральдық құндылығы жоқ па? Қайырымдылықты, жанашырлықты моральдық тұрғыдан қалай бағалай аламыз, тіпті өлгеннен кейінгі алдамшы болашаққа билетті төлеуге және сатып алуға деген эгоистік құштарлық немесе кез келген қолдауды қажет ететін игі іс деп санауға болады ма? Қазіргі тез өзгеріп жатқан әлемде адамгершілік құбылыс ретінде жанашырлыққа орын бар ма? Еліміздің қоғамдық-рухани өмірінің тарихында жанашырлық, мейірімділік және қайырымдылық дәстүрлері ерекше орын алды және алып келеді. Соңғы кездері әлеуметтік маңызы мен өзектілігіне байланысты бұл мәселеге зерттеушілердің назары артып, белгілі бір тарихнама қалыптаса бастады. Дегенмен, жанашырлық мәселесінің өзі әлі күнге дейін әртүрлі пәнаралық ғылымдардың көлеңкесінде қалып, кейде тек тар этикет, педагогикалық немесе психологиялық сипатқа ие болады. Біздің ойымызша, бүгінгі күнге дейін жанашырлықты философтар ерекше моральдық категория, әлеуметтік шындықтың адам дамуының ерекше түрі ретінде қарастырмайды. Профессор В.Н.Шердаков «Гардарики» баспасынан шыққан «Этика» академиялық энциклопедиялық сөздігінде «Қайырымдылық – адамның басты адамгершілік тәжірибелерінің бірі», «рухани-адамгершілік тәжірибелеріміздің маңызды бөлігі» деп көрсетеді [2]. Жануарларға кейде мінез-құлықтың адамдық түрін жатқызғанымызбен, адамның сезімдері, сонымен бірге жанашырлық ешбір жағдайда жоғары деңгейдегі кез - келген тірі жанға-эмпатияға, жанашырлыққа және т. б. тән инстинктивті реакция ретінде қабылданбауы керек. Адамның жанашырлығы ешқандай сыйақы күтпестен көрсетілуі мүмкін. Керісінше, "Мен - саған, сен - маған" қағидаты бойынша көрсетілген пайдакүнемдік мақсатпен көрсетілген күрделілік моральдық құндылыққа ие болмайды, моральдық әрекеттің сипатына ие болмайды. Сонымен бірге, бұл дүниеден баяғыда кеткен адамдарға деген жанашырлық танытатынымызды, өткен заманда болған оқиғаларға түсіністікпен қарайтынымызды ұмытпағанымыз жөн. Бұл сезімсіз біздің ортақ жадымыз, әлеуметтік тарихымыз мүмкін болмас еді. Қарастырылып отырған ұғымды аяушылықпен шатастырып алу да дұрыс емес: біз басқаға, бөтенге қатысты ғана жанашырлық танытамыз. Аяушылық адамның өз-өзіне қатысты да болуы мүмкін болса, ол адамның қадір-қасиетін төмендетеді, онда басқа біреудің қайғысына, бақытсыздығына, ғана жанашырлықпен қарауға болады; біреудің қуанышына, бақытына, басқа біреудің жетістігіне ғана шын қуана алатыны сияқты. Оның үстіне, соңғысы өзінің өткенін бекітуді, жалпы бүгінді талдауды және ортақ болашақты

болжауды бір мезгілде біріктіретін адамзат қауымдастығы жүйесінде ғана елестетуге болады.

Мораль – қоғамның генезисі процесінде қалыптасқан және басқалар мойындайтын, бір-бірімен, әртүрлі әлеуметтік топтармен, жалпы қоғаммен қарым-қатынастарды реттеуші ретінде әрекет ететін мінез-құлық нормалары мен ережелерінің жиынтығы ғана емес. . Мораль әрқашан құрметті, ол белгілі бір шектеулерге негізделген, оны басу ретінде қабылдауға болады. Бірақ бұл адамның өз ар-ожданын басшылыққа ала отырып, өзіне қоятын бір шектеуі. Мінез-құлқының моральдық императивтерге өзін-өзі бағындыруының арқасында ғана біздің ата-бабаларымыз өздерінің бұрынғы хайуандық күйінен шығып, қоршаған шындықты түсіну жолында өздерінің рухани болмысын одан әрі жетілдіру үшін қажеттінің бәрін алды. Адам, жердегі басқа жаратылыстарға қарағанда, міндет пен жауапкершіліктің не екенін түсінеді және олар біздің ар-ожданымызға бағынады. Бірақ адамгершілік пен ар-ұжданның арақатынасы неғұрлым анық болса, «мейірімділік», «мейірім» және «қайырымдылық» сияқты синонимдік ұғымдар арасында қандай шекара бар? Олардың айырмашылығы болмаса, жанашырлық категориясының шекарасы өте айқын емес. Бұл ұғымға жан-жақты лингвистикалық талдау жасап, теориялық тұрғыдан қарастыру мынадай анықтаманы алға тартуға жетелейді: жанашырлық – адамды басқа біреудің қасірет, қайғы деп қабылдауынан көрінетін этостық сипатқа ие терең әмбебап адамдық құбылыс. Этосизмді біз адамның адам бойындағы көрінісі деп түсінеміз. Жанашырлық жалпы және әмбебап құбылыс, зұлымдықпен үйлеспейді, өйткені ол немқұрайлылыққа, жүректің қаттылығына, жауыздыққа, жаулық пен зорлыққа қарама-қарсы. Сонымен бірге, жанашырлық адамның «менінің» сырлас төсінде орналасқан ішкі жан-дүниесі бола отырып, күнделікті өмірде белгілі, көзге көрінетін және бізбен бекітілген әрекет, адам өмірінің әрекеті ретінде көріне бермейді. Жанашырлықтың тиімді көрінісін мейірімділік дейміз. Қалай болғанда да, мейірімділік – бұл басқаға жанашырлықтан туындайтын әрекет, адамгершілік әрекет, адамгершілік қызмет. Сондай-ақ өзара байланысты, бірақ бір мағыналы «мейірімділік» және «қайырымдылық» ұғымдарын ажырату дұрыс болар еді. Біріншісі моральдық сезім ретінде, ішкі рухани күйдің бір түрі ретінде көрінсе, екіншісі материалдық қатынас пен бағалауға ие әрекеттермен сипатталады. Егер мейірімділік жанашырлыққа негізделген болса, онда қайырымдылық міндетті материалдық сүйемелдеуге байланысты басқа себептер мен уәждерден туындауы мүмкін. Қайырымдылық іс-әрекетінің мотивациялық компонентінің сипаты ғана мұндай әрекеттердің ізгілігін анықтауға негіз бола алады.

Альтруистік мінез-құлық мотивациясына келетін болсақ, оның философияға қарағанда әлеуметтік психология саласында дамығанын атап өткен жөн. Мысалы, психологтар С.Шварц пен Г.Клаузен тегін көмек көрсетуге деген ықылас ішкі бақылау локусы бар, өзін белсенді іс-әрекеттің субъектісі ретінде қабылдайтын, моральдық ұмтылыстарды сырттан қарағанда өзіне көбірек бағыттайтын адамдарда айқын байқалатынын көрсетті [3]. Сонымен қатар, ғалымдар альтруизм негізінен екі мотивтен көрінетінін айтты:

моральдық борыш және моральдық жанашырлық. Бірінші жағдайда альтруистік әрекеттер моральдық қанағаттану, өзін-өзі құрметтеу, өзін-өзі растау, кейде мақтаныш және өзін-өзі бағалау үшін жасалады. Моральдық жанашырлық жанқиярлықпен, сәйкестендірумен, эмпатиямен байланысты, бірақ іс әрқашан әрекетпен, әрекетпен аяқталмайды, бірақ ол міндетті түрде жеке жауапкершіліктің жоғарылауымен сипатталады. Алайда, альтруистикалық әрекеттің процедуралық моделінің төрт кезеңін (актуализация, міндеттер, қорғау және реакция) анықтай отырып, Шварц альтруистикалық мінез-құлықтың қай кезеңде, қалай пайда болатынын, оның әлеуметтік салада қалай жұмыс істейтінін және, сайып келгенде, жанашырлық, жанашырлық, эмпатия әлеуметтік қатынастардың қажетті элементіне айналатынын сипаттамайды. Шамасы, психологиялық салада мұндай талдау жасау мүмкін емес.

Когнитивтік және тұжырымдамалық деңгейде жанашырлық феноменін жан-жақты қарастыру бізді бір қорытындыға әкеледі: жанашырлық, адамның ішкі сезімі бола отырып, өзін-өзі сақтаудың жалпы биологиялық инстинкті ретінде терең психологиялық архаикада, топтық эгоисттік ұмтылыстар мен тілектерді қанағаттандыру барысында пайда болды. Алайда кейінірек ол күрделене түскен сайын өз шеңберінен шығып, ежелгі дүние дүниетанымдарында адамның адам бойындағы әмбебап, шын мәніндегі әлеуметтік көрінісі ретінде ұғыныла бастады. Этикалық құбылыс ретінде жанашырлық жеке ойлар мен әрекеттерде ғана сақталмайды, әлеуметтік-философиялық жоспарда ол қоғамдық қатынастарды құрудың әмбебап принципі және қоғамның мемлекеттік институтының тұрақты құндылығы және маңызды элементі ретінде әрекет етеді. Осыған байланысты шынайы жанашырлық, мейірімділік пен қайырымдылық олардың көрінісі мен қызмет етуіне тән этосқа ие болады.

Тұжырымдамалық талдау арқылы біз жанашырлықтың шынайы мәнін адамдар өмірінің моральдық жағдайының ерекше түрі ретінде аша аламыз, сонымен қатар қоғамның өмір сүру процесінде философиялық әмбебаптық ретінде жанашырлық категориясының генезисі мен қызметін түсінуге тырысамыз. Сонымен қатар, философиялық зерттеу пәні ретінде қоғамның материалдық және рухани өмірінің даму барысы осы категория аясында қарастырылады. Әлеуметтік және биологиялық диалектиканы қарастыратын әлеуметтік өмірді диалектикалық-материалистік түсіндірудің орындылығына күмән келтірместен, жанашырлықты жан-жақты қарастыру жанашырлықтың арнайы әлеуметтік-философиялық категорияның белгілерін алады деген қорытындыға әкеледі, осылайша, біздің ойымызша, оның қоғамдағы қызметі адам өмірінің ерекше формасы ретінде қарастырылады. Бұл ұстаным әлеуметтік шындық бір жағынан қауымдастық, қоғам ретінде ғана емес, екінші жағынан адам, индивид, жеке тұлға ретінде ғана емес, тек ажырамас бірлікте, екеуінің күресінде ғана өрбиді деген сенімнен шығады. Адам өмірінде негізі қаланған және жасампаздықпен жасалған әлеуметтік шындықтың мәні мен болмысы бір мезгілде және бір-бірінен ажырамас түрде жүзеге асады, мұнда материал мен идеалдың өзара ауысуы орын алады. Осыған сүйене отырып,

қазіргі философия ғылым ретінде адамның жалпы қоғамдық дамуының өткені, бүгінгі және болашағының делдал күші қызметін атқарады деп айта аламыз. Мұндай көзқарас шын мәнінде ғылыми білім мен практикалық әрекетті, парасаттылық пен адамгершілік принциптерін, объективті білім әлемі мен құндылықтар әлемін біріктіреді.

Кез-келген жалпы моральдық талаптың пайда болуы мен жұмыс істеуін тек ретроспективада, белгілі бір уақыт өткеннен кейін, яғни "өткенде", жан-жақты әлеуметтік байланыстар мен қатынастарды кейінгі теориялық талдау процесінде қарастыруға болады. Тек осы жағдайда белгілі бір моральдық норманың, белгілі бір моральдық талаптың практикалық маңыздылығын бағалауға болады. Тек осы жағдайда ғана белгілі бір моральдық норманың, белгілі бір моральдық талаптың практикалық мәнін бағалауға болады. Дегенмен, нақты тарихи терминдермен айтқанда, «қазіргі күнді» орналастыру кезінде біз өмірдегі осы немесе басқа ұстанымның, моральдың осы немесе басқа түрі «болашақта» қаншалықты дұрыс болатынын нақты айта алмаймыз. Тәжірибеде, шексіз қайталау кезінде қажеттілік көрінеді. Бұл қоғамда адамгершілікті жүзеге асырудың мәні - оның функциялары қоғамға қажет және пайдалы, бірақ әлеуметтік-тарихи жалпылау мен теориялық абстракциялаудың жоғары деңгейінде ғана танылады. Жанашырлық аксиологиялық императив ретінде әлеуметтік өмірде оқшауланып, бекіту қиын, бірақ онсыз адамзат қоғамының болашақ өмірін елестету мүмкін емес жалпы адамзаттық құндылық ретінде танылды және танылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дробницкий О. Г. Моральная философия: Избр. труды/ Сост. Р. Г. Апресян. М.: Гардарики, 2002
2. Шердаков В. Н. Этика: Энциклопедический словарь / Под ред. Р. Г. Апресяна и А. А. Гусейнова. М.: Гардарики, 2001
3. Schwartz S. H., Clausen G. Responsibility, norms, and helping in an emergency // Journal of Personality and Social Psychol. 1970. P. 16.

УДК 516.65.54. (754)

ТЕРНИСТЫЙ ПУТЬ А.Н.БУКЕЙХАНА

Қосанбаев Қ., Тултабаев З.Ч., Жуматаева Ж.А.
Университет «Мирас», Қазақстан, г.Шымкент

Түйін: Авторлардың бұл ұжымдық басылымында Түркістанның ірі қоғам және саяси қайраткері, «Алаш» ұлттық-демократиялық партиясының негізін қалаушы Ә.Н.Бөкейханның ғылыми мұрасы сараланды. Оның өмір жолы қиын да қиын болып шықты. Ә.Н.Бөкейхан саналы ғұмырында халқының ұлттық мүддесін, мұң-мұқтажын, тілегін қорғады. Ә.Н.Бөкейхан – қазақтың ұлттық тарихының жұлдызы, оның есімі халқымыздың жадынан өшпеген.

Summary: This collective publication of the authors analyzed the scientific heritage of the largest public and political figure of Turkestan, the founder of the national democratic party "Alash" A.N. Bukeikhan. His life path turned out to be difficult and difficult. Throughout his

conscious life, A.N. Bukeikhan defended the national interests, needs and aspirations of his people. A.N. Bukeikhan is the star of Kazakh national history, his name has not been erased from the memory of our people.

Сегодняшний во многом сложный и противоречивый этап общественно-экономического и политического развития Казахстана как суверенного государства остро ставит вопрос правдивого и объективного исследования истории Казахстана советского периода, представляющего перед нами в большинстве случаев в неполном, искаженном виде. На современном этапе времени на наш взгляд пристальный интерес у представителей научной общественности представляют оценки роли, места и вклада в развитии всех гуманитарных отраслей знаний ряда выдающихся общественно-политических деятелей Туркестана, оказавшиеся жертвами Советской тоталитарной системы в конце 1930-х годов XX столетия.

Мы считаем, что на каждом историческом этапе времени на историческую арену для выполнения патриотической миссии во благо народа и Отчизны выходили яркие представители казахской национальной интеллектуальной элиты, которые, безусловно, оставили неизгладимый след в мировой истории.

Как справедливо отмечает З.Дукенбаева: «XX век является периодом социальных потрясений. В этот период на историческую арену вышли немало видных сынов и дочерей славного Востока, такие как: «Шакарим и Магжан, Сакен Сейфуллин, Бейимбет Майлин, М.Тынышпаев и многие другие. Эти гиганты науки, посвятили свою жизнь возвышению общественного прогресса своего народа. К ним можно отнести крупнейшего общественно-политического деятеля Туркестана, А.Н.Букейхана, чье имя было предано забвению в годы укрепления Советской тоталитарной системы» [1, с.184].

На наш взгляд, оценки З.Дукенбаевой вполне правдивы, объективны и обоснованы с научной точки зрения, ибо А.Н.Букейхан является величиной крупного масштаба, к сожалению, в условиях господства жесткой командно-бюрократической системы, основные этапы жизненного пути А.Н.Букейхана практически не изучались в углубленном направлении. В восприятии партийных идеологов представители казахской национальной элиты, представлялись в образе «политических неблагонадежных», которых необходимо было в кратчайшие сроки устранить и вычеркнуть из памяти казахского народа. И только в условиях суверенного развития историческая справедливость восторжествовала, и благородные потомки смогли по достоинству оценить роль и вклад А.Н.Букейхана в развитие основ ряда научных знаний.

Как отмечает академик НАН РК Асылбеков М.Х.: «Поражает представителей научной общественности широта охвата научных интересов А.Н.Букейхана – история, этнология, фольклористика, лингвистика и т.д. [2, с.185].

В данной коллективной публикации авторы попытались дать анализ богатейшему научному наследию известного общественно-политического деятеля Туркестана А.Н.Букейхана.

Как отмечает академик НАН РК Асылбеков М.Х.: «Научные интересы А.Н.Букейхана весьма широки, он является крупнейшим энциклопедистом – гуманистом широкого профиля. Являясь действительным членом Западно-Сибирского отдела Императорского Русского Географического общества (ИРГО), он провел значительную работу по изучению и систематизации истории Туркестанского края. По материалам экспедиций он подготовил и выпустил в свет свой труд, вышедший под заглавием «Исторические судьбы Киргизского края и культурные его успехи», который вошел в сборник «Россия. Полное географическое описание нашего Отечества». В этой совместной работе отражены наиболее важные и неизученные проблемы истории и этнографии казахского народа» [3, с.116].

В ней автор пишет: «На стадии перехода от бронзового века к железному на территории современного Казахстана проживал загадочный народ, который жил в городе, где было развито промышленность, торговля, искусство. Этот народ имел свою письменность и язык, благодаря им этот народ выработал свои навыки и возможности» [4, с.139].

Таким образом, А.Н. Букейхан опираясь на материалы археологических раскопок, приходит к закономерному выводу о том, что на территории Туркестанского края некогда проживало могущественное племя с очень развитой культурой, имевший свою письменность и язык и литературу.

В данной статье автор отмечает период возвышения казахского ханства. По его свидетельству: «Касым хан, объединив весь киргизский народ, создал сильное централизованное государство. Он стал популярным в среде народа благодаря выработанной миролюбивой политике. Он неоднократно заявлял, что казахи должны всегда думать о мире и благополучие, любое противостояние с соседними государствами приводит к неисчислимым потерям и лишениям» [5, с.145].

Таким образом, мы солидарны с точкой зрения хана Касыма, и считаем, что благодаря выработанной взвешенной политике хана Касыма в казахских степях воцарилось мир и спокойствие.

В научном наследии А.Н. Букейхана важное место занимают вопросы изучения казахского скотоводческого хозяйства.

В своей научной публикации А.Н.Букейхан описывает породу, повадки, характер, выносливость и неприхотливость к пище казахских овец. По его данным: «Киргизская овца, приспособленная к кочевому образу жизни, является самым необходимым животным в киргизском хозяйстве. Она с большим мужеством переносит холод, стужу и жару, и дает неплохой приплод» [6, с.131-132].

Таким образом, вывод А.Н.Букейхана абсолютно верно и соответствует исторической действительности того времени.

Как отмечает академик НАН РК Асылбеков М.Х.: «Весьма значительное место в научном творчестве А.Н.Букейхана занимают вопросы изучения культурно-бытовых особенностей казахского народа, его менталитета и психологии. Автор пишет: «Обширная казахская степь помогала нашим мудрым и великим предкам, сохранить в целостном виде характер, психологию и менталитет народа. Благодаря выработанным уникальным ценностям, казахи смогли сохранить свои замечательные обычаи, обряды, ритуалы, образ жизни» [7, с.133].

На наш взгляд, оценки автора весьма правдоподобны, объективны и соответствуют реалиям того времени.

Весьма глубокий и познавательный интерес у представителей научной общественности вызывает его труд «Казахи Адаевского уезда», где автор освещает наиболее ключевые аспекты казахской этнографии. В ней автор смог на наш взгляд, удачно раскрыть этническое своеобразие, менталитет, характер, особенности традиционного уклада жизни, быта и культуры казахов Младшего жуза. Как пишет автор: «У адаевцев, крупнорогатый скот, то есть верблюды и овцы в аул вовсе не пригоняются, а ночуют прямо в степи, а лошади приходят к водопою только в случае испытания ими жажды, а затем вновь удаляются на пастбище. В других регионах, лошади, никогда не покидают казахские аулы, где они чувствуют себя в безопасности» [8, с.135].

Таким образом, в заключение статьи хотелось бы особо отметить научные ценностные ориентации публикаций А.Н.Букейхана, его глубокую эрудицию, креативное мышление и подходы при анализе тех или иных аспектов истории и этнографии казахского народа. Мы не можем утверждать, что его богатейшее историко-культурное наследие изучено до конца, нет, напротив оно должно исследоваться в более широком формате и ракурсе. Мы глубоко убеждены в том, что будущее молодое поколение, которым не чужда история своего народа внесут свою лепту в раскрытии политического портрета и научной деятельности А.Н.Букейхана.

Список использованной литературы:

1. З.Дукенбаева Великий реформатор XX века А.Н.Букейхан // Высшая школа Казахстана № 2. Алматы, 2005. С. 184.
2. Там же. С. 185.
3. М.Х.Асылбеков, Э.Т.Сеитов А.Н.Букейхан – общественно-политический деятель и ученый. Алматы, 2003. С. 116.
4. А.Н.Букейхан, А.Н.Сидельников, С.Д.Чадов Исторические судьбы киргизского края и культурные его успехи. // В сборнике Россия. Полное географическое описание нашего Отечества. Том 18. Киргизский край. Под ред. П.П.Семенова и академика В.И.Ламанского. СПб, 1903. С. 139.
5. Там же. С. 145.
6. М.Х.Асылбеков, Э.Т.Сеитов А.Н.Букейхан – общественно-политический деятель и ученый. Алматы, 2003. С. 131-132.
7. Там же. С. 133.
8. Там же. С. 135.

ҚҰҚЫҚҚА ҚАЙШЫ МАҚСАТТАРДЫ КӨЗДЕЙТІН ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСТАРДЫ ОРНАЛАСТЫРУМЕН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ

Мейркулова Г.Д., Гасанов А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматриваются многие из наиболее важных аспектов, которые необходимо определить с характеристиками компьютерного преступления: субъект преступных посягательств данных, методы совершения компьютерных преступлений и их классификация, а также способы имеем дело с этой категорией преступлений.

Summary: This article discusses , examines many of the most important aspects that need to identify with the characteristics of computer crime: the subject of criminal infringements of data , methods of committing computer crimes and their classification , as well as ways of dealing with this category of crimes, etc. This article is am jut international technical crimes in Kazakhstan and the ways and suggestions how to reduce it from criminal technical crimes.

Мақалада жалпы қазіргі жаһандану кезінде көптеген мемлекеттер компьютерлік құқықбұзушылыққа қатысты үлкен проблемалар туындап отыр, яғни ол дегеніміз мемлекеттің орналасу жері географиялық жағдайы, осы құқықбұзушылықпен күресудегі өзекті мәселелердің бірі. Сонымен қатар құқық қорғау органдарының ақпараттық саладағы қылмыстылықпен күресу үшін көптеген күш-жігерді, білімді талап етеді.

Бүгінгі таңдағы ең бір өзекті мәселенің бірі, яғни құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды жөніндегі құқықбұзушылықтың дүниежүзілік деңгейде компьютерлік ақпараттар арқылы әрекет етуіне олардың компьютерлік ақпараттарға қатысты кәсіби деңгейде алдын алу шараларын жүргізуші құқық қорғау органдарының дайындық деңгейімен іс тәжірибесінің мардымсыздығы, ішкі істер қызметкерлерінің жұмыс нәтижесіне қиыншылықтар туғызып отыр[1].

Жобаны әзірлеу яғни, бойынша компьютерлік құқықбұзушылықтың алдын алуда, қылмыстық құқықта, жедел іздестіру барысында, құқықтық актілерге негіздей отырып және заңдарды әрі қарай жетілдіруде қолданылуы мүмкіндік береді яғни, мемлекеттегі құқықтық саясатында көзделген, қылмыстық құқық және қылмыстық атқару құқығы, криминологияға қатысты мәселелерді дамытуға бір қатар өз үлесін қосуы мүмкін [2].

Мақаланың өзектілігі аталмыш проблемаға қатысты құқық қорғау органдарының қызметкерлері емес арнайы жасақталған «арнайы қызмет» қызметкерлері банктің қауіпсіздік қызметінің қызметкерлері, информатика саласындағы сарапшы мамандар ғылыми-зерттеу, жоғары оқу орталықтарының өкпдері ғалымдарды ойландырып отырған жағдайы бар.

Соңғы кезде халықаралық деңгейде жүзеге асырып отырған компьютерлік құқықбұзушылықтардың орны алып отырған фактілер оның ішінде компьютерлік алаяқтылық, қаржы жылыстату операциялары, компьютерлік вирустарды тарату, компьютерлік бағдарламаларға заңсыз еніп ақпараттарды

алып қою, «хакерлердің» шабул жасауы халықаралық ақпараттарды жүйеден заңсыз алу, тарату, ұрлау, иемденіп кету сияқты т.б. әрекеттерді жасау [2].

Аталмыш проблемаға қатысты халықаралық процедураларды анықтап жүйелеп қою яғни, компьютерлік қылмыстарға қатысты бір-біріне құқықтық көмек көрсету және келешекте интерполдың ішінде қатысты үйлестіру орталықтарын құруды қарастыру.

Соңғы жылдарда ғылыми-зерттеу нәтижелері көрсетіп отырғандай халықаралық ынтымақтастықтың бір қатар өзгерістерді және толықтыруларды қажеттілігі туындағаны белгілі.

Ал қазіргі кезде іс-тәжірибеде ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде құқық қорғау органдары басқа мемлекетте жүзеге асырылған құқықбұзушылық әрекеттерін дәлелдеу ашу, халықаралық құқықтық-нормалармен қамтамасыз етуде, қылмыстық іс жүргізу функциясы жүзеге асырылады сондықтанда әлеуметтік-экономикалық және кримогендік жағдай ескеріледі [3].

Іс-тәжірибеде аталмыш құқықбұзушылықтың күрес жүргізу шарасын жүргізуде халықаралық ынтымақтастық көрсетіп отырғандай компьютерлік құқықбұзушылықтардың көп тарап қоғамды жайлап баратынын ол қоғамның барлық салаларында кездеседі.

Компьютерлік құқықбұзушылықтардың жүзеге асырылуының неше түрлі методтары пайда болып оны дәлелдеу тіптен мүмкіндік болмай қиындық туғызып отыр.

Мақаладағы қарастырылып отырған ақпараттық қару, желіге ену, бағдарламалық қамтамасыз етуді бұзу мен қатар компьютерлік құқықбұзушылықпен күресу жөніндегі мақсатта негізгі міндеттің бірі ол жоғары білікті мамандарды әзірлеу арқылы тұтас оқу жүйесін құру қажеттілігі туындап отыр.

Халықаралық ынтымақтастыққа келетін болсақ БҰҰ шеңберде ұдайы тұрақты компьютерлік қылмыстылыққа алдын алу шараларын өткізу мақсатта жиналып симпозиумдар өткізілетінін тұрады, оның мақсаты барабарлық (адекватты) халықаралық деңгейде керек [4].

Аталмыш құқықбұзушылықтың алдын алуда жаңа құқықбұзушылықтардың алдын алуда әмбебап стандартты нормаларды қолдана отырып компьютерлік жүйе мен тетекөмуникация құралдарын пайдалануда сенімді кепіл бере алатындай болуы керек [5].

Құқықтық саясатында көзделген, қылмыстық құқық және қылмыстық атқару құқығы, криминологияға қатысты мәселелерді дамытуға бір қатар өз үлесін қосуы мүмкін.

Мақала әзірлеу барысындағы нәтижелері бойынша компьютерлік құқықбұзушылықтың жедел іздестіру барысында, құқықтық актілерге негіздей отырып және заңдарды әрі қарай жетілдіруде қолданылуы мүмкіндік береді.

Адам және азаматтық конституциялық құқытары бостандықтары мен жеке тұлғаның құқықтары және бостандықтарын бекітудің негізгі тәсілдері қарастырылған [3].

«Ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» қарастырылған дегенмен де әлі де болса толықтыруды қажет

етеді [4].

Киберқылмыстылық немесе компьютерлік құқықбұзушылықтың қарастырылғандай Бүгінгі таңда компьютерлік ақпараттарды бірнеше кезекте тұратын ғаламтордағы ақпараттарға зәру, ақпараттарды күнделікті пайдаланатын өнім ретінде ал оны құру процесі яғни жинау сақтау құру өз кезегінде қару жарақ саласындағы жүйені озық ынталандыруды қажет ететін электрондық санағыш техникасы телекоммуникациямен байланыс жүйесін озық ынталандырады [6].

Сонымен қатар ғылыми техникалық құжаттар бағдарламаларды қамтамасыз ету оның әр түрлі нысандарын яғни оны әзірлеу табыстау жинақтау қатар әр түрлі ақпараттарды пайдалану жүйесінің көлемі жүзеге асырылуы.

Жалпы арнайы дербес компьютер жөнінде 1974 жылы ықшамды түрде шығарылған яғни ол салыстырмалы түрде айтқанда онша қыбат емес, мүмкіндігінше ықшамды ақпараттар жиынтығымен компьютерлік шегі жетілдіруі сәйкестенбеген ЕСТ өте күшті ақпараттық желісіндегі ағымдар шектелмегендіктен оларды бақылау жөнінде сұрақ туындады және ақпараттардың қажеттілігі сақталуы мен қатар сапасының қорғау мүмкіндігінің жоғарлығымен бақылау жөнінде қарастаралды.

Ал, оны алдын алу барысында қандай да шараларды жасаудың нәтижесі төмен болды. Ақпараттық желілер технологиясы жоғары дамыған мемлекеттерде ақпараттық желілерде санкциясыз араласы өте өзетті проблемаға айналған.

Сондықтан қауыпсіздік шарасын күшейту мақсатта оларды қорғауға құқықтық нормативтік актілерге жүгінді [7].

Мысалы қылмыстық кодексінде өзгерту мен толықтырулар енгізілген оның ішінде арнайы тарау қосылған «Автоматталған өңделген ақпараттық-деректер жүйесіне қолсұғушылық» яғни, деректер базасында әр түрлі алдау тәсілдермен жүйеге кіріп ақпараттарға қате өзгерістер енгізу немесе алу, жою сонымен қатар автоматталған өңделген деректердің жұмыс жасауына бөгет жасау немесе жұмыстың жасалуына кедергілер келтіріп тоқтауға немесе заңсыз автоматталған база деректерді бұзғаны үшін қылмыстық жауаптық пен жаза қарастыралған [8].

Мақаланың мақсаты Жалпы компьютерлік құқықбұзушылықтың алдын-алуда әр түрлі факторларда компьютерлік құқықбұзушылықтардың алдын алу нәтижелі болуы мүмкін.

- ақпараттық саладағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мемлекет, қоғамды азаматтардың мақсат мүделерін қамтамасыз етуде техникалық-ұйымдастыру мен құқықтық жүйенің нақтыланбауы;

- ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз етуде ұйымдастыру және техникалық базасымен құқықтық жағдайды бюджеттен қаржыландыру жұмысы шектелгендігі;

компьютерлік қылмыстардан туындайтын қауіп қатер яғни, экономикалық, саяси, заң деңгейінде мемлекеттік деңгейде ескеру;

- ақпараттық саладағы құқықбұзушылық жөнінде жүйелі бірегей тіркеудің болмауы;

- дүниежүзілік деңгейде ақпараттандыру хабар, ақпараттық қауіпсіздіктің алдын алуы шаралар жүйесі жетілмеуі;

- компьютер құқықбұзушылықтың алдын алу нәтиже шығаруға немесе бақылауға базалық бағыттарына нәтижелі болмауы. Мемлекеттегі компьютерлік қылмыстылықтар жөнінде қабылданған компьютерлік қылмыстар мен күресу мақсатта әзірленген байланыс саласындағы әр түрлі жүйелердің қауіпсіздігін қорғау және жағдайды үздіксіз бақылап жүйенің бірегейлеп қалыптастыру керек;

- аса маңызды материалдық-техникалық базаны қамтамасыз етудегі сот жүйесі, құқық қорғау арнайы мемлекеттердің бірігіп өзара іс-қимылды күштерін біріктеу мақсатта үйлестіру;

- компьютерлік қылмыстармен күрес жүргізуде құқық қорғау органдарының шет ел мемлекеттермен нәтижелі күрес жүргізу үшін өзара іс-қимылдарды ұйымдастыру;

- ақпараттық байланыс жүйедегі қауіпсіздігін қорғау мақсатта іс-тәжірибеде қоғамдық жеке мекеме, құрылым (фондтар, ассоциациялар, фирмалар, қауіпсіздік қызметі, банк және коммерциялық құрылымдар) аталмыш мекемелер компьютерлік құқықбұзушылық немесе ақпарат саласындағы қауіпсіздікті сақтау мақсаты іс-шаралардың үйлестіру, аталмыш жүйені құруда маман-кадрлардың аса жоғары білікті маман болуы тиіс.

Мақаланың негізі, Компьютерлік қылмыстар - бұл техникалық саладағы прогресстегі компьютерлік техниканың ең жоғарғы деңгейге жетілуімен сипатталатын әрекеттер аталмыш жағдайға сәйкес онымен күрес жүргізу тәсілдеріде, методикасыда жүйелі болуы тиіс және басқада әлеуметтік аспектілерде ескеруіміз тиіс.

Сонымен компьютерлік қылмыстың келесідей анықтама беруге тырысайық қоғамға қауіпті электрондық-ақпарат нақты объектісі, объективтік жағының факультативті белгілеріне кейбір жағдайда міндетті белгісі ол қылмыстың заты яғни ол құралы компьютер болуы да мүмкін немесе электронды-ақпараттар немесе компьютерлік желілерден алынған қандайда ақпараттық деректер болып табылады.

Мақаладағы ғылыми жаңалығына келетін болсақ, Ақпараттық инфрокұрылыстың шеңберінің кеңдігінен халықаралық деңгейде сыбайласу арқылы дүниежүзінің түкпір-түкпірінен яғни кез келген аймақ ауданынан бір бірімен еш кедергісіз байланысты, ақпараттар алу, қаражат заңсыз аудару, алу, құжаттар тіпті қандайда құпияны оның ішінде әскери құпия да болуы мүмкін т.б. ешқандай қиындықсыз алмасып отыра береді.

Компьютерлік технологияның бір жағы азаматтар үшін ығайлы жақсы болса, келесі жағы арқылы заңсыз әрекеттер жасап адамдардың тіптен мемлекетке зардап келіп отыр.

Қылмыстық жауаптылыққа тарту проблемасы сондықтанда компьютерлік құқықбұзушылықтың ашылуы оны тергеу, дәлелдеу, күшейту барлығын ескере отырып жазаны күшейту [9].

Компьютерлік жүйемен телекоммуникациялық құралдарды пайдалану сенімді кепіл бере алатындай болуы керек.

Компьютерлік әзірлеуде бірдей іс-әрекетті жүзеге асыруда жоспардың қажеттілігі бар оған:

Компьютерлік ақпараттар байланыс саласындағы құқықбұзушылықтың компьютерлік бағдарламалар жүйесіне ену, қылмыскер үшін оңай жолы ол еш жаза жауаптылықтан елемей өзінің іс-әрекетін жүзеге асыра береді.

Сонымен қатар компьютерлік қылмыстылықта яғни, қарама-қайшылықтың негізгісі жәбірленуші қандайда зардап шеккен жағдайда қылмыскерді ұстауға, оған арыз-шағым жазуға асықпайды, ал қылмыскер ұсталған жағдайда өзін құқық қорғау органдарынан жасырыну, іс-әрекеттен өзгеше өзін жарнамалап компьютердің жүйесіне бағдарламаларына аса қиындықсыз кіріп бұзуға мүмкіндігін көрсететіп оны жасырмайды.

Жалпы оның себептерінің бірі жәбірленуші өзінің афишировать етпейді, астыртын құпия болып ұалуға тырысады яғни, оның ақпараттық базасын рұқсатсыз кіріп бұзылғаны, ұрланғанын білдіртпеуге және құпия болып қалуды сұрайды себеп, клиенттердің жоғалтуын қорқу, егер ақпараттық базадағы құпияны ашықтан-ашық бұзып кіруге жол берген мекеменің қызметін пайдаланудалиенттер бас тартуы әбден мүмкін [10].

Ал қылмыскер қатаң жазасының өзі шартты түрде ғана қарастырылады, өзін компьютерлік жүйеге оп-оңай бұзып, пайдалана алатындығына байланысты криминалды ортада өзіне авторитет жинайды.

Аталмыш жағдайға байланысты өзекті мәселенің бірі яғни, компьютерлік қылмыстарды сараптау өткізу жөнінде әдістің жоқтығы, жоғары білімді маманның болмауы компьютерлік қылмыстылықтардың экспертиза-сараптамалардың қортындысы анық сауатты болмауына байланысты жоғары білікті мамандардың тапшылығы бар екенін жасырмауымыз керек.

Мақаладағы ұсынылған негізгі тұжырымдаына тоқталатын болсақ: Құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды жөніндегі құқықбұзушылықтың алдын алу мақсатта келесідей;

Ақпараттық технология саласындағы компьютер қылмыстылықпен күресу шараларының жан-жақты стратегиясын әзірленуде бірдей іс-әрекетті жүзегеасыруда жоспардың қажеттілігі бар оған:

- мемлекеттік емес іс-шаралар яғни, ол дегеніміз өндірістік-экономикалық жауаптылық қағидасын өндірудегі бағдарламалар, бастамшылдық қажеттілігі, техникалық және процедуралық нормалар кәсіби стандарттарды квалификациялау мен этникалық мінез-құлық кодексен орнату, мемлекеттік іс-шаралар мен халықаралық ынтымақтастық бағытындағы заң актілерін бірыңғайлау, халықаралық стандарттарды юстиция, құқық қорғау орган әрекеттерін үйлестіру.

- мемлекеттік іс-шара, яғни өкімет, ұлттық деңгейде компьютерлік қылмыстылыққа бағытталып ұлттық заңмен заңдарда, өндірістік-өнеркәсіпте компьютер арқылы құқық бұзушылықтың алдын алу шарасы;

- мемлекеттік аралық шаралар мен халықаралық ынтымақсатық бағытындағы заң актілерін бірыңғайлау, халықаралық стандарттарды юстиция құқық қорғау органдарының әрекеттерін үйлестіру яғни,

Ақпараттық технология саласындағы құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды орналастырудың алдын алуда нормаларын толықтыру яғни, компьютерлік бағдарламаларды жойып жіберіді сақтандыру мақсатта құқықтық заң аясында өзгертулер мен толықтырулар енгізу;

- Құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет – ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну қылмыстық құқық бұзушылықтардың анықтау барысында компьютерлік бағдарламаларға қатысы бар қызметкерлердің нақты өзінің қызметін атқару шеңберінде болуы тиіс, ал басқадай деректерді көру үшін олардың қызметтік категорияға бөлу қажеттілігі;

- Құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет – ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну қылмыстық құқық бұзушылықтармен күрес жүргізуде компьютерлік сипаттағы күрес жүргізу нәтиже шығару мақсатта бөліп қарастырудың яғни,

– құқық қорғау органдары мен шет елдердің құқық қорғау қызметімен ақпараттармен алмасу мемлекет аралық ынтымақтастықты күшейту;

– шет елдердің құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет – ресурстарды орналастыру үшін қызметтерін алдын алуда ұлттық заңдарды нормаларды толықтыру қажет;

Жоғарда аталған ұғымдар жалпы бір анықтама шеңберіне кіретін ақпараттық технологиялар адамның өміріндегі әр түрлі жақтарындағы ақпараттық процесстің жиынтығын жүзеге асыру тәсілдері мен басқаша айтқанда ақпарат қоғамдағы қарым – қатынас өнімі қазіргі кезде тауарлық сипатқа ие болып өз ерекшелігімен танылып сатып алу жағдайына дейін жетіп отыр [10].

Қортындылай келе, Қоғамдағы ақпараттық процесстің туындауы жаңа әлеуметтік қатынастарды туындатып жаңа ақпараттық деректер жүйесін қалыптастырып отыр, мысалы, қазірдың өзінде келісім шарттар алып сату басқа да мәмлелердің көлемі компьютерлік техника арқылы жүзеге асырылуы анықталды [11].

Бүгінгі таңда компьютерлік құқықбұзушылықтың дүниежүзілік деңгейде компьютерлік ақпараттар арқылы әрекет етуіне олардың компьютерлік ақпараттарда кәсіби деңгейде алдын алу шараларын жүргізуші құқық қорғау органдарының дайындық деңгейімен іс тәжірибесінің мол болуы, ішкі істер қызметкерлерінің жұмыс нәтижесін едәуір ықпалын тигізуі мүмкін, егер ішкі істер қызметкерлерін компьютерлік қылмыстылықты ашуда оларды қайта әзірлеген жағдайда ғана қол жеткізуі мүмкін.

Іс тәжірибесі мол жедел іздестіру қызметкерлердің әлсіздігі байқалады, кадрлық мәселесі аталмыш қылмыстылықты алдын алуда кәсіби мамандардың тапшылығы бар.

Сонымен қатар талдау жүргізу барысында келешекті болжауда компьютерлік құқықбұзушылықтың жалпы жағдайдың ситуацияның дамуына мамандардың алаңдаушылығын білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Заңы 11 қараша № 283 2000 жылғы (ұлтаралық киберқылмыстылық немесе компьютерлік қылмыстылық қылмысқа және оған қарсы күрес жөніндегі бірлескен іс-қимыл туралы шарт). - Алматы: ЮРИСТ, 2000. - 108 б.
2. «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Жолдауы. - Астана.: 2012 жыл 14 желтоқсан. Жолдауы //ҚР Президентінің ресми сайты www.akorda.kz . - 17 б.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995ж. (21.05.2020ж енгізілген өзгерістермен). – Астана.: - 109 б.
4. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі. (№ 226-V 3 шілде 2014ж. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі баптарымен, № 167-1 16 шілде 1997ж. Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің баптарына салыстырмалы кестемен) – Алматы: НОРМА-К. – 2014 – 240б.
5. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. -Алматы, Под ред. Борчашвили И.Ш., 2015, - 1015 с.
6. Панфилова Е.И.Компьютерные преступления. Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» / Науч. ред. Панфилова Е.И., Попов А.С. – СПб., 1998. – 45-79 с.
7. Біріккен Ұлттар Ұйымының киберқылмыстылық немесе компьютерлік қылмыстылық қылмысқа қарсы. Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, Алматы: 2008 ж., № 8-9, 32-күжат; -26 б.
8. Әділ сот ғылыми-құқықтық журнал. № 6/14 - Алматы, 2014. - 67 б
9. Крылов В.В. Информационные компьютерные преступления.– М.: Издательская группа ИНФРА-М—Норма, 1997. - 285 с.
10. Осипенко А.Л. Борьба с преступлениями в глобальных компьютерных сетях: Международный опыт: Монография. – М.: Норма, 2004. –19 с.
11. Беспалова Е. В. Компьютерные преступления: основные тенденции развития Е. В. Беспалова // Юрист. – 2006. № 10. - 17-21 с.

ОӘЖ 541.124

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИЗНАНИЯ СДЕЛКИ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОЙ КАК СПОСОБ ЗАЩИТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ

Молтаев А.Н. - магистрант, Озенбаева А.Т.- ғылыми жетекшісі
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін: Мақалада мәмілелерді жарамсыз деп тану, оның құқықтық салдары және шешу жолдары қарастырылады.

Summary: The article discusses the recognition of transactions as invalid, its legal consequences and solutions.

В соответствии с Гражданским кодексом (ст. 168) сделки признаются недействительными, осуществляются в случае установления ими нормативных правовых актов, требования, которые должны соблюдаться при заключении договоров, могут определяться законом или иным правовым актом. При этом отраслевая принадлежность правил сделки не имеет значения [1].

Законодательство определяет группу договоров, которые являются противоречащими нормативно-правовой базе. При умышленном совершении допускается признание сделок недействительными. Он может присутствовать

одновременно с какой-либо стороны или всеми участниками. Умышленные действия требуют осмысления субъектом противоправности. Его присутствие необходимо доказать. Поэтому, например, признание налоговыми органами сделки должно быть документально подтверждено как недействительная. Это правило, в частности, к контролируемым средствам.

Они зависят от нескольких факторов. Вся собственность, которую они приобрели (при создании намерения обеих сторон), является общим правилом договор, который подлежит взысканию в пользу государства. Если ситуация складывается только с одной стороной, то все полученное берется в другую организацию. Это свойство также, когда государство переводится. Если намерение касается только одной стороны, сделка возвращается с другой стороны, которая не знала о том, что все, что было получено, было нарушено законных требований [2].

Порядок и последствия признания операций недействительными зависят от их характера. Например, закон определяет категорию как предполагаемое соглашение. Их заключение не направлено на создание соответствующих правовых последствий. Несмотря на допущения, в форме договора, их мнения, а также установленные условия предусматривают конкретную реализацию. Существует категория фиктивных операций. У них также нет акцента на достижении соответствующих результатов. Кроме того, эти соглашения заключаются для того, чтобы скрыть другую волю сторон. Доказательством этого факта является причина, по которой операции признаны недействительными. В этом случае правила действительно означают, что контракты установлены для. Например, договор был исполнен для продажи, но на самом деле подарки были сделаны вручную. Правила купли-продажи в такой ситуации.

Такое имущество было приобретено всеми операциями, совершенными недееспособным субъектом. Это означает, что при заключении договора гражданин осознает важность своего поведения и не может осуществлять надзор за ними. Инвалидность установлена в суде. В таких случаях операции могут быть признаны недействительными, они предусматривают отсутствие результатов обеспечения. если условия соблюдены, то в натуре двусторонние правила. если возврат материала невозможен, то осуществляется их денежная компенсация. Свод законодательства и дополнительные положения. В частности, к повреждению лица, операции которого признаны недействительными, относится ущерб. Это применимо в тех случаях, когда дееспособное лицо было известно или недееспособным другой стороной. когда идентифицируются идентичные правила исключения. искаленная сделка, которая была совершена во благо, может быть признана действительной.

В некоторых случаях недействительность сделки происходит в тех случаях, когда они не могут быть проинформированы о своих действиях и создали человека, который был в состоянии держать свое государство под контролем. За этой недееспособностью не будет никаких юридических причин важности. Она зависит как от внешних условий (болезни, физических травм,

плача и т.д.), так и от самого предмета (например, отравления). В таких случаях, когда лицо не может понимать свои действия и руководить ими, факт регистрации сделки в соответствующем ему случае должен быть доказан. Этого доказательства недостаточно. Законодательство обеспечивает для проведения экспертизы по делам о признании недействительной сделки, совершенной недееспособной. проверка дисциплины осуществляется квалифицированными врачами [3].

Граждане, не достигшие 18 лет, до сих пор не считаются полностью операционными. Поэтому операции, проводимые лицами в возрасте 6-14 лет, являются недействительными. исключение предусмотрено ст. СС 28 (2 и 3). Заявление истца о признании недействительными сделок в таких случаях направляются родителям, приемным матерям / опекунам, либо другому участнику. В таких случаях, как двусторонняя реституция и нарушение правил взыскиваются в пользу несовершеннолетнего. наряду с этим совершенным действием в пользу несовершеннолетнего. В таких случаях по просьбе опекунов приемные родители могут быть признаны действительными.

Требование признания сделок недействительными может осуществляться законными представителями лиц в возрасте от 14 до 18 лет. Эти граждане также считаются несовершеннолетними, и поэтому имеют ограниченную дееспособность. они связаны с этой сделкой, которая может быть признана недействительной. если они совершены без согласия законных представителей, то это допускается при необходимости. Это правило не распространяется на несовершеннолетних, которые (например, женаты) имеют активную власть. как и в предыдущем случае, следствием недействительности является двусторонняя компенсация и компенсация за ущерб, причиненный несовершеннолетнему.

В некоторых случаях отношение субъекта к макиажу может быть искажено. Это должно быть и важно при заключении договора, вводящего в заблуждение. Искаженное рассмотрение может быть существенно связано с характером характеристик сделки или объекта, минимизируя возможность ее использования. Это не будет иметь существенной путаницы в отношении намерения заключить контракт. То, что Операция и она была совершена в неправильном состоянии, если правила о взаимности недействительны. Кроме того, пострадавшая сторона имеет право требовать возмещения ущерба. В этом случае пострадавшая сторона должна доказать, что существует ошибка по вине ответчика. В противном случае, если предмет иска является недействительным, ответчик понесет реальный ущерб к возмещению. Это правило также применяется в случае возникновения путаницы, не связанной с обстоятельствами истца [4].

Сделка может быть совершена при различных обстоятельствах. Они не всегда подходят. Например, сделка может иметь место под влиянием угроз, насилия, мошенничества, связанных со сложными обстоятельствами. В таких случаях мы говорим об учении. В этих случаях ответчик и истец используют место в невыгодных условиях сделка приносит его, можно сказать. Обман является умышленным вводом в заблуждение другой стороны, предоставляя

недостовверную, недостовверную информацию, упущение важных обстоятельств. Насилие может быть выражено в причинении потерпевшему или семье психических или физических страданий. Опасность-психологическое давление на предмет. эта сделка будет отражена в отчете о причинении вреда потерпевшему позже, если он не согласен.

Сам по себе он не выступает в качестве основания для признания недействительным. В этом случае мы должны соответствовать дополнительным требованиям. В частности, заключение сделки должно происходить с участием потерпевшего в критических ситуациях в крайне неблагоприятных условиях. Это также важно, чтобы субъект ответчика воспользовался сложной ситуацией. То есть он должен быть проинформирован о тяжелом состоянии истца, и он будет использовать его для получения прибыли.

При вышеуказанных основаниях ответчик возвращает все полученные в натуре, признанные недействительными. Если это невозможно, пострадавшая сторона денежные средства являются стоимостью имущества. в результате материальные активы также изымаются в пользу государства, подлежащего выплате компенсации потерпевшему. в случае неисполнения вещевое имущество его стоимость возмещается наличными деньгами и перечисляется в бюджет. жертва также может требовать возмещения реального ущерба [5].

Дефект - несоответствие стандартов - недействительность одного или нескольких компонентов сделки ведет. Судебные процедуры предназначены для устранения результатов, возникающих при заключении таких договоров. в случае отсутствия намерения с обеих сторон, они должны либо вернуть все, что было получено в сделке, либо заплатить соответствующую сумму денег. Он должен сказать, что подобная процедура предусмотрена законодательством разных стран. Например, существует ст. 215 ГК РФ "недействительная сделка". Он указывает основания, по которым соглашение между сторонами может быть отменено.

Список использованной литературы:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409-І (Особенная часть) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2022 г.)
2. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. -Вып. 40 / Под ред. А.Г.Диденко. -Алматы: Раритет, 2012. -344 с.
3. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика / Под ред. К.А. Мами, А.Г. Диденко. –Алматы: Раритет, Институт правовых исследований и анализа, 2014. –Вып. 43. -253 с.
4. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Үлгі: Жилищные споры / Под ред. К.А. Мами, М.Т. Алимбекова, А.Г. Диденко. –Алматы: Раритет, 2016. –Вып. 47. – 128 с.
5. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. Вып. 48: Үлгі: Аренда. Земельные споры / Под ред. К.А. Мами, Д.С. Амирова, А.Г. Диденко. -Алматы: Раритет, 2016. -224 с.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ТЕРГЕУ СУДЬЯСЫ ИНСТИТУТЫ: ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

Мырзалипов Б.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются состояние и тенденции развития института следственного судьи и различные точки зрения исследователей в этой области. Кроме того, проводится сравнительный анализ с зарубежным опытом существования данного института, анализируются возможные положительные и отрицательные последствия. Также были разработаны пути развития и совершенствования института предотвращения обвинительной предвзятости в ходе предварительного следствия.

Summary: The article examines the state and trends in the development of the institute of the investigating judge and various points of view of researchers in this field. In addition, a comparative analysis is carried out with the foreign experience of the existence of this institute, possible positive and negative consequences are analyzed. The ways of development and improvement of the institute of prevention of accusatory bias during the preliminary investigation were also developed.

Алдын-ала тергеудің заңдылығын қамтамасыз ету бойынша сот бақылауы институтын іске асырудың құқықтық негізі Қазақстан Республикасының Конституциясында енгізілген (13-бап 2-бөл; 16-бап 2-бөл.) және сол кездегі қолданыстағы қылмыстық-процессуалдық заңның нормаларымен алдын-ала тергеу органдарының және прокурордың іс-әрекеттеріне шағымдарды соттың шешу тәртібі анықталған (12-бап, 1-б, 105-111-бап).

Бұдан әрі ҚР Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы қылмыстық сот ісін жүргізуді жетілдірудің бірінші кезектегі бағыттарының бірі ретінде қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында сот бақылауын кезең-кезеңмен кеңейтуді анықтады. Мұндай қажеттілік – Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 1997 ж. (бұдан әрі – ҚПК) жетілмеуіне байланысты болды, оның ішінде жалпы юрисдикциялы соттың судьясының күдіктіні қамауға алуға санкция беріп, сол істі өзі қарауына жол берілмейтіндігі (150-бап, 1-б).

И.Ф.Демидованың пікірі бойынша тергеу судьясы жалпы юрисдикциялы соттардың жүйесінен толық ұйымдастырушылық және функционалдық түрде бөлініп, кез келген инстанциядағы сотта сот төрелігін жүзеге асыру жөніндегі өкілеттіліктен босатылуы тиіс [1].

Сонымен қатар, сот жүйесіндегі мамандандырылған тергеу судьясының орны және ол жүзеге асыратын функциялар туралы мәселе көтерілді. Бұл туралы бірнеше ғылыми көзқарастар айтылды.

В.М.Коганның пікірінше, тергеу судьясын енгізу қорғалу бойынша ақпаратты жинау және тексеру үшін прокурордың, тергеушінің және анықтау органдарының мүмкіндіктерін қазіргі уақыттағыдай екінші тарапқа жүгіну арқылы емес, тергеу судьясына жүгіну арқылы пайдалануға болады, оның

нұсқауы тараптар үшін міндетті болады [2]. Осыған ұқсас пікірді тергеу судьясы өз қызметінде тергеушінің және сотқа дейінгі іс жүргізуге жедел сот бақылауын жүзеге асыратын судьяның өкілеттіктерін қосатын кешенді субъект ретінде қараған А.В.Смирнов пен А.И. Макаркин ұстанды. Тергеу судьясы қылмыстық процеске жарыспалылық элементін және сот дәлелдемелерінің шынайылық элементін енгізеді, осылайша бірінші сатыдағы сотта тараптар арасындағы ықтимал қақтығыстардың көпшілігін болдырмайды [3]. Мұндай процессуалдық фигура бейтарап және алдын ала тергеу органдары мен прокурордың іс жүргізу қызметіне сот бақылауы функциясын жүзеге асыруға, сондай-ақ адвокатқа сотқа дейінгі іс жүргізуде дәлелдеу процесінде толыққанды қатысушы болуға көмектесуге қабілетті деп ойлайтын қазақстандық авторлар да осындай ұстанымды ұстанды [4].

Осылайша, аталған авторлар адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сотта қорғау, сондай-ақ сот төрелігін жүзеге асыру кезінде судьялардың тәуелсіздігі қағидаттарын іске асыру тұрғысынан тергеу судьясының процессуалды фигурасын қарауды ұсынды. Бұл тәсілді қазақстандық заң шығарушы жаңа Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексін дайындауда қабылдады, ол мәселенің теориялық мәнін ғылыми талдаумен қатар қылмыстық процеске арнайы тергеу судьяларын құру жолымен өткен ТМД елдерінің тәжірибесін ескерді. Мысалы, Молдова Республикасының Қылмыстық процесіне қылмыстық қудалау жөніндегі судья (Молдова Республикасы ҚПК 41 –б.), Эстонияда - алдын ала тергеу жөніндегі судья (Эстония Республикасы ҚПК 21-Б.) Эстония), Латвияда – «тергеу судьясы» (ҚПК-нің 210-бап Латвия), Грузияда – судья-магистрат» (Грузияның ҚПК-нің 20-бабы), Украинада – тергеу судьясы (Украина ҚПК-нің 3-бабының 1-бөлігінің 18-тармағы). Ресей Федерациясында тергеу судьясы институтының қажеттілігі туралы мәселе қаралу сатысында [5].

2014 жылғы ҚР ҚПК заңды күшіне енуіне байланысты Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізуде тергеу судьясының лауазымы заңды факт болып табылды. ҚР ҚПК-нің 54 б. 3 б сәйкес, тергеу судьясы – өкілеттіктеріне қылмыстық сот ісін жүргізуде адамдардың құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің сақталуына сот бақылауын жүзеге асыру жататын бірінші сатыдағы соттың судьясы. Тергеу судьясын (судьяларын) осы сот төрағасы судьялардың қатарынан тағайындайды. Тергеу судьясын ауыстыру қажет болған кезде ол қайта тағайындалуы мүмкін. Осылайша тергеу судьясының сот төрелігін жүзеге асыратын судьялардан ұйымдастырушылық дербестігіне қол жеткізілді және судьяның тәуелсіздігі принципі іске асырылды [6, 22-бап]. Бұл, бір жағынан, оған процессуалды емес әсер ету мүмкіндігін жоққа шығарады, оның ішінде өзі қабылдаған шешімдердің күшін жою немесе жоғары тұрған сатының орындалуы міндетті нұсқауларды тұжырымдау арқылы, өйткені оның шешімдеріне шағым берудің және наразылық келтірудің сот тәртібі көзделгендіктен, ал екінші сатыда ол қабылдаған шешімдердің заңдылығы мен негізділігін шын мәнінде уақтылы

және объективті сотқа дейінгі тергеу актілерін жедел сот бақылауы барысында бақылауды қамтамасыз етеді.

Тергеу судьясының өкілеттігі ҚР ҚПК 55 –бабымен, тергеу судьясының өкілеттігін жүзеге асырудың жалпы шарттары - ҚР ҚПК 56-бабымен реттелген. М.Ч.Когамовтың пікірінше, ҚР ҚПК-нің дербес бабына жағдай бөлу қажеттілігі алдын ала анықталған, ол тергеу судьясының өкілеттіктерін іске асырудың жалпы тәсілдерін реттейтін маңызды ережелерді қамтиды. Ережені енгізу тергеу судьясының іс жүргізу қызметі қылмыстық істі мәні бойынша шешетін сотқа жолданған басты сот талқылауының жалпы шарттарымен қамтылмауынан туындап отыр [6, 42-тарау]. Сондықтан тергеу сотының қажеттілігі үшін арнайы норманың пайда болуы әбден қисынды [7].

Біріншіден, сот бақылауын жүзеге асыру барысында туындайтын құқықтық қатынастарда сот тәуелсіз төреші ретінде шешетін тараптар арасында құқықтық дау жоқ [8]. Екіншіден, сот бақылауы тәртібімен қабылданған шешімдер сот үкімінің қаулысын қамтамасыз ете отырып, көмекші жүктемені көтереді [9]. Үшіншіден, сот бақылауының нәтижелері бойынша қабылдаған шешімдерде сот төрелігі актісі жоқ [10]. Тергеу судьясының қаулыларына шағымдану, наразылық келтіру ҚР ҚПК 107-бабымен реттелген.

Тергеу судьясы болашақта тағылған айыптың мән-жайын анықтау міндетімен байланысты емес, демек, өз бағалауларында шектелмеген, істің мән-жайын неғұрлым еркін ұғынуға, қаралатын материалдардың негізділігін тараптардың қатысуымен және айқас жауап алу мүмкіндігімен олардың жол берілуі мен дәйектілігі тұрғысынан неғұрлым негіздеп тексеруге мүмкіндік алады. Тергеу судьясына дәлелдемелерді сақтауға қою тараптарға (толық және уақтылы) жарыспалылық процесіндегі маңызды дәлелдемелерді жинау мен сотқа ұсыну құқығын қамтамасыз етеді және сол арқылы осы құқықты сот бақылауы құралдарымен қорғаудың қазіргі проблемасын жояды. Айғақтарды сақтауға қою басты сот талқылауында тергеу әрекеттері мен шешімдерін одан әрі даулау себептерінің өзін жояды [4]. Бұл мәселеде заң шығарушы адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың практикасын негізге ала отырып, әділ сот талқылауы алдын ала тергеудегі куәлардан жауап алу хаттамаларымен салыстырғанда, сотта берілген айғақтарға ерекше мән беруді талап етеді, өйткені соңғылары ең алдымен айыптау тарапының өз ұстанымын қолдау үшін ақпарат жинау процесін білдіреді [11].

Осылайша, заң шығарушы тергеу судьясының қызметінде сот арқылы алынған дәлелдемелерге басымдық бере отырып, тікелей және ауызша іске асыруды қамтамасыз етеді.

ҚР ҚПК 56-бабының 2-бөлігінің ережелеріне сәйкес, тергеу судьясы өз өкілеттіктерін жеке-дара және сот отырысын өткізбестен жүзеге асырады. Алайда тергеу судьясы сондай-ақ тиісті соттың қатысуымен сот отырысын өткізу туралы қаулы шығаруға құқылы, заңды және негізделген шешім қабылдау үшін маңызы бар мән-жайларды зерттеу талап етілетін жағдайларда, жеке және заңды тұлғалар мен прокурордың өтініші бойынша жүзеге асырылады.

Сот отырысын өткізу мынадай мәселелерді шешу кезінде міндетті: күзетпен ұстауды санкциялау; ұйқамаққа санкция беру; экстрадициялық қамауға алуды санкциялау; күзетпен ұстау, ұйқамаққа алу, экстрадициялық қамауға алу мерзімін ұзарту; кепілді қолдану; мүлікке тыйым салуды санкциялау; анықтаушының, анықтау органының, тергеушінің және прокурордың іс-әрекеттері (әрекетсіздігі) мен шешімдеріне шағымды қарау (жабық отырыста.); іс мәні бойынша шешілгенге дейін елеулі материалдық шығындарды талап ететін кез келген мәліметтерді, құжаттарды, заттарды талап ету және қылмыстық іске қосу; мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді қоспағанда, қылмыстық іс үшін маңызы бар кез келген мәліметтерді, құжаттарды, заттарды талап ету және қылмыстық іске қосу, сондай-ақ сұрау салуды орындаудан бас тартқан не ол бойынша үш тәулік ішінде шешім қабылдамаған жағдайларда (адвокаттың дәлелді өтініші бойынша).

Сот отырысын өткізу міндетті болған жағдайда, сот отырысының уақыты мен орны туралы қорғау тарабы мен прокурорға алдын ала хабарланады. Тергеу судьясының өкімімен сот отырысы бейнебайланыс режимінде өткізілуі мүмкін. Бұл кезде сот отырысының хаттамасы жүргізіледі.

Тергеу судьясы ҚР ҚПК сәйкес, істі мәні бойынша шешу кезінде сот қарауының мәні болуы мүмкін мәселелерді алдын ала шеше алмайды, тергеуге жіберу және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы нұсқау беруі, сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын адамдардың және қадағалаушы прокурордың, сондай-ақ істі мәні бойынша қарайтын соттың орнына іс-әрекеттер жасауы және шешімдер қабылдауы [12, 56-б.4-б.]. Сонымен, тергеу судьясы кез келген инстанциядағы соттарда сот төрелігін жүзеге асыруға одан әрі қатысудан алынып тасталған, өйткені айыптылық туралы мәселенің ішкі алдын алу проблемасына байланысты емес және сотқа дейінгі тергеу барысында туындайтын мәселелерді шешу кезінде объективті төреші бола алады.

Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сотта қорғау қағидатын іске асыру шеңберінде күдіктінің оған азаптау және басқа да заңсыз іс-әрекеттер қолдану немесе онда күш қолдану іздері бар екендігі туралы мәлімдеген кезде тергеу судьясы қадағалаушы прокурорға аталған фактілерді дереу тексеруді жүзеге асыруды тапсыруға міндетті. Адамның құқықтары мен бостандықтарын, ұйымдардың заңмен қорғалатын мүдделерін заңсыз шектеу немесе өзге де бұзу фактілері анықталған жағдайда тергеу судьясы заңды бұзуға жол берген адамдардың жауапкершілігі туралы мәселені шешу үшін жеке қаулы шығарады [2, 5, 6-б.]. Тергеу судьясының мұндай фактілерді анықтауы прокурордың өзіне жүктелген функцияларды тиісінше орындамағандығын өзі куәландырады және осыған байланысты жеке қаулы шығару қылмыстық процесті кезеңдік құрудың негізгі ережесіне сәйкес келеді: кейінгі кезеңде анықталған кез келген заңда көзделген рәсімдерді бұзу олардың күшін жоюға немесе құқықтық қалпына келтіру актісін шығаруға әкеп соғады.

Жоғарыда айтылғандар келесі қорытындыларға келуге мүмкіндік береді.

1. Қазақстан Республикасының сот ісін жүргізуінде тергеу судьясы фигурасын енгізумен қылмыстық іс жүргізу қызметінің жаңа дербес және

тәуелсіз субъектісінің сот төрелігін жүзеге асыратын өзге органдардан ұйымдастырушылық дербестігі қамтамасыз етіледі, өйткені оның өкілеттіктері тергеу сипаты емес, тек сот (юрисдикциялық) болып табылады. Сондықтан, қылмыстық іс жүргізу құқығының даму перспективалары туралы айта келе, Қазақстан Республикасының 2014 жылғы қолданыстағы ҚПК негізінен қылмыстық әділет жүйесін қазіргі демократиялық, құқықтық мемлекеттің сипаттамаларына сәйкес келтіргенін атап өту қажет.

2. Тергеу судьясы сотқа дейінгі тергеу барысында туындайтын мәселелерді шешу кезінде объективті, тәуелсіз төреші ретінде қаралуы мүмкін, өйткені кез келген инстанциядағы соттарда сот төрелігін іске асыруға одан әрі қатысудан шеттетілген.

3. Қазақстанда тергеу судьясын енгізу сот бақылауы саласын кезең-кезеңмен кеңейту шеңберінде қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында жеке адамның құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету жөніндегі проблемалық жағдайларды шешу кезінде тәуелсіз сот билігінің беделін арттыруға бағытталған болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Демидов И.Ф. Судебная реформа и новые проблемы науки уголовного процесса // Вопросы укрепления законности в уголовном судопроизводстве в свете правовой реформы: матер.конф. М., 1995.
2. Коган В.М. Почему бы не быть следственному судье? // Советская юстиция. 1988. № 7.
3. Толесбай С. Следственный судья – дополнительная гарантия справедливого правосудия. URL: <http://www.newregion.kz/?Action=ReadDNew&N1516> (дата обращения: 14.01.2017).
4. Хан А.Л, Тяжина А.Ж. О некоторых проблемах депонирования показаний потерпевшего и свидетеля в уголовном процессе Республики Казахстан // Актуальные вопросы современной науки: матер. Межд. науч. практ. конф. Караганда, 2016.
5. Рыжих А.Н. Полномочия суда на досудебных стадиях уголовного процесса: дис. ...канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2008.
6. Луценко П.А. Судебный контроль в досудебных стадиях уголовного процесса Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2014.
7. Когамов М.Ч. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части (извлечения). Алматы, 2015.
8. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса. СПб., 2000.
9. Рябцева Е.В. Судебная деятельность в уголовном процессе России: учеб. пособ. Ростов н/Д., 2006.
10. Азаров В.А, Таричко И.Ю. Функция судебного контроля в истории, теории и практике уголовного процесса России. Омск, 2004.
11. Никонов М.А. Условия справедливого судебного разбирательства как критерии оценки доказательственных материалов на предмет их допустимости: уголовно-процессуальный аспект // Российский ежегодник Европейской Конвенции по правам человека. М., 2015. № 1.
12. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (по сост. на 10.02.2017). URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата обращения: 15.02.2017).

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ӨЗГЕРІСТЕР АЛЫП КЕЛГЕН ӘЛЕУМЕТТІК РЕФОРМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ

Султанова В.И., Құлшарова Х.Қ., Рамазанова Л.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются принятые реформы и их результаты в системе образования Казахстана с первых лет обретения независимости до наших дней. Цель современной системы образования-подготовка конкурентоспособных специалистов. Чтобы войти в число развитых стран, прежде всего необходимо поставить на первое место сферу образования. Также в статье рассматриваются изменения в сфере образования, произошедшие за последние годы.

Summary: The article discusses the adopted reforms and their results in the education system of Kazakhstan from the first years of independence to the present day. The purpose of the modern education system is to train competitive specialists. In order to become one of the developed countries, first of all it is necessary to put education in the first place. The article also discusses the changes in the field of education that have occurred in recent years.

Қазақстанның 30 жыл бұрын тәуелсіздік алуы ғалымдардың біздің тарихымызды зерттеуге, дамуды жүйелендіру мен кезеңдестіруге, тарихи фактілерді, процестер мен оқиғаларды жаңа бағалауға деген қызығушылығының күшеюіне ықпал етті. Қоғамның жаһандану процестері және ғылым әдіснамасы дамуының жаңа кезеңі білім беру тарихын құрудың жабық тәсілінен білім беруді зерттеудің әр түрлі ғылымдарымен байытылған ашық саласына және оны толық көрсетудің әртүрлі әдістері мен құралдарына өзгерістер әкелді.

Қазақстанда жоғары білім берудің дамуы бір ғасырға жуық уақытты құрайды. Біз революцияға дейінгі уақытта Қазақстан аумағында университетті ұйымдастырудың алғышарттары болған деп есептейміз, алайда Ресей империясының білім беру саясатына, жалпы Ресейдің білім беру жүйесінің дамуының артта қалуына, Қазақстанның әлсіз экономикалық дамуына, оның бытыраңқы әкімшілік-аумақтық бөлінуіне байланысты жоғары оқу орындарының пайда болуы жүзеге асырылмады. Бірінші жоғары оқу орны 1928 жылы құрылған Қазақ педагогикалық институты болды, Кеңестік Жоғары білім беруді дамыту кезеңі жоғары кәсіптік білім беруді ұйымдастырудың қарқынды динамикасымен, негізінен институттармен сипатталды. Университет секторы 1980-ші жылдары тек 2 жоғары оқу орнынан тұрды (Қазақ мемлекеттік университеті және Қарағанды мемлекеттік университеті). КСРО ыдыраған кезде Қазақстандағы жоғары оқу орындарының жалпы саны 55 жоғары оқу орнын құрады [1].

Жоғары білім беруді дамытудың жаңа тарихи кезеңі Қазақстанның Тәуелсіздігін алумен басталды. Қазақстан өзінің ерекше және танымал тұлғасы бар ұлттық білім беру жүйесін құрды.

Жоғары білім реформаларының негізгі нәтижелері белгілі. Университеттер саны кеңейді. Мемлекетпен қатар жоғары білім берудің жеке

секторы пайда болды. Бес жылдық жоғары білім беруден біз бакалавр – магистр – PhD докторын дайындауға көштік. Кредиттік оқыту жүйесі енгізілді. Академиялық ұтқырлық пайда болды. Студенттер белсенді түрде шетелге шығады. Қазақстанға шетелдік профессорлар шақырылады. 2010 жылы Қазақстан Болон декларациясына қосылды, яғни Еуропалық білім беру кеңістігіне қосылу туралы мәлімдеді. Елбасы Н.А. Назарбаев зияткерлік ұлтты қалыптастыру идеясын ұсынды. Ол индустриялық-инновациялық экономика құрудың әлеуметтік, басқаша айтқанда, адами жағын көрсетеді.

Жүргізілген реформаларға толығырақ тоқталайық. КСРО-ның ыдырауы және Қазақстанның тәуелсіздігін алу қиын экономикалық кезеңде өтті. Мемлекеттіліктің қалыптасуы ұлттық білім және ғылым жүйесін құруды қажет етті. Нарықтық экономикаға көшу, шаруашылық жүргізудің жоспарлы жүйесінен кету жоғары оқу орындарын құруға қойылған шектеулерді іс жүзінде алып тастады. 90-жылдардың басында жоғары оқу орындарының, соның ішінде университеттердің пайда болуының қарқынды өсуі байқалды.

90-жылдардың ортасында Қазақстанда ірілендіру, өңірлік жоғары оқу орындарын біріктіру және оларды университеттер мәртебесіне көшіру жүріп жатты. Осылайша, Қазақстанның әрбір облыс орталығында Мемлекеттік университет құрылды.

XX ғасырдың 90-шы жылдарының басынан бастап жекеменшік жоғары оқу орындарының секторы пайда болды. Қазақстанның ең танымал жеке жоғары оқу орындары – «Қайнар» және «Тұран» университеттері. Жоғары білім берудің жаңа ерекшелігі – құрылымның едәуір кеңеюі, әртараптандыру-жоғары оқу орындары түрлерінің әртүрлілігі, қаржыландыру көздері және т.б., білім беру қызметтері нарығына көшу.

Қазақстанда Тәуелсіздік кезеңінде білім туралы заңдардың үш буыны қабылданды: 1992 жылы – «Білім туралы» ҚР Заңы және 1993 жылы – «Жоғары білім туралы» ҚР Заңы; заңның екінші буыны – 1999 жылы – екі заңның орнын басқан «Білім туралы» ҚР Заңы және 2007 жылы – «Білім туралы» ҚР жаңа Заңы. Шартты түрде мынадай кезеңдер байқалады: Қазақстанның ұлттық білім беру жүйесін құру; интеграциялық процестерге дайындалу үшін білім беру жүйесін реформалау; Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіне кіруінің интенсификациясы.

2011 жылғы 24 қазанда «Білім туралы» Заңға жүйенің одан әрі серпінді реформаларына сәйкес келетін өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Атап айтқанда, «ерекше мәртебесі бар университет», «зерттеу университеті» ұғымдары енгізілді. Білім беру бағдарламаларын әзірлеу үшін ерекше мәртебесі бар жоғары оқу орындарының автономиясын кеңейту жоспарланды [2].

Айта кетейік, барлық реформалар ұлттық саясат пен білім беруді дамытудың әлемдік үрдістерінің күшеюі, сондай-ақ қоғамның индустриялық-инновациялық дамуымен анықталған мемлекетіміздің даму бағыттары аясында жүзеге асырылуда.

2010 жылдан бастап Қазақстанның әлемдік білім беру кеңістігіндегі ұстанымын нығайтуға бағытталған жоғары білім беру жүйесін дамытудың жаңа стратегиялық кезеңі басталды.

Білім беруді дамытудың 2020 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламаның мақсаты – білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, экономиканың тұрақты өсуі үшін сапалы білімге қолжетімділікті қамтамасыз ету жолымен адами капиталды дамыту. Назарбаев Университеті – әлемдік деңгейдегі жаңа университет құрылды. Қазақстандық жоғары оқу орындары университеттердің әлемдік рейтингіне енді. 2011 жылы Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті QS әлемдік рейтингінде әлемнің 700 университеті арасында 402-ші орынға ие болды [1].

ҚР жоғары білім беру жүйесіне оқытудың кредиттік технологиясын енгізу білім беру процесіне көптеген сапалы өзгерістер енгізді. Жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беруді дамытудың артықшылықтары деп қазіргі уақытта сарапшылар мыналарды атап көрсетті: қазақстандық білім беру құрылымының ЮНЕСКО-ның халықаралық білім классификациясы жүйесіне сәйкестігі; «бакалавр – магистратура – докторантура» үш деңгейлі мамандарды даярлауды енгізу; ұлғайтылған мамандық топтарын қамтитын Қазақстан Республикасының жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру мамандықтарының жіктеуішін бекіту; еуропалық білім кеңістігіне ену; оқу бағдарламаларының мазмұнын анықтауда ЖОО-лардың академиялық еркіндігін кеңейту: таңдау компоненті бакалавриатта – 40%-дан 50%-ға дейін, магистратурада – 50%-дан 60%-ға дейін және докторантурада – 70%-дан 80%-ға дейін ұлғайтылды [2].

Сарапшылар әлсіз тұстар деп атады: қазақстандық жоғары оқу орындарының оқытушылары жаңа білім беру жағдайында жұмыс істеуге нашар дайындалған; магистранттар мен докторанттар ғылыми жобаларды жүзеге асыруға жеткілікті түрде тартылмаған; профессорлық-оқытушылық құрамның қазіргі заманғы ғылыми ақпаратқа қолжетімділігінің жеткіліксіздігі; педагогикалық ұжым мен студенттердің шет тілін меңгеру деңгейінің жеткіліксіздігі және т.б. Әлсіз тұстарымызды біле отырып, біз білім беру ортасын дамыту, білім берудің жаңа әдістемесін меңгеру, университеттердегі ғылыми-зерттеу қызметін жетілдіру, әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялау жұмыстарын белсенді түрде жалғастырамыз.

Пандемияның бүкіл әлемде таралуы оқу орындарының қызметін ұйымдастыруда айтарлықтай өзгерістер тудырды. Оқу процесінің үздіксіздігін қамтамасыз ету қажеттілігі мектептер мен жоғары оқу орындарының уақытша жабылуына, қашықтықтан оқытудың кеңінен таралуына әкелді. Қашықтықтан оқыту жүйесі арқылы оқытушылар мен білім алушылар әлемдік ақпараттармен байланысуға, білімдерін онлайн жалғасыруға, ғылыми және шығармашылық жұмыстарын жетілдіруге, әлемдік ақпарат кеңістігінде өздерінің білімдерін шындауға үлкен мүмкіндік алды. Қазақстанның білім беру жүйесінде бұл оқыту форматы айтарлықтай тәжірибе болды [3].

Биыл мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев: «Білім саласына деген көзқарасымызды өзгерту қажет, гуманитарлық мамандықтарға емес, техникалық мамандықтарға басымдық беру қажет», - деді. Президент 2021 жылғы Жолдауында да осы салаға қатысты ерекше тоқталып өткен еді.

«Жоғары білімнің қолжетімділігі мәселесі өзекті болып қала береді. Еліміздің халқы тығыз орналасқан өңірлерінің жастары үшін мақсатты гранттарды бөлуге ерекше назар аудару керек. Жаңа экономиканы құру үшін университеттердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру маңызды. Жақында Қазақстанда жетекші шетелдік жоғары оқу орындарының филиалдары ашыла бастады. 2025 жылға дейін елімізде жетекші шетелдік университеттердің кем дегенде 5 филиалын ашу керек деп санаймын», - деді [4].

Ашық қоғам және білім беру саясатының ашықтығы жағдайында білім беруді дамытудың белгіленген стратегиялық векторы, сондай-ақ жалпы білім беру жүйесінің де, білім беру процесінің әрбір қатысушысының қызметі нәтижелерін үнемі ой елегінен өткізу бізге біртіндеп, кезең-кезеңімен жаңа жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мынбаева А.К. «Реформы высшего образования казахстана: 20-лет независимости» // Вестник КазНУ, серия «Педагогические науки». – 2011. - № 3(34), С.5.
2. Ахметова Г.К., Исаева З.А. Педагогика (для магистратуры). – Алматы: Қазақ университеті, 2005.
3. Хайруллин Г.Т. «Образование в пост-пандемийный период» // Психолого-педагогические проблемы образования в условиях инновационного развития: Материалы X Международной научно-практической конференции (28 апреля 2021 г.) – Алматы: Университет «Туран», 2021. – 375 с.
4. Мадиебекова А. «Президент білім саласына деген көзқарасты өзгертуге шақырды» // https://baq.kz/index.php/prezident-bilim-salasy-na-degen-kozqarasty-ozgertuge-shaqyrdy_269003/

УДК 37:001.12/18

ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ

¹Тураева М.В., ²Кұрбанбаева С.А., ²Абылова К.А.

¹Каршинский государственный университет, Узбекистан, г.Карши

²Университет «Мирас», Казахстан, г.Шымкент

Түйін: Мақалада құқықтық мәдениетті, құқықтық идеалдарды, құқықтық тәжірибені және қоғамдағы қақтығыстарды шешу тетіктерін бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беру жөніндегі мақсатты қызмет ретінде құқықтық тәрбие проблемасы қаралады. Құқықтық тәрбие адамның құқықтық санасын және нәтижесінде тұтастай алғанда қоғамның құқықтық мәдениетін дамытуды мақсат етеді. Құқықтық тәрбие - құқықтық сананы құрайтын және құқық нормаларымен реттелетін тіршілік етудің түрлі салаларында адамның заңды мінез-құлқының ішкі алғышарты болып табылатын тұлғаның қасиеттері мен қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған мақсатты бағытталған жүйелі білікті қызмет.

Summary: The article considers the problem of legal education as a deliberate activity to transfer legal culture, legal ideals, legal experience and mechanisms for resolving conflicts in

society from one generation to another. Legal education is aimed at developing the legal consciousness of a person and, as a result, the legal culture of society as a whole. Legal education is a deliberate, systematic, qualified activity aimed at shaping the characteristics and qualities of a person, which form a legal consciousness and act as an internal prerequisite for the lawful behavior of a person in various spheres of life, regulated by law.

С древности необходимость в правовых знаниях была очевидна. В древнем Риме в спорных вопросах придерживались позиции «Незнание закона не оправдание», которая сегодня стала общим принципом права и является актуальным. Можно сказать, что у казахского народа издавна в этом плане достаточно практического опыта. Отечественные ученые доказывают и пишут, что у казахского народа высокая правовая культура. Наши степные законы сегодня становятся ключевыми признаками нашей демократии. Реализация этой масштабной работы, легализация необходимых сторон наших национальных традиций невозможна без правовых знаний [1].

Судя по отзывам политологов, в нашей стране необходимо накопить практический опыт в создании гражданского общества, тогда как правовое образование внутри этой группы найдет свое место, и сегодня мы все признаем, что правовое образование является основой для построения гражданского общества. Статьей 1 действующей Конституции Республика Казахстан признана правовым государством. Каждый гражданин правового государства должен иметь правовую культуру и сознательность. Правовое обучение и правовое воспитание взаимосвязаны между собой.

Формирование правовой культуры должно быть непрерывным процессом, при котором будет формироваться сознание необходимости быть законопослушным гражданином. Ежедневное расширение и углубление правовых знаний должны соответствовать содержанию правовой культуры. Основой формирования правовой культуры является повышение интеллектуального потенциала посредством правового образования и правовой пропаганды. Потому что пока общество не знает права и закона, не формируется правовая культура. Гражданин с правовым образованием и высокой правовой культурой, способный применять его в условиях жизни, не допускает правонарушений. Поэтому гражданам необходимо знать и соблюдать свои права и обязанности, указанные в настоящих законах государства. Молодежь с правовой грамотностью - это будущее нашей страны. В настоящее время молодежь активно участвует во всех сферах развития общества. Тем не менее, среди молодежи наблюдается рост преступности, проявление негативного поведения и привычек. Согласно статистическим данным, в большинстве случаев не уделяется особого внимания возрастным особенностям молодых правонарушителей.

Не следует забывать, что подобные незаконные действия направлены коренным образом против национального воспитания, этнических отношений. Безусловно, беспокоит то, что в современном обществе происходит такое негативное, болезненное явление, в котором молодежь в значительной степени наносит вред своему будущему. Данные обстоятельства ставят перед собой

вопрос формирования и повышения правовой культуры граждан. Необходимо равномерное участие в формировании и развитии правовой культуры молодежи в деятельности систематизированных органов государственной службы и их общественных объединений, а также трудовых коллективов, направленных на формирование правового сознания.

Во-первых, многие сделки заключаются при вступлении в социальные отношения, однако большинство людей не замечают, что моменты, подтверждающие эти сделки, имеют правовое значение. Во-вторых, в условиях нарушения своих прав подавляющее большинство граждан не знают, куда обращаться. В-третьих, не могут самостоятельно оформлять законные документы. В-четвертых, зная о существовании законов, гражданин не знает пути его реализации. По всей видимости, для ликвидации этих проблем со стороны государства необходима новая программа по совершенствованию правовых знаний граждан страны. Казахстан продолжает работу по формированию гражданского общества. Это сложный процесс по взаимодействию государства с личностью и в этом направлении следует решить ряд важных задач. Ключевая роль в этом процессе должна быть отведена праву, на которое опирается государство. В результате нам необходимо добиться уважения закона, преодоления правового нигилизма, препятствующего развитию нашего государства, привить уважение к закону, воспитать чувства ответственности и законопослушания, то есть объяснить, что такое коррупция, злоупотребления должностью, пренебрежительное отношение к закону и не допустить правовой неосознанности граждан.

Основа расширения правового сознания молодежи Казахстана - создание условий для активной деятельности всех общественных групп, населения и расширения рамок прав человека. Одним из путей является активизация мер правового воспитания молодежи. В этой сфере в нашей стране необходимо развивать профилактику правового нигилизма, так как правовая нигилизация среди молодежи представляет определенную опасность. Поэтому необходимо обеспечить качество деятельности действующих законов, стабильность закона и правопорядка. Общество и правовая практика определяют положительные и отрицательные стороны правового образования.

Большое воспитательное значение правового воздействия на молодежь заключается также в воспитании молодых активистов. В процессе правового воспитания будущие граждане должны обладать следующими социальными навыками: спор - решение споров, конфликтов без применения силы; принятие самостоятельного решения и осознание уровня ответственности за него; умение использовать механизмы защиты прав человека на местном, региональном, европейском и мировом уровнях; защита своих интересов и интересов третьих лиц. Безусловно, процесс правового образования будет способствовать и интеллектуальной квалификации будущих граждан Казахстана. Вместе с тем, возможность анализировать противоречие или соответствие происходящего в обществе закону говорит о его непосредственной связи с правовой грамотностью. Правовая грамотность должна быть создана на основе принципа

единства образования и воспитания, но даже при этом правовое образование должно быть не только целенаправленным, но и одним из главных инструментов влияния на воспитание подрастающего поколения казахстанским патриотом.

Различные реформы в государстве влияют на сферу образования, в том числе и на правовое воспитание. Полная интеграция в мировое образовательное пространство требует повышения системы образования на международный уровень. В Программе развития образования Республики Казахстан одной из главных задач предусмотрена необходимость воспитания учащихся к уважению прав и свобод человека. Одной из главных позиций мероприятий Казахстана на пути создания правового государства является повышение качества правового образования. Основной долг молодежи в Республике Казахстан - изучение, исполнение прав и обязанностей граждан, уважение закона, получение правовых знаний. Поэтому одной из важнейших задач, стоящих перед государством в процессе всестороннего воспитания молодежи, является постоянное совершенствование эффективных путей, способов организации правового образования и воспитания во всех структурах учебной воспитательной работы, формирование политического сознания обновленного общества. Углубленное изучение некоторых сфер права для подготовки политико-правовых активистов в условиях вхождения в мировую образовательную систему будет способствовать решению вопросов при создании правового государства, гражданского общества страны. Значимость правового образования с каждым днем растет. Знание закона - это требование времени. Каждому гражданину необходимо правовое сознание, правовая культура, которая глубоко различает законность взаимоотношений в современном обществе. Значимые в общественных отношениях социальные нормы - источник исторической правовой системы или основы правовой науки. Правовое просвещение или формирование правовых знаний - знание положений закона, его пропаганда и доведение до степени, в которой можно вести повседневную жизнь.

Это формирование фундаментального образования, его систематическое осуществление, соответствие полученных знаний требованиям повседневного быта и преобладание нравственных норм рассматриваются как признак его обоснованности. Правовое образование молодежи отражает, прежде всего, характер и степень правового развития личности. Для повышения правовой грамотности молодежи необходимо определить теоретико-методологические обоснования. На данном этапе в правовом образовании очень важно объединить достижения развитых стран и исторические ценности своей страны. Взгляды ученых заключаются в том, что культура, наука, политика и экономика должны преследовать одну цель и служить единым ценностям. Перспективы дальнейшего развития правового образования связаны с осуществлением курса на построение правового общества в Казахстане, как предполагает наше государство. Как известно, правовой нигилизм и низкая правовая культура

населения являются главным препятствием на пути демократии и прогресса современного казахстанского общества.

В соответствии с широким спектром реформ в масштабах страны новое содержание правового образования должно быть направлено на формирование личности с высокой правовой культурой, знакомство молодежи с достижениями мировых правоведческих наук, а также уважение правового опыта своего народа.

В настоящее время система образования структурно и содержательно обновляется. Большие изменения происходят в направлении гуманизации и демократизации знаний. Ориентация Казахстана на установление социального, гражданского и правового государства, демократизацию общества ставит основы юриспруденции в общеобразовательных школах как одну из самых актуальных дисциплин. Потому что в будущем создание цивилизованного общества зависит от современного правового образования. В этой связи поднимается вопрос более полного и раннего обучения основам юриспруденции и права. В современном правовом образовании возникает необходимость создания целостной системы правового воспитания и образования, в которой важно учитывать профессиональные и возрастные особенности граждан страны.

Список использованной литературы:

1. Вопленко Н.Н. Правосознание и правовая культура. Волгоград: Изд-во: ВолГУ, 2005. -52 с.

ОӘЖ 343.1

СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІ БАСТАУ САТЫСЫНДА СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ ДЕРЕКТЕРІН ЖАРИЯ ЕТПЕУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

¹Утаров К.А., ²Сартаева Ш.Ш., ²Касымбек А. - магистрант

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

²М.Әуезов атындағы ОҚУ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы обеспечения неразглашения данных досудебного производства может иметь место не только на стадиях возбуждения уголовного дела и предварительного расследования, но и на судебных этапах уголовного процесса, включающих стадии подготовки к судебному заседанию, судебное разбирательство, производство в суде апелляционной инстанции, исполнение приговора, производство в суде кассационной инстанции, производство в суде надзорной инстанции, возобновление производства по уголовному делу ввиду новых или вновь открытых обстоятельств.

Summary: The article discusses the issues of ensuring the non-disclosure of data of pre-trial proceedings can take place not only at the stages of initiation of a criminal case and preliminary investigation, but also at the judicial stages of the criminal process, including the stages of preparation for a court hearing, trial, proceedings in the court of appeal, execution of the sentence, proceedings in the court of cassation, proceedings in the court of supervisory instance, resumption of criminal proceedings due to new or newly discovered circumstances.

ҚР ҚПК 201-бабында көзделген алдын ала тергеудің Жалпы шарты сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталу сатысына да қолданылады. Сондықтан сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жарияламауды қамтамасыз ету ерекшеліктерін қарастыру өзекті болып көрінеді, әсіресе бұл кезең қылмыстық процестің бастапқы кезеңі болғандықтан.

Сотқа дейінгі тергеп – тексерудің басталуы-қылмыстық процестің бастапқы және міндетті кезеңі. Бұл кезең қылмыс туралы хабарлама тіркелген сәттен басталады және қылмыстық іс қозғау немесе қозғаудан бас тарту туралы іс жүргізу шешімін қабылдаумен аяқталады.

Қылмыстық іс жүргізудің қаралып отырған кезеңінің шекаралары мен дербес міндеттері бар, егер қылмыс белгілерінің болу фактісі расталмаса, одан әрі алдын ала тергеу жүргізуді болдырмауға арналған.

2014 жылы ҚР ҚПК қабылданғаннан кейін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді бастау тәртібіне қатысты ережелерден тұратын бөлім бірнеше рет өзгертілді және толықтырылды. Заң шығарушы тексеру жүргізу кезінде жол берілетін тергеу әрекеттерінің қылмысы туралы хабарламалардың тізбесін кеңейтті. Осы бастапқы кезеңде дәлелдемелер базасы қалыптаса бастағандықтан, осы кезеңде өндіріске қатысты мәселелерді зерттеу маңызды болып көрінеді. Мерзімдермен және мазмұнмен тергеуге дейінгі тексеру алдын ала тергеуді көбірек ығыстырады және оны ескермеуге болмайды [1].

Қазіргі уақытта сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталу сатысын қылмыстық процестің сатысы ретінде сақтау мәселесі өткір пікірталас сипатында.

ҚР ҚПК 7 - бабының 41-тармағына сәйкес сотқа дейінгі іс жүргізу-сотқа дейінгі тергеп-тексеру басталғаннан бастап прокурордың қылмыстық істі мәні бойынша қарау не іс бойынша іс жүргізуді тоқтату үшін сотқа Жолдауына дейінгі іс бойынша іс жүргізу, сондай-ақ жеке айыптаушы мен қорғаушы тараптың қылмыстық іс бойынша материалдар дайындауы.

Бір заң әдебиетінде мәселе талқылануда тарату сатысында сотқа дейінгі тергеу басталған. Қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді бастаудың процестік тәртібі ҚР ҚПК-нен қылмыстық іс қозғау туралы және қылмыстық іс қозғаудан бас тарту туралы нормаларды алып тастай отырып, қағидатты түрде өзгертілуге тиіс.

Көптеген авторлар қылмыстық іс қозғау кезеңін жоюды жақтайды, бірақ қолданыстағы модельдің жақтаушылары да аз емес. Сонымен бірге, қылмыстық іс қозғау үшін қылмыс іс жүзінде орын алды деген негізделген болжам жеткілікті деп айтылады. Қылмыстық іс қозғау институтын жетілдіру оны біртіндеп реформалау арқылы дұрыс болып көрінеді, оның негізінде жеке адам құқықтарының кепілдіктерін дәйекті түрде күшейту қажет.

ҚР ҚПК-де қылмыстық сот ісін жүргізудің басталу сәті нақты анықталмаған. Бұл ретте ҚР ҚПК 8-тарауының жекелеген нормаларын талдай отырып, қажетті қорытынды жасауға болады.

Мәселен, қорғаушының қылмыстық іске қатысу мүмкіндігі ҚР ҚПК 66-бабына сәйкес, қорғаушы адамның қорғалуға құқығы бар куә, күдікті,

айыпталушы мәртебесін алған сәттен бастап, сондай-ақ қылмыстық процестің кез келген келесі сәтінде қылмыстық процеске қатысуға құқылы.

ҚР ҚПК-нің 34-бабында прокурордың, тергеушінің, анықтау органының және анықтаушының қылмыс белгілері анықталған кезде қылмыс оқиғасын анықтау, оны жасауға кінәлі адамды немесе адамдарды әшкерелеу жөнінде шаралар қабылдау өкілеттігі көзделген.

Тиісінше қылмыстық сот ісін жүргізудің басталуы қылмыс белгілерін көрсететін жеткілікті деректерді анықтау мақсатында қылмыс туралы хабарды тексеру барысында жүзеге асырылатын процестік әрекеттерді жүргізу сәті болып табылады.

ҚР ҚПК 185-бабы тәртібінде жүргізілетін "алдын ала тергеу" практикасы заңнамалық және ведомстволық "жаңалықтардың" ықпалымен қалыптасты.

Іс қозғалғанға дейін қылмыс құрамының барлық элементтері туралы сенімді ақпаратты анықтауға "бағытталған" жеке нормативтік актілерге назар аударайық, тексеру қызметінің көлемін кеңейтуді көздейді. Қылмыс туралы хабарламаны тексеруге қатысушылардың да, азаматтардың да ақпаратқа қол жеткізу құқығын қамтамасыз ете отырып, анықтаушы мен тергеуші осы кезеңде ҚР ҚПК-нің 201-бабының ережесін басшылыққа алуға және мемлекеттік билік органдары мен олардың лауазымды адамдарының заңды бұзғаны туралы ақпаратты жасыруына жол бермеуге міндетті. Тергеу құпиясын ашуға болатын жағдайлар кешені: ол "қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысатын адамдарға қауіп төндірмеуге, тактикалық себептер бойынша тергеуге тиімді болуға тиіс".

Бұл-бабының ережелерін ҚР ҚПК 185. қылмыс туралы хабарды тексеру кезінде анықтаушы, анықтау органы, тергеуші, тергеу органының басшысы салыстырмалы зерттеу үшін түсініктемелер, үлгілер алуға, құжаттар мен заттарды талап етуге, оларды ҚР ҚПК белгіленген тәртіппен алып қоюға, сот сараптамасын тағайындауға, оны жүргізуге қатысуға және ақылға қонымды мерзімде сарапшының қорытындысын алуға, оқиға болған жерді, құжаттарды, заттарды, мәйіттерді тексеруді, куәландыруды жүргізуге, құжаттық тексерулер, тексерулер, құжаттарды, заттарды, мәйіттерді, осы іс-әрекеттерге қатысуға мамандарды тарту, анықтау органына жедел-іздістіру іс-шараларын жүргізу туралы орындалуы міндетті жазбаша тапсырма беру.

ҚР ҚПК 185-бабының ережелеріне сәйкес жасалған немесе дайындалып жатқан қылмыс туралы хабарламаларды қабылдау және тексеру өкілеттігі анықтаушыға, анықтау органына, тергеушіге және тергеу органының басшысына берілген.

Қазіргі уақытта ішкі істер органдарында қылмыстар туралы хабарламаларды қабылдау Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 бекітілген бұйрығына сәйкес Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2014 жылғы 23 қыркүйекте № 9744 болып тіркелді, қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арызды, хабарламаны немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Бірыңғай тізілімді жүргізу қағидаларын бекіту туралы сотқа дейінгі тергеу [2].

2014 жылы қолданыстағы ҚР ҚПК-не Енгізілген өзгерістер тексеру барысында қылмыс туралы хабарламаны тексеруге қатысушы адамдарды ҚР ҚПК-нің 201-бабы тәртібінде сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жарияламау туралы ескертуге мүмкіндік берді. Ұзақ уақыт бойы мұндай өзгерістердің қажеттілігін процессуалдық ғалымдар атап өтті.

ҚР ҚПК-нің келтірілген нормаларын талдаудан келіп шығатыны, ҚР ҚПК-нің 199-бабында көзделген қауіпсіздік шараларын қолдану қажет болған жағдайда өтініш берушінің өзінің де, сондай-ақ оның жақын туыстарының, туыстары мен жақын адамдарының да қауіпсіздігін қамтамасыз етуі мүмкін.

Мұндай реттеу тәжірибесі жекелеген шет мемлекеттердің заңнамасында бар. Беларусь Республикасы ҚПК 168 егер өтініш берушіге, оның отбасы мүшелеріне, жақын туыстарына және ол өзінің жақындары деп санайтын басқа адамдарға кісі өлтіру, зорлық-зомбылық, мүліктің жойылуы немесе бүлінуі және басқа да заңсыз әрекеттер қауіпі төнуі мүмкін деп айтуға негіз болса, өтініште өтініш берушінің сауалнамалық деректері көрсетілмейді және оның қолы қойылмайды [3].

Заңнамадағы мұндай өзгерістер қоғам мен заң шығарушының қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысатын адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге және сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жария етпеуге жоғары назар аударатынын айқын көрсетеді. Атап айтқанда, ҚР ҚПК-нің 199-бабының 4-бөлігі ережелерінің күшін сотқа дейінгі тергеп-тексерудің басталу кезеңіне тарата отырып, заң шығарушы қылмыстық іс қозғалғанға дейін мұндай қамтамасыз етудің қажеттілігін мойындады.

Алайда, қазіргі уақытта қылмыс туралы хабарламаны қабылдау кезінде ҚР ҚПК-нің 185-бабын ҚР ҚПК-нің 199-бабының 9-бөлігі бөлігінде қолданудың практикалық мүмкіндігі жоқ екенін атап өту қажет.

Жоғарыда аталған нұсқаулыққа сәйкес тергеу әрекетін жүргізу кезінде жасалған бұрын тіркелмеген қылмыс туралы ауызша хабарлама ҚР ҚПК-нің 181-бабының негізінде тергеу әрекетінің хаттамасына енгізіледі және сонымен бір мезгілде қылмыс белгілерінің анықталғаны туралы Ішкі істер органдары қызметкерінің баянатымен не қылмыс туралы ауызша арызды қабылдау хаттамасымен ресімделеді. Әдеттегі тәртіппен қылмыстар туралы өтініштер мен хабарламаларды тәулік бойы қабылдауды ҚР ІІМ аумақтық органы кезекші бөлімінің жедел кезекшісі жүзеге асырады. Ол сондай-ақ қылмыстар, әкімшілік құқық бұзушылықтар, оқиғалар туралы сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне (СДТБТ) тиісті жазбалар жасайды. Және ол ҚР ҚПК-нің 185, 201-баптарына сәйкес тексеруге қатысушыны сотқа дейінгі сот ісін жүргізу деректерін жарияламау туралы қылмыс туралы хабарламаны ескертуге уәкілетті емес [4].

СДТБТ-де, басқалармен қатар, мынадай мәліметтер тіркеледі (біздің ойымызша, өтініш беруші туралы мәліметтер және болашақ тергеудің мүдделерін қозғайтын мәліметтер көрсетіледі):

- өтініш беруші туралы мәліметтер: Тегі, Аты, Әкесінің аты, тіркелген мекенжайы;

- тергеу-жедел тобының, кезекші нарядтың (қызметкердің) қылмыс жасалған жердегі жұмысының нәтижелері;

- қылмыс туралы арызды (хабарламаны) қарау нәтижелері.

Бұл ақпарат жақын арада қылмыс туралы хабарламаны тексеретін лауазымды тұлғаға құпия сақталуы қажет деректерді қамтуы мүмкін. Бірақ жедел кезекші, мысалы, өтініш берушіге лақап ат беру туралы шешім қабылдамайды. Мұны қылмыстық іс жүргізу заңымен қылмыс туралы хабарламаны тексеруге уәкілеттік берілген жоғарыда аталған адамдардың біреуі ғана жасауға құқылы. Қылмыс туралы бір ғана мәлімдеме негізінде осындай қорытындыға келу өте қиын.

Бірақ СДТБТ, нұсқаулыққа сәйкес-қатаң есептілік құжаты және оған түзетулер енгізуге жол берілмейді. Осылайша, кейіннен өтініш берушіге бүркеншік ат беру туралы шешім қабылдаған кезде оның СДТБТ-де нақты дербес деректерінің болуы оның қауіпсіздігін қамтамасыз етуде де, қорғауға мұқтаж деректерді жарияламауда да "әлсіз буын" болады. Дегенмен, СДТБТ қорғалатын адамның жеке деректері туралы және тиісінше жария етуге жатпайтын сотқа дейінгі іс жүргізу деректері туралы ақпарат көзі бола алады.

Бұл ретте нұсқаулықтар: егер қылмыс туралы өтінішті (хабарламаны) тексеру барысында өтініш беруші ретінде ҚР ІІМ аумақтық органына жүгінбеген адам көрсетілсе не өтініште және хабарламада ойдан шығарылған мекенжайы және (немесе) тегі, аты, әкесінің аты аталса, онда өтініш (хабарлама) жасырын деп танылады.

Сонымен бірге, нұсқаулықта қылмыс туралы жазбаша арыз, қылмыс туралы ауызша арызды қабылдау ХАТТАМАСЫ, айыбын мойындап келу туралы арыз, айыбын мойындап келу ХАТТАМАСЫ, ішкі істер органдары қызметкерінің қылмыс белгілерін анықтау туралы баянаты ҚР ҚПК-нің 181-бабына, 182-бабына және 184-бабына сәйкес ресімделуі тиіс екендігі көрсетілген. Өтініш берушіден қылмыс туралы жазбаша өтінішті қабылдаған кезде өтініш берушіге көрінеу жалған сөз жеткізгені үшін ҚР ҚК-нің 419-бабына сәйкес қылмыстық жауаптылық туралы ескертіледі, бұл туралы өтініш берушінің қолымен куәландырылатын белгі қойылады.

ҚР ҚПК 199-бабының ережелерін қолдану мүмкіндігін белгілейтін ҚР ҚПК 185-бабы ережесінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін (бүркеншік ат пайдалану), сондай-ақ қылмыс туралы хабарламаны қабылдау кезінде осындай өтініш берген адамға міндетті түрде өтінішті қабылдайтын лауазымды адам түсіндіруі тиіс, сондай-ақ ол қажет болған жағдайда түсіндірілуі тиіс. мұндай арызды қабылдайтын адамның сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жария етуіне жол берілмейтіні туралы ескертілуі тиіс.

Қылмыс туралы хабарды алған сәттен бастап оны алған адамға тексеру материалдарына қол жеткізе алатын адамдар тобын шектеу керек. Содан кейін, егер тексеру барысында оған қатысатын адамдардың деректерін жарияламауды қамтамасыз ету немесе олардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажеттілігі туындаса, ақпараттың ағып кету мүмкіндігі бастапқыда азаяды [5].

Қылмыс туралы хабарламаны тексеруді жүргізетін лауазымды адам, орган сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жарияламау туралы қолхат алуға құқылы адамдар тобына жүгінеміз және олардың арасынан ҚР ҚПК 185-бабының тәртібімен қылмыс туралы хабарды тексеру жүргізілетін адамдарды бөліп аламыз.

Бұл кезеңде іс жүргізу мәртебесі жоқ, бірақ процеске қатысатын адамдарға сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жарияламау туралы ескерту жүзеге асырылады. ҚР ҚПК 7-бабының 25-тармағы қылмыстық процеске қатысушылар - қылмыстық қудалауды және сотта айыптауды қолдауды жүзеге асыратын органдар мен адамдар, сондай-ақ қылмыстық іс бойынша іс жүргізу кезінде өз құқықтары мен мүдделерін немесе өздері өкілдік ететін құқықтар мен мүдделерді қорғайтын адамдар: прокурор (мемлекеттік айыптаушы), тергеуші, анықтау органы, анықтаушы, күдікті, қорғалуға құқығы бар куә, айыпталушы, олардың заңды өкілдері, қорғаушы, азаматтық жауапкер, жәбірленуші, жеке айыптаушы, азаматтық талапкер, олардың заңды.

Қылмыс туралы хабарламаны тексеру кезеңінде 185-бабы дәл тексеруге қатысатын адамдар туралы айтады.

Алдын ала тергеп-тексеру деректерін жария еткені үшін ғана қылмыстық жауаптылықты көздейтін ҚР ҚК-нің 423-бабын қолданыстағы ҚР ҚПК ережелеріне сәйкес келтіру қажет екендігі туралы жоғарыда айтылған болатын. Айта кетейік, ҚР ҚК 423-бабы "қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушыларды" қатаң көрсетпейді, бірақ "жария етуге жол бермеу туралы заңда белгіленген тәртіппен ескертілген адам" туралы айтады. Осыған байланысты ҚР ҚПК-мен қайшылықтар жоқ.

Қылмыс туралы хабарламаны тексеруге қатысатын адамдардың тізбесіне әртүрлі авторлар: өтініш берушіні; зардап шегушіні; зардап шегушінің өкілін; күдіктіні қылмыс жасалған жерде немесе жеке – дара ұстап алған адамдарды; іс жүзінде ұстап алынған адамды; кінәсін мойындап келген адамды; куәгерлер немесе өтініш беруші-зардап шегушіні көрсеткен адамды; сарапшыны, маманды, Ревизорды, аудармашыны; құқық бұзушылықты көрген адамдарды; жасалған немесе дайындалып жатқан қылмыс туралы ақпараты бар адамдарды; куәларды, айыпталушыларды, ; іс жүргізу қызметінің субъектілеріне қылмыстың жасалу мән-жайларын анықтауға көмек көрсететін адамдардың; "көмекші іс-әрекеттерді, белгілі бір дене жұмысын орындайтын адамдардың".

ҚР ҚПК 185-бабында көзделген қылмыс туралы хабарламаны тексеруге қатысушының мәртебесі ҚР ҚПК 199-бабында белгіленген тәртіппен қауіпсіздікті қамтамасыз етуді талап ету құқығын қамтиды. Қылмыс туралы хабарламаны тексеру шеңберінде жүргізілетін тергеу әрекетіне қатыса отырып, оған қатысушыларға қосымша тергеу әрекетіне қатысушы мәртебесі беріледі.

Тергеліп жатқан қылмыстық іс аясында күдіктілер мен айыпталушыларға алдын ала тергеу деректерін жарияламау туралы ескертілмейді, өйткені бұл олардың қорғалу құқығын бұзады. Бірақ сұрақ туындайды-тексеру барысында өзіне қатысты жүргізіліп жатқан адамның қылмысы туралы, сотқа дейінгі іс

жүргізу деректерін жарияламау туралы хабарлама оның құқықтарын бұзу бола ма?[6].

Құқықтық әдебиеттерде ықтимал күдікті мен айыпталушыны қылмысқа қатысы бар адам деп атаған жөн деген пікір бар. Кездеседі, сондай-ақ басқа да атаулар. Қолданыстағы қылмыстық іс жүргізу заңында ол "өзіне қатысты ҚР ҚПК 185-бабының тәртібімен қылмыс туралы хабарламаға тексеру жүргізілетін адам"деп аталған. Дәл осы адамға қылмыс туралы хабарламаны тексеру шеңберінде сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жария етуге жол берілмейтіні туралы ескертілмейді.

Құқық қолданудың күрделілігі мынада: мұндай адам тексеру жүргізетін тергеуші мен анықтаушы үшін әрдайым айқын бола бермейді – тексеру мән-жайларынан адамның қылмыс жасауға қатысуы мүмкін деп болжауға болатын жағдайда. Болашақта да, қылмыстық істі тергеудің бастапқы кезеңінде ықтимал күдіктіден куәгер ретінде жауап алынған жағдайлар жоққа шығарылмайды, бұл оның құқықтары мен заңды мүдделерін бұзу болып табылады. Нақ сондықтан да қылмыс туралы хабарды тексеруді жүргізетін лауазымды адам өзіне қатысты қылмыс туралы хабарды тексеру жүргізіліп жатқан адамның сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жария етуге жол берілмейтіндігі туралы ескерту мүмкіндігін ҚР ҚПК-нің 185-бабының тәртібімен алып тастауы қажет.

Қорытындылай келе, біз келесі қорытындыларды береміз.

Сотқа дейінгі тергеп – тексерудің басталуы-қылмыс туралы хабар тіркелген кезден бастап ол бойынша процестік шешім қабылданғанға дейінгі қылмыстық процестің бастапқы міндетті сатысы. Қазірдің өзінде осы бастапқы кезеңде дәлелдемелер базасы қалыптаса бастайды.

Қылмыс туралы хабарламаны тексеру барысында тергеуші мен анықтаушының тексеруге қатысушы адамдарды ҚР ҚПК-нің 201-бабы тәртібінде сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жарияламау туралы ескертуге мүмкіндігі бар, өйткені заң шығарушы мұндай мүмкіндікті ҚР ҚПК-нің 185-бабында қарастырған. Осылайша, ҚР ҚК 423-бабы бойынша қылмыстық жауаптылық туралы ескертілетін адамдардың белгілі бір процестік мәртебесі жоқ.

Алдын ала тергеп-тексеру деректерін жария еткені үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін ҚР ҚК-нің 423-бабының күші тексеруге қатысатын адамдарға да қолданылады, соңғысы тиісті жазбаша жазылым берген жағдайда, олар туралы "жария етуге жол бермеу туралы заңда белгіленген тәртіппен ескертілген адамдар"деп айту керек. Параграфта көрсетілгендей, құқық қолдану практикасында ҚР ҚПК 185-бабының ережелерін қолдануда проблемалар туындады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (2022.02.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
2. «Қылмыстық құқық бұзушылық туралы арыздар мен хабарларды қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу Қағидасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89

бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 23 желтоқсандағы № 159 бұйрығы

3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 года № 295-3 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.05.2021 г.)

4. Амиров М. Проблемные вопросы, связанные с регистрацией и расследованием уголовных правонарушений, граничащих с гражданско-правовыми отношениями // Заңгер, №11 (172), 2015г. с.65-67

5. Толеубекова Б. Процессуальные сроки: концептуальная модель по проекту новой редакции Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан // Заманбап илим: науч.-пр.журнал, №1(1), 2013г. с.38-40

6. Майстренко Г.А. Процессуальные формы взаимодействия органов предварительного расследования и дознания // Российский следователь, №5, 2016. С.14-17

ОӘЖ 34.01

АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ-ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУДЫҢ БАРЛЫҚ ЗАМАНАУИ ТЕОРИЯСЫНЫҢ МӘНІ

Шинтаева Ф.Е., Қазбекқызы Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируются природа и сущность гражданского общества и правового государства как основополагающих институтов современного общества. Особое внимание обращается на особенности понимания этих институтов в бывших социалистических странах.

Summary: The article analyzes the nature and essence of civil society and the rule of law as the fundamental institutions of modern society. Special attention is paid to the peculiarities of understanding these institutions in the former socialist countries.

Социалистік лагерь ыдырағаннан кейін прогрессивті қоғамдық-саяси күштер адамдардың өмірін ұйымдастырудың ең жақсы және тұрақты формаларын іздеуде қай бір кезде ұмытылған (социалистік және капиталистік лагерлер арасындағы үшінші дүниежүзілік соғыстың басталу қаупіне байланысты) азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет идеяларына назар аудары бастады. Сондықтан ХХ ғасырдың аяғы мен ХХІ ғасырдың басында азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет идеялары қайтадан жанданды (алғаш рет бұл идеялардың кең таралуы ХVІІІ ғасырда байқалды). Ең алдымен, бұл социализмді, содан кейін коммунизмді құру идеяларынан босатылған елдерге қатысты. Атап айтқанда, бұл Шығыс Еуропаның бұрынғы социалистік елдері (Польша, Чехословакия, Болгария, Румыния, Венгрия). Бұған бұрынғы Кеңес Одағының Балтық республикаларын, сондай-ақ Қазақстан, Беларусь, Әзірбайжан, Грузия, Украина, Молдова және басқаларын жатқызуға болады

Тіпті Қытай өзінің Конституциясына тиісті өзгерістер енгізді: 2004 жылы Қытай социалистік құқықтық мемлекет құратыны конституциялық түрде бекітілді.

Сонымен қатар, конституциялық тұрғыдан алғанда, Бразилия, Түркия, Мадагаскар және үшінші әлем деп аталатын басқа да елдерде сол жылдары өздерін құқықтық мемлекеттер ретінде бекіте бастады. Осы елдердің көпшілігі

осы уақытқа дейін социалистік лагерь елдерімен салыстырғанда өз артықшылықтарын көрсеткен елдерде адамдардың қоғамдық өмірін ұйымдастырудың оң тәжірибесін зерттеу негізінде құқықтық мемлекеттің нақты ұстанымдарын таңдады.

Салыстырмалы зерттеу кезінде Батыстың дамыған елдерінде заңның үстемдігі принципі іс жүзінде сақталатынын, олар мемлекеттік биліктің үш тармаққа бөлінуінің айқын көрінетінін байқау қиын емес еді. Мұнда олар адам құқықтары мен бостандықтарының сақталуына көбірек құрметпен қарайды, оларда салауатты нарықтық экономика, тәуелсіз соттар және т.б. қалыптасқан. Социалистік лагерь елдерін дамыған капиталистік елдермен салыстыра отырып, дәл осы мемлекеттік-құқықтық құрылымдағы айырмашылықтардың арқасында капиталистік елдер дамыған деген қорытындыға келу қиын емес.

Айтатын болсақ, БҰҰ Даму бағдарламасына сәйкес әзірленген Адам дамуының индексі бойынша социалистік елдер адамдардың өмір сүруін қамтамасыз етудің көптеген позициялары бойынша дамыған капиталистік елдерден айтарлықтай артта қалды. Ал бүгінгі күннің өзінде азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет институттары дамыған елдер көптеген өмірлік маңызды көрсеткіштер бойынша бірқатар бұрынғы социалистік елдерден, әсіресе, өз мемлекетінің сипатын әлі шешпеген елдерден әлдеқайда алда келеді.

Бұл сөздерді растау үшін адам дамуы индексінің кеңінен жарияланған рейтингтерін қарап көріңіз [1]. Жалпы, біздің зерттеулеріміз бойынша азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет институттары дамыған елдер қатарына мына мемлекеттерді қосу керек. Біріншіден, бұл Еуропалық Одақтың 28 мемлекеті. 1993 жылы маусымда қабылданған Копенгаген критерийлеріне сәйкес Еуропалық Одаққа мүше және мүшелікке үміткер елдер құқықтық мемлекет қағидаттарын сақтап және соған сәйкес келуі тиіс. Қазіргі уақытта Еуропалық Одақтың 28 мүшесінен басқа, кейбір елдер қазіргі уақытта Еуропалық Одақ мүшелігіне үміткер мәртебесіне ие. Олар сондай-ақ заң үстемдігі қағидаттарын «дамытуға» қатысты «өздерін көтеруге» мәжбүр. Әрі қарай айтатын болсақ. Тарихи түрде конституциялық парламенттік монархиялар ретінде қалыптасқан мемлекеттер құқықтық мемлекеттер қатарында тұр. Бұған бүгінде заңды мемлекеттер болып табылатын Ұлыбританиядан, Испаниядан, Швециядан басқа, бірінші кезекте Еуропалық Одақтың мүшелері ретінде планетаның әртүрлі континенттерінде орналасқан басқа елдер де кіреді. Атап айтқанда, бұл Канада, Австралия, Жапония және басқалары. Құқықтық мемлекет құрамына «заң үстемдігі» принципіне негізделген мемлекеттілігінің табиғаты бар Америка Құрама Штаттары да, Америка Құрама Штаттарының мемлекеттілігіне өте ұқсас мемлекеттілік жүйесі бойынша дамитын мемлекеттер де кіреді.

Бұл Мексика Құрама Штаттары, Аргентина, Бразилия және т.б. барлық аталған мемлекеттер азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет құруға бағдарланбаған елдерден ерекшеленеді, тек олармен салыстырғанда мемлекеттік-құқықтық құрылымның басқа түрі бар. Олар қоғамдық-саяси құрылыстың негізгі көрсеткіштері бойынша құқықтық мемлекеттер болып

табылады. Сонымен бірге, жақында құқықтық мемлекет жолына түскен елдерде шынайы азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің табиғатын теориялық тұрғыдан түсіну, біздің ойымызша, азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет сияқты қоғамдық институттарды құруға деген ресми (Конституциялық) тілекпен салыстырғанда айтарлықтай артта қалып отыр. Басқаша айтқанда, осы елдердің қоғамдық өмірін мемлекеттік-құқықтық ұйымдастырудың практикалық тәжірибесін алу әрдайым осы нақты қадамдардың жеткілікті теориялық негіздемесімен қатар жүрмеді.

Қалыптасқан, мемлекеттік-құқықтық құрылым тұрғысынан алғанда, қазіргі әлемде мемлекет АҚШ болып саналады. Осынау кең байтақ мемлекетте азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет құрудың негізгі қағидалары жүзеге асырылды. Бұл елдегі қоғам мен билік өзара әрекеттесудің оңтайлы нысандарын тапты, мұнда мемлекеттік-құқықтық қақтығыстар мен іргелі сипаттағы дағдарыстар ұзақ уақыт бойы байқалмады. Біз атап өткен басқа дамыған құқықтық мемлекеттерді де сипаттауға болады. Бұл елдерде сан ғасырлар бойы түзетілген қазіргі мемлекеттік билік пен қоғамның өзара әрекеттестігі қосымша теориялық негіздеуді қажет етпейді. Осыдан келіп, саяси философияның көптеген қазіргі өкілдері азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет мәселесінің теориялық аспектілерін талқылағанда оқырманды Д.Локк пен И.Канттың еңбектеріне бағыттайды [2]. Дәл Д.Локк саяси философия мәселелерінде және азаматтық қоғам мен заң үстемдігі саласындағы көптеген заманауи зерттеушілер үшін сөзсіз бедел болып табылады [3].

Ал бұрынғы социалистік елдердегі әлеуметтік-саяси теория мен оған сәйкес келетін практика өзінің қоғамдық дамуын теориялық негіздеуінде К.Маркстен «ары кеткен» жоқ. Г.Гегельге де бұл елдер К.Маркс оны қабылдаған бөлігінде ғана жетті. Ал Д.Локктың шығармаларына қол жетпегені анық. Айтпақшы, Г.Гегельдің өзі де Д.Локкке жете алмады. Оның «Құқық философиясын» оқыған болсаңыз Д.Локк туралы бірде-бір сөзді таппайсыз. Оның үстіне бұл Г.Гегельдің сол еңбегінде Платон мен Аристотельмен зерттеуін бастаған кездегі жағдай. Бұл еңбегінде Г.Гегельдің атамаған аты әйгілі философтар мен саясаткерлер қаншама болғанымен, бірақ Д.Локк туралы ештеңе айтылмаған. Өкінішке орай, азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет табиғатын зерттеушілер К.Маркс пен және ішінара Г.Гегельмен шектеліп, Д.Локктың еңбектеріне мән бермеу тәжірибесі орыс ғылымында осыған байланысты әлі күні де сақталуда. Ол үшін «Мемлекет және құқық теориясы» пәні бойынша посткеңестік кезеңде жарық көрген көптеген оқулықтарды зерделеу жеткілікті. Нәтижесінде, бүгінгі күні азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет идеясы, ол біріншіден, азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің шынайы теориясына, екіншіден, көптеген батыс елдерінде қалыптасқан түсінудің тәжірибесіне сәйкес келмейді.

Конституциялардың ешқайсысында азаматтық қоғам туралы ресми түрде айтылмаса да, айталық, жетілген азаматтық қоғамсыз нағыз құқықтық мемлекетті елестету мүмкін емес. Дәл осы азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекет арасындағы қатынасқа марксизм ықпалынан құтылған елдердің

барлығында тиісті көңіл бөлінбейді. Азаматтық қоғамның табиғаты жиі дұрыс түсінілмейді, сондықтан құқықтық мемлекет параметрлеріне жету де қиынға соғады.

Сондықтан біз бұл жерде азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің табиғаты мен мәніне апаратын шарттарды ашып көрсетуге тырысамыз. Азаматтық қоғам қазіргі мемлекеттік билікті заңдастырудың бірден-бір әлеуметтік институты болып табылады. Азаматтық қоғамдар тақырыбының негізгі мәселесі – «азаматтық қоғам» ұғымының өз мәнін дұрыс түсіну. Азаматтық қоғамның мәнін түсіну үшін ғаламторды «ақтарып», айтарлықтай әдебиеттермен танысуға тура келеді. «Азаматтық қоғам» ұғымы бұрынғы социалистік елдердің Конституциясында және заңнамасында мүлдем қолданылмайды.

"Азаматтық қоғам" ұғымы жаңа заманның "өнертабысы" болып саналады. Дамыған елдерде (Ұлыбританияда, АҚШ-та, Канадада, Францияда және т.б.) Гегель азаматтық қоғам идеяларының негізін қалаушы ретінде танылмайды, олар Д.Локкты осы идеяның авторы ретінде біледі. Шынында да, қазіргі заманғы "азаматтық қоғам" ұғымын Д.Локк "ойлап тапқан", ал оны Д. Юм, и. Кант адамдардың табиғи жағдайынан кейін пайда болған және қоғамдық келісім негізінде мемлекеттік билік құрған қоғамға сілтеме жасау үшін толықтырған. Яғни, азаматтық қоғам-бұл мемлекеттік билікті құратын қоғам. Тиісті түрде сайланбаған, яғни халықтың қоғамдық істерді басқаруға келісімін алмаған мемлекеттік билік заңды болып саналмайды. Д. Локк XVII ғасырда (Гегельден бұрын) сол кездегі Англияда болған тағдырлы толқуларды түсініп, мемлекет емес, азаматтық қоғам биліктің қайнар көзі болып табылады деген қорытындыға келді [4]. Оның әлеуметтік құрылым схемасында жоғарыда мемлекет емес, азаматтық қоғам тұрады. Мемлекет азаматтық қоғам институты болып табылады. Мемлекетті азаматтық қоғам құрады және ол өз қызметінде толық бақыланады. Мемлекеттік билік қызметінің шектері қоғамдық шартпен шектеледі. Дәл осындай азаматтық қоғам тұжырымдамасы Батыстың көптеген елдерінде кең таралды. Д. Локк өзінің тұжырымдамасын адамдардың табиғи (мемлекеттік емес) күйден азаматтық (мемлекеттік) күйге ауысуының тарихи логикасымен негіздейді. Мемлекеттік билікті құру мақсатында қоғамдық келісім негізінде құрылған қоғам азаматтық қоғам болып табылады.. Осылайша қалыптасқан азаматтық қоғам заңды қоғам бола алмауы мүмкін емес, өйткені азаматтық халдегі адамдар табиғи жағдайдан айырмашылығы заңды реттеушілерсіз күн көре алмайды. Қоғамдық келісім негізінде құрылған мемлекеттік билік (кейін ол Конституция) құқықтық мемлекет бола алмауы мүмкін емес. Сондықтан, азаматтық қоғам, Д. Локктың пікірінше, адамдар табиғи жағдайда өздері орындауға мәжбүр болған функцияларды орындау үшін заң үстемдігін құратын қоғам. Яғни, адамдардың өмірге, бостандыққа, меншікке деген табиғи құқықтарын бұзушылармен күресу. Мемлекет құрылғаннан бері адамдардың бұл функциялары мемлекеттік билікке жүктелді.

Алайда, әлемдік масштабта, XVIII ғасырдан бастап, Д.Локктың идеялары сұранысқа ие болды және жүзеге асырылды. Сонымен, АҚШ-та ойшылдар 1776 жылы АҚШ-тың Тәуелсіздік декларациясын құрастыру Д.Локк

тұжырымдамасына сүйенді. Ия, және 1787 жылғы АҚШ Конституциясы Д.Локктың ілімдеріне сәйкес жасалды. Америка Құрама Штаттарының Конституциясы және бұл планетадағы алғашқы жазбаша Конституция XVIII ғасырда жазылған және әлі де әлеуметтік прогресс жолында басқа халықтарға қарағанда дамып кеткен осы елдің халқына әлі де қызмет етеді. АҚШ-тың қоғамдық-саяси құрылым мәселелерімен айналысатын қазіргі қоғамтанушылар, қоғам өмірінің түбегейлі мәселелері (азаматтық қоғам, мемлекеттік құрылыс және т.б. мәселелері) Д. Локктың ілімімен салыстырылады. Д. Локктың азаматтық қоғам туралы идеяларын қабылдай отырып, АҚШ қана емес, көптеген басқа елдер өздерінің қоғамдық-саяси жүйелерін қайта құрды. Егер сіз бүгін АҚШ-та ауылдық қоғамдастықтың басшысынан (шерифінен) бастап, ел Президентінің қызметін аяқтайтын лауазымды тұлғалардың 18 мың санаты сайланатындығын тереңірек түсінуге тырыссаңыз, онда азаматтық қоғамның әлеуметтік тағайындалуы біршама айқындала бастайды. Д.Локктың мұндай идеясы құқықтық мемлекеттің сипатымен үйлесімділігі туралы ілімнің жалғасын неміс философы И Канттың тұжырымдамасында көрінеді. Мемлекеттердің пайда болуының барлық басқа тәсілдерінен айырмашылығы, еркін азаматтар әлеуметтік келісім негізінде құрылған мемлекет-бұл құқықтық мемлекет. Әрине бұл мәселе төңірегінде айтарлықтай ой қозғауға болады және ол қажет те.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Индекс развития человеческого потенциала (дата обращения: 17.09.2014).
2. На пути к выявлению сущности правового государства // Правовое государство: теория и практика. 2012. № 2(28).
3. Раянов Ф.М. Правовое государство и современный мир. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2012. – 175 с.
4. Раянов Ф.М. Теория и история права и государства. История учений о праве и государстве «Правовое государство: теория и практика» № 1 (39) 2015

UDC 930.85 (574)

THE PROBLEM OF EDUCATION IN KAZAKHSTAN

¹Aidarbekova G.S., ²Nigmatullina Sh., ³Aidarbekova A.S.

¹University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

²South Kazakhstan Medical Academy, Shymkent c., Kazakhstan

³South Kazakhstan State Pedagogical University, Shymkent c., Kazakhstan

Түйін: Мақалада Қазақстандағы білім берудің қазіргі жағдайы, оның негізгі мәселелері, жоғары білім берудің қазіргі өзекті мәселелері және білім беру саласындағы реформалар сипатталған.

Резюме: В статье описаны современное состояние системы образования Казахстана, его основные проблемы, актуальные проблемы современного высшего образования и реформы в сфере образования.

In a broad sense, education is a process of formation, as well as improvement of the physical, psychological and professional abilities of a person. The quality of

education makes it possible to judge the development of infrastructure, economy, politics of the country, the self-consciousness of the people and the development of the state as a whole. If there are any problems in the state, you need to immediately pay attention to education, because as we know, the country is run by those who have relatively recently graduated from schools and universities in the country. Education is the root cause of everything that is happening in the country. The analysis of this sphere is of high importance for the state.

At the moment, Kazakhstan occupies the position of the world community with a market economy. Modern society is in continuous and rather rapid development, due to accelerated communication channels and the Internet. The experts studied the current state of Kazakhstan's education and made the following conclusion: unfortunately, education in Kazakhstan is not developing at the same speed with which it is necessary to keep up with the modern world. Society is changing, but the methodology remains. This aspect does not allow Kazakhstan to stand on an equal footing with the countries of the world with the highest quality of education.

One of the main problems of education in Kazakhstan, both in higher and secondary educational institutions, is the outdated format of the approach to learning. In modern society, we observe a tendency to preserve the individuality of the individual, the development of his creative potential, support in the process of finding his place in this world. As we can see, in Kazakhstan society these trends have not yet been introduced into educational institutions. Unfortunately, we have been seeing this since elementary school. The motivation so far is positive reinforcement in the form of a high assessment, and not the cultivation of interest in learning in a child, interest in the future, the formation of a true understanding of the reasons why children need education. Teachers are not competent enough in this matter and still use the "carrot and stick" method in teaching children. As a result - low self-esteem of the child, low motivation to study, absolute misunderstanding of their abilities and potential to choose further areas of study [1].

Due to the lack of proper education at school, studying at the university brings even greater difficulties. Students have no idea what they want to do and their choice is mainly motivated by the popularity of the profession, or by the guidance of their parents. Also, it should be noted the tendency to simplify admission to university. The competition for applicants practically does not reflect competition among them, low requirements for intellectual, psychological characteristics of the individual. As a result, the student has low professional training after graduation and gets a job either not in the specialty, according to the diploma, or has almost no practical skills in the field of his specialization.

There are obvious problems in the field of education that do not allow Kazakhstan to become part of the international market economy. The reasons for this, experts think, are as follows:

1. Subjectivity in the final assessment of the education quality.
2. Low motivation to introduce innovations in order to improve the quality of education.

3.Low efficiency of methods of formation of civic identity, which is based on knowledge of the state language, the history of the country, the formation of ethno-cultural values.

4.Inconsistency of methodology, technical equipment in educational institutions, literature used as a source of knowledge with modern requirements of quality education.

5.Low motivation to improve the preparedness of professional staff [2].

One of the reasons for the lack of proper quality of education provided at universities is the situation of twenty and thirty years ago, when Kazakhstan had to completely rebuild state systems. Many universities were left without the support of the country and in order to preserve themselves, they needed large financial resources.

The next reason for the current gaps in higher education is the aging of personnel. At the moment, the arrival of new young and qualified teachers is quite low. Therefore, it remains for the heads of universities either to retain those teachers who are familiar with at least outdated methodology, or to hire new, but unskilled personnel. The state also needs to provide teachers with a high social status, in order to form the desire of students to get more skills from knowledgeable specialists, as well as the desire to become part of the country's educational system itself [3].

Annual reduction of students entering the university due to high tuition fees and a small number of grants. In connection with what it would be effective to revise the system of admission of applicants.

In order to improve the quality of education, it is necessary to expand the space of interaction between Kazakhstani students and foreign experts. Foreign teachers can give a new pedagogical methodology, teach students highly qualified skills in a particular professional field, and also allow students to get acquainted with the peculiarities of foreign cultures, which will expand the worldview of students. To do this, the state needs to increase the number of opportunities for interaction between students and foreign experts.

The modern education system is not adapted to the social reality, which consequently leads to the inability of students to realize their knowledge and skills in practice. Some reasons for this situation can be identified:

1.Soviet dogmatism, which goes against the trend towards the predominance of a personality-oriented approach in the world community. Teachers, unfortunately, are not yet ready to recognize the effectiveness of listening to students in the learning process and remain faithful in their position to adhere to dogmas.

2.Deideologization of society. Education goes in isolation from the cultural characteristics of the state, the study of facts is an introduction to events, without comparing them with the values and traditions of the people. This leads to a misunderstanding of the causes of the phenomena occurring, the inability to analyze existing events from the point of view of scientific approaches.

3.Lack of scientific and laboratory facilities and infrastructure of universities in Kazakhstan.

4.Low social status of scientists and teachers, in particular, low wages, which are not able to motivate teachers to greater results [4].

As we see, it is necessary to carry out qualitative reforms that contribute to the effectiveness of the education process of Kazakhstani students. The experts outlined the following principles for the transformation of the country's educational system:

1. Introduction of foreign technologies and methodology into the teaching process in order to expand the methodological base.

2. Integration of academic education and scientific research, which will lead to a broader understanding of the acquired knowledge and the opportunity to practice the acquired skills.

3. Orientation to practice, that is, providing students with the opportunity to realize themselves in various professional fields while still studying.

4. Attracting foreign specialists, which allows expanding the economic and political ties of the country.

5. Creation of a new database of sources and resources.

6. Development of innovative activity at the Institute.

7. Formation of an internal competitive environment for the purpose of continuous professional development of teachers and improvement of the quality of knowledge provided.

8. Transformation of the university's management structure, which allows combining the possibility of self-government with administrative management.

9. The possibility of interaction of the university with the external environment.

Thus, the reforms necessary to modernize and improve the quality of education in Kazakhstan should begin with a change in the structure of pedagogy in schools and end with the transformation of the system in universities. Education should not only allow a person to get a job safely, but also increase the level of self-awareness of the individual, develop internal potential and strengthen psychological characteristics that contribute to effective adaptation in the modern world. Having successfully passed this stage, Kazakhstan will be able to enter the world market on the same level with economically successful countries.

References:

1. <https://www.parlam.kz/ru/blogs/baimahanova/Details/4/31838>

2. <https://articlekz.com/article/13830>

3. http://gonzo.kz/blog/2805-problemyi_obrazovaniya_v_kazahstane

4. <https://kazedu.com/referat/128463/1>

UDC 91(574)

«SPIRITUAL UPDATING» «100 NEW PERSONS OF KAZAKHSTAN»

Aidarbekova G.S., Nurmukhanova G.K., Kemelova G.K.

South Kazakhstan Medical Academy, Shymkent c., Kazakhstan

Резюме: В данной статье рассматриваются сущность и цели проекта «100 новых лиц Казахстана» и истории наших замечательных победителей 2021 года, таких как: спортсменка Булбул Картанбай, эколог Вибе Екатерина и ученый Табынов Кайсар.

Түйін: Бұл мақалада «Қазақстанның 100 жаңа есімі» жобасының мәні мен мақсаттары мен 2021 жылғы жеңімпаздардың әңгімелері зерттеледі, мысалы: спортшы Бұлбұл Қартанбай, эколог Вибе Екатерина мен ғалым Табынов Қайсар.

Our country has a deep and rich history. For some time, our ancestors fought for freedom, the country and the land, created national traditions based on the main cultural and spiritual values, and achieved freedom and independence. The program "Ryhani Jangyru" was implemented, combining the past, present and future of the country, preserving and multiplying the values of the Kazakh people, starting with love for their land, respect for family, homeland, country, soil and nature. Also, the main goal of this program is to make Kazakhstan one of the thirty most developed countries in the world.

The program "Ryhani Jangyru" was developed on the basis of the article "Future Orientation: Spiritual Revival", published on 12.04.2017. This innovative program has several directions. Kazakhstan's project "100 new names" is one of them [1].

The project promotes the lives and destinies of 100 real people from all regions of Kazakhstan who have worked hard for the country, achieved success and set an example for our compatriots.

The main objectives of the project:

1. To show the true identity of good citizens who contribute to the development of Kazakhstan with their honest work and sincerity.

2. This information support is the creation of a new multimedia platform for the whole life of a master of his craft, a famous person.

3. It is necessary to create not only national but also regional projects "100 new names". We need to know who creates the nation's gold reserves [2].

More than 5,000 people took part in the project and told their stories. Each participant is a unique person who contributes to the level of development of independent Kazakhstan [3].

This year is the fourth season of the competition.

Applications for participation were accepted from February 22 to March 22 in seven areas: education, culture, sports, medicine, science, innovation, society, business and ecology.

For the first time the nomination "Ecology" was presented.

This year, 2,790 applications from all regions of Kazakhstan are a record for this project. During the nationwide voting, 871,254 votes were cast in favor of the Kazakh participants.

After the voting and the decision of the expert, the jury announced the 30 winners of the fourth season of the project "100 new names of Kazakhstan".

Among them are doctors, teachers, athletes, scientists, volunteers and businessmen.

The winners of 2021 were the youngest team in the history of the project. Statistics of the winner by areas of activity: social sphere - 6 people, culture and sports - 8 people, science and scientific innovation - 4 people, medicine - 3 people, business - 5 people, education - 3 people, nature protection - 1 person [4].

What conditions helped them to win the competition and to be an example to millions?

This year the athlete Bulbul Kartanbay became the winner.

He is the first Kazakh citizen to become the head coach of the United States Hockey Club.

She is the first Kazakh girl to join the Women's National Hockey League (NHL) [5].

Bulbul was born on July 30, 1993 in the Zhambyl region. Then she moved to Almaty, and for the last 6 years she has been living in the capital, performing in the girl's club "Tomiris" in Kazakhstan [6].

In 2012, as a teenager, the athlete played more than 30 matches for the top women's team of Kazakhstan. She played in school teams, the youth team of Kazakhstan, played rugby for two years and even received the title of candidate for master of sports. Of course, her efforts and many exercises paid off. Bulbul took 1st place in the championship of Almaty.

In 2009-2010 she took part in the World Youth Championship (Slovakia) and took 3rd place in the Winter Games of the Republican Games.

In 2011-2013, she won a bronze medal at the Republican Youth Winter Games, 2nd place at the Republican Games of the Rugby Union, 2nd place at the II Summer Universiade of the Rugby Union and a candidate for master of rugby [7].

Then she returned to hockey and for five years was the striker of the capital "Tomiris" (2013-2017).

At the World Cup in Italy - 3rd place, and at the 4th Asian Winter Games - 3rd place. In 2000, she moved to North America to try his hand at Calgary Inferno and became a member of the Calgary Coyotes.

Last year, the hockey player played for the Metropolitan Rivers in New Jersey [8].

Kartanbayeva currently coaches the Princeton Tiger Lillies in New Jersey. However, the player does not want to end his career. The athlete has gained coaching experience in the United States and plans to work in Kazakhstan in the future and participate in hockey.

Due to the fact that in recent years in Kazakhstan there are serious problems with the protection of natural resources, the project introduced a new nomination - ecology. The first winner in this field and an undoubtedly talented person is Vibe Ekaterina. Ekaterina was born in Akmola region. She is engaged in scientific work related to forest protection and has more than 60 scientific articles in this field.

LLC participated in the implementation of a number of international and national projects in the framework of the "Kazakh Research Institute of Forestry and Agroforestry named after AN Bokeikhan."

Among them is the project "Study of resistance of black saxaul objects (Haloxylon aphyllum) to bile-forming insects" in 2020 in cooperation with the Institute of Forestry of the Republic of Korea (NIFoS) in the framework of cooperation AFoCO-NIFoS. This project is very important for Kyzylorda and other regions of Kazakhstan.

She also took part in the project "Rational use of forest ecosystems in Kazakhstan, development of new methods of conservation and adaptation of existing ones" in order to "Transfer and adapt technologies to accelerate the cultivation of agricultural materials of major forest seeds in 2018-2020."

During this period, Catherine studied the climatic and anthropogenic dynamics of the pine forests of Kazakhstan, using the methods of tree synchronization [7].

In 2015-2017, the ecological features of the root sponge in the Siberian Altai Ore Altai spruce were studied. Ekaterina wanted to draw public attention to forest science. She wanted to show the importance of caring for nature and that today's young people can have a successful career in any field. Most importantly, she believes in himself and his profession!

Another outstanding winner of the project is a scientist from Almaty Tabynov Kaisar.

Tabynov Kaisar, Director of the International Center for Vaccination at the Kazakh National Agrarian Research University (KazNAZU) and his supporters for the past 15 years has also developed 7 veterinary vaccines and 3 medical vaccines against dangerous infections such as seasonal human flu. 60% of these developments have already been successfully implemented or are in the process of implementation. This work makes a significant contribution to ensuring the biological security of the country and effectively implements the import substitution program.

Since 2008, more than 2.0 billion tenge will be spent on doses of 50 million bird flu vaccines.

This vaccine was the topic of Kaisar Tabynov's defended doctoral dissertation in 2010.

They are currently conducting research on global issues such as COVID-19 and allergies.

His research team is developing two injectable covid-19 vaccines (internal injection and intranasal nanovaccine), as well as a vaccine to treat allergic rhinitis and bronchial asthma. For his achievements in the development of the above vaccines, he was awarded many popular Republican prizes (Youth-2011; First President of the Republic of Kazakhstan - Leader of the Nation Fund - 2012; Talent - 2014; Leader of Science - 2016 and 2017; Scopus award Kazakhstan - 2019). for young scientists - 2013; for outstanding scientists of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan - 2019).

In 2018, he was awarded the title of Professor of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan by the decision of the state level of education. He has published 30 articles in journals indexed in Scopus and in WoS, 2 international, 2 Eurasian and 23 national patents, as well as 1 monograph [8].

Therefore, this glorious project has awarded people who work in the public interest, primarily for the benefit of our country.

I would like to quote Kassym-Zhomart Tokayev, saying that it is important that as many people as possible hear and learn about the real masters of their work, patriots and their achievements: "The project" 100 new names "is a real realization of Kazakhstan's dream. Every talented, hard-working, purposeful person can become a

hero of our time and the pride of the nation. The more successful citizens like you, the more competitive our country will be, and the more successful our people will be. This is the purpose of the "100 new names" project. Today is the era of education and science. I call on thoughtful, progressive youth to work for the benefit of our country" [9]!

References:

1. <https://official.satbayev.university.ru/university/roukhani-zhangyru->
2. https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
3. <https://100janaesim.ruh.kz/ru/about-the-project.html>
4. <https://ruh.kz/ru/news/sobytiya/9950>
5. <https://100janaesim.ruh.kz/ru/participants/2021/bulbul-kartanbay.html>
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Bulbul_Kartanbay
7. <https://100janaesim.ruh.kz/ru/participants/2021/vibe-ekaterina.html>
8. https://www.kaznaru.edu.kz/page/news/?link=zhas_galymdar_koshbasshysy_kaisar_tabynov_2637&lang=ru
9. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-vo-vstreche-s-pobeditelyami-proekta-100-novyh-lic-kazahstana-3033548>

UDC 347.921.

LEGAL INTERACTION OF THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN CIVIL PROCEEDINGS

Rakhmetova G.R., Altaeva M.O.
University «Miras», Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу заңнамасындағы жарыспалылық қағидатының мазмұны, құқықтық табиғаты, орны, оның азаматтық істер бойынша сот төрелігін жүзеге асыруда іске асырылуы және азаматтық іс жүргізу құқығының басқа да принциптері арасындағы өзара байланысы қарастырылған.

Резюме: В данной статье рассмотрены содержание, правовая природа, место принципа состязательности в гражданско-процессуальном законодательстве Республики Казахстан, его реализация в осуществлении правосудия по гражданским делам и взаимосвязь между другими принципами гражданского процессуального права.

The civil process is built on a mutually conditioned, complementary basis on the basis of harmonic unity and guaranteeing each other.

According to N. A. Chechina, the separation of any of the principles from others, from the system in general, does not allow us to determine the true essence and its role in regulating public relations without determining its place.

The exclusion from the system of principles directly affects the content of each of the other principles, as well as their interaction. Being excluded, the principle cannot play either a negative role or a positive role, because it cannot define the nature of procedural law. In order to determine the meaning of the principle of competition, it is necessary to explain its place in the system of rules of civil proceedings. And this presupposes the need to show all the principles as signs, as well as individual characteristics of each of them, taking into account that the principle of

competitiveness serves as a subject of comparison of the principles of civil proceedings in this work. Only by going beyond the system of principles can a relationship be established between the values of each of them and their individual principles [1].

There is no doubt that all the principles of civil proceedings form a single system, and therefore, as a single element, they are all interconnected and interact with each other among themselves. Therefore, we believe that it is enough to delve deeper into the relationship and interaction of one element in this system. We begin by considering the legal nature of the relationship between the principle of competition and the interaction of the parties in civil proceedings with the principle of equality. An unambiguous understanding of the equality of the parties is provided by Article 15 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, which establishes that the parties enjoy equal procedural rights and bear equal procedural duties. This means that "only the parties in civil proceedings offer equal opportunities to preserve their legitimate interests with their subjective rights" [2].

In turn, it creates favorable conditions for competition in civil proceedings. Violation of this rule inevitably leads to the direction of certain ladders.

They differ both in content and meaning for the process. If a process without equal rights of the parties does not make sense, and without competition, it is possible. In other words, if there is no alternative to the principle of equality of the parties, it can be for competition, that is, in this case, it is the principle of Investigation. In addition to the widespread use of the term "equality" of the parties in civil proceedings, it is also noted that "equality" of the parties is a prerequisite for competition. It is often included in the composition of the competitive principle. The principle of equality of the parties is inextricably linked with the principle of equality before the court by all laws. It has an independent content, which is due to the following conditions: firstly, everyone is equal before the law and the court and no one can be discriminated against on the basis of origin, social, official and property status, gender, race, nationality, language, religion, beliefs, place of residence or any other circumstances (Article 14 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan) and secondly, equality of participants in material and legal relations that cause disputes (for example, Article 2 of the Republic of Kazakhstan, Section 1) [3].

In his work on protecting the defendant's interests in civil proceedings, I. M. Pyatiletov noted that "the lack of equality of material and legal interests of the parties does not create inequality of the parties in procedural law. The law, establishing equal procedural rights and obligations of the applicant and the defendant, provides the parties with equal opportunities for maintaining their legal position in the case, judicial protection."

In civil proceedings, the principle of equality of the parties is considered from the point of view of equality of the parties, that is, their management of the material dispositive right of individuals: the applicant has the right to refuse the application, change the justification of the application, the defendant has the right to challenge the applicant, recognize the application in whole or in part, the parties have the right to conclude a world Agreement, the manufacturer has the right to refuse

payment. Such rights are called managerial: only the parties, being financially interested persons, can manage the objects of the process: determine the scope of protection of their rights and legitimate interests, as well as make changes to the stated requirements. This is the basis for considering, as other authors have pointed out, "as a case of spreading the principle of competition, the equality of the parties in the proceedings, since in the competition for the protection of their subjective rights and interests, the parties can only be in the same situation using the method of equal proceedings."

Based on the disparity of the parties, as many other scientists have pointed out, the Equality specified in the law for the protection of interests in the course of the case is ultimately explained by the equality of the method of proceedings. "This rule finds its legislative conclusion in Part 2 of Article 15 of the Civil Procedure Code: " " in the course of civil proceedings, the parties choose their own definition, the method and methods of its protection independently and independently of the court, other bodies and persons." In order to establish the actual circumstances of the case, the court, on its own initiative, is exempt from collecting evidence, but at the reasoned request of the party, assists it in obtaining the necessary materials in accordance with the procedure provided for by this code." This is stated in the legal literature: "the principle of competitiveness implies the compilation of such a judicial procedure, which is provided for at the hearing during the consideration of a civil case, the delimitation of procedural functions of the parties using equal procedural rights to protect their legitimate interests."

The state in the person of the court (judge) is not interested in which of the parties will win, while maintaining objectivity and non-prejudice in the consideration of the case. Persons participating in the case perform their procedural duties in the event of non-performance of which entails the consequences provided for by the law on civil proceedings (Article 47 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan). Only when each of the parties has exactly the same procedural right and bears the same procedural duties can we fully speak about the equality of the parties, which are the principles of civil proceedings. According to E. V. Vaskovsky, this leads to two situations: the first is that "the court cannot make a decision without listening to the defendant's explanation (*audiatur altera pars*) or, more precisely, it cannot make a decision without giving him the opportunity to explain, because if the defendant does not want to say, he cannot be forced to do so"; the second is that "each party should be given the same procedural means of struggle and *popdebitator illicere, quod reo poppermittitur*". "The weapons they fight must be equal, and the color and shade must also be given the same"[4]. Thus, the indivisibility of the principle of competition from the principle of equality of the parties in civil proceedings is formulated by the position of the legislation in Article 15 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.

Civil proceedings are carried out on the basis of equality of the parties with an argument. The parties enjoy the same procedural rights and bear the same procedural obligations (Article 15, Section 1 of the Civil Procedure Code). The distribution of equal procedural rights and obligations allows the parties to compete before the court.

The interaction of the principle of competition with equality of the parties in civil proceedings shows the parties an equal procedural legal opportunity to prove and defend their position in the case. We assume that the legal essence of the rules under consideration will give all justification in the general social and legal plan by making changes and additions to the structure of constitutional rules specified in Article 77 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. The function of the principle of competitiveness in civil proceedings is related to the scope of dispositive powers of the parties. The principle of dispositivity is widely applied in civil proceedings, where the parties have the right to rule as a subjective material right both on the subject of the dispute and on the procedural right to the occurrence, development and completion of the process.

"Noting the relationship between the principles under consideration, the well-known Russian scientist-processualist M. K. Treushnikov wrote that "if the principle of dispositivity determines the possibility of the parties and other persons participating in the case for the management of the object of dispute and the process movement, then the principle of competitiveness determines their capabilities and tasks based on the evidence of justification of the stated requirements for the protection of their legal position [5]. On the principle of autonomy (dispositivity) of the parties used in civil proceedings, it can be noted that the member state of the European Union includes the power of the parties, firstly, that is, the object of the process (*res iudicata*) and secondly, the procedural means of protection and attack (*Rechtsmittel*, *Beweismittel*). This provision of the dispositivity rule can also be noted in the Civil Procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. It is opened in several articles of legislation. "First, as L. Privman noted, based on the importance of this principle, for the practical activities of the court "individuals and legal entities independently acquire the rights belonging to them, including the right to choose the method of protection of violated rights, as well as the right to judicial protection"." "The scientist also emphasizes the second aspect, namely, "the applicant independently determines the grounds, has the right to refuse the application, conclude a peace agreement with the defendant, increase or decrease the product of the application"." This provision is very important, since it is in such cases that the issue of implementing the principle of competitiveness in civil proceedings is resolved.

The plaintiff, in accordance with Part 1 of Article 48 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, has the right to increase or decrease the scope of his claim, he simply does not mention it in court. According to Part 2 of Article 48 of the code of Criminal Procedure: "the court does not have the right to change the subject or grounds of the claim on its own initiative. If this Act contradicts the law or violates the rights, freedoms and legally protected interests of someone else, the court does not accept the plaintiff's refusal to file a claim, the defendant's recognition of the claim, and does not approve the settlement agreement of the parties." The court can verify this only by studying and comparing the evidence supporting the arguments of the parties and other persons participating in the case. And here, in the implementation of these requirements, the principle of competitiveness is reflected.

Now we will consider the question of the interaction and interrelationship of objective truth and the principle of competitiveness in civil proceedings. Despite the fact that in the procedural literature today there is a dispute about the existence of the principle of Objective Truth, or there is an opinion about its limited function in civil proceedings, we believe that this principle exists. A number of authors believe that the principle of objective truth does not exist in modern civil proceedings. Others argue that "the court does not establish the truth in a civil case."

The law does not deny that the court must establish the truth in the case. Here the question arises as to what is the truth. What does the truth mean? In the Explanatory Dictionary of the Russian language of S. I. Ozhegov, "truth is a truth that actually exists, reflects truth. Objective truth. The search for truth" is defined as. It follows that the concepts of "truth" and "objective truth" are similar. But the truth can be superficial. Nevertheless, it should be said that the truth should be objective, correspond to the objective truth when sending a fair court in a case of a court decision.

At the same time, the literature claims that this principle is currently preserved in civil proceedings, and this opinion, from our point of view, corresponds to the current provisions of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. According to Professor A. T. Bonner, one of the most famous modern Russian specialists in the field of civil and arbitration proceedings, "the establishment of truth as the ultimate goal in civil proceedings remains unchanged. By stating only the need to establish the true state of a civil case, the law establishes such a somewhat complex, complex and expensive procedure as civil proceedings" [6].

If the objective truth of the court's decision is not required, then judicial errors are also legalized. The conformity of the circumstances of the case, the rights and obligations of the parties to the court's decision lies in how they were in reality and is called the objective reality of the decision made by the court, the principle of objective truth. The most important thing is the fairness of the decision. On the contrary, when it is not clearly established what the circumstances of the case are, what legal relations bind the parties, what their duties with procedural law were in reality, can they be correctly evaluated and applied in relation to the norms of law? And such an opinion, from our point of view, corresponds to the current provisions of the APC. According to Professor A. T. Bonner, one of the most famous modern Russian specialists in the field of civil and arbitration proceedings, "the establishment of truth as the ultimate goal in civil proceedings remains unchanged. By stating only the need to establish the true state of a civil case, the law establishes such a somewhat complex, complex and expensive procedure as civil proceedings" [6].

If the objective truth of the court's decision is not required, then judicial errors are also legalized. The correspondence of the circumstances of the case, the rights and obligations of the parties to the court decision consists in how they were in reality, and it is called the objective reality of the decision made by the court, the principle of objectivity. The most important thing is the fairness of the decision. On the contrary, when it is not clearly established what the circumstances of the case

are, what legal relations bind the parties, what their duties with procedural law were in reality, can they be correctly evaluated and applied in relation to the norms of law?

Article 220 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan states that "if the court deems it necessary to establish additional circumstances relevant to the correct resolution of the case or study the evidence, the court shall notify the resumption of consideration of the case on its merits during or after the debate. The resumption of consideration of the case on its merits is indicated in the minutes of the court session. At the end of consideration of the case on its merits, the court again hears the judicial debate, and in the case provided for in Article 219 of the code, the prosecutor's opinion is also heard." Also, in Article 225 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, when making a decision, the court evaluates the evidence, determines what circumstances relevant to the case have been established and what circumstances have not been established, what are the legal relations of the parties, what law should be applied in this case and whether the claim is subject to satisfaction.

The court decides the case by the plaintiff within the limits of the claims. However, with the consent of the plaintiff, the court may go beyond the requirements declared by the plaintiff, if it deems it necessary to protect the rights, freedoms and legally protected interests of the plaintiff, as well as in other cases provided for. Based on the above, the establishment of truth under the current civil procedure legislation as the purpose of civil proceedings remains unchanged. As can be seen from the content of the above articles, it describes the main content of the principle of competitiveness. There is a combination of objectivity with the need to establish the circumstances of a particular case, objectivity-as a case that must be defended through the court.

But the legislation has made significant changes in the plan to establish the truth in court in comparison with the former APC of the Kazakh SSR. And this is primarily due to the clear introduction of the principle of competition, which should become the main tool for establishing truth in the process of consideration and resolution of a civil case, and the rejection of the dominant role of the court in establishing truth.

On this issue, the honored scientist of the Russian Federation, Professor M. K. Treushnikov said: "the process of cognition involves the parties in how to consolidate the arguments that relate to the emergence, modification and termination of their rights, as well as the legal assessment of the evidence established by the court.

For example, the direct and oral conduct of judicial investigation, the language of judicial proceedings, the publicity of civil proceedings and the interaction with the principles such as the right and provision of qualified legal assistance in civil proceedings. We consider the relationship and interaction of the principle of competitiveness with the principle of direct and oral judicial investigation.

The principle of direct and oral conduct is reflected in Article 186 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan. When considering and resolving a case and dispute, the court is obliged to directly examine the evidence in the case. With the exception of cases considered in a simplified (written) procedure, the

court may hear explanations of the parties and other persons participating in the case, witness statements, expert opinions, conclusions of state bodies and local self-government bodies, review documents and documents, review physical evidence, listen to sound recordings and view video recordings, film materials, photographic materials, get acquainted with the materials of other means of information transformation. If necessary, when examining the evidence in the case, the court hears explanations in consultation with a specialist. The hearing of the case at the court session is conducted orally. In case of replacement of a judge in the course of consideration of the case, the discussion must be carried out from the very beginning. Hearing of explanations of the parties of other persons participating in the case by the court, testimony of witnesses, expert opinions, conclusions of state bodies and local self-government bodies is carried out by videoconferencing (Article 186).

It can be concluded that the above-mentioned procedural activities of the parties and other persons participating in the case, the arguments presented for the protection of their rights and interests, are aimed at fixing the actual circumstances of the case with the help of these arguments. In civil proceedings, everyone has the right to receive qualified legal assistance. In cases stipulated by the law, legal assistance is provided free of charge (Article 13, Article 3 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan and Article 18 of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan). Such assistance is provided primarily by lawyers (as well as notaries), as they share such powers in accordance with the Law ("Advocacy and legal assistance" in the Republic of Kazakhstan "on notaries") [7].

The participation of a person with legal knowledge and experience in modern civil proceedings allows us to protect the violated or disputed rights and legal interests of the parties and other persons participating in the case at the highest level. In this regard, in the legal literature, it is argued that "competition in civil proceedings today is a competition of lawyers (lawyers) representing opposing parties."

In conclusion, the principle of competitiveness, as a system that forms the only important principles of civil proceedings, interacts and establishes a close relationship with all the principles of Civil Procedure. The content of each of the principles under consideration is revealed through the action of the principle of competitiveness. Thus, the principle of disparity leads not only to the provision of proof, but can also be implemented in its interaction and interrelationship with the principle of dispositivity. In the unity of these rules, including taking into account others, the implementation of the principle of objectivity and the principle of equality of the parties is ensured. Each of these rules occupies an independent and specific place in the system of rules of civil proceedings.

The relationship of these rules is determined by the desire to fulfill a common goal, that is, to guarantee the protection and observance of the rights of each with the legitimate interests. The content of each of the principles under consideration is based on the common tasks of a fair court at the current stage of development.

References:

1. Азаматтық іс-жүргізу құқығы: оқу құралы / А.А. Урисбаева., А.Т. Муксинова – Алматы: Қазақ университеті, 2018. - 132б.

2. Қазақстан Республикасының азаматтық процестік кодексі. Қазақстан Республикасының кодексі- Алматы: ЮРИСТ,2016.-212б.
3. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған Құқықтық саясат тұжырымдамасы.-Алматы: Жеті-Жарғы,2002.-56б.
4. Е.В.Васьковский.Учебник Гражданского право.-Статут.2016гг.
5. Гражданский процесс:Учебник(5-е издание, переработанное и дополненное)/Под ред.М.К.Треушникова.-М: Статут,2014
6. А.Т.Боннер. Источники гражданского процессуального права. Проспект.2017гг
7. Ралько В.В., Фомин В.А. Нотариат в предотвращении и разрешении юридических конфликтов. Нотариальная медиация: монография. М. Юрист, 2014гг

ФИЛОЛОГИЯ

1	Абдуллина Д.С. PERSONAL FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE STUDENT.....	4
2	Абдуллина Ж., Мирзахмедова Ж. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕДИАФРАГМЕНТОВ В ПРЕДСТАВЛЕНИИ ТЕКСТА НА УРОКАХ ФРАНЦУЗСКОГО.....	7
3	Абдураимова И. З. MODERN APPROACHES TO PERSONAL-ORIENTED LEARNING TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FLT.....	10
4	Абилхайыров Н.З., Мехмед Рузибаки Ә.Х.МАРҒҰЛАННЫҢ ҒЫЛЫМИ МҰРАСЫ.....	14
5	Абралиева Б.К. М.ДУЛАТОВТЫҢ «БАҚЫТСЫЗ ЖАМАЛ» РОМАНЫНДАҒЫ ЖАМАЛ БЕЙНЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	22
6	Айдарбеков Д. Р. THE CONCEPT OF AN ANTHROPONYM.....	25
7	Алибекова А.А. DEVELOPMENT OF WRITING SKILLS AT THE MIDDLE STAGE OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE.....	28
8	Амандық А.Б. TECHNIQUES FOR ACHIVING REPRESENTATIVENESS OF TRANSLATION IN THE ADVERTISING TEXT.....	31
9	Ануарбекова А.С. ҚОЛӨНЕР БҰЙЫМДАРЫ АТАУЛАРЫНЫҢ ЭТНОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ ТАБИҒАТЫ.....	34
10	Арысланова Б.К., Кадырова Э.П. ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ МОТИВАЦИЯЛЫҚ БАЗА ҚҰРУ ШАРТЫ РЕТІНДЕ.....	38
11	Даулетова Н.Е. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF TESTING IN COMPARISON WITH OTHER METHODS OF KNOWLEDGE CONTROL.....	42
12	Джаилганова Ф.К. ФРАЗЕОЛОГИЗМ.....	45
13	Зухриддинова Ф. Н. IMPLEMENTATION OF MODERN TECHNOLOGIES IN FORMING STRATEGIC COMPETENCE IN TEACHING ENGLISH.....	48
14	Калдыбекова Н.Б. КОГНИТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ЯЗЫКОВОЙ МАНИПУЛЯЦИИ.....	50
15	Камал С. Б. FORMATION OF LINGUISTIC AND CULTURAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	57
16	Кистаубаева Д.М., Ахметова Д.М. О ГРУППОВОЙ ФОРМЕ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОЙ РАБОТЫ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ.....	61
17	Ковальская И.А. К ВОПРОСУ О ВОЗМОЖНОСТИ ВЫЯВЛЕНИЯ ИМПЛИЦИТНОЙ СЕМАНТИКИ В ДОКУМЕНТАЛЬНОЙ ПРОЗЕ Р.СЕНЧИНА.....	65

18	Құдайберген А.Ж. YOUNG SLANG IN MODERN ENGLISH	69
19	Маханова А.Б. ORGANIZATION OF GROUP WORK WHEN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	71
20	Молдасламова А.К., Базаралиева Г.К. ШЕТ ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРМЕН КОММУНИКАТИВТІК ОҚЫТУ БАҒЫТТАРЫ.....	74
21	Нұрланқызы А. INTENSIVE METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES.....	79
22	Пирназарова Т., Налибаев А.З. ДИСТАНЦИОННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.....	83
23	Раймбекова Х.А. ҚАЗАҚ ЖӘНЕ ГРЕК ХАЛЫҚТАРЫНЫҢ МИФОЛОГИЯЛЫҚ КЕЙІПКЕРЛЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ТАРИХИ БАЙЛАНЫС.....	87
24	Серікбай А. Б. THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE INDEPENDENT STUDY OF A FOREIGN LANGUAGE BY STUDENTS	90
25	Тунғышова Г.О. THE IMPORTANCE OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE PRONUNCIATION.....	93
26	Усманова Х.Д. ДИФФЕРЕНЦИРВАННЫЙ ПОДХОД В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	96
27	Худайбергенов А.А. ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ТІЛДІК КАТЕГОРИЯЛАРДЫ САЛЫСТЫРУ.....	99
28	Худайбергенов Е.Ж. АХМЕТ БАЙТҰРСЫНҰЛЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ	101
29	Шайхслам Ә.Н. ЖОҒАРҒЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ.....	105
30	Шойманова М.Б. ШЕТ ТІЛІН ЕРТЕ ОҚЫТУ.....	109
31	Abdizhapparova G.T. CLASSIFICATION OF TEACHING AIDS IN A FOREIGN LANGUAGE LESSON.....	111
32	Abenbai T. FEATURES OF THE LINGUISTIC AND CULTURAL COMPONENT USE IN TEACHING READING IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS.....	114
33	Abisheva A.M. UNIVERSITY TEACHERS' COMPETENCIES: STUDENTS' OPINION.....	118
34	Akbarova D. THE CONCEPT OF FUNCTIONAL STYLE IN MODERN LINGUISTICS.....	121
35	Akberdiyeva D.A. IMPROVING LANGUAGE COMPETENCIES OF TEACHERS AND STUDENTS.....	124
36	Akimbek I. CONDITIONAL SPEECH EXERCISES as a MEANS OF FORMING SPEECH SKILLS.....	127

37	Alimzhanova F.B., Jabbarova A. THE ROLE OF BORROWINGS IN REPLENISHING THE VOCABULARY OF MODERN ENGLISH.....	131
38	Bakirova A. ALLUSION in MODEREN DETECTIVE LITERATURE	135
39	Kalmataeva G.N. METAPHOR AS A MEANS OF ENRICHING A LITERARY TEXT.....	137
40	Kaprielova A.S. THE ESSENCE OF PEDAGOGICAL DISCOURSE AND ITS TYPES.....	140
41	Koltursinova F. ONLINE RESOURCES FOR LEARNING ENGLISH.....	143
42	Komekbayeva L. M., Jabbarov U. PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER.....	146
43	Mamadaliyeva Yu. A., Mamatov A. E. TEACHING GRAMMAR THROUGH STORIES.....	149
44	Myrzabayeva A., Nazirova V. A. COGNITIVE APPROACH OF MODERN ENGLISH.....	154
45	Pernebayeva G.B., Artykbayeva F. I. PROJECT METHOD AS A MEANS OF DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH LESSONS.....	158
46	Pushko N.A. ORGANIZATION OF INDEPENDENT WORK IN TEACHING ENGLISH AT THE INITIAL STAGE OF TRAINING.....	160
47	Syrlybayeva E. SLANG AS A KIND OF INTERNET COMMUNICATION.....	162
48	Tasanbayeva Z.R. DISTANCE LEARNING IS A NEW ORGANIZATION EDUCATIONAL PROCESS IN HIGHER EDUCATION.....	166
49	Tursunova T. Z., Fayzieva L.T CONVERSATIONAL SKILLS IN SCHOOL INTERACTION.....	171
50	Umarbekova G. T., Kovalskaya I.A. THE FEATURES OF USING PHRASEOLOGICAL UNITS IN A NEWSPAPER TEXT.....	174

ҚОҒАМДЫҚ (ӘЛЕУМЕТТІК) ҒЫЛЫМДАРЫ

ОБЩЕСТВЕННЫЕ (СОЦИАЛЬНЫЕ) НАУКИ

1	Абдрасилова Г.З. ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ПРОГРЕСС ДЕҢГЕЙІ ТАРИХ ФИЛОСОФИЯСЫ ТҮРҒЫСЫНАН.....	179
2	Абдухаимов Е.Ф., Исенғалиева Ж.М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	183
3	Абылова К.А., Құрбанбаева С.А. ЗАҢДЫ ТҮЛҒАЛАРДЫ ҚАЙТА ҚҰРУ ЖӘНЕ ТАРАТУ КЕЗІНДЕГІ КРЕДИТОРЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ КЕПІЛДІКТЕРІ.....	186
4	Ағайдаров Т.С., Орынбай Г.А., Уйсінбаева К.М. ҚҰҚЫҚҚА ҚАЙШЫ МАҚСАТТАРДЫ КӨЗДЕЙТІН ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРДІҢ СИПАТТАМАСЫ.....	190
5	Бейсебаева С.Б., Аязов М.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚОҒАМ ҚҰРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	194

6	Бейсебаева С.Б., Хасенов Е.Е. АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	198
7	Жаксылыков Н.Н., Айтеке К.А. ТӨУЕЛСІЗДІК-ЕҢ БАСТЫ ИГІЛІК, БАҒА ЖЕТПЕС ҚҰНДЫЛЫҚ.....	202
8	Жақыпбек А.А., Бұрхан Е. ҚАРТАЮМЕН БАЙЛАНЫСТЫ НЕГІЗГІ ТЕОРИЯЛАРҒА ӘДЕБИ ШОЛУ.....	206
9	Жақыпбек А.А., Оразымбетова З.Ш. ҚАРТАЮ МЕН ӨМІР САПАСЫ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ РЕТІНДЕ.....	209
10	Жаналиева А.Ж., Бөрібек Қ.Т. "ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАНЖАЛ" ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ.....	213
11	Жаналиева А.Ж., Жайлауова А.Ш., Ахмет С.Ү. АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ШАРТТАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	217
12	Жаналиева А.Ж., Іңкәрбек Д.А. КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУ-КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ ТЕТІГІ.....	220
13	Жаналиева А.Ж., Кейкиева Б.А. ҚҰҚЫҚТЫҚ ТҮСІНУ ҚҰҚЫҚТЫҚ ШЫНДЫҚТЫҢ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ.....	224
14	Жаналиева А.Ж., Тажибаева Ж.М. ЭЛЕКТРОНДЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	227
15	Жаналиева А.Ж., Тұрғанбек М.Қ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АЗАМАТТАРДЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН БОСТАНДЫҚТАРЫН СОТ АРҚЫЛЫ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	231
16	Имашев Б.Е., Серик Г. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КЕДЕН ІСІ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ӘРІПТЕСТІГІ.....	235
17	Күзембаева А.О., Шеримбаева Ж.Д., Тайтелиева Б.Б. ЖАНАШЫРЛЫҚ ӘЛЕУМЕТТІК-АДАМГЕРШІЛІК ФЕНОМЕН РЕТІНДЕ.....	238
18	Қосанбаев Қ., Тултабаев З.Ч., Жұматаева Ж.А. ТЕРНИСТЫЙ ПУТЬ А.Н.БУКЕЙХАНА.....	242
19	Мейркулова Г.Д., Гасанов А.А. ҚҰҚЫҚҚА ҚАЙШЫ МАҚСАТТАРДЫ КӨЗДЕЙТІН ИНТЕРНЕТ- РЕСУРСТАРДЫ ОРНАЛАСТЫРУМЕН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕСІ.....	246
20	Молтаев А.Н., Озенбаева А.Т. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИЗНАНИЯ СДЕЛКИ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНОЙ КАК СПОСОБ ЗАЩИТЫ ГРАЖДАНСКИХ ПРАВ.....	252
21	Мырзалипов Б.М. ҚЫЛЫМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ ТЕРГЕУ СУДЬЯСЫ ИНСТИТУТЫ: ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ.....	256
22	Султанова В.И., Құлшарова Х.Қ., Рамазанова Л.А. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ӨЗГЕРІСТЕР АЛЫП КЕЛГЕН ӘЛЕУМЕТТІК РЕФОРМАЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІ.....	261

23	Тураева М.В., Құрбанбаева С.А., Абылова К.А. ПРАВОВОЕ ВОСПИТАНИЕ: ТЕКУЩЕЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ.....	264
24	Утаров К.А., Сартаева Ш.Ш., Касымбек А. СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУДІ БАСТАУ САТЫСЫНДА СОТҚА ДЕЙІНГІ ІС ЖҮРГІЗУ ДЕРЕКТЕРІН ЖАРИЯ ЕТПЕУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ.....	268
25	Шинтаева Ф.Е., Қазбекқызы Б. АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ МЕМЛЕКЕТ-ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУДЫҢ БАРЛЫҚ ЗАМАНАУИ ТЕОРИЯСЫНЫҢ МӘНІ.....	275
26	Aidarbekova G.S., Nigmatullina Sh., Aidarbekova A.S. THE PROBLEM OF EDUCATION IN KAZAKHSTAN.....	279
27	Aidarbekova G.S., Nurmukhanova G.K., Kemelova G.K. «SPIRITUAL UPDATING» «100 NEW PERSONS OF KAZAKHSTAN».....	282
28	Rakhmetova G.R., Altaeva M.O. LEGAL INTERACTION OF THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN CIVIL PROCEEDINGS.....	286

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2022»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2022»

III ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: З.А. Есеркепова

Подписано в печать 21.04.2022г. Формат бумаги А4.

Бумага типографская. Тираж 100 экз.

Типография «Әлем». Заказ 2104

г. Шымкент, ул. Иляева, 7

+ 7 702 331 44 37, +7 776 331 44 37

Email: alembaspasy@mail.ru